

vadovėlis XII klasei

Jūratė Baranova, Tomas Sodeika

filosofija: žmogus

TYTO ALBA

vadovėlis **XII** klasei

Jūratė Baranova, Tomas Sodeika

Filosofija: Žmogus

VILNIUS 2007

[illegible]
Ba407

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos rekomenduota 2007-03-23 Nr. 82

Vadovėlis atitinka kalbos taisyklingumo reikalavimus

Konsultavo:
prof. habil. dr. (HP) *Rita Šerpytytė,*
prof. habil. dr. *Zenonas Norkus*

ISBN 978-9986-16-559-0

TURINYS

VIETOJ PRATARMĖS. KAS YRA FILOSOFIJA?

1. Filosofija kaip filosofinė antropologija 10
Filosofija kaip gyvenimo būdas. *Karlas Jaspersas* (*Karl Jaspers*) 12
2. Kaip studijuoti filosofiją? 13
Teksto interpretavimas. *Vilhelmas Diltėjus* (*Wilhelm Dilthey*) 14
Pokalbis kaip dialogas. *Mišelis Montenis* (*Michel Montaigne*) 16
Diskusija kaip autentiškas komunikavimas. *Karlas Jaspersas* (*Karl Jaspers*) 17
Meditacija. *Johanesas Baptistas Locas* (*Johannes Baptist Lotz*) 20
Dešimt meditacijos taisyklių 22
3. Trikampis: interpretacija–diskusija–meditacija 23
Keletas patarimų, kaip skaityti vadovėlį ir mokytis 24

1. Žmogaus mįslė

1.a. Žmogus – mąstanti būtybė. *Aristotelis* 26
1.b. Žmogus kaip kūrinys. *Džovanis Piko dela Mirandola* (*Giovanni Pico della Mirandola*) 28
1.c. Žmogus – mąstanti nendrė. *Blezas Paskalis* (*Blaise Pascal*) 31
1.d. Žmogus – būties piemuo. *Martinas Heidegeris* (*Martin Heidegger*) 33
1.e. Žmogus – laisva egzistencija. *Karlas Jaspersas* (*Karl Jaspers*) 34
1.f. Žmogus – klausianti būtybė. *Emerichas Koretas* (*Emerich Coreth*) 35

2. Dirbantis žmogus

2.a. Darbas – kančia ir vargas? *Heinrichas Veinštokas* (*Heinrich Weinstock*) 38
2.b. Daiktai kaip savęs atpažinimas. *Georgas Vilhelmas Hėgelis* (*Georg Wilhelm Hegel*) 39
2.c. Darbas ir susvetimėjimas. *Karlas Marksas* (*Karl Marx*) 41
2.d. Nedarbas kaip nuodėmė. *Maksas Vėberis* (*Max Weber*) 44
2.e. Kodėl aš net sapnuose nedirbu? *Aidas Marčėnas* 46
2.f. Ką aš veikiu Paryžiuje? *Herkus Kunčius* 48
2.g. Dykinėjimo menas. *Hermanas Hesė* (*Hermann Hesse*) 49

3. Žaidžiantis žmogus

3.a. Žaidimas kaip betikslis spontaniškumas. *Džordžas Santajana* (*George Santayana*) 53
3.b. Žaidimas kaip „magiškoji repeticija". *Danilas Elkoninas* 56
3.c. Žaidimas ir kūrybos laisvė. *Johanas Frydrichas Šileris* (*Johann Friedrich Schiller*) 57
3.d. Žaidimas ir kultūra. *Johanas Heizinga* (*Johan Huizinga*) 59
3.e. Žaidimas ir organizacija. *Frydrichas Georgas Jungeris* (*Friedrich Georg Jünger*) 60
3.f. Gyvenimas kaip prieglobstis ir kaip žaidimas. *Hermanas Hesė* (*Hermann Hesse*) 62

4. Kovojantis žmogus

4.a. Kova ir draugystė. *Markas Tulijus Ciceronas* 65
4.b. Kodėl tapome svetimi? *Frydrichas Nyčė* (*Friedrich Nietzsche*) 66
4.c. Kova ir ginčas. *Tomas Hobsas* (*Thomas Hobbes*) 67
4.d. Kova ir priešas. *Karlas Šmitas* (*Carl Schmitt*) 68
4.e. Nedraugingas draugingumas. *Imanuelis Kantas* (*Immanuel Kant*) 69
4.f. Kova ir artumo antipatija. *Zigmundas Froidas* (*Sigmund Freud*) 71
4.g. Karo dinamika. *Elijas Kanetis* (*Elias Canetti*) 72
4.h. Teroristas, jisai žiūri. *Vislava Šimborska* (*Wisława Szymborska*) 75
4.i. Aš įsakiau. *Osama bin Ladenas* 76
4.j. Pasipriešinimas be kovos. *Martinas Liuteris Kingas* (*Martin Luther King*) 80

5. Mirštantis žmogus

5.a. Kaip atrodo mirtis? *Žanas Polis Sartras* (*Jean-Paul Sartre*) 83
5.b. Mirtis kaip nuosavybė. *Filipas Ariesas* (*Philippe Ariès*) 85
5.c. Tėvas mirė. *Sigitas Parulskis* 87
5.d. Kodėl bijome mirties? *Fransis Beikonas* (*Francis Bacon*) 91
5.e. Mirtis ir nerimas. *Eženas Jonesko* (*Eugène Ionesco*) 92
5.f. Mąstau apie savižudybę. *Džonas Faulzas* (*John Fowles*) 94
5.g. Nepatenkinti poreikiai. *Edvinas S. Šneidmanas* (*Edwin S. Shneidman*) 97
5.h. Kaip padėti? *Erlas Grolmanas* (*Erl Grollman*) 99
5.i. Atminties akmuo. *Vytautas Rubavičius* 103

5.j. Aš išdaviau. *Alfredas Alvaresas* (*Alfred Alvarez*) 103
5.k. Susitaikyti su praradimu. *Erlas Grolmanas* (*Erl Grollman*) 105
5.l. Nemąstykime apie mirtį. *Frydrichas Nyčė* (*Friedrich Nietzsche*) 109
5.m. Šlovė kaip mirties įveika. *Žanas Polis Sartras* (*Jean-Paul Sartre*) 109
5.n. Mirties nėra. *Epikūras* 111
5.o. Išmokti būti. *Ėrichas Fromas* (*Erich Fromm*) 112
5.p. Gyvenimas svarbiau nei mirtis. *Romanas Gvardinis* (*Romano Guardini*) 113

6. Tikintis žmogus

6.a. Žodžio „religija" reikšmė. *Antanas Maceina* 116
6.b. Dievas – ne vien intelekte. *Anzelmas Kenterberietis* 118
6.c. Dievas – pirmasis judintojas. *Tomas Akvinietis* 120
6.d. Kodėl klaidingas pirmosios priežasties argumentas? *Bertranas Raselas* (*Bertrand Russell*) 121
6.e. Dievo mirtis. *Frydrichas Nyčė* (*Friedrich Nietzsche*) 123
6.f. Dievas – kūrėjas ar globėjas? *Žanas Polis Sartras* (*Jean-Paul Sartre*) 125
6.g. Dievas – žmogaus dvasia. *Liudvigas Fojerbachas* (*Ludwig Feuerbach*) 126
6.h. Aš šalia. *Raineris Marija Rilkė* (*Rainer Maria Rilke*) 127
6.i. Kas gali jį protu patirti? *Johanas Volfgangas Gėtė* (*Johann Wolfgang Goethe*) 129
6.j. Dievas – daiktas ir gyvas Dievas. *Martinas Buberis* (*Martin Buber*) 131
6.k. Dievas ir tyla. *Tomas Mertonas* (*Thomas Merton*) 133

7. Mylintis žmogus

7.a. Mylintis žvilgsnis. *Nikolajus Hartmanas* (*Nicolai Hartmann*) 137
7.b. Meilė kaip pirmapradis fenomenas. *Viktoras Emanuelis Franklis* (*Viktor Emmanuel Frankl*) 138
7.c. Meilės rūšys. *Maksas Šėleris* (*Max Scheler*) 140
7.d. Meilė kaip fizinė aistra. *Žanas Žakas Ruso* (*Jean-Jacques Rousseau*) 143
7.e. Jokios aistros. *Džeromas Deividas Selindžeris* (*Jerome David Salinger*) 146
7.f. Meilė kaip nuosavybė. *Frydrichas Nyčė* (*Friedrich Nietzsche*) 148
7.g. Meilė ir baimė. *Eženas Jonesko* (*Eugène Ionesco*) 150
7.h. Don Žuano meilė. *Alberas Kamiu* (*Albert Camus*) 151
7.i. Nebeliko tavęs. *Antanas A. Jonynas* 154
7.j. Meilės pabaiga. *Maksas Frišas* (*Max Frisch*) 155

8. Kuriantis žmogus

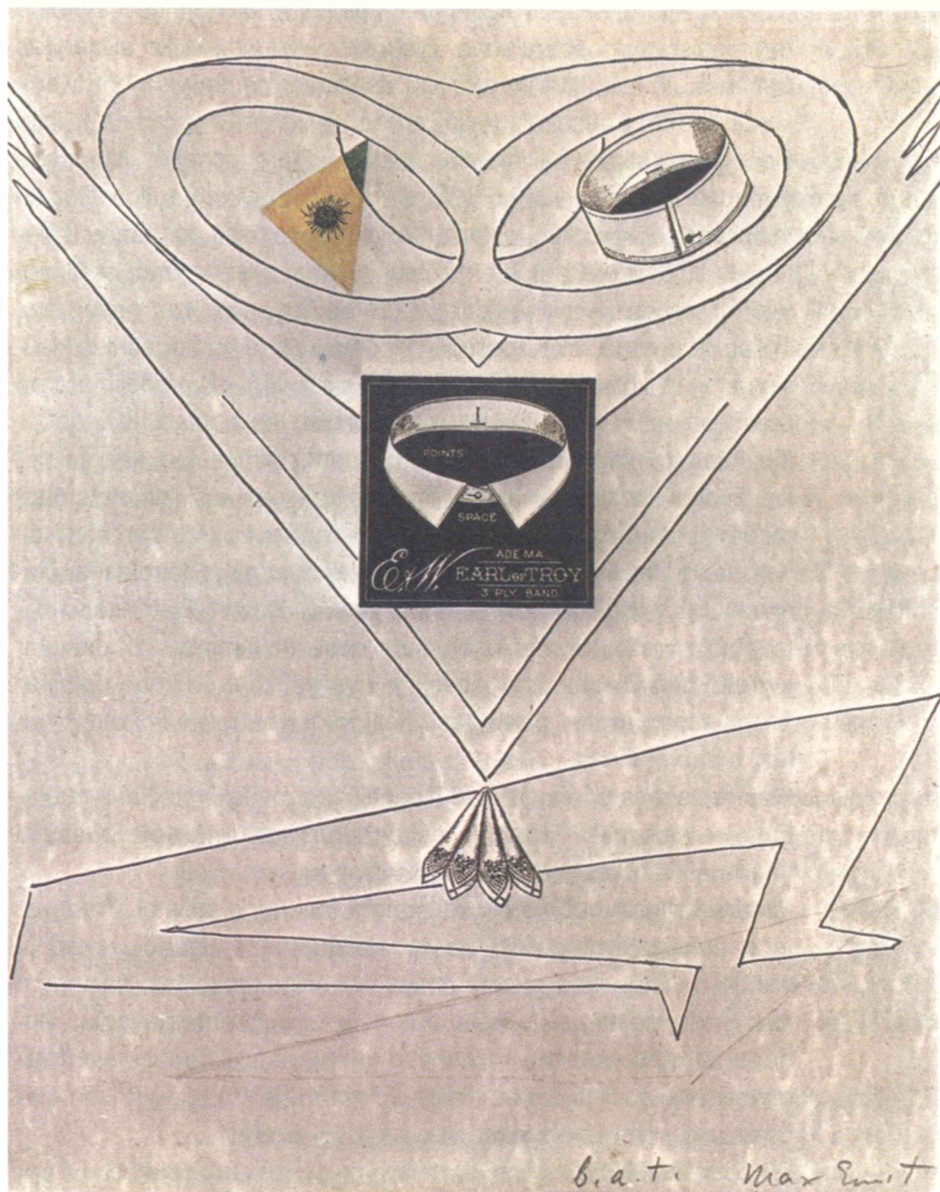
8.a. Grožis ir gėris. *Platonas* ... 158
8.b. Grožis – ne pamėgdžiojimas. *Georgas Vilhelmas Hėgelis* (*Georg Wilhelm Hegel*) ... 159
8.c. Grožis ir ideali galimybė. *Dorotė Volš* (*Dorothy Walsh*) ... 161
8.d. Grožis ir emocijos. *Tomas Manrou* (*Thomas Munro*) ... 163
8.e. Grožis ir kontempliacija. *Imanuelis Kantas* (*Immanuel Kant*) ... 164
8.f. Kodėl gi tu rašai? *Frydrichas Nyčė* (*Friedrich Nietzsche*) ... 166
8.g. Kūryba – omens gausmas. *Vytautas Rubavičius* ... 168
8.h. Aš netapau poetu. *Džonas Faulzas* (*John Fowles*) ... 170
8.i. Kūryba ir originalumas. *Imanuelis Kantas* (*Immanuel Kant*) ... 171
8.j. Kūryba ir amžinoji meno esmė. *Frydrichas Nyčė* (*Friedrich Nietzsche*) ... 173
8.k. Kūryba ir neurozė. *Zigmundas Froidas* (*Sigmund Freud*) ... 174
8.l. Kūryba ir archetipai. *Karlas Gustavas Jungas* (*Carl Gustav Jung*) ... 177
8.m. Kūryba ir svajonė. *Gastonas Bašlaras* (*Gaston Bachelard*) ... 181
8.n. Grožis ir forma. *Klaivas Belas* (*Clive Bell*) ... 183
8.o. Menas be žmogaus. *Chosė Ortega i Gasetas* (*José Ortega y Gasset*) ... 184
8.p. Moteris ir kūryba. *Virdžinija Vulf* (*Virginia Woolf*) ... 185
8.r. Grožis ir vartojimas. *Tedis Brunijus* (*Teddy Brunius*) ... 187

SUTARTINIAI ŽYMĖJIMAI

 Vadovėlio autorių tekstas

Klausimai ir užduotys prieš tekstą

 Klausimai ir užduotys po teksto

Vokiečių dailininko **M. Ernsto (*Ernst*)** paveikslas vadinasi **„Šokanti pelėda“**. Pelėda – išminties simbolis. Ką gali simbolizuoti pelėdos šokis?

1. Filosofija kaip filosofinė antropologija

Žmogus mąsto arba apie pasaulį, arba pats apie save. Antikos filosofai ikisokratikai – Talis, Anaksimandras, Anaksimenas, Demokritas, Herakleitas – mąstė apie pasaulį. Juos domino ir stulbino regimasis kosmoso vaizdas. Siekdami suprasti, iš ko sudarytas pasaulis, jie ieškojo pirmojo visų daiktų elemento, visą būtį vienijančio prado; jį nusakė žodžiu „archė“ (gr. *archē* – „pradžia“). Taigi filosofavimo kilmės šaltinis yra nuostaba. Platonas rašė: „Nuostaba yra nuostata žmogaus, kuris tikrai myli tiesą; juk nėra filosofijos kitos pradžios, kaip tik nuostaba.“ Aristotelis jo mintį dar labiau išplėtė. Pasak jo, „nuostaba ir anksčiau, ir dabar skatina žmones filosofuoti. Iš pradžių jie stebėjosi tuo, ką tiesiog matė, bet nesuprato. Vėliau jie pamažu skverbėsi gilyn ir ėmė kelti reikšmingesnius klausimus, kaip antai apie Mėnulio, Saulės ir žvaigždžių judėjimą arba apie Visatos kilmę. O kas klausia ir stebisi, tas jaučiasi nežinąs“.
Filosofas, teigia Platonas, nuo kitų žmonių skiriasi tuo, kad jis siekia įžvelgti tiesą. Dažniausiai žmonės tenkinasi atsitiktinėmis nuomonėmis, įspūdžių nuotrupomis. O filosofas trokšta pamatyti tai, kas visada tapatu sau, – nekintamą daiktų esmę. Filosofas jaučiasi nežinąs ir todėl jis trokšta žinoti. Jis myli išmintį. Platonas veikale „Puota“ rašo, jog nefilosofuoja ir nesiekia išminties tik dievai ir kvailiai, nes Dievas žino išmintį, o kvailys, „nebūdamas nei gražus, nei tobulas, nei protingas“, tiesiog per daug savimi patenkintas, mano ją žinąs.
Mes remsimės prielaida, kad filosofija yra meilė išminčiai ir nuolatinis jos siekimas. Tačiau kviesime jus mąstyti ne apie pasaulio sandarą ar būties prasmę, o apie žmogų.
Pirmieji žvilgsnį nuo kosmoso į žmogų nukreipė sofistai. Žmogus, teigė sofistas Protagoras, yra visų daiktų matas. Esančių – kad jie yra. Nesančių – kad jų nėra. Visas filosofijos mokyklas, pasirinkusias mąstymo atsparos tašku būtent žmogų, galima pavadinti vienu bendru pavadinimu – filosofine antropologija. Todėl ir šiam vadovėliui labiau tiktų pavadinimas „Filosofinė antropologija“, bet paprastumo sumetimais pavadinome jį „Filosofija“.
Filosofinės antropologijos terminas yra pakankamai platus. Jis apima ir antikos etiką, kuri siekė atsakyti į klausimą „Koks gyvenimas geriausias žmogui“, ir XVI–XVII a. mąstytojus, pvz., racionalistą Mišelį Montenį (*Montaigne*), egzistenciškai filosofavusį Blezą Pa-

skalį (*Pascal*). Filosofine antropologija gali būti laikomas ir egzistencializmas (Siorenas Kierkegoras (*Kierkegaard*), Žanas Polis Sartras (*Sartre*), Alberas Kamiu (*Camus*)), ir gyvenimo filosofija (Artūras Šopenhaueris (*Schopenhauer*), Frydrichas Nyčė (*Nietzsche*), Viljamas Džeimsas (*James*)), ir dialogo filosofija (Francas Rozencveigas (*Rosenzweig*), Martinas Buberis (*Buber*), Emanuelis Levinas (*Levinas*)), ir aksiologija (Maksas Šėleris (*Scheler*), Nikolajus Hartmanas (*Hartmann*)).

Tačiau ir filosofai racionalistai – Aristotelis, Imanuelis Kantas (*Kant*), Georgas Hėgelis (*Hegel*), kuriuos įprasta laikyti metafizikais, nes jie svarstė visų pirma būties ir pažinimo galimybės klausimus, taip pat siekė atsakyti į klausimą: „Kas yra žmogus?" I. Kantas „Grynojo proto kritikos" skyriuje „Apie aukščiausiojo gėrio idealą" proto tikslus nusako trim pamatiniais klausimais, aprėpiančiais visus proto interesus – tiek teorinius, tiek praktinius: „Ką aš galiu žinoti? Ką aš privalau daryti? Ko aš galiu tikėtis?" Vėliau jis iškelia ir ketvirtąjį klausimą – „Kas yra žmogus?", – kuriuo apibendrina visus tris pirmuosius klausimus ir teigia, jog į jį atsakanti disciplina vadinama antropologija. Jei metafizika atsakanti į pirmąjį klausimą, etika – į antrąjį, religija – į trečiąjį, tai filosofinė antropologija – į ketvirtąjį. I. Kantas priduria: „Iš esmės visos dalys gali būti laikomos antropologija, nes pirmieji trys klausimai yra susiję su paskutiniuoju". Mes matysime, kad į klausimą „Kas yra žmogus?" siekė atsakyti daugybė įvairių sričių mąstytojų: ir filosofų, ir mokslininkų, ir rašytojų. Siūlome ir jums pasvarstyti, pamąstyti, pamedituoti, padiskutuoti su jais...

Ši knyga nėra įprastas filosofijos vadovėlis. Tai – „filosofijos pratybų" knyga. Todėl joje pateikiami tekstai neturėtų būti traktuojami kaip atsakymai į „filosofinius klausimus". Veikiau tai nuorodos, užuominos, paakinimai patiems klausti ir ieškoti atsakymų, svarstyti, diskutuoti ir medituoti, trumpai tariant – filosofuoti. Atsakyti į klausimą „Kas yra filosofija?" neįmanoma tiesiogiai – t. y. pateikiant tam tikrą apibrėžimą. Sužinoti, kas yra filosofija, galime tik tiesiogiai filosofiją praktikuodami – t. y. patys filosofuodami.

„Filosofas stovi viduryje tarp išminčių ir kvailių", – sakiusi žynė Diotima Sokratui. Sokratas šią Diotimos mintį persakė kitiems pokalbio dalyviams. Kartu perdavė ir mums. Įsivaizduokime, kad toliau kalbamės su Sokratu ir jo draugais. Filosofija, – teigia šiuolaikinis amerikiečių filosofas R. Rortis (*Rorty*), – tai nenutrūkstamas žmonijos pašnekesys. Kiekvienas filosofas bando išklausyti kitus ir išsako savąją nuo-

monę. Įsivaizduokite, kad ir šis vadovėlis tėra dviejų žmonių – jo autorių – nugirstas ir perpasakotas pokalbis, o gal vien jo fragmentas, padėsiantis jums į šį filosofinį žmonijos pašnekesį įsiklausyti ir jį išgirsti. Galbūt tęsti. Nenusiminkite, jei nerasite galutinio atsakymo į čia keliamus klausimus. Svarbiausia, kad aptiktumėte esminius klausimus, mąstymo apie juos galią ir prasmę ir pajustumėte tiesos ieškojimo aistrą. Juk nė vienas filosofas, jeigu jis tikras filosofas, o ne kvailys, kaip įspėjo mus Diotima, negali jaustis žinantis galutinę tiesą.

Filosofinis mąstymas nėra vien teorinis. Pavyzdžiui, praktinis protas kelia klausimą, ne kaip pažinti pasaulį, o kaip jame gyventi. Koks gyvenimas žmogui yra geriausias? Šis klausimas tapo pagrindiniu vėlyvosios antikos filosofijos (hedonistų, stoikų, kinikų, skeptikų) klausimu. Antikos filosofas Epikūras filosofuoti skatino visus – tiek jaunus, tiek senus. Nes, jo manymu, „niekam ne per vėlu rūpintis sielos sveikata". Filosofas – tai sielos gydytojas. Nefilosofuojantis žmogus, sako Seneka, tarsi ligonis – kuo didesnis, tuo geriau jaučiasi. Jis tarsi sapnuoja. Šį sunkų sapną tegali išblaškyti vien filosofija. Filosofija keičia filosofuojančio žmogaus asmenybę. Ji maldo aistras ir teikia ramybę.

Tad kas iš tikrųjų yra filosofija? Gal ji – grynai asmeniškas paties filosofuojančiojo reikalas?

Atidžiai perskaitykite vokiečių filosofo K. Jasperso (*Jaspers*) tekstą. Pabandykite įsidėmėti (pabraukite arba nurašykite) tas vietas, kurios jums atrodo itin svarbios.

Nenusiminkite, jei ne viską suprasite, – prie teksto galėsite grįžti.

Filosofija kaip gyvenimo būdas. *Karlas Jaspersas* (*Karl Jaspers*)

Filosofinio gyvenimo būdo troškulys kyla iš tamsos, į kurią nublokštas individas, iš praradimo, kurio ištiktas jis, nebegalėdamas mylėti, tarsi spokso į tuštumą, iš savimaršos, kuriai jį pasmerkia rutina, kai jis staiga atsipeikėja, išsigąsta ir klausia savęs: kas esu, ką praradau, ką turiu daryti? [...]

Filosofavimas yra ryžtas atsiverti ištakoms, sugrįžti į save ir, kiek leidžia jėgos, suaktyvinti save vidiniais veiksmais.

Tiesa, kasdienėje egzistencijoje visų pirma tenka atlikti realias užduotis, nusilenkti dienos reikalavimams. Tačiau tuo nepasitenkinti, o priešingai, į kasdienį darbą ir smulkių tikslų vaikymąsi žvelgti kaip į savimaršos kelią ir visa tai patirti kaip praradimą ir kaltę – štai kas yra trokšti filosofinio gyvenimo

būdo. O be to, labai svarbu rimtai žiūrėti į tai, ką patiri drauge su kitais žmonėmis, į laimę ir skausmą, į sėkmę ir nesėkmę, į sielos sutemas bei sumaištį. Neužsimiršti, neišsisukinėti, bet suaktyvinti visą savo vidujybę, nelikti abejingam, bet apmąstyti – štai koks yra filosofinis gyvenimo būdas.

Yra du jo keliai: mąstanti *meditacija* vienatvėje ir abipusiškai suprantanti, abipusiškai veikianti, abipusiškai kalbanti, abipusiškai tylinti *komunikacija* su žmonėmis.

Mums, žmonėms, nepamainomos yra kasdienės gilaus susimąstymo akimirkos. Mes įsitikriname savimi, kad išsibarstydami kasdienybėje neprarastume sąlyčio su absoliutu.

Tą, kam religijose tarnauja kultas ir malda, filosofijoje atitinka sąmoningas susikaupimas, atsigręžimas į pačią būtį. Tai turime daryti tuo metu, kai nusigręžiame nuo pasaulio tikslų, tačiau nejaučiame tuštumos, bet susiliečiame su tuo, kas esminga. Tai gali būti rytas, vakaras arba atokvėpio akimirkos.

Filosofinis susimąstymas, skirtingai nuo kultinio, neturi švento objekto, šventos vietos ir nusistovėjusios formos. Jo vyksmo tvarka netampa taisykle, bet lieka laisvai kintančia galimybe. Filosofinis susimąstymas, skirtingai nuo kultinės bendruomenės, realizuojamas vienatvėje.[1]

Kaip suprantate posakį „sugrįžti į save"? Ar ne keista ir prieštaringa taip sakyti? Argi ne visuomet esame „savyje"?

2. Kaip studijuoti filosofiją?

Pradėkime nuo filosofijos teksto. Skaitydami jį, interpretuojame. Interpretacijos sąvoka jums jau turbūt pažįstama iš literatūros pamokų, per kurias interpretuojate grožinės literatūros kūrinius. Tačiau bene akivaizdžiausiai interpretacijos esmę atskleidžia muzika. Kompozitoriaus parašytą kūrinį atlikėjas atlikdamas interpretuoja. Skirtingi atlikėjai tą patį kūrinį atlieka skirtingai, nes kiekvienas jį savaip supranta.
Vokiečių filosofas V. Diltėjus (*Dilthey*) supratimo prigimties klausimą svarstė plėtodamas hermeneutiką[2].

[1] Jaspersas K. *Filosofijos įvadas*. V.: Mintis, 1989, p. 139–140. Vertė A. Šliogeris.
Red. pastaba. Vadovėlyje cituojamų ištraukų kalba šiek tiek pataisyta.
Skaitmenimis žymimi bibliografijos duomenys, taip pat tekstų šaltinių ir vadovėlio autorių, leidėjų komentarai.
[2] Hermenèutika – teorija, nagrinėjanti supratimo sąlygas ir būdus.

Skaitykite filosofo tekstą ir bandykite stebėti save tarsi iš šalies, tarsi klausdami savęs: „Skaitau tekstą, kuris parašytas prieš šimtą metų, bet aš jį beveik suprantu. Kodėl?"

Teksto interpretavimas. ***Vilhelmas Diltėjus*** (*Wilhelm Dilthey*)

Supratimu vadiname „vidinio turinio" pažinimo procesą, kai remiamės išoriniais ženklais, kuriuos suvokiame savo juslėmis. [...]

Supratimas aprėpia ir kūdikio lemenimą, ir Hamleto svarstymus, ir „Grynojo proto kritiką". Akmuo, marmuras, muzika, judesiai, žodis ir raštas, veiksmai, ekonomikos dėsniai ir konstrukcijos – visa tai yra žmogaus proto apraiškos, proto, kuris kreipiasi į mus ir reikalauja supratimo; todėl supratimas, kurį lemia tam tikri intelekto veiksmai, visada turi bendrų bruožų: iš esmės jis visur vienodas. Antai jei noriu suprasti Leonardą da Vinčį, aš turiu interpretuoti veiksmus, paveikslus, piešinius ir raštus. Darydamas visa tai, aš turiu taikyti bendrą – sintetinį – metodą.

Supratimas gali būti nevienodo lygio. Pirmiausia šitai priklauso nuo to, kokiu mastu aptariamasis dalykas mus domina. Kaip nekantraujame kartais, kai tenka klausytis kieno nors ilgų postringavimų! Girdėdami juos, pastebime tik tai, kas mums patiems praktiškai svarbu, ir visiškai nesidomime vidiniu pašnekovo gyvenimu. Kitais atvejais, priešingai, gaudome menkiausius pašnekovo veido išraiškos pokyčius, kiekvieną žodį, padedantį įsiskverbti į jo vidų. Tačiau net labiausiai sutelktas dėmesys gali tapti įprastu veiksmu ir laiduoti kontroliuojamą objektyvumo mastą tik tada, kai gyvenimo faktas yra užfiksuotas ir galime bet kada prie jo grįžti. Mokymą apie *užfiksuotų išoriškų gyvenimo apraiškų supratimą* vadinsime *egzegezė*, arba *interpretãvimu.*

Šia prasme galime kalbėti ir apie pačią hermeneutiką, kurios objektas yra skulptūros arba paveikslai; [...] vis dėlto tokia nebylių kūrinių interpretacija visuomet pasmerkta remtis literatūriniais aiškinimais.

Jei norime įsiskverbti į dvasios gyvenimą ir į istoriją, nepaprastai svarbi tampa literatūra. Mat tik kalba asmens išgyvenimai gali būti išreikšti visiškai, iki galo ir objektyviai suvokiamu būdu. Kaip tik dėl to supratimo menas pirmiausia vystosi interpretuojant *žmogaus dvasios rašytinius paminklus*.

Šių paminklų egzegezė ir ypač jų kritinė analizė ilgainiui tapo filologijos pagrindu. Filologija – tai pirmiausia asmens gebėjimai, būtini nagrinėjant raštijos paminklus. Be filologijos ir be jos laimėjimų neįmanomas joks

V. van Gogo (*Gogh*) paveikslas **„Natiurmortas su Biblija"**. Ar dailininkas, tapydamas knygą, atskleidžia ir tai, kas joje parašyta?

kitos rūšies paminklų ar istorijos paveldo interpretavimas. Mes galime klysti bandydami suprasti to ar kito istorinio asmens poelgių motyvus; žmonės, kurie veikia mūsų akivaizdoje, gali sąmoningai mus klaidinti, bet iškilaus rašytojo, išradėjo, religijos genijaus ar filosofo darbai negali būti niekas kita, kaip tik tikra jo vidinio gyvenimo išraiška. Melo prisisunkusioje mūsų visuomenėje tokie kūriniai visuomet yra teisingi ir, priešingai negu kiti užfiksuoti liudijimai, gali būti visuotinio ir objektyvaus interpretavimo objektais. Dar daugiau: kaip tik tokie kūriniai padeda suprasti ir kitus epochos meno paminklus bei amžininkų istorinius veiksmus.

Interpretavimo menas rutuliojosi palyginti lėtai ir laipsniškai, žingsnis po žingsnio, panašiai kaip [...] ir eksperimentinis gamtos tyrinėjimas. Interpretavimo meno atsiradimą ir plėtotę lėmė asmeninis mokslininko filologo virtuoziškumas. Virtuoziškumas jį ir nuolat skatina. Interpretavimo meno prigimtis tokia, kad jis perteikiamas asmeniškai bendraujant su egzegezės virtuozais arba studijuojant jų veikalus. Vis dėlto kiekviena meno sritis turi tam tikras taisykles, kurios padeda įveikti iškylančias kliūtis – t. y. saugo sukauptą individualaus meistriškumo patirtį. Interpretavimo menas palyginti greitai pajuto esąs pajėgus suformuluoti sa-

vo taisykles. Hermeneutika atsirado iš šių taisyklių konflikto, iš, viena vertus, svarbiausių kūrinių interpretavimo būdų įvairovės ir, antra vertus, reikalo suformuluoti griežtas interpretavimo taisykles priešpriešos.[1]

Perskaitę tekstą, bandykite apie jį pasikalbėti su kitu žmogumi. Pokalbis su kitu neturėtų išvirsti į monologą. Siekite dialogo. Kaip reikia kalbėtis, kad susikalbėtume?

Pokalbis kaip dialogas. *Mišelis Montenis* (*Michel Montaigne*)

O dėl mokėjimo bendrauti su žmonėmis, tai neretai pastebėdavau vieną trūkumą: užuot siekę geriau pažinti kitą žmogų, mes stengiamės pirmiausia save išaukštinti... Reikia vaiką išmokyti pradėti ginčą ar pokalbį tik tuo atveju, jei matys, kad priešininkas tokios kovos yra vertas; taip pat reikia išmokyti vaiką pasinaudoti ne visais prieštaravimo būdais, kokiais tik įmanoma, bet tik pačiais stipriausiais. Reikia, kad jis mokėtų kruopščiai parinkti argumentus, teikdamas pirmenybę patiems svariausiems, taigi ir patiems trumpiausiems. Tačiau pirmiausia tegul jis išmoksta gerbti tiesą ir sudėti prieš ją ginklus, kai tik ją kur pamatys, – nesvarbu, ar ji sužėrės jo priešininkui, ar jam pačiam. Juk jam neteks žengti į katedrą, kad pasakytų iš anksto išmoktus žodžius. Juk jis niekam nėra įsipareigojęs ginti nuomonę, su kuria nesutinka. Juk jis taip pat nėra iš tų, kurie už grynus pinigus parduoda teisę išpažinti savo nuodėmes ir gailėtis dėl jų. *Neque, ut omnia quae praescripta et imperata sint, defendat, necessitate ulla cogitur.*[2]

Tegul mokinio sąžinė ir dorybės atsispindi jo kalboje ir tegul jis neturi jokio kito vadovo, išskyrus protą. Ir tegul jis būna raginamas suprasti, kad pripažinti klaidą, kurią padarei savo paties samprotavimuose, net jeigu to niekas nepastebėjo, yra požymis proto ir nuoširdumo, kurio jis pirmiausia turi siekti; tuo tarpu būti užsispyrusiam dėl savo įsitikinimų ir dėl jų ginčytis – įprastos savybės, itin būdingos pačioms niekingiausioms sieloms; atvirkščiai, mokėjimas pakeisti nuomonę, pačiam pasitaisyti, prisipažinti ginčo įkarštyje suklydus, – retos, vertingos savybės, būdingos filosofams.[3]

[1] Dilthey W. *Die Entstehung der Hermeneutik* // Dilthey W. *Gesammelte Schriften*. Bd. 5. Stuttgart: Teubner, 1957, p. 318–320. Vertė T. Sodeika.

[2] Jokia būtinybė neverčia jo ginti tai, kas raštu ar žodžiu įsakyta (*lot.*).

[3] Montenis M. *Esė*. V.: Mintis, 1983, p. 47–48. Vertė D. Droblytė.

Kai norėdami geriau suprasti filosofijos tekstus juos interpretuojame, neišvengiamai susiduriame su teiginiais, kurie mums vienu ar kitu požiūriu atrodo ginčytini.

Kai kas mums atrodo painu, neaišku, kai kas nepriimtina. Su kai kuriais teiginiais nenorime, juntame negalį sutikti. Tokiais atvejais klausiame savęs: „Kodėl autorius taip mano?", „Kodėl man toks požiūris nepriimtinas?" Tarsi ginčijamės su autoriumi.

Sakoma, kad ginčijantis gimsta tiesa. Ką šis posakis byloja? Ar kiekvienam ginčui jis tinka?

Diskutuodami mes pateikiame argumentus. Tai reiškia, kad nuomonės, kurias kiekvienas turime, iškeliamos į dienos šviesą, ir, kai jos susiduria su kitomis nuomonėmis, išbandomas kiekvienos jų tvirtumas.

Diskusija kaip autentiškas komunikavimas. *Karlas Jaspersas* (*Karl Jaspers*)

Dalykiniam supratimui būtinas pokalbis, kuriame į dienos šviesą iškeliama tiesa. Jei politinių derybų galutinis tikslas yra tam tikras valios sprendimas, tai dalykinė diskusija orientuota į teisingą turinio supratimą ar bent užčiuopimą. Juk daug kas ima aiškėti pateikiant teiginius ir priešingus jiems teiginius, taip pat argumentus ir kontrargumentus.

Praktinio tikslo siekiama ir „pasitarimais": kai keletas vieno tikslo siekiančių ir vienodai nusiteikusių žmonių nori išsiaiškinti, kurie būdai yra geriausi jį pasiekti. Jei tariantis paaiškėja, kad tikslai nevienodi, diskusija tuojau pat tampa politinėmis derybomis arba išvirsta į egzistencinį komunikavimą.

Teorinės diskusijos tikslas yra visiškai nešališkai išlukštenti svarbiausią tiesą. Joje tikrinama ir patvirtinama. Egzistenciniam sąlyčiui pakanka vien pasitikėjimo, vienijančio žmones, kuriems rūpi tiktai dalykiškumo savidisciplina ir bendros idėjos, suteikiančios svarstomoms problemoms prasmę ir vertę.

Tad diskusija yra tik *autentiško komunikavimo būdas*, bet ne rezultatas. Galima egzistencija leidžiasi įtraukiama į diskusiją norint išsiaiškinti, ar įsitikinimai ir lūkesčiai prasmingi. Diskusijos dalyviai dar nežino, ko iš tikrųjų nori pasiekti. Diskutuodami jie aptinka tuos dalykus, dėl kurių sutaria arba nesutaria ir kurie diskutuojant turi įgauti aiškiai suformuluotų principų, kurie jiems kol kas dar neaiškūs, pavidalą. Joks principas nėra absoliutus – kaip proto išvada jis visuomet yra tik tarpinis tikslas. Todėl vėl prasideda klausinėjimas ir

bandymas. Kai sąmonė jau iš kitų šaltinių įgavusi egzistencinės sąsajos pasitikėjimo, tai tokia diskusija jau yra kelias į būtiną filosofinį mano buvimo savimi su kito buvimo savimi atskleidimą. Tik dabar svarbiausias dalykas – ne egzistencinis atskirtumas, bet diskusijos dalyvius vieną su kitu siejanti problema.

Kiekvienos diskusijos – tiek grynai dalykinės, neangažuojančios būti savimi, tiek tos, kuri remiasi egzistencine galimybe, – būtina sąlyga yra realus diskutuojančiųjų *buvimas čia*. Jau pačioje racionalioje diskusijoje glūdi tendencija krypti į *sofizmus*, jei jos nekontroliuoja žmonės, kurie diskutuodami rimtai svarsto apie dalyką ar apie save pačius. Sofistiniai nukrypimai galimi tik tada, kai iš pagrindų sugriauta intelektualioji sąžinė. Kas palieka kitam lukštenti savo sofizmus, tas vėjais paleidžia egzistencinio komunikavimo galimybę. Sofizmai – tai tarsi hidros galvos: net vieną sofizmą sutriuškinti yra ganėtinai sunku, nes jo vietoje tuojau pat iškyla daugybė naujų. Sofizmai esti ne vien loginiai. Jie reiškiasi ir iškreiptų vertinimų, jausmų arba valios aktų pavidalu. Jie susipina į neišpainiojamą mazgą ir tampa priemonėmis supainioti pašnekovą, perkalbėti jį ir palenkti savo pusėn. Autentiškas komunikavimas darosi įmanomas tik tada, kai galima egzistencija išlikdama savimi visur saugosi sofizmų.

Tad racionali diskusija pati savaime gali tęstis iki begalybės ir todėl būti bergždžia, tačiau kaip dalyvių komunikavimo apraiška ji iš esmės yra rišli ir todėl turininga. Klausytojas užbėga už akių bekylančiam priešininko supratimui ne vien intelektu, bet ir tuo, kad paliečiami jo substanciniai impulsai, kuriais remdamasis jis sykiu suvokia tik tai, kas esmiška. Jo proto šviesa sugriebia per akimirką tai, ko išsamus minčių plėtojimas negali aprėpti. Tik taip diskusija įgyja apibrėžtumą ir reikiamą pobūdį.

Diskusija galima tik kaip *kalbėjimas pakaitomis*. Nei vienam įkalbinėjant, nesitikint jokio atsako ir traktuojant šį tik kaip stimulą toliau kalbėti, nei tuomet, kai atsakymo apskritai nėra, diskutuoti neįmanoma. Kas yra linkęs į monologus – t. y. kai pašnekovas vienpusiškai užpilamas žodžiais, – tas ir tyli netinkamai. Kalbėjimas vaisingas tik vykstant kaitai tarp klausančiojo supratimo ir atsakančiojo mąstymo. Griežtas pokalbio planavimas riboja pasirengimą klausytis. Bet jei kliaujamasi vien atsitiktinai į galvą ateinančiomis mintimis, ištinka chaosas, kuris suardo pokalbio vyksmą. Tad būtinas tam tikras komunikatyvus sąžiningumas – t. y. to, ką būtinai noriu pasakyti, kontroliavimas ir savidisciplinuojanti pastanga kalbėti trumpai ir tiksliai. Jei abi pusės stengiasi laikytis šio komunikavimo pagrindo, randasi tikrieji pokalbio padariniai, pokalbio, kuriame vienas pašnekovas, suvokdamas kito pašnekovo minčių aiškumą, padaro jas dar aiškesnes. Pasiekiamas ypatingas pasitenkinimas – jis kyla iš komunikatyviame diskutavime vykstančio judė-

jimo pirmyn ir atgal. Įprasta klaida yra tiek klausymas bet kokio plepėjimo, kuris neturi nei krypties, nei turinio, tiek abipusis kalbėjimas, neįsiklausant, ką sako kitas, ir jaučiant malonumą tik tada, kai pats gali kalbėti.[1]

Kuo diskusija skiriasi nuo teksto skaitymo?

Pirmiausia tuo, kad ji – tai gyvas pokalbis, t. y. tam tikru laiku vykstantis vyksmas: jei praleidai progą ir nepataikei atsakyti, kitos progos gali ir nebūti.

Diskutuodami stipriau juntame mąstymo laikiškumą, o tekstas yra belaikis. Jį galime skaityti daug kartų, atidėti ir vėl grįžti prie jo, kai to panorime. Tekstas nesikeičia. Jis toks pats šiandien, koks buvo vakar ar prieš du tūkstančius metų.

Kita vertus, diskutuodami mes kur kas labiau įsitraukiame į svarstymą, labiau angažuojamės. Mintys, kurias čia mąstome, teiginiai, kuriuos čia teigiame, tampa mums artimesni – t. y. mūsų savastimi.

Bet ar iš tikrųjų keliamos mintys ir teiginiai yra mūsų?

Šis klausimas kreipia mus dar vienos filosofinio gyvenimo krypties – meditavimo – link.

Medituodami mes tarsi liekame vieni, patys su savimi, ir klausiame: „Kas gi iš tikrųjų aš esu? Kas slypi po visais tais vaidmenimis, kuriuos kasdien vaidinu?"

Meditavimas pirmiausia yra savojo autentiškumo, arba tikrumo, ieškojimas ir jo įtvirtinimas.

Tai tyla, kurioje atsiduriame, kai nutyla ne tik išorės, bet ir vidaus triukšmas. Taip, vidaus! Juk nepakanka likti vieniems, kad galėtume jaustis „niekieno netrukdomi". Kiekvienas savyje nešiojamės „vidinį triukšmą", kuris užgožia ne tik „daiktų bylojimą", bet dažnai ir žmonių balsus. Esame egoistai net tuomet, kai, rodos, aukojamės ar tarnaujame kitiems. „Vidinis triukšmas" yra viena didžiausių filosofavimo kliūčių.

Atidžiau įsižiūrėję pastebėsime, kad tas „vidinis triukšmas" – tai ne kas kita, kaip nuolatinis bėgimas nuo savęs. Bėgimas, kuris vyksta lyg savaime, be mūsų pastangų. Tai nevaldomas mūsų minčių srautas, kuris neša mus nežinia kur.

Ar esame dabar? Šis klausimas iš pirmo žvilgsnio atrodo keistas.

[1] Jaspers K. *Philosophie*. Bd. 2. Daseinserhellung. Julius Springer-Vlg., Berlin, 1932, p. 100f. Vertė T. Sodeika.

Iš tikrųjų – ne. Geriau pagalvoję suprantame, kad tai, ką manome galį laikyti savimi ir vadinti vienaskaitos pirmojo asmens įvardžiu „aš“, iš tikrųjų yra tik mūsų prisiminimai arba svajonės. Vis dėlto, vos tik pabandome bent kiek ilgiau „būti savimi“, paaiškėja, kad tai ne taip paprasta.

Atrodytų, jei egzistuoja mąstymas, mintis, tai turi būti ir tas, kuris mąsto. Bet ar tikrai taip?

Įsivaizduokime scenoje vaidinantį aktorių. Juk tie žodžiai, kuriuos jis sako, ne jo žodžiai. Juos parašė dramaturgas. Ir mintys, kurias jis tais žodžiais išreiškia, ne jo mintys. Tad kas gi kalba ir mąsto?

Tai, ką patiriame medituodami, dažniausiai esti žodžiais neišreiškiama patirtis, bet ji yra ne mažiau prasminga negu tai, apie ką galime kalbėtis, nes kaip tik ji ir yra mūsų tikriausia tikrovė.

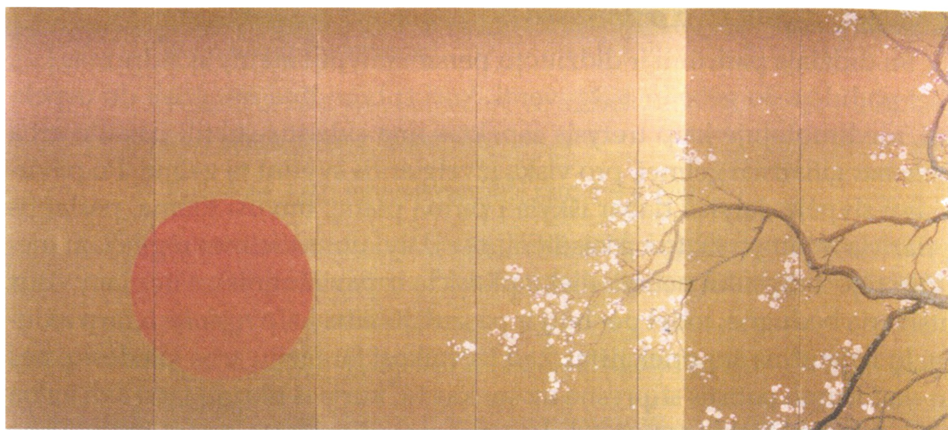
Meditacijos mokovas ir mokytojas vokiečių filosofas ir teologas J. B. Locas (*Lotz*) nurodo tris svarbiausius jos aspektus.

Meditacija. ***Johanesas Baptistas Locas*** *(Johannes Baptist Lotz)*

1. Patirtis

Čia kalbama ne tik apie abstraktų mąstymą ar paprastą visų daiktų giliausios esmės svarstymą; tai veikiau atsidavimas arba *atsiduotumas*, dėl kurių toji gelmė visu tikrumu mus pasitinka, į mus prabyla ir užvaldo. Tai vyksmas, į kurį įtraukiamas *visas* žmogus, kuriame dalyvauja visos žmogaus galios, kuris persmelkia visus žmogaus sluoksnius. Čia dalyvauja ir žinojimas, bet ne racionalus, o *antracionalus*, veikiau žiūrėjimas, jautimas, jutimas, kuris skleidžiasi susiliejęs su meile ir nuolankumu. Tokį išgyvenimą žmogus patiria, kai šis į jo širdį ateina iš kito žmogaus ir kai jis tam kitam atsiveria iš pačių širdies gelmių. Tačiau tokius išgyvenimus viršija *didžioji patirtis*, taip vadinama todėl, kad joje išnyra didžiausia didybė arba galutinė paslaptis, apie kurią sukasi meditacija.

Tokioje patirtyje daugiau *pasyvumo*, bet vis dėlto yra ir nemenka dalis *aktyvumo*, nes žmogus to patyrimo siekia, jį į save priima ir leidžia jam įsisiūbuoti; žodis „leisti“ gerai apibūdina pasyviai aktyvią laikyseną. Apie pastarąją aiškiausiai pasako tai, kad niekas vien panorėjęs negali liepti didžiajai patirčiai atsirasti ir lyg niekur nieko ją turėti; veikiau ji mumyse apsigyvena veikiant slaptiems dėsniams, suteikia mums laimę ir malonę. Dažnai turime ilgai jos laukti; tegalime pasiruošti jos atėjimui ir likti budrūs.

Dėmesingai įsižiūrėkite į šį japonų dailininko **Šimonūros (*Shimonura*)** paveikslo **„Kanzanas. Vargšas vienuolis"** fragmentą. Neieškokite vienuolio figūros – ji kitame fragmente. Tiesiog leiskite akims laisvai klaidžioti. Slopinkite mintis. Atsiverkite tam, ką matote.

2. *Persimainymas*

Su patirtimi glaudžiai siejasi persimainymas, nes iš didelės patirties, kaip savaime suprantama jos pasekmė, gimsta didelis persimainymas. Regėdamas galutinę visų dalykų paslaptį, žmogus negali likti abejingas ir atsiribojęs; jis veikiau *sukrečiamas* iki pat giliausių gelmių. Įgijęs didžiosios patirties, susijungęs su *pirmaprade*, kurion jį panardino jo paties gelmė, jis nebegali likti ankstesnės būklės. Taip prasideda didysis persimainymas, vedantis žmogų nuo kasdienybės paviršiaus į galutinę gelmę, kuri jo buvime taip padeda prasiveržti pirmapradei, kad ši visiškai nulemia jo buvimą.

Daugeliui tai išties revoliucinis įvykis – *visų matų pervertinimas* ir visų vertybių perkainojimas. Paviršiuje esantys dalykai, kuriais žmogus ligi šiol gyveno, netenka svorio ir reikšmės, užtat buvę tolimi neįtikėtinai išauga ir savo prasme viską nušviečia, pavergdami ir veik nenugalimai prie savęs traukdami medituotoją. Taip paveiktas, jis vis labiau keičia savo gyvenimą arba viską, kas yra jo gyvenimas, nukreipia kita linkme. Viskas įgyja didesnę vidujybę, gelmę, prasmę ir dėl to teikia didesnę laimę negu tuščias gyvenimo šurmulys, kuriame žmogus ligi tol gyveno ir kuris, naujos šviesos nušviestas, priešais jį tįso visoje nuobodulį keliančioje niekybėje.

3. Skaidrumas

Su didžiąja patirtimi ir didžiuoju persimainymu ateina skaidrumas [...]. Dėl padidėjusio gebėjimo išgyventi, kurį subrandina minėtieji du aspektai, medituotojuje kaip tretysis aspektas ima skleistis subtili pajauta arba *imlumas* giliausiai gelmei, pro viską įžvelgiantis švytint tą gelmę. Po paviršiumi slypėję dalykai dabar iškyla į pirmą planą; buvusi tolima, paslaptis priartėja ir tampa matoma kasdieniuose dalykuose. Gelmes reginčiam medituotojo žvilgsniui nebėra nieko plokščia ir paviršutiniška, nes jam visur atsiveria bedugnė, todėl per būtį ir pasaulį jis eina kaip *regintysis* tarp aklųjų. Jo nejaudina šių priekaištai, kad jis vaikosi fantazijų arba kliedesių, nes jo skaidrumo patirtis stipresnė už šnekas tų, kurie iš tikrųjų tarsi akli kalba apie spalvas. Dėkingas už tai, ką gavęs, medituotojas nesipuikuodamas būna su tais, kurie slenksčio neperžengė, įsitikinęs, kad neregį turi mokyti regintysis, o ne atvirkščiai.

Gali pasirodyti, kad medituotojo *pozicija silpnesnė*, nes, pasitelkdamas pagalbon įprastus metodus ir esamus įrodymus, kuriais kiti įpratę remtis kaip vieninteliais, jis negali parodyti paslapties. Tačiau jo pozicija tik tariamai silpnesnė, nes *metodinę klaidą* daro kita pusė, atsisakanti žengti keliu, kuriuo einant kaip tik ir atsiveria skaidrumas, arba norinti pasiekti skaidrumą keliu, kuris į jį neveda. Kad šiandien į jį, kaip į tuščią romantiką, daugelis tik numoja ranka, teįrodo, kaip toli nuo jo nuklydo mūsų laikai ir kaip jiems kuo skubiausiai reikalinga meditacija jam susigrąžinti. Čia teoriniai samprotavimai gali atlikti paruošiamąjį darbą, tačiau neįstengs pakeisti patirties.[1]

Dešimt meditacijos taisyklių

- Pasirinkite VIENĄ mintį – tokią, kuri skaitant ar diskutuojant jums pasirodė svarbi ir įdomi.
- Atsisėskite nesiremdami į kėdės atlošą – taip, kad stuburas būtų tiesus. Galvą taip pat laikykite tiesiai. Užsimerkite.
- Paeiliui sutelkite dėmesį į paskiras savo kūno dalis: pajuskite rankas, pečius, kojų pėdas, blauzdas, šlaunis, dubenį, nugarą, sprandą, galvą, veidą. Stenkitės būti atsipalaidavę, neįsitempę.

[1] Lotz J. B. *Apie meditaciją // Naujasis židinys*. 1992, nr. 11, p. 12–13. Vertė G. Sodeikienė.

- Pajuskite savo kvėpavimą, bet nesistenkite jo kontroliuoti. Pajuskite kvėpavimo malonumą.
- Pajuskite, kaip jūsų kūno centras su kiekvienu iškvėpimu vis labiau ima telktis pilve ir dubenyje.
- Pajuskite, kaip jumyse randasi ramybė ir tyla.
- Sutelkite dėmesį į pasirinktą VIENĄ mintį. Leiskite jai ramiai pulsuoti jūsų kvėpavimo ritmu ir pasklisti po visą kūną. Stenkitės, kad jokios kitos mintys neblaškytų.
- Baigdami meditaciją, vėl sutelkite dėmesį į kvėpavimą ir savo kūno padėtį.
- Keletą kartų giliai įkvėpkite ir iškvėpkite. Atsimerkite.
- Baigę medituoti, galite pasidalyti įspūdžiais su klasės draugais.

(Rekomenduojama meditacijos pratybų trukmė – 15–20 min.)

3. Trikampis: interpretacija–diskusija–meditacija

Tad galima sakyti, kad filosofavimas, kuris tik ir leidžia mums suprasti, kas yra filosofija, – tai mūsų minčių judėjimas trikampiu: teksto interpretacija–diskusija–meditacija.
Diskutuodami, gretindami ir priešindami savąsias įžvalgas su kitų žmonių įžvalgomis, mes plečiame savąjį supratimą. Tai lyg šaknų kerojimas platyn.
Meditavimas gilina mūsų supratimą. Tai, ką stengiamės suprasti, tampa mums labiau sava. Medituodami įsišaknijame būtyje – skverbdamiesi į jos gylį, mes įsitvirtiname joje.
Visi trys minėti būdai papildo ir sustiprina vienas kitą.
Antai teksto supratimas gali tiesiogiai pereiti į meditavimą, kai apsistojame prie mus stipriau paveikusios minties – t. y. susitelkiame prie jos ilgiau. O meditavimas gali išvirsti į diskusiją, kai gilindamiesi į pašnekovo pasakytus žodžius trumpesnį ar ilgesnį laiką sustabdome diskusijos tėkmę.

Keletas patarimų, kaip skaityti vadovėlį ir mokytis

- Pasižymėkite svarbesnes mintis, kurios jums ateina į galvą, kai perskaitote temos pavadinimą: ką žinote apie aptariamąjį dalyką, ko nežinote.
- Atidžiai skaitykite tekstus. Skaitydami nepamirškite, kad kiekvienas tekstas yra tarsi kriminalinis romanas – dažniausiai viskas paaiškėja tik pabaigoje. Todėl, jei ko ir nesuprantate, skaitykite iki galo. Skaitykite keletą kartų.
- Pabraukite tai, kas jums neaišku (nežinomus žodžius ar vardus, terminus ir t. t.). Naudodamiesi enciklopedijomis ir žodynais pabandykite išsiaiškinti.
- Užsirašykite kritines pastabas, kurios ateina į galvą skaitant tekstus.
- Pasižymėkite svarbesnes tekstų vietas ir pagrindines sąvokas.
- Suskaidykite tekstus į smulkesnes dalis taip, kad išryškėtų autoriaus minčių seka. Pabandykite tų dalių turinį trumpai nusakyti savais žodžiais. Sudarykite kiekvieno teksto planą.
- Pasistenkite trumpai išdėstyti (žodžiu arba raštu) perskaityto teksto autoriaus poziciją taip, kaip, jūsų nuomone, jis pats tai būtų daręs.
- Sugretinkite autoriaus poziciją su kitų mąstytojų ir savo požiūriu aptariamuoju klausimu.
- Aptarkite nagrinėjamąjį klausimą su klasės draugais. Jei nuomonės nesutaps, bandykite argumentuoti savo poziciją kartu atidžiai įsiklausydami į oponentų[1] argumentus. Jeigu tie argumentai jūsų neįtikina, pasistenkite išsiaiškinti kodėl.
- Savo požiūrį išdėstykite raštu. Jį dėstydami naudokitės savo ankstesniais užrašais (*1 punktas*), kritinėmis pastabomis (*4 punktas*) ir diskusijos rezultatais (*9 punktas*).
- Ramiai apmąstykite įstrigusias mintis. Medituodami leiskite joms įsitvirtinti jumyse.

[1] Oponeñtas – žmogus, turintis kitokią nuomonę; tas, kuris kam nors prieštarauja.

1. ŽMOGAUS MĮSLĖ

R. D'Hesės (*D'Haese*) skulptūra **„Leitenantas"** vaizduoja žmogų, ištiesusį priekin rankas. Kodėl taip keistai ištemptas jo kaklas?

Nerasime vieno atsakymo į klausimą „Kas yra žmogus?“. Galima tik išskirti kelias antropologines hipotezes. Graikai, anot M. Šėlerio (*Scheler*), sukūrė žmogaus, kaip racionalios būtybės (*homo sapiens*), sampratą, teigiančią, jog žmogus labiausiai skiriasi nuo gyvūno tuo, kad turi protą.

Krikščioniškoji antropologija paremta žmogaus sukūrimo ir nuopuolio mitu. Savo gyvenamuoju laikotarpiu vyravusią antropologinę žmogaus sampratą M. Šėleris pavadino gaminančio žmogaus (*homo faber*) ideologija.

Pragmatistinė, pozityvistinė ir natūralistinė žmogaus sampratos įžvelgia žmoguje vyraujant visų pirma ne protą, o jo troškimus.

Žmogų galima interpretuoti ir kaip kenčiančią būtybę.

Galima taip pat ir žmogaus, kaip kūrėjo, kaip vitališkos, kuriančios būtybės, antropologinė samprata. Ja paremta A. Bergsono (*Bergson*), F. Nyčės (*Nietzsche*), N. Hartmano (*Hartmann*) ir paties M. Šėlerio filosofinė antropologija.

Graikų filosofai ir krikščioniškieji autoriai žmogaus prigimtį suprato skirtingai. Kaip skirtingai? Pateikiame dvi ištraukas. Pirmojoje ištraukoje (iš Aristotelio knygos „Nikomacho etika“) rasite išdėstytą graikų kultūroje susiklosčiusią žmogaus esmės sampratą, o antrojoje ištraukoje (iš Piko dela Mirandolos (*Mirandola*) veikalo „Žmogus tarp kūrinių“) aptariama krikščioniškoji antropologinė hipotezė. Palyginkite jas. Pabandykite įžvelgti skirtumus. Ištraukose pabraukite tuos žodžius, kurie, jūsų manymu, yra svarbiausi – t. y. padeda aptikti reiškiamą mintį.

1.a. Žmogus – mąstanti būtybė. *Aristotelis*

Aukščiausiojo gėrio sutapatinimas su laime galbūt jau yra apskritai visų pripažįstamas dalykas, bet vis tiek būtų pageidautina tiksliau nusakyti, kas ji yra. Į tai atsakysime, jei nustatysime, kokie yra žmonėms būdingi darbai. Mat kaip fleitininko, skulptoriaus, kiekvieno menininko ir apskritai kiekvieno dirbančio ir ką nors pasiekiančio vertingumą ir sėkmę lemia darbo rezultatai, taip, atrodo, turėtų lemti ir žmogaus, jei žmogui iš viso yra būdingi kokie darbai. Dailidė ir batsiuvys dirba ir pasiekia tam tikrų rezultatų. Nejaugi žmogus kaip toks nieko nedirbtų ir iš prigimties būtų neveiklus? Kaip akis, ranka, koja ir apskritai kiekviena kūno dalis turi sau būdingą funkciją, taip, matyt, ir žmogus, be dalinių funkcijų, turi tam tikrą savo funkciją. Kas tai galėtų būti? Tai

nebus gyvybės pasireiškimas, nes jis yra bendras ir augalams, o mes ieškome to, kas būdinga tik žmogui. Taigi atmeskime gyvybės pasireiškimą, – jos funkcija yra maitinti ir augti. Toliau būtų gyvybė kaip pojūčių pasireiškimas. Bet ir ši gyvybės apraiška yra bendra ir arkliui, ir jaučiui, ir kiekvienam gyvūnui. Tad belieka tik tam tikra protą turinčios sielos dalies veikla. Ta sielos dalis paklūsta protui, o kita vertus, ji pati turi protą ir veikia protaudama. Kadangi ši [su sielos protingąja dalimi susijusi] gyvybės apraiška yra suprantama dvejopai[1], tai iš tų dviejų prasmių reikia pasirinkti gyvybės apraišką kaip proto veiklą, nes ji geriau atitinka gyvybės sąvoką. Jeigu žmogui priderantis darbas yra jo sielos veikla, kuri remiasi jos protinguoju pradu arba vyksta ne be jos protingojo prado, jeigu tam tikro žmogaus ir žymaus žmogaus darbą rūšies atžvilgiu vadiname tapačiais, pavyzdžiui, kitaristo ir žymaus kitaristo darbą, ir taip darome visais atvejais, atitinkamo darbo pranašumu laikydami meistriškumą: kitaristo darbas yra grojimas, o žymaus kitaristo – puikus grojimas, jeigu taip yra ir jeigu žmogaus darbu laikome tam tikrą gyvenimo būdą, t. y. gyvenimą kaip sielos veiklą ir darbą remiantis protinguoju sielos pradu, o žymaus žmogaus gyvenimą laikome tokiu pačiu, tik geriau ir tobuliau veikiančiu; jeigu kiekvienas darbas tobulai atliekamas tik remiantis jam būdinga dorybe, – jei taip yra, tai aukščiausias žmogui pasiekiamas gėris yra sielos veikla jai būdingos dorybės prasme, o jeigu yra daug dorybės[2] formų, tai geriausios ir tobuliausios dorybės prasme.

Reikia dar pridurti: per visą žmogaus gyvenimą, nes „viena kregždė dar ne pavasaris“, taip pat ir viena diena. Panašiai nepadarys žmogaus laimingo viena diena ar trumpas laiko tarpas.[3]

Iš kur kyla žmogaus veiklumas? Gal, anot Aristotelio, iš būtinybės išgyventi, o gal iš pačios žmogaus prigimties?

[1] „Dvejopai“ reiškia, kad sugebančios protauti būtybės gyvenimas filosofų gali būti suprantamas kaip pasyvi, statinė šio sugebėjimo turėjimo būsena (gr. *hexis*) ir kaip veikla (gr. *energeia*), jei sugebėjimas protauti yra valdomas, juo naudojamasi, kaip naudojamasi, pavyzdžiui, kalba.

[2] Turima galvoje filosofinė išmintis.

[3] Aristotelis. *Nikomacho etika* // Aristotelis. *Rinktiniai raštai* /sudarė A. Rybelis. V.: Mintis, 1990, p. 72–73. Vertė J. Dumčius, M. Ročka, V. Sezemanas.

Žmogus nuo gyvūno skiriasi tuo, kad jis kelia susižavėjimą, sako filosofas Mirandola (*Mirandola*). Kodėl?
Kas yra nuostabaus žmoguje?

1.b. Žmogus kaip kūrinys. *Džovanis Piko dela Mirandola* (*Giovanni Pico della Mirandola*)

Skaičiau, gerbiamieji tėvai, arabų raštuose, kad Abdala Saracėnas[1], paklaustas, kas šiame pasaulyje jam atrodo nuostabiausia, atsakė: „Nieko nėra nuostabiau už žmogų." Šią mintį patvirtina ir Merkurijus[2]: „Didis stebuklas yra žmogus, o Asklepijau[3]." Kai susimąstau apie šių posakių prasmę, manęs nepatenkina argumentai daugelio tų, kurie daug kalbėjo apie žmogiškosios prigimties pranašumą: kad žmogus esąs tarpininkas tarp visų kūrinių, artimas aukščiausiems, valdovas žemiausių, dėl proto įžvalgumo ir mąstymo aiškumo galintis būti gamtos aiškintoju, užimantis tarpinę padėtį tarp pastovios amžinybės ir tekančio laiko, pasaulio mazgas, kaip sako persai, ir net Himenėjas[4], Dovydo liudijimu, nedaug ką menkesnis už angelus (*Ps 8, 6*). Tai iš tiesų reikšminga, tačiau ne svarbiausia, dėl ko žmogui teisėtai būtų pripažinta privilegija kelti didžiausią susižavėjimą. Kodėl mums labiau nesižavėjus angelais ir puikiais dangaus chorais? Pagaliau, man atrodo, supratau, kodėl žmogus yra laimingiausia ir labiausiai susižavėjimo verta būtybė ir kas lemia tokią jo išskirtinę padėtį visatoje, kurios jam pavydi ne tik žvėrys, bet ir žvaigždės, ir aname pasaulyje esančios sielos. Neįtikėtina ir nuostabu! O kaipgi kitaip? Juk dėl to žmogus teisėtai yra vadinamas ir laikomas didžiausiu stebuklu ir nuostabos verta būtybe. Tad išklausykite, tėvai, kodėl taip yra, ir būkite atlaidūs šiam mano darbui.

Jau aukščiausiasis tėvas kūrėjas Dievas pagal paslaptingus išminties dėsnius sukūrė šiuos pasaulio namus, kurie mums atrodo kaip nuostabiausia dievybės šventovė. Viršdangišką sritį papuošė protu, eterio gelmes atgaivino amžinomis sielomis, o apterštas ir dvokiančias žemutinio pasaulio

[1] Abdala Saracėnas – plačiai paplitęs arabų vardas. Saracėnais senovėje buvo vadinami Šiaurės vakarų Arābijos ir Sinājaus pusiasalio arabai. Viduramžiais taip buvo vadinami visi arabai, o po kryžiaus kovų – visi musulmonai. Kokį Abdalą turėjo galvoje Dž. Piko dela Mirandola, sunku pasakyti.

[2] [...] Romėnų mitologijoje Hermio kultą atitiko Merkurijaus kultas.

[3] Asklepijas – senovės graikų mitologijoje gydymo dievas. [...]

[4] Himenėjas – senovės graikų ir romėnų mitologijose santuokos dievas.

A. Diureris (*Dürer*). „Adomas. Ieva“ *(fragmentas)*, 1507. „Bet žaltys tarė moteriai: ‚Jūs tikrai nemirsite! Ne! Dievas gerai žino, kad atsivers jums akys, kai tik jo užvalgysite, ir jūs būsite kaip Dievas, kuris žino, kas gera ir kas pikta.'“ (*Pr 3, 4-5*)

dalis užpildė gausybe visokių rūšių gyvūnų. Tačiau, užbaigęs darbą, kūrėjas panoro, kad būtų kas nors, kas pajėgtų įvertinti tokį didelį darbą, pamiltų jo grožį ir stebėtųsi jo užmoju. Taigi, sukūręs visus daiktus (kaip

liudija Mozė (*Pr 1, 26*) ir Timėjas[1]), ėmė pagaliau galvoti apie žmogaus sukūrimą. Tačiau nebuvo nei jokio pavyzdžio, pagal kurį būtų galėjęs sukurti naują palikuonį, nei lobyne nebuvo nieko, ką būtų galėjęs dovanoti naujajam sūnui kaip palikimą, nebuvo nei vietos dangaus skliaute, kur sėdėjo visatos stebėtojas. Jau viskas buvo užbaigta, viskas išskirstyta po aukščiausias, viduriniąsias ir žemutines sritis. Bet neturėjo trūkti tėviškos galios paskutiniam palikuoniui, tarsi ji būtų išsekusi, nederėjo svyruoti jo išminčiai būtino dalyko atžvilgiu dėl to, kad nėra patarimo, nepritiko jo maloningai meilei, kad tas, kuris kituose turėjo garbinti dieviškąjį dosnumą, smerktų jį savyje. Pagaliau aukščiausiasis kūrėjas nusprendė, kad tas, kuriam jis negali duoti nieko savita, turėtų bendra su kitais visa tai, kas buvo būdinga atskiriems kūriniams. Taigi jis sutiko, kad žmogus – neaiškios išvaizdos būtybė, įkurdino jį pasaulio centre ir taip jam tarė: „Neduodame tau, o Adomai, nei nustatytos vietos, nei būdingos išvaizdos, nei kokių nors ypatingų pareigų, kad vietą, išvaizdą ir pareigas turėtum pagal savo norą, savo valia ir savo sprendimu. Visų kitų būtybių prigimtis yra apibrėžta ir apribota pagal mūsų nurodytus dėsnius. Tau nėra jokių apribojimų: atiduodu tave į tavo paties rankas, kad pasirinktum savo prigimtį pagal savo valią. Įkurdinau tave pasaulio centre, kad iš čia galėtum patogiau stebėti visa, kas dedasi pasaulyje. Nepadariau tavęs nei dangiško, nei žemiško, nei mirtingo, nei nemirtingo, kad, būdamas laisvas ir pagarbos vertas kūrėjas, pats sau suteiktum tokią formą, kokios nori. Galėsi nusileisti iki žemiausių, neprotingų būtybių ir savo dvasios valia galėsi pakilti iki aukščiausių, dieviškų būtybių."[2]

•

Aristotelio filosofijoje svarbiausia žmogų išskirianti savybė buvo mąstymas, o kokia krikščioniškojoje antropologijoje?
Kodėl ši pasigėrėjimo verta būtybė – žmogus – pasidavė žalčio gundymui?

[1] Timėjas Lokrietis ([...] gimęs apie 490 m. pr. m. e.) – senovės graikų filosofas pitagorininkas, Platono mokytojas. Jam priskiriamas traktatas „Apie pasaulio ir gamtos sielą".
[2] Mirandola Dž. *Kalba apie žmogaus orumą // Filosofijos istorijos chrestomatija. Renesansas* / sudarė B. Genzelis. V.: Mintis, t. I, p. 122–125. Vertė E. Ulčinaitė.

Perskaitykite XVII šimtmečio mąstytojo B. Paskalio (*Pascal*) veikalo „Mintys“ ištrauką.

Pagalvokite: kaip Paskalio žmogaus samprata pratęsia abi anksčiau cituotas antropologines sampratas? O ką ji pasako nauja?

1.c. Žmogus – mąstanti nendrė. *Blezas Paskalis* (*Blaise Pascal*)

Žmogus tėra nendrė, trapiausias iš gamtos kūrinių, bet tai mąstanti nendrė. Norint jį sunaikinti, nereikia apsiginkluoti visai visatai: garų, vandens lašo pakanka jam užmušti. Bet net jei visata jį sunaikintų, žmogus vis tiek būtų kilnesnis už tai, kas jį žudo, nes jis žino, kad miršta, ir žino, kad visata pranašesnė už jį, o visata nežino nieko.

Taigi mąstymas yra visa mūsų didybė. Jis mus išaukština, o ne erdvė ir laikas, kurių mes negalėtume užpildyti. Tad stenkimės gerai mąstyti – štai dorovės principas. [...]

Kai mąstau apie trumpalaikį savo gyvenimą, panardintą į amžinybę, kuri tęsiasi iki manęs ir po manęs – *memoria hospitis unius diei praetereuntis*[1], – apie mažą erdvę, kurią užimu ir netgi kurią matau nugrimzdusią begalybėje beribių erdvių, kurių aš nežinau ir kurios nežino apie mane, aš išsigąstu ir nustembu, matydamas save būtent čia, o ne ten, nes nėra jokio pagrindo man būti čia, o ne ten, dabar, o ne tada. Kas mane čia įkurdino? Kieno paliepimu, kam vadovaujant man buvo lemta ši vieta ir šis laikas?[2]

Kaip suprantate žodžius: „Nėra jokio pagrindo man būti čia, o ne ten, dabar, o ne tada“?

Palyginkite Paskalio (*Pascal*), Aristotelio ir Mirandolos (*Mirandola*) samprotavimus apie žmogų. Pabandykite išryškinti jų dėstomus požiūrius: kuo jie panašūs ir kuo skiriasi.

[1] „[...]. Atsiminimas praeinančio vienos dienos svečio.“ (*Išm 5, 15*)

[2] Paskalis B. *Mintys* // *Filosofijos istorijos chrestomatija. Renesansas* / sudarė B. Genzelis. V.: Mintis, 1986, t. II, p. 356, 354. Vertė A. Sverdiolas.

Pateikiama B. Paskalio (*Pascal*) „Minčių" ištrauka yra tikra filosofinė meditacija. Ją skaitykite stengdamiesi įsijausti į autoriaus aprašytą begalybių išgyvenimą.

Kas yra žmogus begalybėje?

O kad pamatytų kitą stebuklą, tokį pat stulbinantį, tegul jis tiria mažiausius jam žinomus dalykus. Tegul mažyčiame erkės kūne jis įžiūri nepalyginti mažesnes dalis; kojas su sąnariais, tų kojų gyslas, kraują tose gyslose, to kraujo skystį, to skysčio lašus, garus tuose lašuose. Tegul, toliau dalydamas pastaruosius, jis išeikvoja savo jėgas mąstydamas; ir paskutinis dalykas, kurį jis pajėgs pasiekti, tebūnie dabar mūsų svarstymo objektas. Galbūt jis pamanys, kad nieko mažesnio gamtoje nėra?

Noriu parodyti jam čia naują bedugnę. Noriu jam nupiešti ne tik matomą visatą, bet ir beribę gamtą, kurią galima suvokti šiame mažučiame atome. Tepamato jis jame begalę pasaulių, iš kurių kiekvienas turi savo dangaus skliautą, savo planetas, savo Žemę, tų pačių proporcijų, kaip ir matomas pasaulis, o toje Žemėje – gyvūnus ir galiausiai erkes, kuriose jis vėl ras visa tai, ką buvo radęs pirmosiose, ir, šiose vėl aptikdamas tą patį be galo ir be paliovos, jis pasimes tuose stebukluose, taip pat stulbinančiuose savo mažumu, kaip anie – savo didumu. Juk kas gi nesistebės tuo, kad mūsų kūnas, ką tik buvęs neįžiūrimas pasaulyje, kuris pats yra neįžiūrimas visybės platybėje, dabar tapo milžinu, pasauliu ar greičiau viskuo, palyginti su nieku, kurio neįmanoma pasiekti. Kas taip save pasvers, išsigąs pats savęs ir, matydamas save esant vietoje, kurią jam suteikė gamta tarp tų dviejų bedugnių – begalybės ir nieko, – jis sudrebės, išvydęs šiuos stebuklus; ir, manau, kai jo smalsumas virs susižavėjimu, jis bus greičiau linkęs juos tyliai kontempliuoti, negu išdidžiai tyrinėti.

Juk kas gi pagaliau yra žmogus gamtoje? Niekas, palyginti su begalybe, viskas, palyginti su nieku, vidurys tarp nieko ir visko. Jis be galo toli nuo kraštutinumų supratimo; daiktų pabaigą ir pradus neišvengiamai gaubia paslaptis, kurios jam neįspėti.[1]

Parašykite esė tema „Juk kas gi pagaliau yra žmogus gamtoje?".

[1] Paskalis B. *Mintys // Filosofijos istorijos chrestomatija. Renesansas* / sudarė B. Genzelis. V.: Mintis, 1986, t. II, p. 349–350. Vertė A. Sverdiolas.

Tai vokiečių dailininko **P. Klė *(Klee)*** paveikslas **„Su ereliu"**. 1956 m. **M. Heidegeris (*Heidegger*)** Freiburge architektams skaitė paskaitą apie **P. Klė**. Kaip manote, kodėl filosofas domėjosi šio dailininko tapyba?

Žmogaus esmė glūdi ne kūne, sako M. Heidegeris (*Heidegger*). Kodėl?
Kodėl žmogaus esmės neapibrėžia nei nemirtinga siela, nei gebėjimas protauti?

1.d. Žmogus – būties piemuo. *Martinas Heidegeris* (*Martin Heidegger*)

Tai, kas yra žmogus, t. y. tradicine metafizikos kalba – žmogaus „esmė", glūdi jo ek-sistencijoje. Tačiau taip apmąstyta ek-sistencija nesutampa su tradicine *existentia*, kuri reiškia tikrovę, o ne *essentia* kaip galimybę. [...] Žmogus esti taip, kad jis yra kaip „čia", t. y. kaip būties prošvaistė. Ši čiabūtis, ir tik ji, turi ek-sistencijos, t. y. ek-statinės stovėsenos būties tiesoje, sugebėjimą. [...]

Taip apibūdinus žmogų, žmogaus, kaip *animal rationale*, kaip „personos", kaip dvasiškai-psichiškai-kūniškos esybės, humanistinės interpretacijos nėra nei atmetamos, nei laikomos neteisingomis. Veikiau išsakoma

mintis, kad svarbiausi humanistinės žmogaus esmės apibrėžimai neišreiškia tikrojo žmogaus orumo patirties. [...]

Tačiau šita priešprieša visiškai nereiškia, kad toks mąstymas peršoka į humaniškumo priešingybę ir skelbia nehumaniškumą, gina nežmoniškumą ir žemina žmogaus orumą. Mąstoma prieš humanizmą, nes jis žmogaus *humanitas* iškelia nepakankamai aukštai. Žinoma, žmogaus didybė reiškiasi ne tuo, kad jis yra esinių substancija kaip jų „subjektas", kad jis, tarsi koks būties viešpats, ištirpdo esinių esiniškumą pernelyg garsiai šlovinamame „objektyvume".

Žmogus yra veikiau pačios būties „nublokštas" į būties tiesą, kad, taip ek-sistuodamas, saugotų būties tiesą, kad būties šviesoje esinys pasirodytų kaip esinys, turintis būtį. Ar jis taip pasirodo, ar Dievas ir dievai, istorija ir gamta įžengia į būties prošvaistę, esti ar ne, – tai nuo žmogaus nepriklauso. Esinių pasirodymas glūdi būties likime. Tačiau žmogui lieka klausimas, ar jis suranda jam priderančią esmę, atitinkančią tą likimą; juk šito likimo lemta, kad jis, kaip ek-sistuojantis, saugotų būties tiesą. Žmogus yra būties piemuo.[1]

Parašykite esė tema „Žmogus yra būties piemuo".
Galbūt žmogus gali atskleisti savo esmę tobulindamas pažinimą?

1.e. Žmogus – laisva egzistencija. *Karlas Jaspersas* (*Karl Jaspers*)

Kas yra žmogus? Fiziologija jį tiria kaip kūną, psichologija – kaip sielą, sociologija – kaip visuomeninę būtybę. Mes regime žmogų kaip natūrą, kurią pažįstame kaip ir kitų gyvūnų natūrą, ir kaip istoriją, kurią pažįstame kritiškai išgrynindami tradiciją, suprasdami žmogaus veiklos ir mąstymo prasmę, aiškindami įvykius motyvų, situacijų ir natūralistinių realijų pagrindu. Tyrinėdami žmogų, sukaupėme įvairiausių žinių, tačiau žmogaus kaip visumos nepažinome.

Abejotina, ar apskritai žmogus gali būti suvoktas remiantis tuo, ką apie jį galima sužinoti, ar galbūt jis yra kažkas daugiau, negu pats apie save žino, būtent laisvė, nesutapatinama su jokiu objektiniu pažinimu, tačiau duota žmogui kaip neišvengiama galimybė.

[1] Heidegeris M. *Apie humanizmą* // *Gėrio kontūrai* / sudarė B. Kuzmickas. V.: Mintis, 1989, p. 231–233, 236. Vertė A. Šliogeris.

Realiai žmogus gali suvokti save dvejopai: kaip tyrimo objektą ir kaip jokiam tyrimui neprieinamą laisvą egzistenciją. Vienu atveju žmogų tariame esant objektą, kitu – neobjektinę realybę, kurioje žmogus įsišaknija, autentiškai save suvokdamas. Kas yra žmogus, negalime sužinoti jį pažindami, bet galime patirti pasinerdami į mūsų mąstymo ir veiklos ištakas. Žmogus iš principo yra kažkas daugiau, negu jis gali apie save žinoti.[1]

Kurie žmogaus aspektai, taikant mokslinio tyrimo metodus, gali būti ištirti ir kurie ne?
Padiskutuokite K. Jasperso (*Jaspers*) siūloma tema „Žmogus iš principo yra kažkas daugiau, negu jis gali apie save žinoti".
Jeigu žmogaus esmės neatskleidžia pažinimas, gal svarbu jau vien tai, kad žmogus pats apie save geba klausti – iškelti klausimą?

1.f. Žmogus – klausianti būtybė. *Emerichas Koretas* (*Emerich Coreth*)

Žmogus yra klausiančioji būtybė. Jis yra tas, kuris geba klausti ir privalo klausti. Klausti gali tik žmogus. Nei akmuo, nei augalas, nei gyvūnas to negeba. Jie nugrimzdę dusliame savojo buvimo neklausimingume. Net gyvūnas, kuris, nors ir suvokia aplinką, klausti negeba. Jis visą laiką lieka susaistytas kiekvieno naujo reiškinio duotybės – jos neperžengia ir neklausia apie tai, kas yra anapus reiškinio. Apie tai, ką jis mato, lieka nepaklausta. Jis yra anapus klausimo kėlimo slenksčio. Tik žmogus yra atsidūręs klausimo galimybės ir būtinybės plotmėje. Tai nuostabus išskirtinis jo esmės požymis. Kas tad tai per būtybė, kuri skiriasi nuo kitų gebėjimu klausti ir priederme klausti? Kas tai per būtybė, kuri klausdama pati tampa klausimo objektu ir kuriai tenka klausti apie savąją esmę: kas yra žmogus? Klausti apie savo paties esmę įstengia tik žmogus. Tik čia galime sakyti: joks kitas daiktas, jokia kita gyva būtybė pasaulyje to negeba. Visos kitos būtybės skendi nesąmoningoje ir todėl nebylioje esamybėje. Jos neįstengia paklausti savęs apie savo pačių esmę. Tik žmogus yra klausiančioji būtybė, kuri visų, net savęs paties, klausia apie esmę ir tokiu būdu peržengia tiesioginę duotybę ir eina dar toliau – jos pamato link. Tačiau kiekvienam klausimui turi būti tam tikros prielaidos. Klausti galiu tik tada, kai dar nežinau to, apie ką klausiu; ki-

[1] Jaspersas K. *Filosofijos įvadas*. V.: Mintis, 1989, p. 81–82. Vertė A. Šliogeris.

taip klausimą užgožia žinojimas, ir jis tampa nebeįmanomas. Ir vis dėlto klausti galiu tik tada, kai tai, apie ką klausiu, jau žinau; kitaip mano klausimas neturės krypties nei tikslo ir bus neįmanomas. Jo prielaida yra tam tikras išankstinis žinojimas apie klausiamąjį dalyką. Tas žinojimas dar yra miglotas, neapibrėžtas. Tai žinojimas „aš žinau, kad nežinau", kaip sakė Sokratas, – t. y. žinojimas, jog aš ne viską žinau arba netobulai žinau, kitaip tariant, žinojimas apie žinojimo ribas, sąmoningas nežinojimas – *docta ignorantia*, kaip sako Augustinas ir Nikalojus Kuzietis. Tačiau žinojimas apie žinojimo ribas jau reiškia, kad mes peržengiame tiesioginės duotybės ir to, ką jau žinome, ribas, – tai reiškia tolesnių, dar nežinomų dalykų numatymą, dalykų, kurių aš dar nežinau, bet kuriuos noriu žinoti. Klausimas įmanomas tik jau atvertame horizonte – t. y. tokiame, kuris peržengia ligšiolinį paskirų dalykų žinojimą ir pažadina klausimo kėlimą.[1]

Kodėl klausimo kėlimas leidžia peržengti tiesioginės duotybės ribas? Kodėl žmogui svarbu jas peržengti?

[1] Coreth E. *Was ist der Mensch?* Innsbruck, Tyrolia Vlg., 1986, p. 11. Vertė T. Sodeika.

2. DIRBANTIS ŽMOGUS

E. Dega (*Degas*) paveikslas vadinasi **„Medvilnės kontora Naujajame Orleane"**. Kaip atpažinti, kad joje vyksta darbas?

Dirbdamas žmogus gamina tai, kuo nėra jis pats ir ko nėra gamtoje. Jis kuria daiktus. Gyvūnai tik naudojasi daiktais, kuriuos randa, bet jų negamina.
Kaip manote, kas verčia žmogų nuolatos tobulėti – įtempti kūrybinę vaizduotę ir intelektualiąsias galias?
Kas nutiktų, jei žmonija liautųsi dirbti? Ar ji nedegraduotų?
Žmogus, kad išgyventų, turi dirbti. Bet ar tai nerodo, jog darbas nėra jo laisvas pasirinkimas. Taigi ar žmogus yra laisvas – gali nedirbti? Ar darbas mūsų neįkalina? Gal trumpinti darbo laiką – tai kurti laisvesnį pasaulį? Kokį tinkamiausią darbo laiką jūs pasiūlytumėte žmonijai? Savo šalies visuomenei? Sau patiems? O gal norėtumėte nedirbti?
Ką reiškia žodis „darbas"?

2.a. Darbas – kančia ir vargas? *Heinrichas Veinštokas* (*Heinrich Weinstock*)

Hebrajų, graikų ir lotynų kalbose su pamatiniu žodžiu „darbas" susiję žodžiai dažniausiai reiškia varginamą, sunkų dalyką. Romanų kalbose kamienas *lab-* yra taip sumenkęs, kad *laboreur* įvardija tik tą, kuris dirba žemę. Tuo tarpu žodžio *travail* visiškai kitoks kamienas. Šis žodis kilęs iš galų–romanų kalbų žodžio *tripalium*, reiškiančio tris kuolus, prie kurių buvo rišami skerdžiami gyvuliai. Tad *tripaliare* dar reiškė ir kankinimą. Jau nuo XII amžiaus žinomas žodis *troviller*, tad ir naujosios prancūzų kalbos žodis *travail* taip pat reiškia kančią, sunkumą. Antai *travailleur* ilgą laiką reiškė budelį, ir tik enciklopedininkai, ypač gerbę amatininkus, suteikė šiam žodžiui dabartinę – kilnesnę – reikšmę. Vokiečių kalbos šaknis *arb-*, anot Grimų žodyno, yra giminiška lotynų kalbos šakniai *lab-*, o slavų kalbose randame *rab-* (iš čia – *robota*=baudžiava), – visuose šiuose žodžiuose taip pat vyrauja varginamo dalyko atspalvis. Tačiau sykiu *arb-*, gotų (*arbja*) reiškia paveldėjimą (*Erbe*). Tad čia susilieja priklausomybė ir įpėdinystė, prakeiksmas ir palaiminimas, ir šitokiu būdu slegiamas *laborare* įspūdis nuskaidrinamas sukilninančio *operari* suvokimo. Naujojoje vokiečių aukštaičių kalboje šis žodis aprėpia jau ir pačias naujausias veiklos rūšis: nuo žemės darbų iki amato ir meninės kūrybos bei dvasinės veiklos ir pan., – pagal daugialypę analogiją išreiškia mechaninius (apie žemės drebėjimą Kantas sako: „gamta dirba"), organinius (širdis sunkiai dirba) ir gamtos procesus, ir net techninius procesus (mašina dirba be priekaištų).

Verta paminėti, kad anglų kalboje kamieną *arb-* išstūmė kamienas *work*. Puritoniškame krašte tai nė kiek nestebina, lygiai kaip ir tai, kad romanų kalbos šaknis įgijo siauresnę (*travel*) „kelionės" reikšmę. Siejamąją funkciją čia atlieka saugojimo ir išsaugojimo momentas, būtinas atliekant svarbų darbą ir turintis tokią pat reikšmę vokiečių kalbos žodžio „darbas" lauke. Naujojoje anglų kalboje daiktavardis ir veiksmažodis *labour* perteikia pradinę varginamos veiklos reikšmę.

Nors ši trumpa kalbos apžvalga iš esmės ir neatskleidė nieko nauja, vis dėlto patvirtino svarbiausią mūsų istorinės atminties rezultatą – tai, kad mūsų pasaulyje žodis „darbas" turi labiau neigiamą nei teigiamą atspalvį, arba krūvį. Prie viso to (verta šitai priminti) pridurkime fizikoje vartojamos darbo sąvokos reikšmę – „pasipriešinimo nugalėjimas tam tikroje kelio atkarpoje".[1]

Kuo ypatinga žodžio „darbas" etimologija (kilmė)?
Ar įžvelgiate skirtumų tarp šio žodžio atsiradimo istorijos hebrajų, lotynų, anglų, prancūzų ir vokiečių kalbose?
Jei darbas – vargas, kodėl apskritai žmogus dirba? Kodėl kuria daiktus?

2.b. Daiktai kaip savęs atpažinimas. *Georgas Vilhelmas Hėgelis (Georg Wilhelm Hegel)*

Gamtos objektai egzistuoja tik *netarpiškai* ir *vienkartiškai*, tuo tarpu žmogus, kaip dvasia, *susidvejina*, mat jis *egzistuoja* ir kaip gamtos objektai, bet jis taip pat egzistuoja ir *sau*, pats save mato, pats save daro savo vaizdinių bei minčių objektu ir kaip tik dėl šios aktyvios būties sau jis yra dvasia. Tą savęs suvokimą žmogus pasiekia dviem būdais: pirma, *teoriniu* būdu, t. y. vidujai turi įsisąmoninti save patį, įsisąmoninti tai, kas dedasi jo sieloje, kas ją jaudina ir žadina; apskritai turi save stebėti, turi vaizduotis sau tai, ką mintis aptinka kaip daikto esmę, taip pat turi įtvirtinti save tame, ką savyje atrado, ir tame, ką gavo iš išorės, atpažinti tik save patį. Antra, žmogus tampa sau kai kuo dėl praktinės veiklos, t. y. dėl polinkio save išreikšti visur kur, kas jam tiesiogiai duota, kas jam egzistuoja kaip išoriniai daiktai, ir atpažinti visur kur save patį. Šį tikslą jis pasiekia keisdamas išorinius objektus, kuriuose jis įspaudžia savo vidujy-

[1] Weinstock H. *Arbeit und Bildung. Der Rolle der Arbeit im Prozeß um unsere Menschwerdung*. Heidelberg, 1954, p. 36–37. Vertė T. Sodeika.

R. Magrito (*Magritte*) paveikslas **„Hėgelio (*Hegel*) atostogos“**. Kas bendra tarp filosofo Hėgelio, jo atostogų ir šio paveikslo?

bės atspaudus ir kuriuose jis tada atranda tas savo savybes, kurios yra jam būdingos. Žmogus tai daro todėl, kad, kaip laisvas subjektas, panaikintų ir pasaulio neprieinamumą, svetimumą ir galėtų džiaugtis objektų pavidalais kaip savąja vidine tikrove. Jau pirmieji vaiko instinktai rodo polinkį praktiškai keisti išorinius objektus: mažas berniukas meta akmenį į upę ir gėrisi vandens paviršiumi sklindančiais ratilais, matydamas juos kaip savo paties kūrinį. Šis poreikis reiškiasi įvairiausiais pavidalais, o ypač savęs kūrimu išorinių daiktų formomis, kurias aptinkame meno kūriniuose. Taip žmogus elgiasi ne tik su išoriniais objektais, bet ir su pačiu savimi, su savo paties pavidalu – jo jis nepalieka tokio, koks jis yra, bet sąmoningai visaip keičia. [...] Žmogaus paskirtis

yra tą vidinį ir išorinį pasaulį kaip objektą pakylėti iki savo paties dvasinės sąmonės lygmens, iki lygmens, kuriame jis atpažįsta save patį. Šios dvasinės laisvės poreikį jis patenkina, viena vertus, šitaip: tai, kas yra, jis paverčia savo vidumi, suima į save, o antra vertus, tą būtį sau jis realizuoja išoriškai ir šiuo susidvejinimu padaro, kad ir jis pats, ir kiti gali stebėti ir pažinti tai, kas jame glūdi. Tai sudaro žmogaus laisvo sąmoningumo esmę, to sąmoningumo, kuriuo remiasi ir iš kurio būtinai kyla ir bet kokia veikla, ir pažinimas, ir menas.[1]

Kuo skiriasi praktinis žmogaus savęs išreiškimas nuo teorinio?
Kaip žmogus siekia panaikinti pasaulio svetimumą?
Kodėl žmogus keičia ne tik pasaulį, bet ir save?
Ar daiktai negali tapti svarbesni už žmogų? Jam svetimi? Kodėl darbo prigimtyje slypi žmogaus nuvertėjimas?

2.c. Darbas ir susvetimėjimas. *Karlas Marksas* (*Karl Marx*)

Kuo daugiau darbininkas pagamina turto, kuo labiau didėja jo produkcijos galia ir apimtis, tuo labiau jis nuskursta[2]. Kuo daugiau darbininkas gamina prekių, tuo pigesne preke tampa jis pats. Žmogaus pasaulio *nuvertinimas* tiesiog proporcingas daiktų pasaulio *vertinimui.* Darbas gamina ne tik prekes; jis gamina save patį ir darbininką kaip *prekę,* ir būtent tokiu santykiu, kokiu jis apskritai gamina prekes.

Šis faktas teišreiškia štai ką: daiktas, kurį darbas gamina, jo produktas, darbo atžvilgiu reiškiasi kaip *svetima esmė*, kaip nuo gamintojo *nepriklausoma jėga.* Darbo produktas yra darbas, kuris fiksuojamas daikte, daiktiškai įkūnijamas, jis yra darbo *sudaiktinimas*. Darbo įgyvendinimas yra jo sudaiktinimas. Politinės ekonomijos numatytomis aplinkybėmis šis darbo įgyvendinimas reiškiasi taip, kad darbininkas *šalinamas iš tikrovės*, sudaiktinimas tampa *daikto netekimu* ir *vergavimu daiktui,* daikto įsigijimas – *susvetimėjimu,* susvetiminimu[3].

[1] Hegel W. G. *Ästhetik.* Bd. I, Aufbau-Vlg., 1965, p. 41–42. Vertė T. Sodeika.

[2] Tokia išvada buvo gana paplitusi to meto socialinėje kritinėje literatūroje. Pavyzdžiui, V. Veitlingas savo veikale „Harmonijos ir laisvės garantijos" rašė: „Kaip duobė atsiranda pilant pylimą, taip ir skurdas atsiranda kaupiant turtą."

[3] Terminai *Entfremdung* (susvetimėjimas) ir *Entäußerung* (susvetiminimas) šio K. Markso rankraščio kontekste kartais yra sinonimiški. Tačiau terminas *Entfremdung* [...] Markso vartojamas ir kitokia reikšme, būtent veiklos pasikeitimo, perėjimo iš vienos būklės į kitą, įsigijimo, t. y. juo žymimi tokie ekonominiai ir socialiniai reiškiniai, kurie nereiškia priešiškumo ir svetimumo santykių. Greta termino *Entfremdung* Marksas vartojo *Selbstentfremdung* (savęs susvetiminimas). Šiuo terminu jis žymėjo darbininko veiklą, jo darbą kapitalizmo sąlygomis, todėl ta veikla nukrypsta prieš patį darbininką, nėra jo valioje ir jam nepriklauso.

Darbo įgyvendinimas reiškiasi tokiu šalinimu iš tikrovės, kad darbininkas yra šalinamas iš tikrovės ir įstumiamas į bado mirties glėbį. Sudaiktinimas reiškiasi kaip daikto netekimas tokiu mastu, kad iš darbininko atimami būtiniausi daiktai – ne tik pragyvenimo reikmenys, bet ir darbui reikalingiausi daiktai. Netgi pats darbas tampa daiktu, kurį darbininkas gali gauti tik didžiausiomis pastangomis ir visiškai nereguliariais tarpais. Daikto įsigijimas reiškiasi kaip susvetimėjimas tokiu mastu, kad kuo daugiau daiktų darbininkas gamina, tuo mažiau jų jis gali turėti ir tuo labiau jis turi paklusti savo produkto, kapitalo, valdžiai. [...]

Darbininkas nieko negali sukurti be *gamtos*, be *juntamojo išorinio pasaulio*. Gamta yra ta medžiaga, kurią apdorodamas šis darbas veikia, iš kurios jis gamina savo produktus, ir gamina jos padedamas.

Tačiau kaip gamta darbui teikia *egzistavimo reikmenis* ta prasme, kad darbas negali *gyvuoti* be daiktų, kurie yra jo veikimo objektas, taip, antra vertus, ji teikia *egzistavimo reikmenis* siauresne prasme, būtent paties *darbininko* fizinio gyvenimo reikmenis.

Taigi kuo daugiau darbininkas savo darbu *įsavina* išorinį pasaulį, juntamąją gamtą, tuo labiau jis dvejopai netenka *pragyvenimo reikmenų*: pirma, juntamasis išorinis pasaulis vis labiau nustoja buvęs jo darbo objektas, jo darbo *egzistavimo priemonė;* antra, šis pasaulis vis labiau nustoja buvęs *pragyvenimo reikmenys* tiesiogine prasme, darbininko fizinio gyvenimo reikmenys. [...]

Iki šiol darbininko susvetimėjimą, jo susvetiminimą nagrinėjome tik vienu požiūriu, būtent – koks yra jo *santykis su savo darbo produktais*. Tačiau susvetimėjimą išryškina ne tik *gamybos* rezultatas, bet ir *jos aktas*, pati *gamybinė veikla*. Kaip galėtų darbininko veiklos produktas būti jam svetimas, jeigu darbininkas nesusvetimėtų pačios gamybos akte? Juk produktas tėra veiklos, gamybos rezultatas. Vadinasi, jeigu darbo produktas yra susvetiminimas, tai pati gamyba turi būti aktyvus susvetiminimas, veiklos susvetiminimas, susvetiminimo veikla. Darbo objekto susvetimėjimu tik sumuojamas paties darbo veiklos susvetimėjimas, jos susvetiminimas.

Kuo pasireiškia darbo susvetiminimas?

Pirma tuo, kad darbas darbininkui yra *išorinis* dalykas, t. y. nepriklauso jo esmei, kad todėl jis savo darbu neįtvirtina savęs, bet save neigia, dirbdamas nesijaučia gerai, bet jaučiasi esąs nelaimingas, neišsiugdo laisvos fizinės ir dvasinės energijos, bet alina fizines savo jėgas ir žlugdo savo dvasią. Todėl darbininkas jaučiasi savimi tik ne darbo metu, o dirbdamas – atitrūkęs nuo savęs. Jis yra kaip namuose, kai nedirba, o kai jis dirba, jaučiasi esąs svetur. Todėl jo darbas nėra savanoriškas, bet prievartinis, *prievartos darbas*. Tai nėra darbo poreikio patenkinimas, o tik *priemonė* kitokiems, ne

darbo poreikiams tenkinti. Darbo svetimumas aiškiai reiškiasi tuo, kad nuo darbo bėgama kaip nuo maro, kai tik nėra fizinės ar kitokios prievartos. Išorinis darbas, darbas, kurį dirbdamas žmogus susvetimėja, yra pasiaukojimo, alinimo darbas. Pagaliau darbo išoriškumas darbininkui reiškiasi tuo, kad jis ne savas, bet yra kito, kad jis jam nepriklauso, kad darbininkas dirbdamas priklauso ne sau pačiam, bet kitam. Kaip religijoje žmogaus vaizduotės, žmogaus smegenų ir žmogaus širdies savaveiksmiškumas veikia individą nepriklausomai nuo jo paties, t. y. kaip kažkokia svetima, Dievo ar velnio, veikla, taip ir darbininko veikla nėra jo savaveiksmiškumas[1]. Ji yra kito veikla, joje darbininkas praranda save patį.

Dėl to rezultatas yra toks, kad žmogus (darbininkas) jaučiasi nevaržomas tik atlikdamas gyvuliškas savo funkcijas: valgydamas, gerdamas ir pratęsdamas savo giminę, daugiausia dar gyvendamas bute, puošdamasis ir t. t., o atlikdamas žmogiškas savo funkcijas jaučiasi esąs tik gyvulys. Tai, kas gyvuliška, tampa žmogiška, o tai, kas žmogiška, tampa gyvuliška.

Žinoma, valgymas, gėrimas, savo giminės pratęsimas ir t. t. irgi yra tikros žmogiškos funkcijos. Tačiau gyvuliškos jos tampa suabstraktintos, kai jos yra atskirtos nuo kitokios žmogaus veiklos ir paverstos paskutiniu ir vieninteliu galutiniu tikslu.[2]

Kodėl darbininko darbo vertė atvirkščiai proporcinga jo pagamintų prekių kiekiui?
Kas yra darbo sudaiktinimas?
Kodėl darbas lemia susvetimėjimą?
Kodėl darbas darbininkui yra išorinis dalykas?
Kaip supratote K. Markso (*Marx*) mintį: „Tai, kas gyvuliška, tampa žmogiška, o tai, kas žmogiška, tampa gyvuliška“?

[1] Čia išsakyta mintis yra panaši į L. Fojerbacho teiginius: jis manė, kad religija ir idealistinė filosofija esančios susvetiminta žmogaus būtis ir dvasinė jo veikla. L. Fojerbachas rašė, kad Dievas, kaip kažkas kraštutinis žmogaus atžvilgiu, kaip kažkas nežmoniška, esąs objektyvi proto esmė, Dievas ir religija – tai daiktiška fantazijos esmė. Jis taip pat rašė, kad Hėgelio logikos esmė – tai subjekto veikla, pagrobtas jo mąstymas, kad absoliučioji filosofija susvetimina žmogaus esmę, jo veiklą.

[2] Marksas K. *Susvetimėjęs darbas ir privatinė nuosavybė* // Marksas K. *Ankstyvieji filosofijos raštai*. V.: Mintis, 1986, p. 359–363. Vertė V. Balaišis.

Ar žmogus dirba vien dėl to, kad nedirbdamas neišgyventų? O jei jis būtų turtingas arba visuomenė būtų jį pajėgi išlaikyti?

Gal laiko švaistymas – tiesiog nuodėmė? Todėl darbas – ne prakeiksmas, o pašaukimas?

2.d. Nedarbas kaip nuodėmė. *Maksas Vėberis* (*Max Weber*)

Tikrai smerktinas dalykas yra *ramus tenkinimasis* nuosavybe [...], *mėgavimasis* turtu ir iš to kylantys padariniai – dykaduoniavimas ir kūniškų įgeidžių tenkinimas, o pirmiausia – „švento" gyvenimo siekio užmiršimas. Ir tik *dėl to*, kad nuosavybė kelia šį pavojų atsipalaiduoti ir nurimti, ji yra abejotina. Mat „amžinoji ramybė" laukia „šventojo" anapus, o šioje žemėje žmogui, kad taptų tikras dėl savo malonės, „reikia dirbti darbus to, kuris mane siuntė, kolei diena"[1].

Dievas aiškiai apreiškė savo valią, kad Jo šlovę didina ne dykaduoniavimas ir mėgavimasis, o *tik veikla* [...]. Tad svarbiausia ir pati sunkiausia iš visų nuodėmių yra *laiko švaistymas*. [...]

Visą pagrindinį Baksterio veikalą persmelkia atkaklus, o kartais beveik aistringas raginimas imtis nuolatinio fizinio arba protinio darbo [...]. Čia akivaizdi dviejų motyvų įtaka. Pirma, darbas nuo seno yra išbandyta *asketinė priemonė*. Tokį jį nuo senų laikų labai vertino [...] Vakarų bažnyčia ir tuo griežtai skyrėsi ne tik nuo Rytų krikščionybės, bet ir nuo daugumos vienuolijų regulų visame pasaulyje [...]. Kaip tik darbas yra specifinė prevencinė priemonė nuo visų pagundų, kurias puritonizmas pavadino „unclean life"[2]. [...]

Bet darbas dar pirmiausia yra Dievo iškeltas viso žmogaus gyvenimo *savaiminis* tikslas [...]. Pauliaus žodžiai „Kas nedirba, tas tegul ir nevalgo" – besąlygiški ir taikomi visiems [...]. Nenoras dirbti yra malonės stokos požymis [...].

Čia matome, kad šis požiūris akivaizdžiai skiriasi nuo viduramžių požiūrio. Šv. Pauliaus žodžius interpretavo ir Tomas Akvinietis. Tačiau, jo aiškinimu [...], darbas tik *naturali ratione*[3] yra būtinas tiek pavienio žmogaus, tiek ir visuomenės gyvenimui palaikyti. Kur nėra tokio tikslo, šis priesakas nustoja galioti. Jis tinkamas tik žmonių giminei, bet ne pavie-

[1] Jn 9, 4.

[2] Nešvarus gyvenimas (*angl.*).

[3] Dėl natūralių priežasčių (*lot.*).

niam žmogui. Jis netaikytinas tam, kas gali gyventi iš savo nuosavybės nedirbdamas. Žinoma, ir kontempliacija kaip dvasinė aktyvumo forma Dievo karalystėje yra svarbesnė negu Pauliaus įsakymas, suprastas pažodžiui. [...]

Savaime suprantama, kad Baksteris ne tik panaikina šias etinės pareigos dirbti išimtis, bet ir labai sugriežtina Pauliaus principą teigdamas, kad ir turtas neatleidžia nuo šios besąlygiškos pareigos [...]. Pasiturintis irgi negali valgyti, jeigu nedirba, mat jeigu jis ir gali nedirbdamas tenkinti savo poreikius, vis dėlto galioja Dievo įsakymas, kuriam jis turi paklusti taip pat kaip ir vargšas [...]. Juk Dievo apvaizda visiems be išimties davė pašaukimą (*calling*), kurį reikia pažinti ir kurį privalu įgyvendinti. Kitaip negu liuteronybėje [...], čia šis pašaukimas suprantamas ne kaip lemtis, kuriai reikia paklusti ir ja tenkintis, bet kaip Dievo įsakymas kiekvienam žmogui dirbti Dievo garbei. [...]

Mat jeigu Dievas, kurio pirštą puritonas mato visose savo gyvenimo aplinkybėse, suteikia vienam iš savo išrinktųjų kokį nors šansą pasipelnyti, Jis daro tai turėdamas savų ketinimų. Todėl tikintis krikščionis turi paklusti šiam raginimui ir pasinaudoti tuo šansu [...]. „Jeigu Dievas rodo jums kelią, kuriuo eidami jūs be žalos savo sielai ar kitiems *galite* teisėtai *pasipelnyti daugiau,* negu eidami kitu keliu, o jūs tai atmetate ir renkatės mažiau pelningą kelią, tai *jūs žlugdote vieną iš jūsų pašaukimo* (calling) *tikslų. Jūs atsisakote būti Dievo patikėtiniais* (stewart) ir priimti jo dovanas, kad jas panaudotumėte Jam, kai Jis to pareikalaus. *Jūs turite dirbti, kad praturtėtumėte.* Žinoma, ne kūniškiems malonumams tenkinti ir ne tam, kad nusidėtumėte, bet *Dievui.*" [...] Turtas yra pavojingas tik kaip pagunda pasiduoti tingiai ramybei ir nuodėmingai mėgautis gyvenimu, o turto siekimas pavojingas tik tada, kai jo tikslas yra galimybė vėliau nerūpestingai ir linksmai gyventi. Bet kaip profesinės pareigos atlikimo išdava turtas yra ne tik leistinas, bet tiesiog privalomas.[1]

Kodėl darbas puritonams – askezės būdas? Ar pritartumėte puritonams, kad nedarbas – nuodėmė?

[1] Weber M. *Protestantiškoji etika ir kapitalizmo dvasia.* V.: Pradai, 1997, p. 139–146. Vertė Z. Norkus.

Kuo skiriasi fizinis darbas nuo intelektualaus? Ar galime vartoti sąvokas „neprievartinis darbas", „nelaisvas darbas"? Kuo jos skiriasi? Jei jums tektų rinktis vieną iš dviejų įsivaizduojamų pasaulių, kur viename dirbtumėte lengvą, o kitame – sunkų, bet įdomų darbą, kurį rinktumėtės? Kodėl?
Ar žmogus visada privalo dirbti? Ar visi žmonės pajėgūs dirbti?
Ar nedirbantis žmogus turi jaustis kaltas? Kodėl? Kieno atžvilgiu?

2.e. Kodėl aš net sapnuose nedirbu? *Aidas Marčėnas*

Tiesą sakant, su poetais sapnuose dažnokai turiu reikalų. Su Kornelijum Plateliu ir Liudviku Jakimavičium esu dalyvavęs ne vienoje konferencijoje (praskleidžiant šių sapnų paviršių nereikia būti ypatingu froidistu: K. P. – poezijos ministras su portfeliu ar be, tiesiog sukurtas visokiems simpoziumams bei konferencijoms, o ir L. J. su savo portfeliuku net kebliausiomis poetinio gyvenimo akimirkomis nesiskiria); su Vytautu Rubavičium esu grojęs (V. R. – gitara, aš – balalaika, pamažu virstančia kastanjetėm) rusiškas dainuškas kažkokiam Alvydo Šlepiko vadovaujamame VIA; esu ilgai šnekėjęsis su a. a. Vaidotu Dauniu, ir ligi nubundant tas pokalbis atrodęs labai prasmingas, vertas kuo skubiausio užrašymo ir visai neprimenantis Andrejaus Rubliovo pašnekesio su Teofanu Graiku A. Tarkovskio filme; su Sigitu Geda Uolėtuosiuose kalnuose kopėm į Komunizmo viršukalnę ir t. t., ir pan.

Tuo tarpu Parulskis (mano Parulskis, o dar teisingiau – Mano parulskis) mano sapnuose niekams laiko nešvaisto, vis ką nors įnirtingai dirba, plūša, dažniausiai lauko darbus – prie kelių, vieškelių ir takelių. Štai prieš kokius metus nedideliame gotikiniame sapno miestelyje vadovavo brigadai darbininkų, kurie rausė tranšėjas ir keitė gatvės grindinį. Paklaustas, kodėl dabar čia dirba kažkokiu darbų vykdytoju, o ne rašo, atkirto, jog tai prasmingiau, nei rašyti. O dar sykį paklaustas, kam gerą, senovinį sapno grindinį keičia kažkokiu nauju, taikiai kalbant, nei šiokiu, nei tokiu, burbtelėjo: juk sakiau, jog prasmingiau, nei rašyti.

O štai praeitą naktį... [...] trobelė, kurioje dabar ir rašau (gal teisingiau – maigau?), atsiduria Palangojė. Negudri trobelės architektūra smarkiai patobulinta beigi suluošinta – pristatyta kažkokių įstiklintų verandų. Birželio pradžia, o prisnigę beveik ligi kelių. Bet nešalta – iš pasivaikščiojimo po parką grįžtu basas ir labai džiaugdamasis visu tuo birželio sniegu. Gražiausias sniegas – ant mano kojų pirštų. Ir sugrįžęs trobelėn visaip mė-

Šis **P. Breigelio (*Bruegel*)** paveikslas flamandų kalba vadinasi ***Luilekkerland***. *Lui* reiškia „tingus", o *lekker* – „godus".Tai kvailių rojus. Pasak legendos, į jį galima pakliūti išsikasus kanalą po grikių košės kalnu. Paveikslo kairėje pusėje matome ką tik sėkmingai tikslą pasiekusį būsimąjį šios žemės gyventoją. Kaip manote, ar tai, ką jis pamatė, atitiko jo svajonę?

ginu tą sniegą išsaugot, vaikščiot labai atsargiai. Vienoje stiklinėj verandoj, vokiškų baldų „skuduryne" pirktame fotelyje, kojas užsikėlęs ant dulkių siurblio „Ural", pusiau gulom ilsisi trobelės krosnį sumūrijęs diedukas[1]. Numirė prieš porą mėnesių. Dabar štai – nuo Vokietijos ligi Urālo. Didokas diedukas, – galvoju busdamas veidu į krosnį. Gyvendamas buvo menkesnis, o sapne apskritai – susitraukęs, mažutis. Eik, – sako dar nespėjusiam ligi galo pakirsti, – ten Sigitas sniegą valo, padėsi. Koks Sigitas? – nesuprantu. Koks koks, – verčias ant kito šono diedukas, – Parulskis. Eik, – liepia, – kartu ir šunį pašersi. Nešersiu, – suniurnu. Kodėl? – nesupranta. Pastipo, – sakau. Pats tu pastipai, – numoja ranka diedukas, ir aš išeinu ne tikrovėn, bet pasižiūrėti, kaip Mano parulskis valo sniegą. Ir tikrai – valo. Kasa dviem vaikiškais plastikiniais kastuvėliais ir dar tirpdo lempa, kokia svilinamos paskerstos kiaulės. O ir nuvalęs jau beveik viską. Niekše, tokį grožį sušikai, – mandagiai pasisveikinu. Ne tavo reikalas, – atitaria, – jei ne

[1] Diedukas svet. *ntk.* – senelis.

aš, tai studentai nukas, o pragyvent reikia. Tai kiek gauni už valymą? – teiraujuos. Rimtai dirbant per sapną trisdešimt susidarys, – beveik didžiuojasi. O kiek moki už kambario nuomą Palangojė (nes visi mes – nuomininkai šioje palangėj)? – klausiu. Ir Mano parulskis, lyg pirmą sykį susimąstęs apie darbo ir algos prasmingumą, palūžta: trisdešimt per sapną.

Ir nesvarbu, jog šis nusisapnavimas – tik iš pirmo žvilgsnio absurdiškas, o iš tikrųjų pasako daug karčios tiesos apie žmogaus gyvenimo prasmę ir beprasmybę, vis tiek: pasakoti savo sapnus, jei klausytojas ne psichoanalitikas, – neetiška ir neestetiška: nesvarbu, jog Mano parulskis – tik mano *alter ego*, mano priešingybė, mano užslėpta Dirbančioji Pusė, vis tiek: taip dažnai minėti Sigitą Parulskį, jei klausytoja ne Dama n, – neestetiška ir neetiška.[1]

Ar galėtume pavadinti darbu bandymą „išsaugoti sniegą ant kojų pirštų"? O prasminga veikla? Juk sniegas birželio mėnesį – retas dalykas.

Ar pasaulio stebėjimas nėra įtempta dvasinė veikla? Nors nebūtinai darbas. O gal darbu mes laikome ne tik fizinę veiklą?

Kuo skiriasi kontempliatyvus gyvenimas nuo veikliojo?

2.f. Ką aš veikiu Paryžiuje? *Herkus Kunčius*

Atsibeldžiame iki Monparnaso. Jau tamsu. Kavinėse verda gyvenimas, tačiau nusispjaut ir nusišikt ant jų gyvenimo ir kavinių, kaip ir ant tų taurių ir kavos puodelių, kurių besilinksminantys išgeria vos po vieną. Mums reikia daugiau. Daug daugiau. Milijoną kartų daugiau! Mes visai kitaip linksminamės.

Prisipirkę vyno sėdime ant suolo priešais kavinę. Ranka pasiekiami lauke sustatyti kavinės staleliai, kėdės. Mus skiria metras. Mus skiria, rodos, tik metras, tačiau tarp mūsų – bedugnė. Nė vieni nesirengia šokti per ją. Nė vieni nenori būti kitoje pusėje. Mes šalia ir kartu nepasiekiami. Iš butelių liejasi vynas į mūsų gerkles. Kažkas nori piktintis, tačiau nedrįsta. Mes nepažeidžiam jų įstatymų. Mūsų vyno buteliai sukišti į nepermatomus maišelius. Juos ir mus globoja angelai. Jie sėdi šalia prie stalelių ir kažką taukšia. Mes sėdime ant suolo ir tylime. Jei mes prabilsime, jie užsičiaups. Nenorime atimti iš jų kalbos dovanos. Jie nenori, kad mes kalbėtume. Tylintys ir mirę jiems artimesni ir ne tokie baugūs. Mums jie nieko nereiškia.

[1] Marčėnas A. *Pirmasis puslapis // Šiaurės Atėnai.* 2001 06 30, nr. 24 (562), p. 1.

Mums jie absoliutūs nuliai, kaip ir mes, beje, jiems, nors jie ir pakenčia mus šalia savęs. Jie tariasi darantys mums malonę. Deja, deja. Niekas nedaro malonių šiaip sau. Niekas. Man nutrūksta juosta...

Atsitokėju namuose.

– Dainavai, nepadoriai keikeisi, šaukei fašistinius šūkius, baubei Vermachto dainas, – pasakoja man apie mane nepraradusieji nuovokos.

Turėčiau gėdintis. Nė už ką! Aš apsvaigintas svetingumo, muziejų, prisigrobtų vertybių. Jaučiu, kad man viso to gana. Nežinau kodėl, tačiau esu persisotinęs – apsirijęs ir persigėręs. Gaivinuosi alumi, o galvoje šviesu šviesu. Tik vienas klausimas: ką gi aš čia veikiu?

Tyla. Atsakymo nėra. Tyla.

– Mes rytoj išvažiuojame, – sako Markas.

– Taip, žinoma...

Taip, žinoma, daugiau nėra ką čia veikti. Nėra. Visi kada nors iš čia išvažiuoja – Rilkė, Hemingvėjus, Mileris... Visi pabūna, nusivilia ir išvažiuoja. Vėliau, žinoma, grįžta. Kiti net atsiveža jaunas meilužes, kad pasirodytų ir papasakotų joms, kaip šauniai čia buvo leistas laikas, kokie visi buvo nuostabūs, įdomūs, nepakartojami, kokių dabar nė su žiburiu nerasi. Visada reikia išvažiuoti. Ne, kol kas aš nesirengiu. Žinau, kad ten, kur nuvyksiu, bus šimteriopai blogiau. Žinau, kad tik išlipęs iš lėktuvo gailėsiuosi, kad nepasilikau dar vieną dieną.[1]

Ar galėtume H. Kunčiaus romano veikėją vadinti puritonu?
Ką jis veikia Parỹžiuje?
Gal nedirbti taip pat reikia mokėti? Kad tai gebėtum, galbūt reikia ypatingos patirties ir turėti savitą pasaulio sampratą?

2.g. Dykinėjimo menas. *Hermanas Hesė* (*Hermann Hesse*)

O rytietiškojo meno, kuris mus taip didžiai žavi, pagrindas tėra rytietiškas tingumas, t. y. išlavintas, skoningai įvaldytas ir mėgstamas dykinėjimas. Arabų istorijų pasakotojas įtempčiausiu savo pasakos momentu visada dar turi į valias laiko smulkiai ir su visomis detalėmis apibūdinti karaliaus purpurinę palapinę, brangakmeniais nusagstytą patiesalą po balnu, dervišo dorybes arba tikro išminčiaus tobulybes. Prieš duodamas savo prin-

[1] Kunčius H. *Būtasis dažninis kartas.* V.: Tyto alba, 1998, p. 205–206.

cui ar princesei prasižioti, jis mums nuosekliai aprašo jos lūpų raudonį ir išlinkį, gražių baltų dantų spindesį ir formą, drąsiai blyksinčio arba droviai nuleisto žvilgsnio žavesį ir išpuoselėtos, nepriekaištingo baltumo rankos gestą, kurios rožiniai nagai it opalai spindesiu varžosi su daugybe brangakmenių nusagstytais žiedais. Ir klausytojai jo nepertraukia, nepažįsta nekantros ir šiuolaikiško skaitytojo rajumo, su tokiu pat atsidėjimu ir malonumu išklauso apibūdinamas žilo atsiskyrėlio savybes, kaip ir kokio jaunikaičio meilės džiaugsmus arba nemalonėn patekusio vizirio savižudybę.

Skaitant mūsų nepalieka ilgesingai pavydus jausmas: šitie žmonės turi laiko! Marias laiko! Jie gali sugaišti visą parą, kad sumanytų naują palyginimą gražuolei arba piktadario niekšybei! Ir klausytojai ramiai sau atgula, kai vidurdienį pradėta istorija vakare tik įpusėjama, pasimeldžia ir dėkodami Alachui užsnūsta, nes rytoj – vėl diena. Jie – laiko milijonieriai, semiantys lyg iš bedugnio šulinio, kur kokios nors valandos, dienos ir savaitės nuostolis nedaug tereiškia. O mes skaitome tas begalines, tarpusavy susipynusias, įmantrias pasakėčias bei istorijas ir patys savotiškai daromės kantresni, netrokštame greitesnės pabaigos, nes valandėlę mus pakerėjo dykinėjimo dievaitė, palietė savo stebuklinga lazdele.

Tikrai daugelį iš galybės tų, kurie nūnai tokie išvargę ir tikintys vėl parkeliauja prie gimtojo žmonijos bei kultūros lopšio ir sėdasi prie didžiojo Konfucijaus ir didžiojo Lao Dzė kojų, paprasčiausiai varo nuoširdus to dieviško dykumo ilgesys. Kas yra nuo rūpesčių atpalaiduojantys Bakcho kerai ir saldus, migdantis hašišo malonumas palyginti su bedugne rimtimi pasaulio bėglio, kuris sėdėdamas ant kalno keteros stebi savo šešėlio judėjimą ir pameta savo klausančią sielą nuolatiniam, tyliam svaiginančiam aplink skriejančių saulių ir mėnulių rituale? Čionai, skurdžiame Vakarų krašte, laiką esame sudraskę į mažiausias daleles, kurių kiekviena dar turi monetos vertę; o ten jis tebeteka nepadalintas nuolat plūstančia vilnimi, pakankamas numalšinti pasaulio troškulį, neišsenkamas kaip jūros druska ir žvaigždžių šviesa.

Aš toli gražu nenoriu patarinėti asmenybę ėdančiai mūsų gamybai ir mokslui. Jei pramonei ir mokslui nebereikia asmenybių, ką gi, jie jų ir neturės. Tačiau mes, menininkai, per patį didelį kultūros bankrotą apsigyvenę saloje su vargiai tepakenčiamomis gyvenimo galimybėmis, turime laikytis lyg ir kitų dėsnių. Mums asmenybė – ne prabanga, o egzistencijos sąlyga, gyvasties oras, kapitalas, be kurio neapsieisi. Aš menininkais laikau visus tuos, kuriems reikmė ir būtinybė – justi save gyvenant ir augant, įsisąmoninti savo galių pamatus ir statyti ant jų pagal įgimtus dėsnius,

taip pat neprisidėti prie jokios saistomos veiklos bei gyvenimo išraiškos, kurios esmė ir poveikis aiškiai ir prasmingai nesisietų su fundamentu taip, kaip gero pastato skliautai siejasi su mūru, stogas su kolonomis.

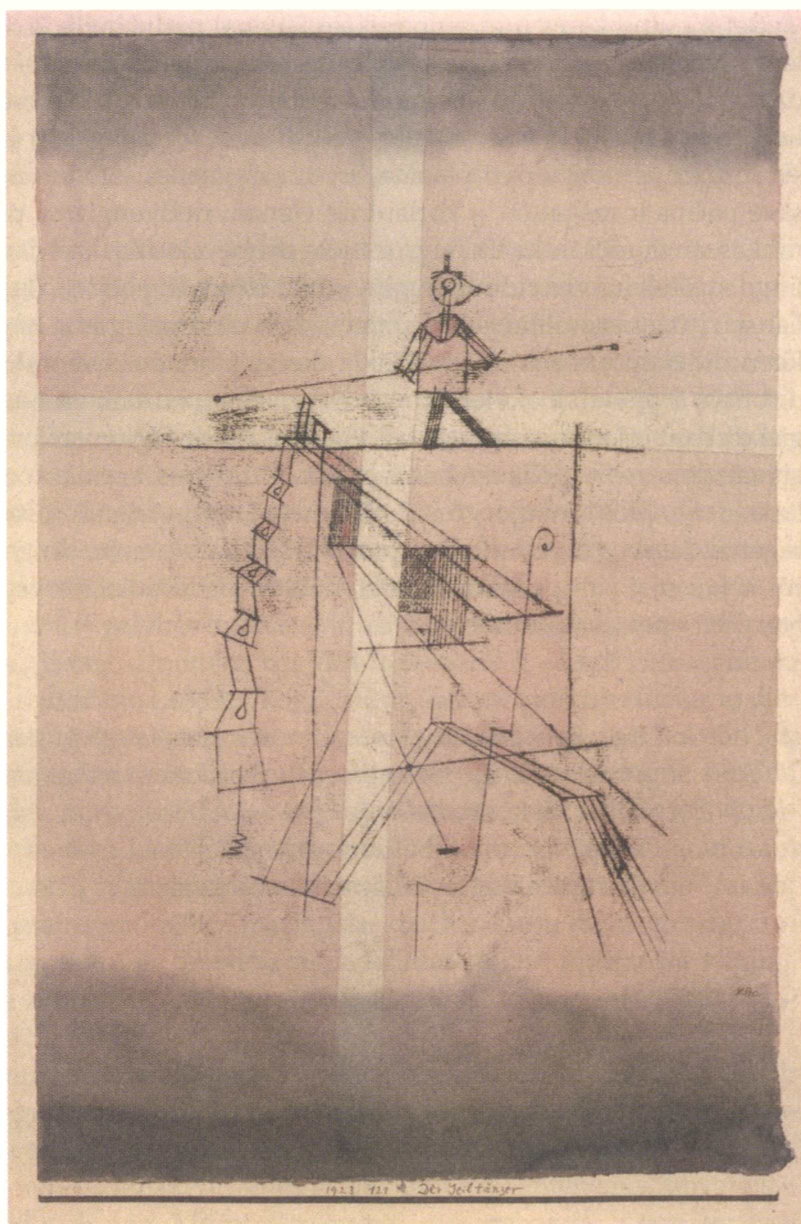
Bet menininkams nuo seno reikėjo laikinai padykinėti, iš dalies dėl to, kad įgyti nauji dalykai išryškėtų, o nesąmoningai dirbami – subręstų, iš dalies dėl to, kad netyčia atsiduodami artėtų prie prigimties, vėl taptų vaikais, vėl pasijustų žemės, augalų, uolų ir debesų draugais ir broliais. Nesvarbu, ar jie nori tapyti paveikslus, ar rašyti eiles, ar vien ugdyti, kurti save pačius ir mėgautis, – kuriant nė vienam neišvengiama pauzė. Dailininkas stovi priešais ką tik nugruntuotą drobę ir jaučia, kad dar nėra reikalingo susitelkimo ir vidinio augimo, ima bandyti, abejoti, išgalvoti ir galiausiai įtūžęs ar nuliūdęs viską meta, jaučiasi nepajėgus ir nepriaugęs jokiam didžiam uždaviniui, prakeikia dieną, kai tapo dailininku, užrakina dirbtuvę ir pavydi kiekvienam gatvės praeiviui, kuriam dienos bėga patogiai dirbant ir jaučiant sąžinės ramybę. Rašytojas suglumsta pradėto plano akivaizdoje, nebejaučia ten būtos pradinės didybės, brauko žodžius ir puslapius, rašo juos iš naujo, greit ir tuos meta į ugnį, staiga išvysta taip aiškiai regėtus dalykus be kontūrų virpant blyškioje tolumoje, staiga savos aistros ir jausmai jam pasirodo menki, netikri, atsitiktiniai, jis bėga nuo jų ir lygiai taip pat pavydi praeiviui.[1]

Kaip Rytų ir Vakarų kultūrų žmonės junta laiką? Ar skirtingai?
Kodėl, anot H. Hesės (*Hesse*), skaitančiam arabų pasakas vakariečiui kyla pavydas?
Kodėl menininkui būtina padykinėti?
Parašykite esė tema „Aš – laiko milijonierius".

[1] Hesė H. *Dykinėjimo menas* // Hesė H. *Esė*. V.: Mintis, 1991, p. 106–107. Vertė Z. Ardickas.

3. ŽAIDŽIANTIS ŽMOGUS

P. Klė (*Klee*) paveikslas **„Akrobatas“. F. Nyčė (*Nietzsche*)** veikale **„Štai taip Zaratustra kalbėjo“** rašė: „Žmogus – tai tarsi lynas, tarp gyvulio ir antžmogio nutįsęs, tai lynas virš bedugnės.“ Ką jis turėjo galvoje?

Vaikai žaidžia, o suaugę žmonės dirba. Darbas – tai organizuota racionali veikla, kuria siekiama tam tikro tikslo. Jis reikalauja pasikartojimo – įgūdžių. Todėl tam tikra monotonija dirbant neišvengiama. Priešingai yra žaidžiant: kad žaidimas nenutrūktų, jis turi būti įdomus. Vadinasi, visada naujas ir netikėtas. Įdomu tai, kas spontaniška ir kada rezultatų negalima numatyti iš anksto.

Ar nustojęs žaisti žmogus nenubloškiamas iš laisvės į būtinybės pasaulį?

O gal ir suaugęs žmogus niekada nenustoja žaisti?

Pagalvokite, kokia suaugusio žmogaus veikla primena vaikų žaidimus.

Gal be žaidimo neįmanoma jokia kūryba ir drauge kultūra?

Gal visas gyvenimas tėra didelė teatro scena, kur vaidinama pjesė be pabaigos arba vyksta inscenizuotas žaidimas?

Jei prieštaraujate, pateikite argumentų.

Ar yra gyvenime kas nors, ko negalime pavadinti tiesiog žaidimu?

Kuo žaidimas esmingai skiriasi nuo darbo?

3.a. Žaidimas kaip betikslis spontaniškumas. *Džordžas Santajana* (*George Santayana*)

Žaidimu galime pavadinti visa, kas yra betikslė veikla, mankštinimasis, kuris kyla dėl fiziologinio poreikio, reikalaujančio iškrauti tą energiją, kurios nepareikalavo kraštutiniai gyvenimo būtinumai. Darbas tuomet yra visokia veikla, kuri yra reikalinga arba naudinga gyvenimui. Aišku, jei darbas ir žaidimas objektyviai skiriasi kaip naudingas veiksmas nuo bergždžio, darbas yra panegirinis terminas, o žaidimas – niekinantis. Mums būtų geriau, kad visa mūsų energija būtų tinkamai panaudojama, ir jokia jos dalis neturėtų būti išeikvojama betikslei veiklai. Žaidimas šia prasme yra netobulos adaptacijos ženklas. Jis dera vaikystei, kai kūnas ir protas dar nepajėgūs susitvarkyti su aplinka, bet jis netinka subrendus ir yra apgailėtinas senatvėje, nes rodo žmogiškosios prigimties atrofavimąsi ir nesugebėjimą išnaudoti gyvenimo galimybių.

Taigi žaidimas iš esmės yra lengvabūdiškas dalykas. Kai kurie žmonės, suprasdami šį terminą tokia prasme, jaučia antipatiją [...] tokiam klasifikavimui, kai visuomeniniai malonumai, menas ir religija priskiriami žaidimams ir todėl pasmerkiami [...] laipsniškam išnykimui, rasei pasiekus brandumo laikotarpį. Bet, jeigu visos nenaudingos mūsų gyvenimo puošme-

Paveiksle matome du besipešančius gaidžius. Dzeno meistras juos dėmesingai stebi. Kodėl? Ar tai nėra tuščias laiko gaišimas? **M. Musaši (*Musashi*). „Hotejis, stebintis gaidžių kovą."**

nos būtų atmestos, vykstant adaptacijos procesui, evoliucija nuskurdintų, o ne praturtintų mūsų prigimtį. Gal tokia ir yra evoliucijos tendencija, o mūsų barbariškieji protėviai, užimti darbu ir karais, su liepsnojančiomis aistromis ir mitologijomis gyveno geresnį gyvenimą, nei tas, kuris yra skirtas mūsų gerai prisitaikiusiems palikuonims.

Tačiau galima tikėti, kad tam tikra vaizduotė gali išgyventi, parazituodama netgi tvirčiausiose smegenyse. [...] Pasmerkti spontaniškus ir džiaugsmą teikiančius užsiėmimus dėl to, kad jie nenaudingi savisaugai, reikštų

gyvenimą vertinti nekritiškai, neatsižvelgiant į jo turinį. Tokiai sistemai vertingiausia visatos funkcija turėtų būti amžino judėjimo įgyvendinimas. Nenaudingumas yra fatališkas kaltinimas, kurį galima nukreipti prieš kiekvieną veiksmą, kuris atliekamas ne dėl numatomo naudingumo; o veiksmai, atliekami dėl jų pačių, patys pateisina save.

Tuo pačiu metu neginčijamai teisinga, kad bet kokia žmogaus bei jo vaizduotės laisva veikla vadinama žaidimu, nes ji yra spontaniška ir nėra atliekama iš būtinybės ar pavojaus. Jos naudingumas savisaugai gali būti labai netiesioginio ir atsitiktinio pobūdžio, bet dėl šios priežasties ji nėra bergždžia.

Priešingai, galima išmatuoti laimės bei civilizacijos laipsnį, kurį pasiekė bet kuri rasė proporcingai energijai, atiduotai laisviems ir kilniadvasiams siekiams, gyvenimo puošimui ir vaizduotės kultūrai puoselėti, nes būtent spontaniškame savo sugebėjimų žaisme žmogus randa save ir savo laimę. Vergija yra labiausiai žeminantis būvis, kuriam žmogus yra pajėgus, ir dažnai jis toks pat vergas žemės šykštumo bei dangaus atšiaurumo, kaip ir kokios nors institucijos ar šeimininko. Jis tampa vergu, kai išeikvoja visą savo energiją, vengdamas kančios ir mirties, kai visi jo veiksmai yra primesti iš šalies, ir jam pačiam nebelieka jėgų laisvai pramogai.

Darbas ir žaidimai čia įgauna skirtingą reikšmę ir tampa lygiaverčiai vergavimui ir laisvei. Pakitimas glūdi subjektyviame požiūryje, pagal kurį dabar nustatome šį skirtumą. Darbu mes jau nebelaikome visa, kas atliekama naudingai, bet tik tai, kas atliekama nenoriai ir tik verčiant būtinybei. Žaidimu mes vadiname jau ne tai, kas daroma bergždžiai, bet visa, kas daroma spontaniškai ir sau pačiam, nežiūrint, ar tai turi kokios nors naudos ar ne. Žaidimas šia prasme gali būti naudingiausias užsiėmimas. Laipsniška adaptacija nepadarytų žaidimų atgyvenusių, bet siektų galiausiai panaikinti darbą, o žaidimus padaryti visuotinius. [...]

Taigi šia antrąja ir subjektyviąja prasme darbas yra paniekinamasis terminas, o žaidimas – eulogistinis (pagiriamasis).[1]

Kodėl Santajana (*Santayana*) nepritaria nuomonei, kad žaidimas – iš esmės lengvabūdiškas dalykas?
Kodėl apie visuomenės laimę galima spręsti iš to, ar ji geba žaisti?

[1] Santajana Dž. *Grožio jausmas // Filosofijos istorijos chrestomatija. XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija* / sudarė B. Genzelis. V.: Mintis, 1974, p. 230–232. Vertė R. Pavilionis.

Gal žaidimas – tai pasirengimas darbui? Gal nežaidžiantis žmogus negebėtų įsilieti į visuomenę?
Kas atstoja žaidimus suaugusio žmogaus gyvenime? Kodėl?

3.b. Žaidimas kaip „magiškoji repeticija". *Danilas Elkoninas*

Galima įsivaizduoti, kad grupė medžiotojų grįžta po nesėkmingos medžioklės. Ši nesėkmė buvo nesuderintų kolektyvinių veiksmų padarinys. Pasidaro būtina išankstinė repeticija, orientavimasis aplinkybėse ir būsimos veiklos organizavimas, kad medžioklė būtų sėkmingesnė. Grynai mintinio ir scheminio atlikimo galimybės dar ribotos, tad būsimos medžioklės dalyviai akivaizdžiai ir veiksmais atkuria artėjančios medžioklės situaciją bei organizavimą. Kuris nors medžiotojas vaizduoja protingą ir gudrų žvėrį su visais jo įpročiais, o kiti – visą jo medžioklės organizavimo procesą. Tai savotiški „manevrai", kuriais atkuriamos pagrindinės atskirų dalyvių funkcijos ir bendrų veiksmų organizavimo sistema. Tokiam būsimos veiklos atkūrimui stinga kai kurių bruožų, būdingų tikrai medžioklei, visų pirma realaus proceso operacinio techninio aspekto.

Galima ir kita situacija. Medžiotojai grįžta su laimikiu. Džiaugsmingai juos sutinka gentainiai, ir medžiotojai pasakoja, kaip vyko medžioklė, atkurdami visą jos eigą: kas ką ir kaip darė, kaip kas pasižymėjo. Dramatinis pasakojimas baigiasi bendra linksmybe. Tokiame atkūrime savotiškai abstrahuojamasi nuo grynai operacinio techninio proceso aspekto ir išskiriama bendra veikimo schema, bendras organizavimas ir ta santykių sistema, kuri lemia sėkmę.

Psichologiniu požiūriu svarbu, kad šiose abiejose situacijose iš visuminės realios darbinės (utilitarinės) veiklos išskiriama ta jos dalis, kurią galima pavadinti orientacine ir kuri skiriasi nuo vykdomosios veiklos, tiesiogiai susijusios su materialaus rezultato gavimu. Abiem atvejais ši iš darbinės veiklos realizavimo visuminio proceso išsiskyrusi jos dalis tampa atkūrimo objektu, po to ji sankcionuojama, įgyja maginių apeigų pobūdį. Tokios „magiškos repeticijos" tampa savarankiška veikla. [...]

Žmonių tarpusavio santykių taisyklės, lemiančios realios kolektyvinės veiklos sėkmę, pasikartodamos begalę kartų, palaipsniui išsiskyrė. Jų atkūrimas už realios utilitarinės situacijos ribų ir sudaro [...] žaidimo turinį. [...]

Taigi mes prieiname išvadą, kad žmonių žaidimas – tai tokia veikla, kurioje socialiniai žmonių tarpusavio santykiai atkuriami nepriklausomai nuo tiesioginės utilitarinės veiklos sąlygų. Mūsų parengtinis ir bendras api-

brėžimas yra artimas, nors ir netapatus, tam, kurį pateikė V. Vsevolodskis-Gerngrosas [...]: „Žaidimu mes vadiname visuomeninės praktikos atmainą, kurią sudaro bet kokio gyvenimo reiškinio ar jo dalies veiksmingas atkūrimas be jo realios praktinės nuostatos. Socialinę žaidimo reikšmę sudaro tai, kad jis treniruoja žmogų ankstyvosiose jo formavimosi pakopose bei kolektyvizuoja jį."[1] [...]

Taip nagrinėjant išplėtotą žaidimo formą, atsiranda galimybė atskleisti jo giminiškumą menui, kurio turinį taip pat sudaro žmonių gyvenimo bei veiklos normos ir, be to, gyvenimo prasmė bei motyvai. Meno esmė, mūsų nuomone, ir yra tai, kad jis ypatingomis meninės formos priemonėmis interpretuoja šias žmogaus gyvenimo ir veiklos sritis ir papasakoja apie jas žmonėms, priverčia juos išgyventi šias problemas, priimti arba atmesti menininko siūlomą gyvenimo prasmės sampratą.

Būtent ši žaidimo ir meno giminystė paaiškina, kaip įvairios meno formos pamažu išstumia išplėtotas žaidybinės veiklos formas iš suaugusių visuomenės narių gyvenimo.[2]

Kaip istoriškai atsirado žaidimas?
Ar jis nuo pat pradžių buvo savarankiškas, ar tik vėliau atsiskyrė nuo darbinės veiklos?
Kokia yra socialinė žaidimo reikšmė?
Pabandykite įsivaizduoti, kad kažkada gyveno žmonės, kurie nemėgo ir negebėjo žaisti. Kaip jie atrodė?
Kodėl žaidimas plečia žmogiškumo ribas?
Kodėl žaidimas kuria kultūrą ir meną?

3.c. Žaidimas ir kūrybos laisvė. *Johanas Frydrichas Šileris (Johann Friedrich Schiller)*

Kuo reiškiasi laukinio perėjimas į žmogiškumą? Kad ir kiek mes gilintumės į istoriją, visose tautose ir gentyse, išsivadavusiose iš gyvuliško gyvenimo vergovės, tą fenomeną visada sudaro vienas ir tas pat: mėgavimasis *regimybe*, polinkis į *puošimąsi* ir *žaidimą*.

[1] *Игры народов СССР* / Сост. Всеволодский В. Н. и др. М.–Л., 1933, p. XXII.

[2] Elkoninas D. *Vaidmeninio žaidimo socialinė prigimtis* // *Menas ir laisvalaikio kultūra* / sudarė K. Stoškus. V.: Mintis, 1981, p. 299–300, 302–304. Vertė A. Poviliūnas.

Vos tik prabyla potraukis žaisti, per kurį žmogus patiria malonumą iš regimybės, tuoj atbunda ir potraukis kurti formas pamėgdžiojant, kuris regimybę traktuoja kaip savarankišką dalyką. Kai žmogus pasiekia tokią pakopą, kad sugeba įžvelgti skirtumą tarp regimybės ir tikrovės, formos ir kūno, tai jis jau gali atskirti juos vieną nuo kito; juk jis jau ir padarė tai, įžvelgdamas skirtumą tarp jų. Taigi sugebėjimas kurti formas pamėgdžiojant apskritai yra duotas kartu su sugebėjimu įžvelgti formą [...]. [...]

Tiesa, jau ir neprotingiems padarams gamta duoda daugiau, negu jiems yra būtinai reikalinga, šitaip pažerdama pluoštelį laisvės spindulių į tamsų gyvūno gyvenimą. Kai liūto nekamuoja alkis ir kitas plėšrūnas nešaukia jo į dvikovą, jo nepanaudota energija pati sau susikuria objektą: skardžiose dykumų platybėse aidi jo nirtulingas riaumojimas, ir jėgų perteklius mėgaujasi betiksliu savęs paties eikvojimu. Džiaugdamasis gyvenimu, vabzdys skraido saulės spinduliuose; aišku ir tai, kad melodingame paukščio čiulbėjime mes girdime ne poreikio balsą. Visais šiais veiksmais, be abejo, reiškiasi laisvė, tačiau laisvė ne apskritai nuo poreikio, o tik nuo tam tikro, išorinio, poreikio. Gyvūnas *dirba*, kol jo veiklos stimulas yra koks nors nepriteklius, ir jis *žaidžia*, kai toks stimulas yra jėgų perteklius, kai pernelyg didelis gyvybingumas skatina veikti pats save. Net ir žemesnėse gyvosios gamtos pakopose galima pastebėti tą jėgų švaistymą ir paskirties neapibrėžtumą, kuriuos šia materialia prasme, ko gero, galima pavadinti žaidimu. Medis išleidžia begalinę daugybę pumpurų, kurie nunyksta neišsprogę ir, ieškodami maisto, tiesia daug daugiau šaknų, šakų bei lapų, negu jų sunaudojama jo, kaip individo, bei visos jo rūšies išsaugojimui. Tai, ką jis iš savo pertekliaus gausybės nesuvartojęs ir neišsvaistęs grąžina stichijų karalystei, gyvas padaras gali išsvaistyti, smagiai judėdamas. Taip gamta jau savo materialioje karalystėje parodo begalybės užuomazgą ir iš dalies jau čia sutrauko grandines, kurias visiškai nusimeta formos pasaulyje. Nuo poreikių prievartos, arba *fizinio rimtumo*, per pertekliaus prievartą, arba *fizinį žaidimą*, gamta pereina prie estetinio žaidimo, ir pirmiau, negu pasiekia kilnią grožio laisvę nuo bet kokio tikslingumo, ji bent jau iš tolo priartėja prie tos nepriklausomybės per *laisvą judėjimą*, kuris yra pats sau ir tikslas, ir priemonė.

Kaip ir kūno instrumentai, žmogaus vaizduotė turi savą judėjimo laisvę ir savus materialius žaidimus, kurių metu ji, visai neatsižvelgdama į pavidalą, mėgaujasi tiktai savo nevaržoma valdžia ir jokių grandinių nebuvimu. Kol tuose fantazijos žaidimuose dar visai nedalyvauja forma ir visą tų žaidimų esmę sudaro tiktai laisva vaizdų kaita, tol tie žaidimai, nors jie būdingi

vien žmogui, dar priklauso tiktai jo gyvuliškajam gyvenimui ir liudija tiktai jo išsivadavimą nuo bet kokios išorinės jutiminės prievartos, bet neleidžia spręsti apie kokią nors jame nubudusią savarankišką kūrybinę galią [...]. Nuo šito *laisvos idėjų kaitos* žaidimo, kuris yra dar visai materialus ir paaiškinamas vien tik gamtos dėsniais, vaizduotė, bandydama sukurti *laisvą formą*, daro šuolį prie estetinio žaidimo. Tai reikia vadinti šuoliu, nes čia ima veikti visai nauja galia: juk čia pirmą kartą į aklo instinkto veiklą įsikiša įstatymus diktuojanti dvasia, kuri pajungia savo amžinam ir nekintančiam vieningumui savavališką vaizduotės veiklą, perkeldama savo savarankiškumą į kintančius dalykus, savo begalybę – į jutiminį pasaulį.[1]

Kaip suprantate Šilerio (*Schiller*) žodžius: „...kvailumas negali pakilti virš tikrovės, o protas negali sustoti, nepasiekęs tiesos"?
Ar būtų atsiradusi kultūra, jeigu žmogus nebūtų žaidęs?

3.d. Žaidimas ir kultūra. *Johanas Heizinga* (*Johan Huizinga*)

Didžiosios pirmykštės žmonių bendravimo formos jau visos persunktos žaidimo. Imkime, pavyzdžiui, kalbą, tą pirmąjį ir svarbiausią įrankį, kurį žmogus susikūrė, kad galėtų modeliuoti, mokyti, paliepti. Kalbą, kuria [...] žmogus gali skirti, apibūdinti, konstatuoti, žodžiu, pavadinti – tai yra padėti daiktams patekti į dvasios sferą. Kalbą kurianti dvasia visą laiką žaisdama šokinėja nuo daiktų prie minties. Kiekviename žodyje, reiškiančiame abstraktų dalyką, glūdi metafora, o kiekvienoje metaforoje – žodžių žaismas. Taip žmonija kaskart iš naujo sukuria išraišką tam, kas egzistuoja, – antrą, išgalvotą, pasaulį greta gamtos pasaulio. Arba imkime mitą, kuris irgi yra egzistuojančių dalykų išreiškimas vaizdais, tik kruopštesnis negu atskiras žodis. Mitu pirmykštis žmogus stengiasi paaiškinti žemiškus reiškinius ir perkelia žmogiškus dalykus į dievų sferą. Kiekviename iš tų įstabių vaizdų, kuriais mitas apgaubia tai, kas egzistuoja, išradinga dvasia žaidžia ant ribos tarp pokšto ir rimtumo. Galų gale imkime kultą. Ankstyvoji bendruomenė savo sakralinius veiksmus, kurie jai yra pasaulinės gerovės laidas, – savo ritualus, aukojimus, misterijas, – atlieka vien tik žaisdama tiesiogine šio žodžio prasme.

[1] Šileris F. *Laiškai apie estetinį žmogaus auklėjimą // Menas ir laisvalaikio kultūra* / sudarė K. Stoškus. V.: Mintis, 1981, p. 252–254, 260–262. Vertė A. Gailius.

Tačiau iš mito ir kulto kilo didžiosios kultūrinio gyvenimo formos: teisė ir tvarka, komunikacijos ir gamyba, amatai ir menas, poezija, išmintis ir mokslas. Tad ir šių dalykų ištakos glūdi žaidime. [...]

Mūsų sąmonėje žaidimas yra rimtumo priešingybė.[1]

Kaip kalba siejasi su žaidimu?

Kodėl ir teisės, ir gamybos, ir meno, ir mokslo ištakos glūdi žaidime?

Kurie išvardyti žaidimai (stalo tenisas, lauko tenisas, liūtų medžioklė, pokeris, kompiuteriniai žaidimai, eilių kūrimas, peizažų tapymas, jodinėjimas arkliais, serenadų dainavimas, ruletė ir t. t.) jums atrodo svarbiausi? Kodėl? Toliau tęskite žaidimų sąrašą. Palenktyniaukite, kuris daugiau jų išvardysite.

Kodėl žaidimas neatsiejamas nuo linksmumo? Ar žaidžia liūdnas žmogus? Ar liūdnas žmogus žaisdamas pralinksmėtų? Kuriuos žaidimus?

3.e. Žaidimas ir organizacija. *Frydrichas Georgas Jungeris* (*Friedrich Georg Jünger*)

Visuose pasilinksminimuose, kuriuose naudojami mechanizmai, slypi kažkas nykaus; jiems stinga šviesaus džiugumo. Nesunku pastebėti, kad juose esama prievartos elemento, pančiojančio laisvą žmogaus judesį. Techninėje visuomenėje gyvenantis žmogus nėra linksmas ir negali būti linksmas jau vien dėl to, kad nebeturi laisvalaikio. Linksmumo nėra ir darbe. Šitai matyti iš to, kad darbas vis labiau giriamas ir garbinamas tiesiog su etiniu fanatizmu. Vaizdas, kuris atsiveria pramonės miestuose su mechaniškai judančiomis miniomis, niūrus ir slegiantis. Apolonas ir Dionisas – didieji švenčių valdovai – iš čia jau seniai išguiti.

Visur vien negyvas sustingęs mechaniškas ritmas. Kur tik jis prasiskverbia, ten dingsta ritmingi ir pasikartojantys žmogaus judesiai. Periodiškumas, kuriuo remiasi bet koks ritmas, ir ritmiški judesiai išvirsta į mechaniškumą. Jis sustingdo net ir laiką. Taigi cikliškai sutvarkytu judėjimu pagrįstas metų švenčių ciklas nyksta tuo labiau, kuo labiau tobulėja technika. Liaudies švenčių pobūdis nuolat kinta. Jei pažvelgsime į kurią nors iš švenčių, kurioje dar bent kiek ryškus liaudies šventės pobūdis, matysime, kad tokių

[1] Heizinga J. *Žaidimas ir kultūra* // *Menas ir laisvalaikio kultūra* / sudarė K. Stoškus. V.: Mintis, 1981, p. 278–279. Vertė A. Gailius.

P. Breigelio (*Bruegel*) paveikslas **„Valstiečių šokis"**. Žmonės linksminasi. Kodėl?

švenčių būdingas bruožas yra tai, kad į jas susirenka valstiečiai iš viso krašto, nes būtent valstietija yra ta tautos dalis, kuri labiausiai prisirišusi prie ciklinės metų ir švenčių tvarkos, – taigi, jei pažvelgsime į Spalio šventę Miunchene ir pavaikštinėsime per ją, netruksime pastebėti, kaip smarkiai techninė visuomenė yra paveikusi šventės organizaciją. Visur kur matysime mechaniškai judinamas ir mechaninės muzikos lydimas sūpuokles, vežimėlius, karuseles ar automatus, kurie kviečia mus dalyvauti mechaninės prigimties pasilinksminime. Ir kaip stebėdami sporto varžybas matome, jog joms stinga improvizacijos, taip ir pasilinksminimai akivaizdžiai rodo, kad tokiu pat mastu, kokiu jie tampa mechaniški, dingsta jų laisva improvizacija, spontaniškumas. Pasilinksminimuose vis labiau ir labiau ima vyrauti organizavimo ir techniškumo principai. Atrodo, kad žmogus vis labiau praranda gebėjimą pats linksmintis ir pramogauti, kad reikia vis išrasti įrenginių, kurie turėtų žmogui čia pagelbėti, taigi net jo laisvalaikis pajungiamas automatiniam reguliavimui. Dabar poilsio tikslu tampa atsipalaidavimas, kuris turi ateiti po mechaninio darbo įtampos. Kadangi judesiuose akivaizdūs nuovargio ženklai, todėl jį pašalinti pirmiausia ir bando įvairiausios gimnastikos mokyklos. Nagrinėjant netgi tokį laisvą meną kaip šokis ir tyrinėjant skirtingų kartų šokius, į akis krinta, kiek juose jau daug mechaniškumo. Mu-

zika čia grojama ne tik muzikantų, kurie mechanizavo ritmą, bet jau ir automatų. Tačiau patys didžiausi šių laikų automatai yra radijas ir kinas ir jie vis labiau įsiviešpatauja masių pasilinksminimuose.[1]

Ar iš tiesų spontaniškas žaidimas šių laikų pasaulyje praradęs galią?
Ar jūs sutinkate su autoriumi, kad pasilinksminimai tampa vis mechaniškesni?
Ar iš tiesų vieni žmonės sukurti eiti savuoju keliu – rasti savyje prieglobstį, o kiti – žaisti? Ar gali žaidimas neįtraukti tikrosios žmogaus esybės?

3.f. Gyvenimas kaip prieglobstis ir kaip žaidimas. *Hermanas Hesė* (*Hermann Hesse*)

Jis matė žmones, gyvenančius vaikišką arba gyvulišką gyvenimą, kurį jis ir mylėjo ir kurio neapkentė. Matė juos triūsiančius, kenčiančius ir žylančius dėl dalykų, kurie jam atrodė visai nevertingi – dėl pinigų, mažų malonumų, menkos garbės; matė juos vienas kitą barant ir užgaunant, matė dejuojančius nuo skausmo, juokingo samanui, regėjo juos kenčiančius tokius nepriteklius, kurių samanas nejaučia.

Jis buvo atviras viskam, ką tik šie žmonės teikdavo. Mielai laukė prekiautojo, pasiūliusio pirkti drobes, mielai laukė skolininko, norinčio paskolos, mielai laukė elgetos, kuris visą valandą pasakojo savo skurdo istoriją, nors nė per pusę nebuvo toks vargšas, kaip bet koks samanas. [...] Jis patardavo, užjausdavo, dovanodavo, leisdavosi šiek tiek apgaunamas – ir visas šis žaidimas, toji aistra, kuri apėmė visus tuos žaidžiančius, dabar užvaldė ir jo mintis taip, kaip kažkada jas valdė dievai, Brahmanas. Kartais giliai krūtinėje jis pajusdavo mirštantį, tylų balsą, kuris perspėjo ir skundėsi taip tyliai, kad vos girdėjosi. Tada kokią valandėlę jis aiškiai jausdavo gyvenąs keistą gyvenimą, dirbąs tokį darbą, kuris tėra žaidimas; suprasdavo, kad kartais gal ir apima linksmybė ar džiaugsmas, tačiau tikrasis jo gyvenimas teka pro šalį ir jo neliečia. Kaip žonglierius žaidžia kamuoliais, taip ir jis žaidė savo sandėriais, savo aplinkos žmonėmis, stebėjo juos, turėjo iš jų malonumo, o jo širdis, patsai jo esybės šaltinis likdavo nepaliestas. Tas šaltinis

[1] Jünger F. G. *Die Perfektion der Technik*. Vittorio Klostermann Vlg.FrM, 1946, p. 60–61. Vertė T. Sodeika.

tekėjo kažkur, be galo toli nuo jo paties, sruvo ir sruvo nematomas, visiškai atskirtas nuo jo gyvenimo. Keletą kartų jį išgąsdino tokios mintys; jis panoro, kad ir jam pavyktų žaisti tą vaikišką žaidimą aistringai ir nuoširdžiai, iš tikrųjų pajusti gyvenimo skonį, užuot likus amžinu žiūrovu.

Bet ir vėl traukdavo pas gražiąją Kamalą, mokėsi meilės meno, atsidavė malonumų kultui, kuriame daugiau nei kur kitur kiek duodama, tiek ir paimama, plepėjo su ja, mokėsi, patarinėjo jai ir pats gaudavo patarimų. Ji suprato jį geriau negu kadaise Govinda – ji buvo panašesnė į Sidhartą.

Kartą jis pasakė:

– Tu tokia kaip aš, tu kitokia negu daugelis žmonių. Tu – Kamala, ir niekas kitas, turi savyje ramų prieglobstį, į kurį tu bet kada gali įeiti ir būti namie; jį turiu ir aš. Mažai žmonių turi prieglobstį, o juk galėtų turėti visi.

– Ne visi žmonės protingi, – tarė Kamala.

– Ne, – ėmė prieštarauti Sidharta, – čia ne protingumas kaltas. Kamasvamis toks pat protingas kaip ir aš, bet vis dėlto neturi savo prieglobsčio. O kiti, kurių protas lyg mažvaikių, jį turi. Daugelis žmonių, Kamala, – tarsi krintantys lapai, kurie plazda ir sukasi ore, virpėdami bei supdamiesi leidžiasi žemėn. O kiti – tokių mažuma – lyg žvaigždės, keliaujančios savo amžinu keliu, joks vėjas neblaško jų, jos laikosi savo įstatymų ir savojo kelio. Daug pažinojau mokslininkų ir samanų, tačiau vienas buvo šiuo atžvilgiu tobulas, niekada jo nepamiršiu. Jis – Gotama, Prakilnusis, ano mokymo skelbėjas. Tūkstančiai sekėjų kas dieną girdi jo mokymą, kiekvieną valandą vykdo jo nurodymus, bet jie visi – tik krintantys lapai, ne iš jų pačių vidaus kilo tas mokymas ir įstatymas.[1]

Kas yra žaidimas? Kaip įvardytumėte jo priešybę?
Apie kokį „prieglobstį“ kalba Sidharta?
Kodėl tai, ar žmogus turi prieglobstį, ar ne, nepriklauso nuo protingumo lygio?

[1] Hesė H. *Sidharta*. V.–K.: Taura, 1990, p. 66–68. Vertė Z. Ardickas.

4. *KOVOJANTIS ŽMOGUS*

P. Pikaso (*Picasso*) paveikslas **„Bulių kautynės"**. Čia sunku atskirti, kur žmogus, kur arklys, kur bulius. Kodėl kilo chaosas? Kas pradėjo kovą – žmogus ar bulius? Kodėl?

Žmogus kalbėdamas vartoja žodžius, žyminčius jo geravališkumą (pavyzdžiui, „draugystė“, „meilė“, „pasitikėjimas“, „pasiaukojimas“ ir t. t.). Tačiau drauge vartoja žodžius, kurie reiškia jo agresyvumą ir distanciją kitų atžvilgiu (pavyzdžiui, „neapykanta“, „kerštas“, „išdavystė“, „žmogžudystė“ ir t. t.).

Iš kur kyla destruktyvūs ir savidestruktyvūs žmogaus troškimai? Kodėl kovojame vieni su kitais? Ar neįmanoma gyventi be kovos – santarvėje? Bent su artimais žmonėmis? Su mylimaisiais?

Jei neįmanoma, kodėl žmogus, būdamas agresyvus, iki šiol nesunaikino savęs? O gal ruošiasi sunaikinti? Pabandykime įsivaizduoti pasaulį be agresijos ir kovos. Koks jis? Gal nuobodus? O gal jame suklestėtų žmogaus prigimties išradingumas ir kūrybiškumas?

Draugas taip pat gali virsti priešu. Kodėl? Kaip garbingai – be kovos – nutraukti draugystę?

4.a. Kova ir draugystė. *Markas Tulijus Ciceronas*

Kartais atsitinka tam tikra bėda, kai tenka nutraukti bičiulystę (mano kalba nuo išminčių bičiuliavimosi dabar leidžiasi prie įprastinės draugystės). Dažnusyk bičiulių ydos staiga paveikia ne tik jų bičiulius, bet ir svetimus žmones, tačiau tas ydas lydinti nešlovė krinta ir ant jų bičiulių. Taigi bičiulystės su tokiais žmonėmis reikia atsikratyti nutraukiant su jais santykius, o tai padaryti, kaip sakė Katonas, dera verčiau pamažu traukiant, o ne kirste nukertant, nebent įvyktų tokia visiškai nepakenčiama neteisybė, kad atrodytų ir neteisinga, ir negarbinga tuoj pat su bičiuliu neišsiskirti ir nuo jo neatsižegnoti. Na, o jeigu tam tikrų pokyčių patirs, kaip dažnai būna, ar charakteriai, ar siekiai arba iškils nesutarimų dėl vaidmens valstybėje (juk, kaip neseniai minėjau, kalbu ne apie išminčių, o – kasdienį bičiuliavimąsi), tada teks pasisergėti, kad žmonės nepagalvotų ne tik apie bičiulystės nutraukimą, bet net apie kilusį priešiškumą. Mat nėra nieko bjauriau už karą su žmogumi, su kuriuo artimai bičiuliavaisi. Kaip žinote, Scipionas dėl manęs atsisakė bičiulystės su Kvintu Pompėjumi[1], o dėl nesu-

[1] Kvintas Pompėjus Nepotas – Ròmos valstybės veikėjas, 141 m. pr. Kr. ėjęs konsulo, 131 m. pr. Kr. – cenzoriaus pareigas. Buvo kalbama, kad jis žadėjo paremti Lelijų per konsulo rinkimus, tačiau, užuot taip pasielgęs, jis pats iškėlė savo kandidatūrą ir pasistengė laimėti konsulo vietą.

tarimų valstybės klausimais jisai nutolo ir nuo mūsų kolegos Metelo[1]; ir vieną, ir kitą žingsnį jis žengė oriai, be didelio griežtumo ir apmaudo sieloje.

Dėl šios priežasties pirmiausia reikia stengtis, kad tarp bičiulių nekiltų nesantaika; bet jei jau ji kiltų, tai reikėtų siekti, kad bičiulystė atrodytų veikiau išblėsusi, o ne nutraukta. Be to, būtina saugotis, kad bičiuliški saitai nevirstų stipriu priešiškumu, gimdančiu barnius, piktžodžiavimus ir užgauliojimus. Jei pastarieji būtų dar pakeliami, tai juos derėtų perkentėti ir vis rodyti senovinei bičiulystei pagarbą, idant kaltas atrodytų tasai, kuris neteisingai elgiasi, o ne tasai, kuris patiria neteisybę.[2]

Kodėl negarbinga kovoti su buvusiu draugu? O apskritai ar svarbu, kaip draugystės nutraukimas atrodys iš šalies?
Kodėl gęsta draugystė net tarp labai artimų žmonių? Ar nėra žmoguje kaži kokios subtilios paslapties, kuri atitolina jį nuo kito žmogaus net prieš jo paties valią?

4.b. Kodėl tapome svetimi? *Frydrichas Nyčė* (*Friedrich Nietzsche*)

Per lieptą. Bendraudamas su žmonėmis, kurie gėdijasi savo jausmų, turi mokėti apsimesti; jie staiga ima neapkęsti to, kuris juos užklumpa apimtus švelnaus, svajingo ar stiprėjančio jausmo, tarsi būtum išvydęs jų paslaptis. Jei tokiomis akimirkomis nori būti jiems malonus, tai prajuokink juos arba suskelk kokį neutralų anekdotą: jų jausmas atlėgs ir jie vėl susitvardys. Tačiau moralę šįkart pateikiu pirm istorijos. – Gyvenime juk esame kartą buvę tokie artimi, kad atrodė, jog niekas nebepamaišys mūsų draugystei ir broliškam artumui – tik siauras lieptas beskyrė mus. Kaip tik tą akimirką, kai norėjai juo žengti, aš paklausiau: „Ar žadi ateiti pas mane per lieptą?" Ir tada tu nebenorėjai; ir kai dar kartą pasiteiravau, tylėjai. Nuo to laiko tarp mūsų stojo kalnai ir nusidriekė sraunios upės, visa tai, kas žmones skiria ir daro svetimus; net jei ir norėtume pas vienas kitą, jau nebegalėtu-

[1] Kvintas Cecilijus Metelas Makedonietis – Ròmos valstybės ir karo veikėjas, 143 m. pr. Kr. ėjęs konsulo pareigas. Scipionų priešininkas. Lelijus ir Metelas kalbamuoju metu priklausė augurų partijai.
[2] Ciceronas. *Lelijus, arba apie bičiulystę*. V.: Vyturys, 1998, p. 102–103. Vertė S. Narbutas.

me! Prisiminęs dabar tą siaurą lieptą, tu nebegalėtum ištarti žodžio, – tik raudotum ir stebėtumeis.[1]

Ar galime būti tikri, kad ateityje nenutolsime nuo tų, su kuriais šiandien artimai bičiuliaujamės? Jei taip nutiktų, ar sumažėtų šiandieninės draugystės vertė? Ar įmanoma amžina draugystė?
Ko daugiau turėjote savo gyvenime – priešų ar draugų? Ar norite turėti priešų?
Pagalvokite, kurios iš išvardytų laikysenų padeda išvengti kovos su buvusiu bičiuliu, o kurios – ją sustiprina? (1. Sutikęs buvusį draugą, jo nepastebėk. 2. Sutikęs buvusį draugą, pašiepk jį. 3. Sutikęs buvusį draugą, parodyk savąjį pranašumą. 4. Sutikęs buvusį draugą, papasakok, kaip puikiai tau sekasi. 5. Sutikęs buvusį draugą, pasiguosk jam. 6. Sutikęs buvusį draugą, apsimesk, kad esi nudžiugęs, ir būk ypač meilus. 7. Sutikęs buvusį draugą elkis taip, tarsi nieko nebūtų įvykę. 8. Stenkis buvusio draugo niekada nebesutikti. 9. Išvažiuok gyventi į kitą miestą.10. Parašyk atsisveikinimo laišką.)
Kokia čia nepaminėta laikysena jums atrodo taip pat tinkama?
Kaip, jūsų manymu, mes įgyjame arba susikuriame priešų?

4.c. Kova ir ginčas. *Tomas Hobsas* (*Thomas Hobbes*)

Žmonės nepakenčia ne tik priešininko kontrargumentų, bet net ir nepritarimo jų nuomonei. Juk nepritarime jau glūdi nebylus priekaištas, kad jie klysta. Būti kitokios nuomonės dažniausiai reiškia tą pat, [...] ką ir turėti reikalą su kvailiu, su kuriuo neįmanoma susitarti. Tai matyti iš to, kad joks karas nepranoksta nuožmumu to, kuris kyla tarp skirtingų *vienos* religijos sektų arba tarp skirtingų *vienos* valstybės partijų, kai ginčijamasi vien dėl tikėjimo teiginių arba dėl politinės išminties dalykų. O kadangi didžiausias džiaugsmas patiriamas tada, kai pavyksta rasti žmogų, su kuriuo save palyginus galima apie save patį būti geros nuomonės, tai žmonės savo neapykantą ar panieką vienas kitam ir išreiškia čia juoku, čia žodžiais, čia judesiais, čia kokiais kitais ženklais, nes nėra nieko skaudesnio, o sykiu teikiančio daugiausia malonumo, kaip įžeisti kitą.[2]

[1] Nietzsche F. *Linksmasis mokslas*. V.: Pradai, 1995, p. 65. Vertė A. Tekorius.
[2] Hobbes Th. *Body, Man and Citizen*. Ed. by R. S. Peters London, 1962, p. 80. Vertė T. Sodeika.

Siūlome pažiūrėti režisieriaus M. Mančevskio (*Manchevsky*) kino filmą „Prieš lietų". Jo veiksmas rutuliojasi vykstant karui Balkãnuose. Filmą sudaro trys pasakojimai. Kiekvienas jų baigiasi žmogaus žūtimi. Du iš veikėjų nužudo savi: mergaitė albanė žūsta nuo brolio rankos, jos tėvas – nuo pusbrolio. Kodėl?
Kodėl „savas" staiga tampa „priešu"?
Kodėl kovojama net su „savu"? Ar tik todėl, kad vyksta karas?

4.d. Kova ir priešas. *Karlas Šmitas* (*Carl Schmitt*)

Sąvoka „priešas" susijusi su tikrovėje glūdinčia kovos galimybe. Sakydami „kova" mes abstrahuojamės nuo visų atsitiktinių istorijos raidos lemiamų karo technikos ir ginklų pokyčių. Taigi apskritai karas reiškia ginkluotą kovą tarp organizuotų politinių vienetų, o pilietinis karas – ginkluotą kovą tarp organizuotų (bet dėl to ir problemiškų) darinių šalies viduje. O sąvokos „ginklas" esmė tokia: čia turime reikalą su žmogaus fizinio naikinimo priemone. Žodį „kova", kaip ir žodį „priešas", čia reikia suprasti kaip pirmaprades būties apibrėžtis. Tai ne konkuravimas, ne „grynai dvasinė" diskusinė kova ir ne simboliškas „rungtyniavimas", kur vienaip ar kitaip dalyvauja kiekvienas žmogus, nes juk visas žmogaus gyvenimas reiškia „kovą" ir kiekvienas žmogus yra „kovotojas". Tokių sąvokų kaip „draugas", „priešas" ir „kova" tikroji reikšmė ima aiškėti tada, kai jos susiejamos

su realia fizinio naikinimo galimybe. Karas kyla iš priešiškumo, nes šis yra būtiškas kitos būties neigimas. Karas yra ne kas kita, kaip ribinis priešiškumo realizavimas. Nesvarbu, ar mes jį laikome normaliu, idealiu ar pageidautinu dalyku, tačiau jis visuomet, kol sąvoka „priešas" turi apibrėžtą turinį, lieka kaip realus galimas pavojus. [...]

Jeigu tautos dalis paskelbia nebeturinti priešų, tai ji stoja priešo pusėn ir jam padeda. Priešo ir draugo skyrimas dėl to neišnyksta. Jeigu valstybės piliečiai teigia, jog neturi priešų, tai šis teiginys neturi nieko bendra su mums rūpimu dalyku todėl, kad privatus asmuo politinių priešų neturi. Daugiausia, ką jis gali šiuo teiginiu pasakyti, yra tai, kad jis atsiskiria nuo politinės bendruomenės, kuriai anksčiau priklausė, trokšdamas gyventi tik kaip privatus asmuo.[1]

Kaip „priešo" sąvoka susijusi su karo galimybe?
Kaip mąstytojas vertina tvirtinimus tų, kurie sako neturintys priešų?
Ar žmogus pajėgia visą laiką mylėti kitus? Jei nepajėgia – kodėl?
Ar kova negali būti pažangos šaltinis?

4.e. Nedraugingas draugingumas. *Imanuelis Kantas* (*Immanuel Kant*)

Priemonė, kuria naudojasi gamta, siekdama išvystyti visus žmonių pradus, yra jų antagonizmas visuomenėje, nes jis galiausiai tampa jų įstatyminės tvarkos priežastimi. Šiuo atveju antagonizmą aš suprantu kaip žmonių nedraugišką draugiškumą, t. y. jų polinkį bendrauti, susijusį su visuotiniu pasipriešinimu, nuolat keliančiu grėsmę šiam bendravimui. Veikiausiai minėti pradai slypi žmogaus prigimtyje. Žmogus linkęs bendrauti su panašiais į jį, nes tada jis jaučiasi labiau žmogumi, t. y. jaučia vystantis savo natūralius pradus. Tačiau žmogui taip pat būdingas didžiulis poreikis atsiskirti vienumon (izoliuotis); juk drauge jis savyje aptinka nedraugišką savybę visa daryti tik savo nuožiūra, todėl iš visur laukia pasipriešinimo; mat apie save žino, jog jis savo ruožtu linkęs priešintis kitiems. Bet kaip tik šis pasipriešinimas pažadina visas žmogaus galias, priverčia jį įveikti įgimtą tingumą, ir, skatinamas garbės, valdžios arba turto troškimo, jis susikuria padėtį tarp savo likimo draugų, kurių nors ir negali *pakęsti*, bet taip pat negali *palikti*. Būtent čia prasideda pirmieji tikri žings-

[1] Schmitt C. *Der Begriff des Politischen*. Berlin, 1963, p. 33, 52. Vertė T. Sodeika.

niai, vedantys iš šiurkštumo į kultūrą, kurią iš tikrųjų ir sudaro žmogaus visuomeninė vertė. Tuomet laipsniškai vystomi visi talentai, lavinamas skonis, o nepaliaujamai šviečiantis formuojasi mąstymo būdas, galintis, laikui bėgant, dorovinio skyrimo šiurkščius natūralius pradus paversti tam tikrais praktiniais principais ir galiausiai *patologiškai* priverstinį susitarimą gyventi visuomenėje – *moraline* visuma. Be tų savaime nepatrauklių, nedraugiškų savybių, iš kurių kyla pasipriešinimas, su kuriuo kiekvienas būtinai susiduria savo egoistinėse pretenzijose, t. y. gyvendamas Arkadijos piemenų gyvenimą, kur viešpatauja tobulas sutarimas, nuosaikumas bei tarpusavio meilė, visi talentai amžinai liktų tik užuomazgos. Žmonės, būdami tokie pat geri, kaip ir jų ganomos avys, vargiai suteiktų savajai egzistencijai didesnę vertę už tą, kurią turi šie naminiai gyvuliai; atsižvelgiant į žmonių protingos prigimties diktuojamą tikslą, jie neužpildytų kūrinijos tuštumos. Vadinasi, tebus padėkota gamtai už nepakantumą, už pavydžiai lenktyniaujančią tuštybę, už nepasotinamą troškimą turėti ir valdyti! Be šito visi nuostabūs pradai liktų žmonijoje amžinai neišvystyti. Žmogus nori sutarimo, bet gamta žino geriau, kas geriau, kas gera jo giminei; ji nori nesantaikos. Jis nori gyventi nerūpestingai ir linksmai, bet gamta nori, kad jis atsisakytų vangumo bei neveiklaus pasitenkinimo ir pultų į darbą bei patirtų vargus, idant rastų priemonių, įgalinančių protingai iš jų vėl išsikapstyti. Tad natūralios paskatos, nedraugiškumo bei visuotinio pasipriešinimo šaltiniai, iš kurių kyla tiek daug nelaimių, bet kurie savo ruožtu skatina vėl įtempti jėgas, vadinasi, daugiau išvystyti natūralius pradus, liudija esant būtent tokį išmintingojo Kūrėjo sumanymą, o ne piktos dvasios ranką, pridergusią jo puikiame statinyje arba sugadinusią jį iš pavydo.[1]

Ką reiškia šis paradoksalus žodžių junginys „nedraugingas draugingumas“? Kodėl žmogus, sako I. Kantas (*Kant*), negali būti nei absoliučiai draugiškas, nei absoliučiai priešiškas?
Kodėl egoizmas stiprina žmogaus galias?
Ar pritariate Kanto nuomonei?

[1] Kantas I. *Visuotinės istorijos idėja pasaulio pilietijos požiūriu* // Baranova J. *Istorijos filosofija*. V.: Alma littera, 2000, p. 137–138. Vertė G. Žukas, vertimą peržiūrėjo T. Raudeliūnas.

Gal priešiškumas kitam – neatsiejama pasąmoninė žmogaus savybė?

4.f. Kova ir artumo antipatija. *Zigmundas Froidas* (*Sigmund Freud*)

Kaip rodo psichoanalizė, beveik kiekvieno ilgiau trunkančio intymaus emocinio dviejų asmenų ryšio – santuokos, draugystės, tėvų ir vaikų santykių – pamatas yra atstumiantys, priešiški jausmai, kurių tik dėl išstūmimo nesuvokiame. Atviriau jie pradeda reikštis tada, kai kompanionas barasi su savo bendrininkais ar pavaldinys burnoja prieš viršininką. Tas pat nutinka tada, kai žmonės susiburia į didesnes grupes. Visuomet, kai dvi šeimos susyja tarpusavyje vedybų ryšiais, kiekviena iš jų laiko save geresne ar pranašesne už kitą. Kiekvienas iš dviejų gretimų miestų laiko kitą nevykusiu partneriu, kiekvienas kantonas iš aukšto žiūri į kitą. Ypač artimos tautos nemėgsta viena kitos: pietų vokiečiai negali pakęsti šiaurės vokiečių, anglai apie škotus pripasakoja visokiausių blogybių, o ispanai niekina portugalus. Todėl visiškai nestebina, kad didžiausia antipatija kyla tada, kai yra didesnių skirtumų: galų – germanams, arijų – semitams, baltųjų – spalvotiesiems.

Atsiradusį priešiškumą šiaip jau mylimiems asmenims mes įvardijame sąvoka „ambivalentiški jausmai" ir pernelyg racionalizuodami aiškiname šitai įvairiais interesų konfliktais, kurių kyla būtent tokiuose intymiuose santykiuose. O šit neslepiamoje antipatijoje svetimam žmogui, su kuriuo tenka artimiau bendrauti, galime atpažinti savimeilės, *narcisizmo* apraišką, narcisizmo, kai bandoma teigti save ir elgtis taip, tarsi mūsų individualybės apraiškų nepaisymas būtų kritika ir skatinimas jas keisti. Kodėl taip jautriai reaguojama būtent į palyginti menkus skirtumus, mes nežinome; tačiau akivaizdu, kad tokiu žmonių elgesiu reiškiasi neapykantos potencija, agresyvumas, kurio kilmės nežinome ir kuris dažniausiai sietinas tiesiog su charakteriu.

Vis dėlto nepakantumas trumpesnį ar ilgesnį tarpsnį dingsta tada, kai ima formuotis masė, arba pačioje masėje. Kol masė formuojasi arba kol ji būna susiformavusi, individai elgiasi taip, tarsi jie būtų vienodi, pakenčia vienas kitą, prisitaiko ir nejaučia jokios antipatijos. *Viena iš tokių fiksacijų* – narcisizmas, mūsų teorijos požiūriu, sukeliama tik vienos priežasties – libidinio prisirišimo prie kito asmens. *Savimeilę tramdo tik kito meilė – objekto meilė*. Iš karto kyla klausimas, argi pakantumą ir kitų akceptavimą skatina ne interesų bendrumas pats savaime be jokių libido priedų? Atsakyti į šį klausimą galima taip: pastovi narcisistinė fiksacija šiuo pagrindu neįmanoma, nes pakantumas trunka tik tol, kol iš bendradarbiavimo gaunama

tiesioginės naudos. Vis dėlto šio verto aptarti klausimo praktinė reikšmė yra daug menkesnė, nei galima manyti. Patyrimas rodo, kad bendradarbiaujant bendradarbiams nuolatos susikuria libidiniai ryšiai, iškeliantys tarpusavio santykius aukščiau už siekį gauti tiesioginės naudos ir taip juos įtvirtinantys. Socialiniams žmonių santykiams būdinga tai, ką psichoanalitiniai tyrinėjimai aptiko būdinga asmens libido plėtotei. Libido sietinas su svarbiausių gyvenimo poreikių patenkinimu ir todėl kiekvienas asmuo kitam tampa objektu. Ir kaip individų, taip ir visos žmonijos raidoje kaip *tik meilė* reiškiasi kaip kultūrinis faktorius – t. y. perėjimas nuo *egoizmo* prie altruizmo. Tai tinka ir vyro meilei moteriai su visais iš to kylančiais reikalavimais paisyti to, kas patinka moteriai, ir deseksualizuotai, sublimuotai homoseksualiai vyro meilei vyrui, kai tai susiję su bendra veikla.

Tad jei masėje reiškiasi tokių narcisistinės savimeilės fiksacijų, kokių kitur nepasitaiko, tai šitai ir yra akivaizdžiausias įrodymas, jog masių susidarymo esmė glūdi savituose libidiniuose masės narių tarpusavio ryšiuose.[1]

Kas, anot Z. Froido (*Freud*), glūdi už kiekvieno intymaus, artimo santykio? Kodėl?
Ar suvokiame savo agresijos kitiems šaltinį?
Kodėl kurį laiką bendradarbiavimas didina pakantumą?
Kas įgalina žmogų pereiti nuo egoizmo prie altruizmo? Kodėl?
Ar prasidėjusi agresyvi kova nestiprėja pati savaime? Kaip tai vyksta? Kokios priežastys sukelia karus?

4.g. Karo dinamika. *Elijas Kanetis* (*Elias Canetti*)

Vidinė karo dinamika arba gaujos dinamika yra tokia: iš žuvusįjį apraudančios gaujos ima telktis karo gauja, kuri siekia atkeršyti už jį. Iš nugalėjusios karo gaujos formuojasi dar gausesnė triumfuojanti gauja.

Pirmas žuvusysis yra būtent tas, kuris visus užkrečia grėsmės jausmu. Šis pirmasis žuvusysis yra nepaprastai reikšmingas – jis kaip ta kibirkštis, nuo kurios įsiliepsnoja karas. Valdantieji, trokštantys pradėti karą, puikiai žino, kad pirmiausia reikia parūpinti pirmąjį žuvusįjį arba sugalvoti, kaip tai padaryti. Juo gali būti niekuo nepasižymintis žmogus, neretai net visai nežinomas. Svarbu yra tik jo mirtis, visa kita – nesvarbu. Visi turi patikėti, kad dėl jos kaltas priešas. Visi motyvai, dėl kurių jis buvo nužudytas, nu-

[1] Freud S. *Massenpsychologie und Ich-Analyse*. FrM, 1967, p. 40. Vertė T. Sodeika.

M. Fuko (*Foucault*) knygoje **„Beprotybė ir civilizacija"** rašo: „Užtenka pažvelgti į **Diurerio (*Dürer*) „Apokalipsės raitelius"**, pasiųstus paties Dievo: tai nėra triumfo ir susitaikymo angelai, tai nėra romaus teisingumo šaukliai, bet susišiaušę beprotiško keršto kariai. Pasaulis paniręs į beprotišką įtūžį. Nugalėtoju netampa nei Dievas, nei Velnias: nugali Beprotybė."

stumiami į antrą planą, išskyrus vienintelį – jis žuvo dėl to, kad priklausė tai pačiai grupei, kuriai ir mes priklausome.

Paskubomis susitelkusi žuvusįjį apraudanti gauja pradeda kristalizuotis į masę, kitaip tariant, ji *tampa atvira*: svarbiausia čia yra tai, kad visi jaučiasi

atsidūrę pavojuje dėl tos pačios priežasties. Masės nuostata tampa karo gaujos nuostata.

Karas, kuriam įsižiebti pakanka vieno ar keleto žuvusiųjų, pražudo daugybę žmonių. Bet kai pasiekiama pergalė, rauda dėl žuvusiojo, kitaip negu karo pradžioje, ima slopti. Pergalė, kuri suvokiama kaip lemiamas priešų skaičiaus sumažinimas (o gal ir apskritai jų sunaikinimas), sumenkina savų žuvusiųjų apraudojimo reikšmę. Jie buvo pasiųsti į mirusiųjų šalį kaip avangardas ir paskui save nusivedė kur kas daugiau priešų. Šitaip jie išvadavo mus iš baimės, be kurios nebūtume išsirengę į karą.

Priešas nugalėtas, grėsmės, kuri vienijo saviškius, nebėra, ir kiekvienas dabar paliekamas gyventi pats sau. Karo gauja pasklinda ir įninka *plėšikauti* visiškai taip pat, kaip tai daro medžiotojų gauja. Kai grėsmė nėra suvokiama kaip visuotinis dalykas, tada vieninteliu motyvu tampa plėšikavimas, kuris tik dar ir gali paakinti žmones eiti kariauti. Svarbu tik netrukdyti plėšikauti; seno raugo karvedys vargiai ryšis savo pavaldiniams šitai uždrausti. Tačiau pavojus, kad plėšikaujanti kariuomenė visiškai pakriks, toks didelis, jog visuomet ieškota būdų, kaip atkurti karingą dvasią. Ir tas būdas buvo rastas – tai *pergalės šventės*.

Priešo pažeminimo ir savęs pačių išaukštinimo priešstata – štai tikroji pergalės švenčių prasmė. Per jas sušaukiama visa tauta – vyrai, moterys ir vaikai. Nugalėtojai žygiuoja išsirikiavę ta pačia tvarka, kokia išžygiavo į karą. Pasirodydami tautai jie ir užkrečia visus pergalės nuotaika. Vis daugiau žmonių ima plūsti, kol galiausiai susirenka visi, kas tik pajėgia išeiti iš namų.

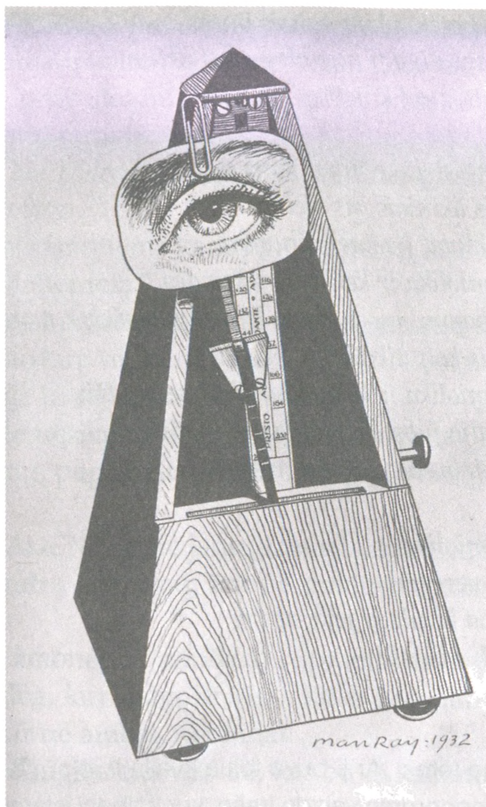
Bet nugalėtojai ne tik patys pasirodo. Jie daug atsigabeno – todėl jie eina su prisiplėštu turtu. Jų grobis rodomas tautai. Čia tiek daug visko, ko stinga ir kas geidžiama, ir kiekvienas ką nors iš to gauna: pasitaiko, kad nugalėtojas karvedys ar karalius gausiai apdovanoja tautą, arba pažadama sumažinti duoklę, arba paskelbiamos kokios kitokios lengvatos. Grobis – tai ne vien auksas ir gėrybės. Atvedami ir belaisviai, ir didžiulė jų gausybė dar akivaizdžiau parodo, kaip sumenko priešų skaičius.[1]

Kodėl, norint sukelti karą, svarbu parūpinti pirmąjį žuvusįjį arba sugalvoti, kaip tai padaryti? Kodėl pergalė tampa svarbesnė už žuvusiųjų mirtį?

Koks yra santykis tarp karo ir plėšikavimo?

Ar plėšikavimas ir pergalės šventės – vien tik karo, ar apskritai bendra žmonių tarpusavio kovos santykių tendencija?

[1] Canetti E. *Masse und Macht*. Fischer Vlg. Frankfurt a. M., 1980, p. 152–153. Vertė T. Sodeika.

M. Rėjus (*Ray*). „Destrukcijos objektas.“ Ką liudija žvilgsnis?

Kariaujant žmogaus mirtis tampa kasdieniu įvykiu. Ar galima į kitą žmogų žvelgti tik kaip į judantį objektą?

4.h. Teroristas, jisai žiūri. *Vislava Šimborska* (*Wisława Szymborska*)

TERORISTAS, JISAI ŽIŪRI

Tryliktą valandą dvidešimt bare sprogs bomba.
Dabar tiktai trylikta šešiolika.
Kai kas dar suspės įeiti.
Kai kas išeiti.

Teroristas jau perėjo į kitą gatvės pusę.
Atstumas šis apsaugo jį nuo blogų netikėtumų,
na, ir reginys tartum kine:

Moteris geltona striuke, jinai įeina.
Vyras tamsiais akiniais, jis išeina.
Džinsuoti vaikinai, jie šnekučiuojasi.
Trylikta septyniolika ir keturios sekundės.
Anam žemesniajam nusišypsojo laimė, jis apžergė motociklą,
o šis aukštesnis kaip tik įeina.
Trylikta septyniolika ir keturiasdešimt sekundžių.
Mergina su žalia juostele plaukuose, ji eina.
Bet kad tas autobusas ją ūmai užstoja.

Trylikta aštuoniolika.
Merginos jau neregėti.
Ar ji buvo tokia kvaila ir įėjo, ar ne,
aišku pataps, kai išneš.[1]

Parašykite esė tema „Ar ji buvo tokia kvaila ir įėjo...".
Pateikiame stenogramą vaizdo įrašo, kur kalbasi islamų fundamentalistų teroro išpuoliams 2001 m. rugsėjo 11 d. Niujòrke vadovavęs Osama bin Ladenas su jį aplankiusiu šeichu. Kuo pašnekovai argumentuoja kovos būtinybę?
Kaip manote, kodėl jie neapgailestauja dėl aukų? Ko apskritai siekia teroristai?

4.i. Aš įsakiau. *Osama bin Ladenas*

O. BIN LADENAS: Tešlovina tave Alachas. Sveiki atvykę.

ŠEICHAS (*pasakoja apie savo kelionę*): Jie pervedė mus per sieną. Aš maniau, kad kalnuose būsime skirtingose olose, tad labai maloniai nustebau, kai pamačiau svečių namą. Švarų ir patogų. Dėkui Alachui, taip pat supratome, kad ši vieta saugi, su Alacho palaiminimu. Tai švari vieta ir mums čia labai patogu.

[1] Szymborska W. *Poezje wybrane. Poezijos rinktinė.* V.: Baltos lankos, 1998, p. 139. Vertė A. Kalėda.

O. BIN LADENAS (*neaiškiai*): ...kai žmonės mato stiprų ir silpną arklius, jie, suprantama, pasirenka stiprų žirgą. Yra tik vienas tikslas. Tie, kurie nori, kad žmonės šlovintų Dievą, tačiau neseka jo mokymu, seks Mahometo mokymu, ramybė jam.

Toliau O. bin Ladenas cituoja kelis posakius, priskiriamus pranašui Mahometui ir jo mokiniams.

„Aš įsakiau žmonėms kariauti, kol neliks kito dievo, išskyrus Alachą ir jo pranašą Mahometą."

„Kai kas gali paklausti: kodėl tu nori kariauti su mumis?"

„Nėra ryšio tarp tų, kurie sako: „Aš tikiu Dievu ir Mahometu – jo pranašu, ir tų, kurie to nedaro..." (*neaiškiai*)

„Tie, kurie nesilaiko fikchų (šariato teorinis pagrindas. – *Red.*), Mahometo įstatymų, paprasčiausiai priima (kaip tiesą) visa tai, kas jiems sakoma."

O. BIN LADENAS: Tie jauni žmonės, kurie atliko operaciją, nepripažino jokių bendrų įstatymų, bet jie pakluso fikchui, kurį atnešė pranašas Mahometas.

Tie jauni žmonės... (*neaiškiai*)... prabilo savo poelgiais Niujòrke ir Vãšingtone, kalba, kuri užgožė visas kitas pasaulio kalbas. Kalba, kurią suprato arabai ir ne arabai, net kinai.

Tai buvo daugiau nei visa tai, kas buvo kalbama per žiniasklaidos priemones.

Kažkas pasakė, jog viename Olándijos centrų žmonių, kurie perėjo į islamo tikėjimą per keletą dienų po įvykio, buvo daugiau nei per pastaruosius vienuolika metų.

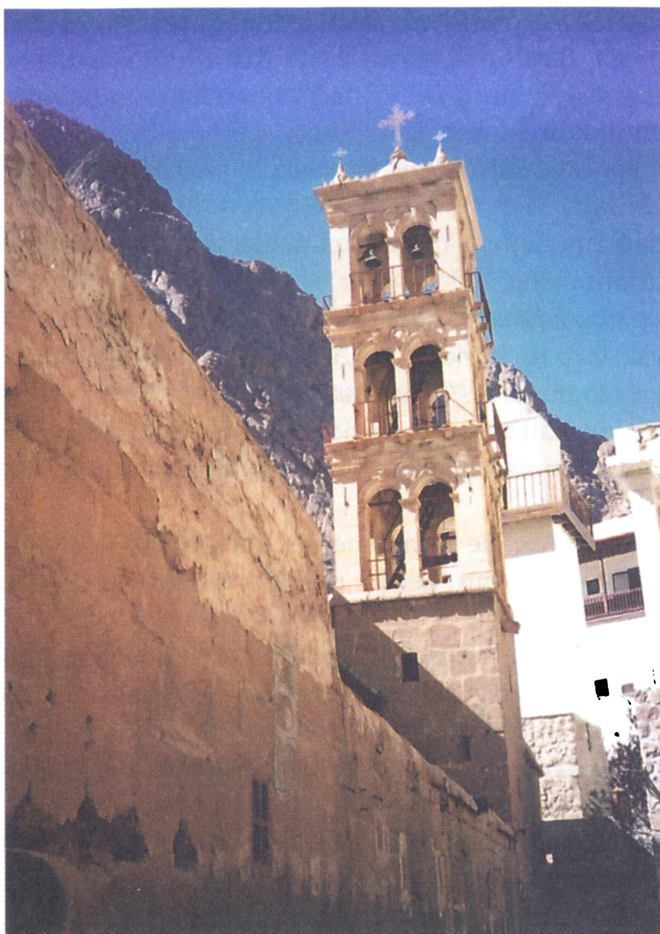
Aš girdėjau per islamo radiją vienos mokyklos Amèrikoje direktoriaus kalbą. Jis pasakė: „Mums neužtenka laiko, kad patenkintume poreikius tų, kurie prašė knygų apie islamą, kad apie jį sužinotų." Šis įvykis privertė žmones susimąstyti (apie tikrąjį islamą. – *Vert. past.*), tai puikiai tarnavo islamui.

ŠEICHAS: Šimtai žmonių abejojo tavimi, ir tik nedaugelis sekė tavimi iki didžiųjų įvykių. Dabar šimtai remia tave. Prisimenu šeicho al-Shuyabio regėjimą.

Jis pasakė: „Bus didžiulis smūgis, ir šimtai žmonių važiuos į Afganistãną." Aš jo paklausiau: „Į Afganistãną?" Jis atsakė: „Taip."

Jis pasakė, kad nevažiuos tik kvailiai ir melagiai. Pamenu, pasakė, kad šimtai žmonių važiuos į Afganistãną. Šį regėjimą jis matė prieš metus. Šis įvykis ištrynė skirtumą tarp sekėjų.

O. BIN LADENAS (*pradžia neaiški*): ...mes iš anksto apskaičiavome prie-

Sinãjaus kalnas, kur Mozė išgirdo Dievo balsą. Čia iškilo pirmasis krikščionių – Šv. Kotrynos – vienuolynas. Čia dabar viena šalia kitos glaudžiasi dvi šventyklos – krikščionių ir musulmonų. J. Baranovos nuotrauka

šo aukų skaičių, kas bus užmuštas bokšte. Apskaičiavome, kad bus sunaikinti trys ar keturi aukštai. Aš buvau didžiausias optimistas iš visų.

(*Neaiškiai*) ...iš savo mūšių patirties maniau, kad ugnis (sprogimo), užsidegus degalams lėktuve, išlydys pastato metalinį karkasą ir sugriaus tą vietą, į kurią smogs lėktuvas, bei visus aukščiau esančius aukštus. Tai viskas, ko mes tikėjomės.

ŠEICHAS: Šlovė Alachui.

O. BIN LADENAS: Mes buvome (*neaišku*) ...kai tai įvyko. Mus perspėjo ketvirtadienį, kad tai įvyks tą dieną.

Tą dieną mes pabaigėme darbus ir įjungėme radiją. Mūsų laiku buvo 5 valandos 30 minučių vakaro. Aš sėdėjau su daktaru Ahmadu abu al-Hairu. Mes iš karto išgirdome naujienas, kad lėktuvas įsirėžė į Pasaulio prekybos centrą. Persijungėme naujienas iš Vãšingtono. Naujienos tęsėsi, niekas neužsiminė apie ataką. Pasibaigus naujienoms, jie pranešė, kad lėktuvas ką tik įsirėžė į Pasaulio prekybos centrą.

ŠEICHAS: Šlovė Alachui.

O. BIN LADENAS: Po kiek laiko pranešė, kad dar vienas lėktuvas įsirėžė į Pasaulio prekybos centro pastatą. Mūsų broliai, išgirdę šią naujieną, apsidžiaugė. [...]

ŠEICHAS: Aš sėdėjau ir klausiausi naujienų. Mes apie nieką [...] negalvojome, ir staiga, Alacho valia, mes kalbėjome tik apie tai, kad ką tik nieko nebuvo, ir staiga tokios naujienos. Visus apėmė džiaugsmas. Taip tęsėsi iki kitos dienos, iki 4 valandos ryto.

Klausėmės kiekvieną kartą vis su naujomis detalėmis. Visi džiaugėsi ir šaukė: „Alachas didis!", „Alachas didis!", „Šlovė Alachui!", „Tebūnie pagarbintas Alachas!"

Mano brolių laimė ir mane užliejo laime. Taip pat be perstojo sveikino telefonu. Motina visą laiką atsakinėjo į telefono skambučius. Šlovė Alachui, Alachas didis.

ŠEICHAS (*cituoja surą iš Korano*): „Susikaukite su jais, Alachas atiduoda juos kančioms, jis atiduoda juos kančioms jūsų rankomis. Jis apgaus juos ir dovanoja jums pergalę. Alachas atleis tikintiesiems, jis žino viską, kas vyksta."[1]

Kodėl O. bin Ladenas tvirtina įsakęs „žmonėms kariauti"? Koks jo motyvas?

Kodėl teroristo nejaudina būsimųjų aukų skaičius? Kaip supratote šeicho žodžius „brolių laimė ir mane užliejo laime"?

[1] *Teroristų vadeivai nekaltų žmonių žudynės suteikė laimę* // *Lietuvos rytas*. 2001 12 15, nr. 293, p. 12.

Ar žmogus gali suvaldyti agresyvų socialumą, kuris jame užkoduotas?
M. Gandis (*Gandhi*), vadovavęs indų išsivaduojamajai kovai prieš britus kolonistus, pasiūlė neprievartinio pasipriešinimo kelią.
Kaip galima nugalėti kitą nesipriešinant?

4.j. Pasipriešinimas be kovos. *Martinas Liuteris Kingas* (*Martin Luther King*)

Pirmiausia reikia pabrėžti, kad neprievartinis pasipriešinimas – tai ne bailių metodas. Jis reiškia priešinimąsi. Jei kas taiko šį metodą dėl to, kad bijo, arba dėl to, kad neturi prievartos įrankių, tai iš tikrųjų jis neveikia neprievartiškai. Todėl Gandis ne kartą sakė: jei tenka rinktis – bailumas ar prievarta, verčiau kovoti. Jis suprato, kad yra ir dar viena galimybė: nei pavienis asmuo, nei žmonių grupė neprivalo nusilenkti neteisybei arba imtis prievartos, jei nori atkurti teisybę, nes yra dar ir neprievartinio pasipriešinimo kelias. Iš tikrųjų tai stipriųjų kelias. Tai nėra tingaus pasyvumo metodas. Pasakymas „pasyvus priešinimasis" dažnai kelia klaidingą įspūdį, esą tai nieko neveikimas, kai besipriešinantis žmogus ramiai ir pasyviai priima blogį. Tačiau iš tikrųjų yra visiškai priešingai. Neprievartinio priešinimosi šalininkas yra pasyvus tik tuo, kad jis fiziškai nepuola savo priešininko. Bet jo protas ir jausmai visą laiką aktyvūs. Toks žmogus nuolatos stengiasi įtikinti priešininką, kad tas neteisus. Nors pasyvus fiziniu požiūriu, šis metodas yra aktyvus dvasios požiūriu. Tai ne nesipriešinimas blogiui, bet aktyvus neprievartinis priešinimasis jam.

Kitas būdingas neprievartinio priešinimosi bruožas yra tas, kad nesistengiama priešininką sunaikinti ar pažeminti, bet stengiamasi išsikovoti jo draugiškumą ir supratimą. Kas priešinasi be prievartos, dažnai turi protestuoti – griebtis boikoto arba atsisakyti bendradarbiauti. Tačiau jis supranta, kad šios priemonės nėra savitikslės. Būtent jos turi sukelti priešininkui gėdos jausmą. Tikslas yra konflikto panaikinimas ir susitaikymas. Neprievartinio pasipriešinimo vaisius yra nauja nuoširdi bendruomenė, tuo tarpu prievartos padarinys – tragizmas ir kartėlis.

Trečias šio metodo bruožas yra tas, kad jo esmė – pulti blogio jėgas, o ne paskirus asmenis, kurie skleidžia blogį. Neprievartinio priešinimosi šalininkas nori sunaikinti blogį, o ne žmones, pasidavusius blogiui. Kai jis kovoja su rasine diskriminacija, jis tai daro suvokdamas, jog tikroji įtampa nėra įtampa tarp rasių. Aš dažnai kartoju Montgomerio gyventojams: „Įtam-

pa šiame mieste – tai ne įtampa tarp baltųjų ir juodaodžių. Iš tikrųjų tai tik įtampa tarp teisybės ir neteisybės, tarp šviesos ir tamsos jėgų [...]."

Ketvirtas neprievartinio pasipriešinimo bruožas: būti pasirengusiam iškęsti pažeminimus ir nekeršyti, priimti smūgius nesmogiant atgal. [...] Galima paklausti, kokią turi teisę neprievartinio pasipriešinimo šalininkas reikalauti, kad žmonės priimtų tokį sunkų išbandymą? Kokią jis turi teisę senąjį mokymą, kad reikia „atstatyti kitą žandą", taikyti politinėms masėms? Atsakymas toks: jis supranta, kad kančia nekaltąjį išgano. Kančioje glūdi galinga auklėjamoji ir keičiamoji jėga. Gandis sako: „Viskas, kas tautai yra nepaprastai reikšminga, negali būti pasiekta vien protu, o turi būti įgyta per kančią. Kančia yra kur kas galingesnė jėga už džiunglių įstatymą. Ji gali pakeisti priešininką ir atverti jam ausis, kurios šiaip kurčios proto balsui."

Penkta, neprievartinio pasipriešinimo šalininkas nei vidujai, nei išoriškai neturi griebtis prievartos. Jis turi vengti ne tik šaudyti savo priešus, bet ir jų neapkęsti. Mokymo apie neprievartinį pasipriešinimą pagrindas yra meilės priesakas. [...] Kiekvienas privalo būti išmintingas ir moralus, kad nutrauktų neapykantos grandinę. [...]

Šešta, neprievartinis pasipriešinimas remiasi įsitikinimu, kad net visata stovi teisybės pusėje. Todėl tas, kuris tiki neprievarta, giliai tiki ir ateitimi. Šis tikėjimas yra dar viena priežastis, dėl kurios neprievartinio pasipriešinimo šalininkas kenčia neatsiteisdamas. Jis juk žino, kad kovoje už teisybę net visata yra jo pusėje. Žinoma, esti karštų neprievartos šalininkų, kuriems sunku tikėti Dievą. Vis dėlto net ir jie tiki vienokios ar kitokios kūrybinės galios, kuri veikia universalią visumą, egzistavimu. Ar vadinsime ją sąmonės neturinčiu reiškiniu, beasmeniu Brahma, ar nepaprastai galinga ir be galo mylinčia asmenine galia – mūsų visatoje egzistuoja kurianti jėga, kuri veikia ir kuri paskirus tikrovės reiškinius susieja į harmoningą visumą.[1]

Kuo skiriasi O. bin Ladeno ir M. L. Kingo (*King*) nuostatos: dėl ko kovojo pirmasis ir dėl ko antrasis?
Kodėl skiriasi jų kovos būdai?

[1] King M. L. *Freiheit*. Kassel, 1965, p. 78–80. Vertė T. Sodeika.

5. *MIRŠTANTIS ŽMOGUS*

R. Magrito (*Magritte*) paveiksle **„Jūros žmogus“** matome tamsią beveidę figūrą. Figūra galinga ir grėsminga. Ji ruošiasi nuspausti rankeną. Kodėl? Kas bus, kai ją nuspaus?

Žmogus gali rinktis: dirbti arba žaisti, kovoti arba mylėti. Tai žmogus dar gali. Tačiau ir kovojantis, ir mylintis, ir dirbantis, ir žaidžiantis žmogus miršta. Mirtis nepalieka galimybės rinktis: mirtis ištinka, ir viskas. Nors mirties formos skiriasi (galima mirti natūralia mirtimi, žūti įvykus nelaimingam atsitikimui, būti nužudytam ar pačiam nusižudyti), jos esmė nekinta: žmogus liaujasi būti.

Mirtis įkalina, nes niekam nepasiseka jos išvengti. Todėl mintis apie neišvengiamą mirtį kelia siaubą. Žmogus ilgėdamasis amžinybės aptinka savo ribotumą.

Kaip mąstyti mirties akivaizdoje?

Jei mąstome apie mirtį – ar mes tampame nuo jos laisvesni? Gal drąsiai žiūrėdami mirčiai į akis įveikiame ir jos baimę? Tampame nuo jos nepriklausomi? O gal apskritai apie mirtį nemąstykime? Verčiau mokykimės gyventi šia akimirka.

Kaip išmokti džiaugtis dabartimi? Kaip išmokti ramiai plaukti laiko upe neskubinant ateities ir jos nesibijant?

Žodis „mirtis" tarsi žymi tam tikrą objektą. Koks jis – realus ar nerealus?

Ar mirtis egzistuoja kaip reali substancija, o gal mirtimi mes vadiname tik gyvenimo praradimą? Ar įmanoma įsivaizduoti mirtį? Kaip ji atrodo?

5.a. Kaip atrodo mirtis? *Žanas Polis Sartras* (*Jean-Paul Sartre*)

Kai man buvo penkeri metai, aš pergyvenau mirtį. Ji tykojo manęs, vakarais slankiodavo po balkoną, kaišiojo savo snukį prie stiklo – aš ją matydavau, bet nedrįsdavau nieko sakyti. Kartą sutikome ją Voltero krantinėje – tai buvo aukšta nevisaprotė senė juodais rūbais; man einant pro šalį, ji sušnabždėjo: „Šitą vaiką aš įsidėsiu kišenėn." Kitą kartą mirtis pasivertė duobe: tuomet mes buvom Arkašone; Karlemami su motina nuvyko aplankyti ponios Diupon ir jos sūnaus Gabrielio, kompozitoriaus. Aš baugščiai žaidžiau sode, nes man buvo sakę, kad Gabrielis serga ir greitai mirs. Be nuotaikos jodinėjau ant lazdos aplink namą. Staiga pamačiau tamsią angą: kažkas buvo atidaręs rūsį. Mane apėmė nesuprantamas, tačiau akivaizdus vienatvės siaubas: aš apsigręžiau ir, dainuodamas visa gerkle, pasileidau atgal. Tuo metu aš kas naktį su ja susitikdavau lovoje. Tai būdavo ištisas ritualas: turėdavau atsigulti ant kairio šo-

no, nusigręžęs į sieną; drebėdamas laukdavau jos, ir ji man pasirodydavo, kaip paprastai vaizduojama, – giltinė su dalgiu; tuomet aš jau turėdavau teisę apsiversti ant dešinio šono, ji nueidavo, ir galėdavau ramus miegoti. Dieną pažindavau ją įvairiausiai užsimaskavusią: vos tik motina uždainuodavo prancūziškai „Girių karalių", aš užsikimšdavau ausis; perskaitęs pasakėčią „Girtuoklis ir jo šeima", pusę metų neatsiverčiau Lafonteno. O tuo tarpu ji, bjaurybė, tyčiojos iš manęs: susigūžusi Merimė tomelyje, laukė, kol aš pasiimsiu skaityti „Ilio Venerą", kad galėtų man čiupti už gerklės. Laidotuvės ir kapai manęs nejaudino: kaip tik apie tą laiką susirgo ir numirė mano senelė iš tėvo pusės. Mudu su motina, gavę telegramą, nuvažiavome į Tivjė ir radome ją dar gyvą. Buvo nuspręsta, kad geriau mane laikyti atokiau nuo tos vietos, kur baigė gesti šis ilgas nelaimingas gyvenimas; namų draugai mane paėmė į savo globą, apgyvendino pas save, parūpino tokiam atvejui tinkamų žaidimų, pamokomų, liūdnų savo nuobodumu. Aš žaidžiau, skaičiau, kiek galėdamas stengiausi vaizduoti pavyzdingai susikaupusį, bet nieko nejaučiau. Nejaučiau nė tuomet, kai ėjome paskui karstą ligi kapinių. Mirtis imponavo savo nebuvimu: liautis gyvenus – ne tas pat, kas numirti, man netgi patiko šitos senutės virtimas akmens antkapiu; įvyko medžiagos pasikeitimas, tam tikras priartėjimas prie būties – apskritai maždaug tas pat, lyg kad aš būčiau iškilmingai pavirtęs ponu Simono. Šit kodėl aš visuomet mėgau ir dabar tebemėgstu itališkas kapines: antkapio akmuo tenai nelygus, tartum keista žmogaus figūra, ant jo medalionas su fotografija, primenančia pirmykštį velionio pavidalą. Kai man buvo septyneri metai, aš mirtį – tą giltinę – sutikdavau visur, tik niekad kapinėse. Kaip aš ją vaizdavausi? Kaip žmogystą ir kaip grėsmę. Žmogysta buvo pamišusi, o grėsmę suvokiau taip: tamsūs nasrai gali atsiverti bet kada, nors ir pačiam vidury šviesiausios dienos, ir mane praryti. Buvo kažkokia šiurpi išvirkštinė pasaulio pusė, ji atsiskleisdavo tik tiems, kurie netekdavo proto; mirti – tai pasiekti aukščiausią beprotybės laipsnį ir joje prasmegti. Gyvenau apimtas nuolatinio siaubo, tai buvo tikra neurozė. Jei paieškočiau priežasčių, jos būtų tokios: būdamas šeimos lepūnėlis, Apvaizdos dovana, aš tuo skaudžiau jutau savo nenaudingumą, kad pagal šeimoje susidariusį ritualą nuolat buvau puošiamas išgalvota dorybe – reikalingumu. Jaučiausi esąs nereikalingas, vadinasi, turėjau išnykti. Buvau skurdus daigelis, be paliovos laukiantis savo žuvimo. Kitaip sakant, buvau pasmerktas, ir nuosprendis kiekvieną akimirką galėjo būti įvykdytas. Tačiau visomis jėgomis stengiausi jo išvengti, ir ne dėl to, kad būčiau brangi-

nęs gyvenimą, o dėl to, kad jo visai nevertinau: kuo beprasmiškesnis gyvenimas, tuo sunkiau pakeliama mirtis.[1]

Kaip manote, kodėl mirtis iškyla vaiko vaizduotėje kaip senos moters įvaizdis?
Ž. P. Sartras (*Sartre*) sako: „Mirtis imponavo savo nebuvimu." Kaip tai paaiškintumėte?
Pažiūrėkite prancūzų režisieriaus Ž. Kokto (*Cocteau*) kino filmą „Orfėjas". Kaip atrodo mirtis šiame filme – atstumianti ar patraukli?
Ir Sartro knygoje, ir Kokto kino filme mirtis siejama su moters įvaizdžiu. Kaip manote, kodėl?
Kuo skiriasi kino filmo mirties įvaizdis nuo Sartro aprašytojo?
Jei neįmanoma išvengti mirties, gal galima su ja susitaikyti? „Pritaikyti sau"?
Ar ne paradoksalu sakyti, kad iš žmogaus galima „mirtį atimti"? Vadinasi, galima ją turėti? Kaip?

5.b. Mirtis kaip nuosavybė. *Filipas Ariesas* (*Philippe Ariès*)

Tūkstančius metų žmogus buvo visiškas savo mirties ir savo mirties aplinkybių šeimininkas. Šiandien jis toks nebėra [...].

Iš pradžių atrodė normalus dalykas, kad žmogus žino, jog tuoj mirs, – arba pats tai nejučia suvokęs, arba kieno nors įspėtas. Mūsų seniesiems rašytojams buvo savaime suprantama, kad žmogus nujaučia artėjant mirtį, panašiai kaip sako Lafonteno artojas. Tada mirtis retai ištikdavo staiga, netgi nelaimingo atsitikimo ar karo atveju, ir staigios mirties labai bijota ne tik todėl, kad žmogui nebelieka laiko atgailoti, bet ir dėl to, kad tąsyk atimama jo mirtis. Taigi apie mirtį beveik visada būdavo įspėjama iš anksto – tais laikais, kai visos kiek sunkesnės ligos kone visada buvo mirtinos. Tik beprotis galėjo nematyti mirties ženklų, todėl moralistai arba satyrikai imdavo šaipytis iš pakvaišėlių, kurie užsimerkdavo prieš tikrovę. Rolandas „jaučia: traukiasi gyvybė", Tristanas „pajuto, kad jo gyvybė gęsta, kad reikės mirti". Tolstojaus valstietis, moteriškės paklaustas, kaip jaučiasi, atsako: „Mirtis jau čia." Tolstojaus valstiečiai miršta kaip

[1] Sartras Ž. P. *Žodžiai*. V.: Vaga, 1966, p. 86–89. Vertė A. Merkytė.

Tristanas arba kaip Lafonteno artojai, jų laikysena paprasta ir nuolanki – tai nereiškia, kad laikysena mirties akivaizdoje per visą šį laikotarpį liko tokia pat, tačiau kai kuriose visuomenės klasėse ji nepakito nuo vieno amžiaus iki kito, nepaisant mirties atmainų įvairovės. [...]

Buvo nevalia iš mirštančiojo atimti jo mirtį. Taip pat reikėjo, kad jis jai vadovautų. Žmogus viešai gimdavo, viešai ir mirdavo, ir ne tik karalius [...], bet ir kiekvienas. Kiek graviūrų ir tapybos darbų mums vaizduoja šią sceną! Kai tik kas „susirgęs atguldavo į lovą", jo kambarys prigužėdavo žmonių – tėvų, vaikų, draugų, kaimynų, brolijų narių. Langinės, langai buvo uždaromi. Užžiebiamos žvakės. Praeiviams gatvėje sutikus kunigą, nešantį Švenčiausiąjį Sakramentą, paprotys ir dievobaimingumas reikalavo eiti paskui jį į mirštančiojo kambarį, net jeigu jis jiems būdavo nepažįstamas. Mirties artumas mirštančiojo kambarį paversdavo savotiška vieša vieta. Tada suprantami Paskalio žodžiai: „Jisai mirs vienišas", kurie mūsų laikų žmogaus taip nebesukrečia, nes šiandien žmonės beveik visada miršta vieniši. [...]

Šiandien visai nebeliko nei mirties nuojautos, kurią kiekvienas žmogus turi ar privalo turėti, nei iškilmingo mirties valandos viešumo. Tai, kas derėjo būti žinoma, nuo šiol slepiama. Tai, kas turėjo būti iškilminga, apsukriai apeinama.

Manoma, kad pirmoji šeimos ir gydytojų pareiga – slėpti nuo pasmerkto ligonio, kokia rimta jo būklė. Ligonis niekada neturi žinoti (išskyrus išimtinius atvejus), kad artinasi galas. Naujas paprotys reikalauja, kad jis mirtų nesuvokdamas, jog miršta. Tai nėra vien įprotis, naiviai perkeltas į papročius. Tai tapo moraline taisykle. [...]

Pažymėtina, kad ši evoliucija susijusi su šeimos jausmo stiprėjimu ir beveik visišku emociniu šeimos monopoliu mūsų pasaulyje. Iš tikrųjų šios permainos priežasties reikia ieškoti ligonio ir jo šeimos santykiuose. Šeima atsisakė smūgio, kurį smogdavo mylimam asmeniui, o sykiu ir sau pačiai, mirtį padarydama artesnę, tikresnę, drausdama bet kokį apsimetimą, bet kokią apgaulę. Kiek kartų girdėjome kalbant apie sutuoktinį, giminaitį: „Nors tiek esu patenkintas, kad jis (arba ji) niekada nenujautė, kad mirs"! *Mūsų bendrinės kalbos posakis* „nenujausti mirties" pakeitė *XVII a. posakį* „nujausti artėjant savo mirtį". [...]

Taigi žmogus miršta beveik slapčiomis, dar vienišesnis, negu atrodė Paskaliui. Šis slaptumas iš tikrųjų – tai atsisakymo galutinai priimti mylimųjų mirtį pasekmė, taip pat ir atkaklaus mirtį užgožiančio ryžto pasveikti pasekmė. Jis turi dar ir kitą aspektą, kurį pavyko atskleisti ameri-

kiečių sociologams. Ten, kur mes linkę matyti vien slėpimą, jie mums rodo empirinį mirties stiliaus kūrimą, kada santūrumas išryškėja kaip moderni orumo forma.[1]

Ar gerai, kad žmogus žino, jog greitai mirs? Kodėl?
Ar ne paradoksalu teigti, jog žmogus tūkstančius metų buvo savo mirties aplinkybių šeimininkas? Ar jis galėjo laisvai rinktis, kokia mirtimi mirti? Ar niekas nežūdavo netikėtai? Pačiame jėgų žydėjime?
Ar sutinkate su F. Ariesu (*Ariès*), kad šiandien iš žmogaus atimta mirtis? Kas ją atėmė?
Mirtis yra ne vien sociologinis ar kultūrinis įvykis.
Kitų mirtis mums atrodo tolima.
Kai miršta artimieji, ji tampa mūsų pačių egzistencine patirtimi. Mirtis priartėja. Bet ar tampa artimesnė?
Ar įmanoma prisijaukinti mirtį?

5.c. Tėvas mirė. *Sigitas Parulskis*

Užvakar mirė tėvas. Turėčiau prisiminti ką nors svarbaus, ką nors skaudaus, – kokia proga draskyti šašams, – apkaltinti tėvą ir tuojau pat atleisti, ir mėgautis savo, atleidžiančio, kilnumu. Arba – ką nors malonaus, paskui leistis į sentimentus ir apverkti netektį.

O prisimenu kažkokį kvailą epizodą: tėvas nuo aukštai sukrauto vežimo meta šieną žemyn, kur aš prie oro pūtiko žiočių (toks keistas aparatas, užpučiantis ilgu vamzdžiu šieną į fermų palėpę) reguliuoju srautą, kad neužsikimštų. Tėvas dar stiprus, stipresnis už mane. Kartais nespėju su juo, vamzdis užsikemša ir man, kankinamam klaustrofobijos, tenka lįsti į ankštą vamzdį krapštyti kamščio.

Didaktas Hieronimas Boschas van Akenas, paišęs patarles ant medinių skydų.

Tėvas iš savojo šieno vežimo jau išpešė viską, kas įmanoma. Aš dar laikausi įsikibęs kuokšto šiaudų. Manantis, jog pasaulis prasmingas tiek, kiek nespėju jo užrašyti.

[1] Ariès P. *Maršrutai* // Ariès P. *Mirties supratimas Vakarų kultūros istorijoje*. V.: Baltos lankos, 1993, p. 212–217, 220. Vertė B. Gedgaudaitė, D. Šarkūnaitė.

Romėnų filosofai tiesiog liguistai domėjosi savimi, vėliau paaiškėjo, jog tai naudinga ir kitiems.

Salėje taip šalta, kad lankytojai ilgai neištveria, ir šeima liekame su tėvu. Moterys linkusios graudintis, mano galva pilna nuožmaus absurdo gūsių, pasiūlau sulaužyti taisyklę „apie mirusius gerai arba nieko", ir atmosferoje tvyrojęs stroncio švytėjimas kiek apmalšta. Visi šie budėjimo prie mirusiojo ritualai atėję iš bendruomeninių įsijautimų. Nebėra bendruomenės, ritualai tušti, salė tuščia, tėvas guli valtyje, o valtis ant kranto, kuris jam visiškai svetimas ir nebereikalingas. Bet papročiai, net ir mirę, vis dar alsuoja.

Kartais, priėjęs arčiau karsto, lyg išgirstu garsą, lyg alsuotų. Aš bijočiau pasilikti su juo vienas naktį. Bijau numirėlių, jie nepripažįsta giminystės saitų, jų giminė – visa po žeme. Šaltoje salėje šaltas kūnas, šalčio generatorius – buvusi tėvo vieta, kevalo luotas, lukštas. Ir taip užsimanau jo paklausti, – kaip vis dėlto ten buvo su Stalino paminklais, kuriuos jis pasakojo matęs velkamus tuščiomis ankstyvo Vìlniaus gatvėmis, kada tai buvo? Kai jis tarnavo kariuomenėj, Šiaurės miestelyje? Nieko nebegaliu pasitikslinti, perklausti – tėvo ausis pilna lavoninių nuodų tylos.

Buvo atvažiavęs Šarūnas[1], pasiūlė ksanakso. Nepasitiki mano nervais, nors aš jam aiškinu, jog mano rašymai apie mirtį (Viešpatie, kiek apie ją esu pripaistęs) nenuėjo veltui – ji jau ne tokia laukinė, ji jau šiek tiek prijaukinta, ji nedarko mano veido pasišlykštėtinomis grimasomis. Šarūnui mano kalbos, matyt, nekelia didelio įspūdžio, – pataria praryti piliulę „X". Boschas savo jautrumą pasauliui bandė pridengti ištapytais medžio gabalais, Šarūnas – drobės. Siurrealistai, pasąmonės astronautai, nieko nepadarysi, bet kartais jie labai padeda.

Stebėjau savo veidą veidrodyje: paakiai kiek juostelėję, tačiau nieko įspūdingo, dar nepanašu į pandą, kinų valstiečių sugautą ryžių laukuose. Neskustas smakras taip pat be jokio tragiškumo kontūro, labiau primena nešvarią, susiglamžiusią nosinę. Jokio kančios archetipo bukai į save spoksančiose akyse. Absurdo veidas bedugnis. Dievas sukūrė mane ir atidavė mane man pačiam – elkis kaip išmanai. Kuris iš mūsų didesnis cinikas? Kita vertus, galima jį suprasti – su motina buvom užsukę į bažnyčią žvakių. Būčiau Dievas, nė už ką negyvenčiau tokiame klaikiai negyvame, nejaukiame, tokiame butaforiniame būste. Čia – tik mirusiųjų Dievui.

[1] Tapytojas Šarūnas Sauka. Žr. vadovėlyje jo paveikslų „Gėris ir blogis", „Vaikiška liga" reprodukcijas.

Niekaip negaliu sutapatinti tėvo su tuo, kas iš jo liko, su lavonu. Jeigu jis sujudėtų, duotų kokį nors ženklą, net jeigu vos vos krustelėtų jo krūtinė, pučiama ne mirties dujų, o prisipildančių plaučių – pripažinčiau tapatybę. Išsigąsčiau, pašiurpčiau, bet pripažinčiau. Žiūriu į tolydžio vaškėjančias rankas ir veidą ir niekaip negaliu sutapatinti. Štai mirtį su mirtimi – sutapatinau, anksčiau buvusi kiek abstraktoka, metaforiška, dabar ji nusikratė literatūriškumo, identifikacija įvyko, o tėvo su numirėliu – niekaip. Ne tėvas – kažkoks atspaudas, kaukė, lėlė, kopija ir, beje, ne itin talentingai pagaminta kopija.

Mirtis galėtų būt genialesnė.

Norėčiau būti negailestingai dokumentalus, bet negailestingumas sau pačiam sunkiai įveikiamas, žinau, jog yra riba, kurios neperžengsiu, kurios negaliu įveikti, ir dar esu įsitikinęs, jog būtinai ją peržengčiau, tik kur, po velnių, ta riba manyje slypi. Kad ir kiek jų įveikčiau, atsiranda dar [...] – begalinis barjerų ratas, judėjimas ratu, vainiku, į tą patį tašką. Gal tai sąmonės ar pasąmonės kompozicija, sauganti žmogų nuo išprotėjimo? O gal man paprasčiausiai trūksta talento būti drąsiam arba atvirkščiai – drąsos būti talentingam, iki galo, iki aptemimo.

Sukasi ir sukasi gedulingos muzikos kasetė, nyki muzika, bet kai ji skamba, ne taip šalta. Solistas rečitatyvu (toks saldus bažnytinis progiesmis) pranešinėja: „Trečioji paslaptis... ir pasiuntė į pasaulį apaštalus..." Galėtų troleibusuose pranešinėti stotelių pavadinimus. Giedotojai ima nesiliaudami kartoti: Viešpatie, atleisk nusidėjėliams, atleisk... atleisk... atleisk... Tuščioje salėje pasigirsta ištartas pusbalsiu – „Neatleisiu". Sesuo dėbteli priekaištingai. Sakau motinai: baisu būtų, jeigu pats Viešpats iš aukštybių riktelėtų „Neatleisiu!" Mama supratingai linkteli galvą ir, lyg pajutusi baisumo tūrį, pritaria: „Baisu." Dar kiek, ir imsiu įžeidinėti Dievą, tai yra savo skystus ir visai nebeaiškius religinius jausmus. Tėvas buvo absoliutus ateistas.

Lyg ir turėčiau būti savimi šioje tragikomiškoje laidotuvių misterijoje, bet savimi galėčiau būti tik savo paties laidotuvėse. Irgi netiesa – tai jau bus mirtis kitiems, ne man, ne mano.

Duobkasiai paprašė nupirkti druskos pakelį – pašalui švelninti, o gal – kad žemė būtų biresnė. Mes galėtumėm pasiūlyti sąžinės. Graužiančios tris likusius gyvuosius dėl to, jog ketvirtasis pasitraukė.

Kaltės jausmas – dopingas patetikos raumenims auginti. Koks raumeningas sielvartas. [...]

Tėvas nuplaukė puraus, tamsiai gelsvo smėlio upe, ir jo valties šonus braukė eglišakės.

Galėtų būti beveik sapnas: kiek daugiau nei prieš ketvirtį amžiaus sniegas iškrito anksti, spalio mėnesį, o bulvės dar nenukastos. Mudu su motina stovim galulaukėj įsitvėrę pintus krepšius, o nuo mūsų balto, apsnigto lauko viduriu verčiasi juoda garuojanti vaga, kurią aria tolstantis, mažėjantis tėvas.[1]

Palyginkite perskaitytą ištrauką su Ž. P. Sartro (*Sartre*) knygos „Žodžiai" ištrauka. Ten sakoma: „Mirtis imponavo savo nebuvimu." O čia? Ar pavyko šios esė herojui susitikti mirtį?
Siūlome pažiūrėti lenkų režisieriaus K. Kesliovskio (*Kieślowski*) kino filmą „Mėlyna". Filmo veikėja Žiuli ištikus automobilio avarijai netenka vyro ir dukters. Kodėl ir kaip Žiuli bando pamiršti praeitį? Ar jai pavyksta susikurti naują pasaulį?

[1] Parulskis S. *Šiaurinė kronika* // *Šiaurės Atėnai*. 2001 03 10, nr. 10 (548), p. 1.

Prisijaukinti galima tik tai, kas svetima. Mirtis mums svetima. Mirtis – tamsa. Ji neatsiveria. Ar dėl to ji ir kelia baimę? Kas, slypintis mirtyje, mums kelia baimę? Kaip įveikti tą baimę?

5.d. Kodėl bijome mirties? *Fransis Beikonas* (*Francis Bacon*)

Žmonės bijo mirties, kaip vaikai – tamsos; ir kaip pasakos sustiprina šią įgimtą vaikų baimę, lygiai taip pat jos sustiprina ir mirties baimę. Be abejo, mintis apie mirtį kaip apie *atpildą už nuodėmes* ir perėjimą į kitą pasaulį yra šventa ir dievobaiminga, tačiau jos, kaip neišvengiamos duoklės gamtai, baimė yra silpnumas. Net ir į dievobaimingus apmąstymus kartais įsimaišo tuštybės ir prietarų. Kai kuriose vienuolių knygose apie mirties kančias jūs rasite parašyta, kad žmogus, pagalvojęs apie tai, kokį skausmą jis junta, kai prispaudžiamas arba draskomas tik jo piršto galiukas, gali įsivaizduoti, kokias kančias sukelia mirtis, kai ỹra ir nyksta visas kūnas; tuo tarpu mirtis dažnai yra ne tokia skausminga kaip galūnės sužeidimas, nes gyvybiniu požiūriu svarbiausios kūno dalys nėra pačios jautriausios. Ir tasai, kuris kalbėjo tik kaip filosofas ir paprastas žmogus, gerai pasakė: „Pompa mortis magis terret quam mors ipsa“ (Mirties požymiai gąsdina labiau, negu pati mirtis. *Seneka*). Dejonės ir traukuliai, bespalvis veidas, raudantys draugai, juodi drabužiai, laidotuvės ir panašūs dalykai – štai dėl ko mirtis atrodo baisi. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad žmogaus sieloje nėra tokios silpnos aistros, kuri nesusikibtų su mirties baime ir neįveiktų jos; vadinasi, mirtis nėra toks jau baisus priešas; jeigu žmogus turi tiek daug pagalbininkų, kurie gali laimėti mūšį dėl jo. Kerštas nugali mirtį, meilė ją niekina, garbė siekia jos, sielvartas veržiasi į ją, baimė ją pralenkia. Toliau mes skaitome, jog, kai imperatorius Otonas[1] nusižudė, gailestis (kuris yra trapiausias iš jausmų) daugelį paskatino numirti iš užuojautos valdovui ir siekiant parodyti savo ištikimybę. Seneka čia dar priskiria įnoringumą ir persisotinimą: „Cogita quam diu eadem feceris; mori velle, non tantum fortis, aut miser, sed etiam fastidiosus potest“ (Pamąstyk, kaip ilgai tu darei vieną ir tą patį; norėti mirties gali ne tik narsus arba nelaimingas, bet taip pat ir persisotinęs. *Seneka*). Žmogus, kuris nėra nei narsuolis, nei nelaimėlis, būna pasirengęs numirti tik dėl to, kad jam nusibosta nuolatos daryti vis tą patį. Pravartu atkreipti dėmesį ir į tai, kaip mažai mirties artėjimas tepakeičia stiprios dvasios žmones – iki pat

[1] *Markas Salvijus Otonas* (Otho, 32–69 m. po Kr.) – Ròmos imperatorius, pralaimėjęs mūšį prie Bedriako miestelio, nusižudė tevaldęs tris mėnesius.

paskutinės akimirkos jie išlieka patys savimi. Cezaris Augustas mirė su linkėjimais: „Livia conjugii nostri memor vive et vale!" (Livija, prisimink, kaip mes kartu gyvenome, gyvenk ir sudie. *Svetonijus. Cezarių gyvenimas*); Tiberijus – apsimetinėdamas: pasak Tacito, „iam Tiberium vires et corpus, non dissimulatio, deserebant" (Jau Tiberiją apleido kūno ir gyvybinės jėgos, bet jis vis dar apsimetinėjo. *Tacitas. Analai*, VI, 50); Vespasianas – juokaudamas, sėdėdamas ant naktipuodžio: „Ut puto, deus fio" (Atrodo, aš tampu dievu); Galba pakišo savo kaklą budeliui tardamas: „Feri, si ex re sit populi Romani" (Nagi žudykite, jei tai būtina valstybei. *Tacitas. Istorija*, I, 41); Septimijus Severas mirė paskubomis: „Adeste, si quid mihi restat agendum" (Padėkite, jeigu man dar liko ką nors padaryti. *Dionas Kasijus. Romos istorija*, LXXVI, 17), ir t. t. Be abejo, stoikai skyrė mirčiai pernelyg daug dėmesio ir savo dideliais pasirengimais jai padarė ją dar baisesnę. Teisingiau kalba tas, „qui finem vitae extremum inter munera ponat naturae" (kas laiko gamtos dovana savo gyvenimo baigtį. *Juvenalis. Satyros*, X, 358). Mirti taip pat natūralu kaip ir gimti, ir kūdikiui antra tikriausiai taip pat skausminga kaip ir pirma. Tas, kas miršta už rimtą reikalą, panašus į sužeistąjį aršiame mūšyje, iš pradžių beveik nejuntantį skausmo; todėl tas, kas linkęs į ką nors gera ir atsidėjęs tam, išvengia ir mirties kančių. Tačiau patikėkite, saldžiausia yra giesmė „Nunc dimittis" (Dabar atleidi, plg. *Lk* 2,29), kai žmogus pasiekė kilnius tikslus ir pateisino lūkesčius. Be to, mirtis atveria vartus šlovei ir nuslopina pavydą: „Extinctus amabitur idem" (Ir po mirties jį mylės, plg. *Horacijus. Laiškai*, II, 1).[1]

Parašykite trumpą esė tema „Kerštas nugali mirtį, meilė ją niekina, garbė siekia jos, sielvartas veržiasi į ją, baimė ją pralenkia".
Jeigu mirties niekas nėra regėjęs, kodėl žmonės jos bijo? Kodėl apskritai į galvą ateina minčių apie mirtį? Iš smalsumo? Iš neturėjimo ką veikti, apie ką galvoti? Iš noro jai pasiruošti? Iš nevaldomo nerimo?

5.e. Mirtis ir nerimas. *Eženas Jonesko* (*Eugène Ionesco*)

Mes kenčiame. Aš irgi kenčiu. Turiu tenkintis kentėjimu. Tai jau susitaikymas su likimu. Ir kiekvieną sykį, kai nors truputį susitaikau su likimu, nusiraminu. Savotiška ramybė, poilsis. Aš tuoj užmigsiu. Būk ramus.

[2] Bekonas F. *Esė, arba politiniai ir doroviniai pamokymai // Filosofijos istorijos chrestomatija. Renesansas* / sudarė B. Genzelis. V.: Mintis, 1986, t. II, p. 220–221. Vertė R. Rybelienė.

Ką įžvelgiate **Š. Saukos** paveiksle **„Vaikiška liga“**? Kaip manote, kodėl sergančiojo galva panardinta į vandenį?

O paskui, netikėtai, staiga, kaip ir kiekvieną sykį, mane užklumpa mintis, kad tuoj mirsiu. Neturėčiau bijoti mirties, nes nežinau, kas tai yra, o be to, nejaugi nesakiau, kad turiu nesipriešinti? Neverta. Pašoku iš lovos, mane apima paniška baimė, įžiebiu šviesą, lakstau iš vieno kampo į kitą, nueinu iki svetainės, ten irgi uždegu šviesą. Nebegaliu nei gulėti, nei sėdėti, nei stovėti nejudėdamas. Todėl aš judu judu, vaikštau po visą butą, visur degioju šviesas ir – bėgu bėgu bėgu. Milijardai būtybių jaučia tokį pat nerimą. Kodėl mus veikia, ir dar šitokiu būdu? Joks paaiškinimas, joks žodis netinka. Iš baimės mane išpila prakaitas. Kaip ir daugybę kitų. Kiekvieną iš milijardų būtybių apninka toks nerimas, tarytum su kiekviena būtybe mirtų ji pati ir visi tie kiti milijardai būtybių. Kodėl taip yra? Kodėl? Be abejo, todėl, kad aš pakeičiau gyvenamąją vietą ir kad manęs nebekamuoja kontoros rūpesčiai: ir staiga tas nerimas, kuris taip ilgai manęs nebuvo aplankęs. Aš keičiu gyvenimą, – tai juk naujas gyvenimas, – ir vėl susiduriu su nerimu ir baime, kurie niūriame, įprastame gyvenime išdildavo. Nerimas vėl grįžo – visai kitu pavidalu, kaip pirmąją mano pirmosios nuosta-

bos ir pirmojo nerimo dieną. Žmogus ne niekas. Kiekvienas žmogus yra atskiras pasaulis. „Atsigulk ir liaukis, ir nebegalvok, nebegalvok." Galiausiai nuovargis įveikia. Geras švelnus nugramzdinantis nuovargis apima mane su pirmąja aušros šviesa, pagaliau aš galiu gultis į lovą, užsikloti, snūduriuoti, nurimti.

Kiekviena aušra – tai pradžia arba atsinaujinimas. Tai prisikėlimas. Mirtis nutolsta. Ji eina pasislėpusi – dienos įkandin. Tai, kad rytas – atgimimas, ne vien tik simbolis. Jis juntamas psichologiškai ir fiziškai. Tai matosi ir girdisi.[1]

Kodėl vienišių kankina baimė mirti?
Ar nerimas mirties akivaizdoje žmones suartina ar išskiria?
Kada ir kodėl nutolsta nerimas?
Mirties niekas negali išvengti, daugelis jos bijo. Vis dėlto kai kurie žmonės nori, kad ji ateitų greičiau. Jie mąsto apie savižudybę. Kodėl?

5.f. Mąstau apie savižudybę. *Džonas Faulzas* (*John Fowles*)

Laiško aš neišsiunčiau, bet ir vėl, naktis po nakties, mąsčiau apie savižudybę. Rodės, mirtis buvo paženklinusi mano šeimą, nuo pat tų dviejų dėdžių, kurių niekuomet nepažinojau, vienas buvo nužudytas Ipre, kitas – Passhendelyje, paskui žuvo mano tėvai. Visos mirtys smurtinės ir beprasmiškos, žlugusios avantiūros. Aš buvau blogesnis nei Elison, ji nekentė gyvenimo, aš nekenčiau savęs. Nieko nesukūriau, priklausiau nebūčiai, *néant*, ir man atrodė, kad mano paties mirtis – vienintelis man likęs dalykas, kurį galėjau sukurti; ir vis dėlto net tuomet maniau, kad tai galėtų mesti kaltės šešėlį kiekvienam, kuris mane kada nors pažinojo. Tai patvirtintų visą mano cinizmą, įrodytų visą mano atsiskyrėlišką savanaudiškumą, atrodytų ir būtų prisimenama kaip galutinė tamsi pergalė.

Dieną prieš pasibaigiant semestrui pajutau, kad svarstyklių lėkštelė pasviro. Žinojau, ką daryti. Mokyklos vartų sargas turėjo seną dvylikto kalibro šautuvą, kurį kartą buvo siūlęsis man paskolinti, jei norėčiau eiti į kalvas pamedžioti. Nuėjau ir paprašiau. Jis apsidžiaugė ir pridėjo man į kišenę šovinių; tarpeklių pušynai buvo pilni putpelių.

[1] Ionesco E. *Vienišius*. V.: Tyto alba, 1998, p. 54–55. Vertė V. Gylikienė.

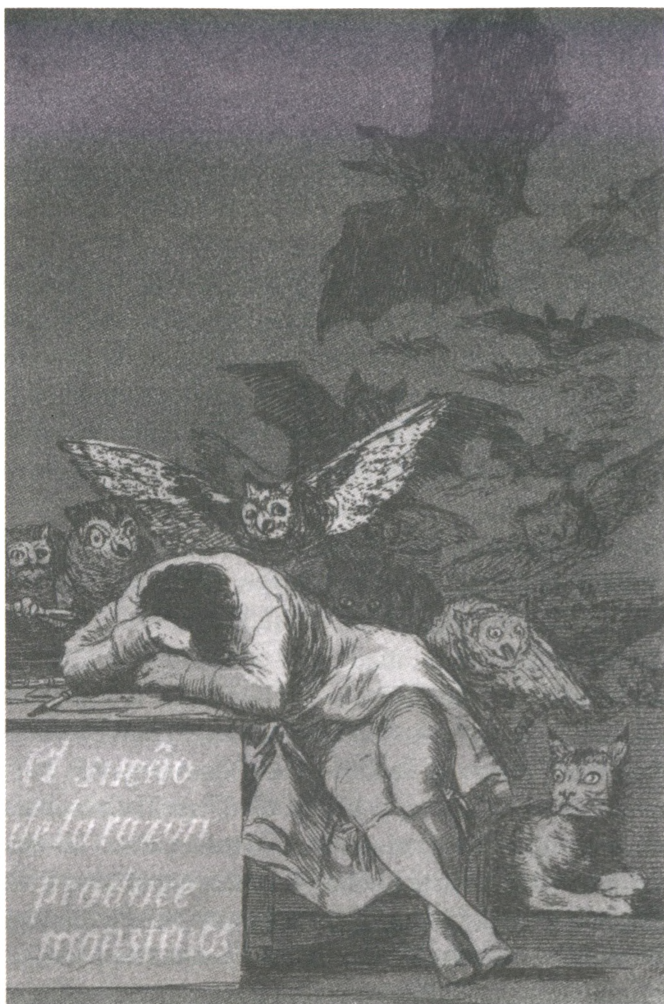
Nukeliavau anapus daubos už mokyklos, įlipau į mažą kalniuką ir įžengiau tarp medžių. Greitai atsidūriau pavėsyje. Šiaurėje, už vandens, plytėjo saulės nutviekstas žemynas. Oras buvo labai lengvas, šviesus, šiltas, dangus vaiskiai žydras. Ilgas kelias tolyn, į viršų, girdėjau ožkų bandos varpelius, jos grįžo nakčiai namo į kaimą. Kurį laiką ėjau. Lyg ieškočiau vietos, kurioje išsivaduočiau, nurimčiau; turėjau būti tikras, kad niekas manęs nepamatys. Pagaliau radau uolėtą daubą.

Įsidėjau šovinį į šautuvą ir atsisėdau ant žemės, prie pušies kamieno. Aplink mane žydėjo vynmedžiai, pro pušų spyglius stiebėsi hiacintai. Apverčiau šautuvą ir pažvelgiau žemyn į vamzdį, į juodą savo nebūties „O". Apskaičiavau kampą, kaip turėčiau laikyti galvą. Nutaikiau vamzdį prieš dešinę akį, taip pasukęs galvą, kad šūvis kaip juodas žaibas sutrintų smegenis ir prakirstų mano kaukolę pakaušyje. Siektelėjau gaiduko – visa tai buvo bandymas, repeticija – ir vos jį radau. Išsitempęs į priekį, pagalvojau, kad galėčiau paskutiniu momentu pasukti galvą ir viską sugadinti, tad susiieškojau sausą šaką, kuri tiktų tarp apsauginio lankelio ir gaiduko. Išėmiau šovinį ir įkišau pagalį, paskui atsisėdau su šautuvu tarp kelių, batų padais ant pagalio, dešinėje vamzdis per colį nuo mano akies. Kai nusileido gaidukas, išgirdau spragtelėjimą. Tai paprasta. Iš naujo užtaisiau šautuvą šoviniu.

Nuo kalvų iš už nugaros atsklido vienišas mergaitės balsas. Ji turėjo parginti žemyn ožkas ir dainavo laukiniškai, neišlavintu balsu, be jokios atpažįstamos melodijos, turkų musulmonų intervalais. Tas skambesys buvo atpalaiduojantis, išlaisvinantis sielą iš kūno, lyg sklistų iš vietovės, ne iš žmogaus. Prisiminiau, kad panašų, gal tos pačios mergaitės, balsą girdėjau kartą dainuojant ant kalvos už mokyklos. Jis atsklido į klasę, ir berniukai pradėjo kikenti. Bet dabar tai atrodė labai paslaptinga, vadavo iš vienatvės ir kančios, kurios darė mane trivialų ir absurdišką. Atsisėdau su šautuvu ant kelių, negalėdamas pajudėti, kol garsai plaukė tolyn vakaro oru. Nežinau, kaip ilgai ji dainavo, bet dangus aptemo, jūra išblyško iki perlamutrinės pilkumos. Virš kalnų – šviesiai rožinės aukštų debesų juostos dar ryškioje saulėlydžio šviesoje. Visa sausuma ir jūra laikė šviesą, lyg šviesa būtų šilta, ir ši neišblėso taip greitai, kai pasitraukė jos šaltinis. Bet balsas tolo link kaimo, paskui ištirpo tyloje.

Vėl pakėliau šautuvą, nusitaikiau vamzdį į save. Pagalys buvo parengtas, laukė, kol mano koja staigiai jį stumtelės. Buvo tylu tylu. Už daugybės mylių girdėjau prie salos artėjančio Atėnų laivo sireną. Bet ji buvo anapus tuštumos. Dabar tebuvo mirtis.

Nieko nedariau. Laukiau. Vakaro žara, blyškiai geltona, paskui švytinti

F. Goja (*Goya*). „Proto miegas gimdo pabaisas“ (iš ofortų serijos **„Kapričai“**).
„Bet ir vėl, naktis po nakties, mąsčiau apie savižudybę.“

šviesiai žalia, paskui skysto spalvoto stiklo žydra, besidriekianti danguje virš kalnų keteros į vakarus. Laukiau, laukiau, sireną girdėjau vis arčiau, laukiau valios judesio, juodos akimirkos, kad ateitų ir pakeltų mano koją, ir šakalys stumtelėtų gaiduką; ir negalėjau. Visą laiką jaučiau, kad esu stebimas, nesu vienas, esu raginamas veikti kažkieno naudai, o šis veiksmas galėjo būti atliktas tik spontaniškai, tyrai – ir moraliai. Nes mano mintyse kartu su pavasario nakties vėsa vis labiau stiprėjo įsitikinimas, jog aš stengiuosi padaryti ne moralų veiksmą, bet grynai estetinį; padaryti kažką, kas

užbaigtų mano gyvenimą reikšmingai, sensacingai, turiningai. Aš ieškojau Merkucijaus mirties, ne tikrosios. Mirties, kurią prisimintų, o ne tikro savižudžio tikros mirties, ne mirties išdildančios.

Ir tas balsas, ta šviesa, tas dangus. Pradėjo vis labiau temti, nutolstančio Aténų laivo sirena dejavo, aš vis dar sėdėjau rūkydamas, su šautuvu prie šono. Iš naujo dar kartą save perkračiau. Supratau, kad nuo šiol esu visam laikui niekingas. Buvau ir likau smarkiai prislėgtas, bet taip pat buvau ir visada būsiu gerokai dirbtinis, netikras, egzistencialistų terminais – neautentiškas. Žinojau, jog niekada nenusižudysiu, visada norėsiu toliau gyventi su savimi, kad ir koks būčiau tuščiaviduris, kad ir koks ligotas. Pakėliau šautuvą ir aklai šoviau į dangų. Trenksmas mane supurtė. Nuskardėjo aidas, kelios krintančios šakelės. Paskui sunkus tylos siūbtelėjimas.

– Ar ką nors nušovėte? – paklausė senukas prie vartų.

– Vieną kartą šoviau, – atsakiau, – bet nepataikiau.[1]

Kodėl Erfė nekenčia savęs? Ar galima sukurti savąją mirtį? Kodėl Erfė suprato, jog jo sumanymas – teatralizuotas veiksmas? Kas jam leido suvokti, jog jis niekada nenusižudys?
Kodėl Erfė nenuspaudė šautuvo gaiduko?
Ką reiškia „tikra mirtis"? Kuo ji skiriasi nuo „netikros mirties"?
Erfė išsigelbėjo. Bet ne visiems tai pavyksta.
Žmonės žudosi. Kodėl?
Skaitykite savižudybių specialisto psichologo komentarus, kuriuose savižudybės priežastys siejamos su psichologiniu skausmu. Kodėl kyla psichologinis skausmas?

5.g. Nepatenkinti poreikiai. *Edvinas S. Šneidmanas* (*Edwin S. Schneidman*)

Galime išskirti dvi psichologinių poreikių rūšis: pirma, motyvuotus poreikius, būdingus aktyviai ir veikliai asmenybei; kasdienius, t. y. *modalinius* poreikius. Antra, poreikius, į kuriuos individas sutelkia dėmesį priverstas, sustiprėjus vidinei įtampai arba psichiniam skausmui. Tai poreikiai, dėl kurių individas trokšta mirti, vadinamieji gyvybiniai poreikiai.

[1] Fowles J. *Magas.* V.: Alma littera, 1997, p. 72–75. Vertė N. Norkūnienė.

Kai žmogui kyla minčių apie savižudybę, jis perkelia dėmesio centrą nuo kasdienių (modalinių) poreikių prie nepatenkintų, arba užgniaužtų, poreikių, kurie iškyla į paviršių, kai žmogus pajunta grėsmę, patiria nesėkmę, prievartą, skausmą, susiduria su netikėtomis aplinkybėmis, – kitaip tariant, prie psichologinių poreikių, kurie individui atrodo gyvybiškai ypač svarbūs, kad jis galėtų toliau gyventi. Kiekvienas iš mūsų galėtų išvardyti, kaip išsidėsto mūsų kasdieniai ir „netikėtai atsiradę" poreikiai, kurių nepatenkinimas gali pastūmėti prie savižudybės.

Reikėtų manyti, kad jeigu yra dvidešimt poreikių, turėtų būti ir dvidešimt savižudybės formų. Iš tikrųjų tik vos 10 ar 12 poreikių skatina savižudybę. Murėjaus apibrėžimai (ir psichologinių poreikių klausimynas) siūlo būdą atpažinti, kurie poreikiai yra pagrindiniai, ir leidžia mums įžvelgti, remiantis tais poreikiais, kas vyksta žmogaus sąmonėje. Taigi pabandykime suskirstyti savižudybės atvejus pagal nepatenkintų poreikių tipus.

Beveik visas savižudybes, atsižvelgiant į psichologinius poreikius, galima sugrupuoti į penkias grupes. Jos atskleidžia skirtingas psichologinio skausmo rūšis.

1) Sugriauti meilė, palankumas ir priklausomybė – sietini su nepatenkintais pagalbos ir asmeninių ryšių užmezgimo poreikiais.
2) Pažeisti kontrolė, planavimas ir tvarka – sietini su nepatenkintais profesinės sėkmės, savarankiškumo, tvarkos ir supratimo poreikiais.
3) Iškreiptas savivaizdis ir gėdos, pralaimėjimo, pažeminimo ir nemalonumų vengimas – sietini su nepatenkintais asmeninių ryšių užmezgimo, savisaugos ir gėdos vengimo poreikiais.
4) Pažeisti svarbiausi asmeniniai santykiai ir dėl to kilęs sielvartas ir neviltis – sietini su nepatenkintais asmeninių ryšių užmezgimo ir globos poreikiais.
5) Sustiprėjęs pyktis, įsiūtis ir priešiškumas – sietini su nepatenkintais dominavimo, agresijos ir priešiškų veiksmų poreikiais.

Vis dėlto yra daugiau nei penkios savižudybės priežasčių rūšys, ir kiekvieną tragišką atvejį reikia vertinti ir suvokti atsižvelgiant į tik jam būdingus ypatumus.

Mano manymu, kiekvienas savižudis, nesvarbu, kokio jis amžiaus, yra vaikystės traumų auka, taigi būdamas vaikas patyrė psichologinių patyčių arba atstūmimą, jo svarbių psichologinių poreikių nepaisė ir nepatenkino pikti, neturėję laiko ar nesupratingi suaugusieji. Todėl visų pirma savižudybę skatinantis skausmas labiausiai susijęs ne su trapios dvasinės pusiausvyros ar laimės stoka suaugusiojo gyvenime, bet su nuolat kamuojančia ypatingų vaikystės džiaugsmų netektimi.

Tėvų, giminaičių, draugų, gydytojų, psichoterapeutų, padėjėjų, gerųjų samariečių ir netgi knygų paskirtis yra akivaizdi kiekvienam. Mes negalėtume išgyventi be kitų pagalbos. Tačiau šit, pasibaigus kūdikystei, dažniausiai mums siūloma toliau gyvenime viską daryti patiems. Neapsiriksime pasakę, kad netgi kokybiškiausios psichoterapijos atveju paciento vaidmuo – „daryk pats" – turi lemiamą reikšmę gydymo proceso sėkmei. Todėl aš kviečiu skaitytojus apmąstyti ir išanalizuoti savo poreikius, suvokti, ar jūsų sąmonė sutaria su tais poreikiais, ir, nukreipus žvilgsnį į save ir pasitelkus išeitį siūlančias priemones [...], padėti patiems sau.

Nors ką tik teigiau, kad kiekvienas žmogus asmeniškai atsakingas už savo gyvybės saugojimą, turbūt neprieštarausiu sau tardamas, kad gyvenime pasitaiko situacijų, kai negalime patys atlikti kokių nors gyvybiškai būtinų veiksmų, ir tuomet būtų daug išmintingiau ieškoti kitų pagalbos. [...] Daug nuveikti galime ir mes patys, jeigu stengsimės suprasti savo polinkius, mintis ir impulsus, skatinančius žudytis, ir bandysime paversti tuos savigriovos impulsus savęs pažinimu, skatinančiu saugoti gyvybę. Dar labiau padėsime sau, jei kilus reikalui sieksime profesionalios pagalbos suprasdami, kad patys negalime veiksmingai įveikti tam tikrų krizių.

Džiugina tai, kad aplink mus gyvena tūkstančiai žmonių, kuriems padėjo ar jų gyvybes išgelbėjo psichologų, psichiatrų, gydytojų, savižudybių specialistų ir kitų žmonių pagalba.[1]

E. S. Šneidmanas (*Schneidman*) teigia, kad yra daug optimistinių vilčių padėti potencialiems savižudžiams.
Ką jūs darytumėte (ką sakytumėte draugui, artimajam, pažįstamajam ir nepažįstamajam) sužinoję, kad jis svarsto savižudybės pasirinkimo galimybę?
Skaitykite tekstą, kuriame pateikiami profesionalų parengti pagalbos galimiems savižudžiams principai.

5.h. Kaip padėti? *Erlas Grolmanas* (*Erl Grollman*)

1. *Raskite būdų išsiaiškinti, ar žmogus nesikėsina žudytis.* Savižudybių prevencija – tai ne tik draugų rūpestis ir dėmesys, bet ir gebėjimas atpažinti artėjančio pavojaus požymius. Tai, kad jūs žinote savižudybių prevenci-

[1] Schneidman E. S. *The Suicidal Mind*. New York, Oxford, 1996, p. 163–167. Vertė A. Simanavičiūtė.

jos principus ir siekiate įgyti daugiau žinių, gali išgelbėti kieno nors gyvybę. Dalydamiesi patirtimi su kitais, jūs griaunate mitus ir klaidingas nuomones, kad neįmanoma užkirsti kelio daugeliui savižudybių.

Ieškokite galimo pavojaus požymių: tai – suicidinio pobūdžio grasinimai, ankstesni bandymai žudytis, depresija, akivaizdūs žmogaus asmenybės arba elgesio pokyčiai, taip pat bandymai pareikšti paskutinę valią. Stenkitės pajusti bejėgiškumo ir beviltiškumo apraiškas: nustatykite, ar žmogus nesijaučia vienišas arba izoliuotas. Kuo daugiau bus žmonių, suprantančių įspėjamuosius ženklus, tuo didesnė tikimybė, kad savižudybės IŠNYKS iš pagrindinių mirties priežasčių sąrašo.

2. *Į savižudybę linkusį žmogų vertinkite kaip asmenybę.* Turėkite omeny, kad išties kiekviename žmoguje slypi savinaikos instinktas. Nemanykite, jog žmogus negeba arba negebės ryžtis savižudybei. Neretai maga neigti tikimybę, kad kas nors gali žmogų sulaikyti nuo savižudybės. Būtent todėl tūkstančiai žmonių – visų rasių, amžiaus ir socialinių grupių – nusižudo. Neleiskite, kad kiti jus suklaidintų – esą suicidinė situacija, su kuria susidūrėte, nerimta. Jeigu manote, kad kam nors gresia savižudybės pavojus, veikite vadovaudamiesi asmeniniais įsitikinimais. Pavojus, kad sutriksite, pervertinę galimą grėsmę, yra menkniekis, palyginti su tuo, kad kas nors gali žūti dėl to, jog jūs nesikišote.

3. *Užmegzkite nuoširdžius santykius.* Nėra galutinių aiškių sprendimų tokios opios problemos kaip savižudybė. Tačiau jūs žengsite didžiulį žingsnį, jeigu vadovausitės principu be dvejonių užmegzti ryšį su viltį praradusiu žmogumi. Vėliau labai daug kas priklausys nuo jūsų santykių kokybės. Supratimą dera reikšti ne tik žodžiais, čia svarbi ir neverbalinė empatija; tokiose situacijose derėtų ne moralizuoti, o palaikyti. [...]

4. *Būkite dėmesingas klausytojas.* Linkę žudytis žmonės ypač kenčia dėl stipraus susvetimėjimo. Todėl jie nenusiteikę klausytis jūsų patarimų. Jiems kur kas labiau rūpi aptarti savo skausmą, nepasitenkinimą ir gyvenimo prasmę: „Neturiu nieko, dėl ko būtų verta gyventi." Jeigu žmogų kamuoja depresija, jam labiau reikia štai ko: kad jis galėtų kalbėti pats, o ne kad jūs kalbėtumėtės su juo. [...]

5. *Nesiginčykite.* Susidūrę su žmogumi, kuris grasina nusižudyti, draugai ir giminės dažnai jam sako: „Pamanyk, juk tu gyveni daug geriau už kitus; turėtum tik dėkoti likimui." Toks atsakymas iškart blokuoja tolesnio bendravimo galimybę; tokios pastabos ir šiaip nelaimingą žmogų dar labiau prislegia. Artimieji, užuot padėję, sukelia priešingą efektą. [...]

6. *Klausinėkite.* Užduodamuose netiesioginiuose klausimuose, kaip antai: „Tikiuosi, tu neketini žudytis?", slypi numanomas atsakymas, kurį jums norisi išgirsti. Jeigu artimas žmogus atsakys „ne", jums veikiausiai nepavyks padėti išspręsti suicidinės krizės.

Geriausias priėjimo būdas – atsargiai, bet tiesiai užduoti klausimą: „Ar tu tikrai galvoji apie savižudybę?" Žmogui nekyla tokia mintis, jeigu anksčiau nebuvo jam atėjusi į galvą; priešingai, kai jis galvoja apie savižudybę ir kai galiausiai randa ką nors, kas neabejingas jo išgyvenimams ir kas sutinka aptarti šią draudžiamą temą, jis dažnai pajunta palengvėjimą ir jam suteikiama galimybė suvokti savo jausmus ir pasiekti palengvėjimą. [...]

7. Neguoskite nepagrįstais pažadais. Vienas svarbiausių psichologinės gynybos mechanizmų yra proto argumentai. Išgirdus iš ko nors žodžius apie grasinimą žudytis, jums gali kilti noras prieštarauti: „Ne, iš tikrųjų jūs apie tai negalvojate." Dažnai tokios išvados niekuo nepagrįstos, nebent jūsų paties nerimu.

Priežastis, kodėl ketinantis žudytis žmogus atskleidžia savo mintis, – tai noras sukelti nerimą dėl situacijos, kurioje jis atsidūrė. Jeigu neparodysite susidomėjimo ir atjautos, tai depresijos kamuojamas žmogus nuomones, kaip antai: „Iš tikrųjų jūs taip negalvojate", gali palaikyti atstūmimo ir nepasitikėjimo išraiška. Jeigu kalbėsitės su juo rodydami meilę ir rūpestį, šitai gerokai sumažins savižudybės pavojų. Ir priešingai – banaliai guosdami jį galite pastūmėti prie savižudybės kaip tik tada, kai jam žūtbūt reikia nuoširdaus, rūpestingo ir nuoširdaus domėjimosi jo likimu. [...]

8. Pasiūlykite konstruktyvių būdų. Užuot linkusiam žudytis žmogui sakę: „Pagalvok, kokį skausmą tavo mirtis suteiks artimiesiems", paprašykite jo pamąstyti apie alternatyvius sprendimus, kurie galbūt jam dar nebuvo atėję į galvą.

Vienas svarbiausių savižudybių profilaktikos uždavinių – padėti nustatyti psichinio diskomforto šaltinį. Tai gali būti nelengva, nes savižudžio „maitinamoji terpė" yra slaptumas. Tinkamiausi klausimai, skatinantys diskutuoti, galėtų būti tokie: „Kas jums nutiko pastaruoju metu?", „Kada pasijutote blogiau?", „Kas įvyko jūsų gyvenime nuo tada, kai prasidėjo šios permainos?", „Su kuo iš aplinkinių tai susiję?" Potencialų savižudį reikia paskatinti, kad jis įvardytų jį kamuojančią problemą ir kaip galima tiksliau nustatytų, kas ją stiprina. [...]

Jeigu kritinė situacija ir emocijos yra aiškios, toliau dera išsiaiškinti, kaip žmogus su panašiomis situacijomis susidorodavo praeityje. Tai vadinama „problemos sprendimo priemonių įvertinimu". Į šį procesą įeina ankstesnės patirties analogiškoje situacijoje apibūdinimo išklausymas. Norint užmegzti pokalbį, galima užduoti klausimą: „Ar anksčiau patyrėte panašių išgyvenimų?" Esama puikios galimybės kartu pasiaiškinti, kaip žmogus praeityje įveikdavo krizes. Šie būdai gali būti naudingi siekiant išspręsti ir dabartinį konfliktą. [...]

9. Įkvėpkite viltį. Darbas su depresijos kamuojamais žmonėmis, linkusiais į susinaikinimą, yra sunkus ir atsakingas. Psichoterapeutai seniai priėjo prie

išvados, kad labai svarbus dalykas yra dėmesys tam, ką tokie žmonės kalba ir jaučia. Kai išsakomos nerimą keliančios slaptos mintys, sunkumai atrodo ne tokie baisūs ir lengviau išsprendžiami. Nerimo kankinamam žmogui gali kilti mintis: „Aš neišmanau, kaip išspręsti šią problemą. Tačiau dabar, kai išsiaiškinau savo sunkumus, suprantu, kad galbūt dar yra kokia viltis." [...]

10. Įvertinkite savižudybės rizikos mastą. Pasistenkite nustatyti, ar tikrai grasinimas žudytis rimtas. Juk ketinimai gali skirtis: gali kilti tik trumpalaikių, neapibrėžtų minčių apie tokią „galimybę", tačiau savižudybės planas gali būti ir įgyvendinamas: nuodijamasi, šokama iš didelio aukščio, panaudojama šaunamasis ginklas ar virvė. Labai svarbu išsiaiškinti ir kitus veiksnius, pavyzdžiui, ar žmogus nepiktnaudžiauja alkoholiu, nevartoja narkotikų, neturi emocijų ir elgesio didesnių sutrikimų, ar nejaučia beviltiškumo ir bejėgiškumo. [...]

11. Nepalikite žmogaus, kuris atsidūręs didelės suicidinės rizikos situacijoje, vieno. Likite su juo kaip galima ilgiau arba paprašykite ko nors pabūti su juo, kol praeis krizė arba atvyks pagalba. Gali būti, kad teks skambinti į greitosios pagalbos punktą arba kreiptis į polikliniką. Atminkite: teikdami pagalbą jūs prisiimate tam tikrą atsakomybę. [...]

12. Pagalbos kreipkitės į specialistus. Į savižudybę linkę žmonės pasižymi susiaurėjusiu akiračiu, savotišku padėties be išeities supratimu. Jų protas negeba rasti įmanomų būdų, kaip derėtų įveikti nepakeliamą problemą. Pirmas prašymas – pagalbos prašymas. Draugai turbūt turi gerų norų, tačiau jiems gali trūkti gebėjimų ir patirties, be to, jie dažnai linkę į perdėtą jausmingumą. [...]

13. Rūpinimosi ir ilgalaikės pagalbos svarba. Nors kritinė situacija ir įveikta, specialistai arba šeimos neturi leisti sau atsipalaiduoti. Juk blogiausias dalykas dar gali nutikti. Ligonio psichinio aktyvumo padidėjimas dažnai laikomas pagerėjimo ženklu. Pasitaiko atvejų, kai savižudybės išvakarėse depresijos apimtas žmogus metasi į veiklos sūkurį. Jis prašo atleidimo visų, kuriuos įskaudino. Tai matydami, jūs lengviau atsikvepiate ir tampate ne tokie budrūs. Tačiau, grąžinęs visas skolas ir įvykdęs visus įsipareigojimus, jis gali nusižudyti. Duomenys rodo, kad pusė į savižudybę linkusių žmonių nusižudo maždaug per tris mėnesius nuo psichologinės krizės pradžios.[1]

Kurie iš šių patarimų jums atrodo lengviausiai įgyvendinami, o kurie – sunkiausiai?

[1] Гроллман Э. *Суицид: превенция, интервенция, поственция // Суицидология. Прошлое и настоящее.* М., 2001, p. 315–324. Vertė D. Stankevičius.

Kaip manote, ar lengva prisiimti atsakomybę už kitą žmogų? Ar visada pavyksta ją prisiimti?

5.i. Atminties akmuo. *Vytautas Rubavičius*

ATMINTIES AKMUO

Išduoti gali tik mylimas, savas, mylintis:
netikėtai tampi išvirkščias, oda nudirta, šalvena.
kuo gyvenai, kaip dūmas, ir jokios liepsnos.
aiškėja skausmo esmė:
niekatrasis ryškina nuotrauką, joje atsiranda
tau skirtos prasmės,
kurių dar nekentėjai, šitai vėliau jau galėsi
vadinti gyvenimu, patirtimi. E s u v i e n i š a s
pagauni mylinčio akyse: sava tampa ženklu:
sielos prošvaistė.
kur jai regėti save?
ima lietis gramatinės formos, vis sunkiau
atskirti, kuris regi, kuris kalba,
kuris myli, pamažu
tampa bendra – tyla.
aimana ir savižudžio žvilgsnis,
dabar jau esi aš.[1]

Parašykite esė tema „*Esu vienišas,* – pagauni mylinčiojo akyse" arba „Dabar jau esi aš".
Ar galime būti tikri, kad pavyks išvengti nelaimės, net jei prisiėmėme atsakomybę?
Skaitykite anglų literatūros kritiko A. Alvareso (*Alvarez*) prisiminimus apie jo paskutinį susitikimą su Silvija Plat (*Platt*). Ši talentinga poetė, palikusi raštelį: „Kai rasite mane, paskambinkite gydytojui...", nusižudė.

5.j. Aš išdaviau. *Alfredas Alvaresas* (*Alfred Alvarez*)

1962 m. Kalėdų išvakarėse man paskambino Silvija: ji su vaikais pagaliau įsikėlė į naują butą; ar aš negalėsiantis vakare užsukti apžiūrėti buto, pavakarieniauti ir pasiklausyti jos naujų eilėraščių? Atsitiko taip, kad ne-

[1] Rubavičius V. *Pilkosios eilės*. V.: Regnum fondas, 1998, p. 15.

galėjau, nes jau buvau pakviestas vakarienės pas kitus draugus, gyvenusius už kelių gatvių nuo jos. Pažadėjau pakeliui užsukti taurės vyno.

Ji atrodė pasikeitusi. Jos plaukai, kuriuos paprastai būdavo kietai sumezgusi į mokytojišką mazgą, buvo palaidi. Jie plaikstėsi iki juosmens, kaip karčiai, ir jos blyškus veidas ir pakumpusi figūra atrodė keistai vieniši, kažin kur nugrimzdę, lyg apeigų išsekintos vaidilutės. Ji atėjo manęs pasitikti koridoriumi, paskui užlipome laiptais aukštyn – jai priklausė du viršutiniai namo aukštai, – jos plaukai skleidė stiprų ir aštrų, lyg gyvūno, kvapą. Vaikai jau miegojo viršuje, ir butas atrodė tuščias. Jis buvo ką tik baltai išdažytas ir vėsus. Prisimenu: užuolaidos dar nekabojo, ir pro langus skverbėsi nakties žvarba. Ji tyčia buvo neapkrovusi savo buto daiktais: nendrių kilimėliai ant grindų, keletas knygų, keletas Viktorijos epochos daiktų, melsvo padūmavusio stiklo dirbinių ant lentynų ir pora nedidelių Leono Baskino medžio raižinių. Ten buvo savaip gražu, paprasta ir asketiška, bet šalta, labai šalta, o dar labiau buto vienatvę pabrėžė negausūs kalėdiniai blizgučiai, – kiekvienas jų, rodos, bylojo, kad ji su vaikais Kalėdas sutiks vieni. Nelaimingiems žmonėms Kalėdos visuomet liūdnas metas: kai iš visų pusių ima lietis šiurpus melagingas linksmumas, rėkiantis apie gerą valią, taiką ir šeimos laimę, ypač sunku pakelti vienatvę ir depresiją. Niekada nebuvau matęs jos tokios įsitempusios.

Išgėrėme vyno, ir, kaip visados, ji man perskaitė keletą savo eilėraščių. Vienas iš jų vadinosi „Mirtis ir Co". Eilėraščio mintis buvo pernelyg akivaizdi. Ankstesniuose eilėraščiuose mirtis visuomet būdavo tai, ką ji išgyvena, įveikia: „Ponia Lazarus" baigėsi prisikėlimu ir iššūkiu, ir netgi eilėraštyje „Tėvas" jai pavyko atsukti nugarą besišypsančiai, kviečiančiai figūrai: „Tėve, tėve, niekše, man jau gana." Iš to turbūt ir kilo tų eilėraščių jėga, keista beatodairiška linksmybė, drąsa. Tačiau, lyg poezija iš tikrųjų būtų juodosios magijos forma, figūra, taip dažnai šmėsčiodavusi jos poezijoje, kurią ji su triumfu nugalėdavo, šį kartą iškilo prieš ją slegianti ir neišvengiama. Ji iškildavo prieš poetę įprastais pavidalais: jos tėvo, senyvo, rūstaus ir negyvo, ir jaunesno, taigi ir geidulingesnio, jos bendraamžio. Šį kartą ji nerado išeities – ji tik lūkuriavo ir dėjosi nepastebima:

Aš nejudu.
Iš šalčio randasi gėlė,
Iš rasos randasi žvaigždė,
Mirties varpas,
Mirties varpas.

Kažkam jau galas.

Gal tas varpas skambėjo kam nors kitam, ne jai, tačiau neatrodė, kad ji tuo tikra.

Nežinojau, ką sakyti. Ankstesniuose eilėraščiuose ji visokiausiais būdais teigė, kad jai nereikalinga niekieno pagalba, tačiau dabar staiga supratau, kad galbūt ji šitaip teigė bandydama priversti kitą suvokti, kad pagalbą primtų, jei tik tas labiau pasistengtų. Tačiau dabar ji jau buvo atsidūrusi ten, kur jos niekas daugiau negalėjo pasiekti. Iš pradžių ji kalbėjo apie tuos siaubus, viena vertus, vildamasi, kad pavyks jų nusikratyti, antra vertus, demonstruodama savo stiprybę ir nepažeidžiamumą. Dabar ji atrodė užsisklendusi – nugrimzdusi į save, suprasdama, kad negeba apsiginti.

Prisimenu, kaip bergždžiai ginčijausi dėl frazės „varinė / kondoro nuogybė". Pasakiau, kad tai skamba liguistai, perdėtai. Ji paprieštaravo, kad būtent taip ir atrodančios kondoro kojos. Žinojau, kad ji teisi. Aš tik tuščiai mėginau sumažinti įtampą ir nors akimirką nukreipti jos mintis nuo jos pačios siaubo – tarytum tai būtų įmanoma ginčais ir literatūros kritika. Ji turbūt jautė, koks aš kvailas ir nejautrus. Toks ir buvau. Juk jeigu būčiau buvęs kitoks, būčiau turėjęs prisiimti atsakomybę, bet vangsčiausi; nebuvau tikras, kad skendėdamas savo paties depresijoje su tuo susidorosiu. Kai apie aštuntą valandą pakilau eiti pas draugus vakarieniauti, supratau, kad ją nuvyliau galutinai ir nedovanotinai. Suvokiau, kad ir jai tai akivaizdu. Tada paskutinį kartą mačiau ją gyvą.[1]

Kodėl nelaimingiems žmonėms Kalėdos visuomet liūdnas metas?
Iš ko A. Alvaresas (*Alvarez*) atpažino Silvijos vienatvę ir depresiją?
Kodėl nepasiliko kartu su Silvija?
Kaip gyventi toliau tam, kuris liko gyvas?

5.k. Susitaikyti su praradimu. *Erlas Grolmanas* (*Erl Grollman*)

Terminas „postvencija" kilęs iš lotynų kalbos žodžių *post*, kuris reiškia „po", „toliau", „vėliau", ir *venire* („eiti"). Terminą „postvencija" pirmą kartą (1971) pasiūlė Edvinas Šneidmanas (Sneidman), pabrėždamas pagalbos šeimai ir draugams svarbą nusižudžius artimam žmogui. Pagalbos, pasak Šneidmano, „išlikusioms gyvoms aukoms". Nusižudžiusio žmogaus arti-

[1] Alvarez A. *The Savage God. A Study of Suicide*. New York, London, 1990, p. 46–47. Vertė A. Simanavičiūtė.

mieji iš tiesų tampa aukomis. Kaip pažymi Šneidmanas, jie netenka „neginčijamos teisės gyventi nepaženklinti savižudybės žymės", ir priduria: „Tyrimai rodo, kad per metus po mylimo žmogaus mirties pastebimas žmonių, išgyvenusių artimojo savižudybę, sergamumo ir mirtingumo padidėjimas, palyginti su panašaus amžiaus žmonių, kurie nepatyrė tokios netekties." Nors dvasiškai gniuždo kiekvieno žmogaus mirtis, vis dėlto gedintieji bent gali guostis mintimi, kad tokia buvusi Dievo valia, ir todėl susitaikyti su neišvengiama tikrove ir mintimi apie gyvenimo baigtinumą. Tad kiek kartų didesnį psichinį sukrėtimą turi išgyventi artimieji savižudybės atveju? Kur artimiesiems derėtų ieškoti paguodos? Savižudybė – tai pati žiauriausia mirtis atžvilgiu tų, kurie lieka gyventi.

Priimkite savo sielvartą.

Leiskite sau ir kitiems jausti emocijas, kurios natūraliai kyla dėl šios didelės žaizdos. Siekimas „išsiduoti", „laikytis iš visų jėgų" tik klaidins jus ir artimuosius ir sukels tariamą saugumo jausmą.

Iš pradžių jus ištinka šokas. Jūs sutrikęs ir pritrenktas to, kas įvyko. Galvoje atkakliai sukasi vienintelė mintis: „Aš tapau dramos žiūrovu. Bet juk ji apie mane ir mano mylimą žmogų, kuris nusižudė." Tuo momentu visame kūne juntamas apmirimas, sustingimas, apima jausmas, kad viskas, kas vyksta aplink, nerealu. Šokas tarsi izoliuoja, saugo žmogų nuo nepakeliamų išgyvenimų, susijusių su netikėta siaubinga mirtimi.

Jūs nenorite tikėti tuo, kas įvyko, ir todėl galvojate: „Tai – košmariškas sapnas. Kai pabusiu, pamatysiu, kad nieko baisaus neįvyko." Šokas virsta neigimu, kai pradedama puoselėti slapta viltis, kad jūsų artimasis sugrįš ir gyvenimas vėl tekės sena vaga. Šie išgyvenimai pašaliniam stebėtojui atrodytų gana keisti. Jūs įsitikinęs, kad savižudybės iš tikrųjų nebuvo, net jei ir akivaizdu, jog tai įvyko. Vis dėlto daugeliui žmonių reikia laiko, kad pripažintų šią skaudžią tiesą. Labai sunku iš karto iki galo suvokti, kad daugiau niekada nepamatysite mylimo žmogaus ir neprisiliesite prie jo.

Kai išgyvenate sielvartą, jus gali persmelkti gėda ir sumišimas. Be socialinės gėdos dėmės, kuria visuomenė paženklina savižudžius, jūs galite susidurti su policija, kuri tiria nelaimingo įvykio aplinkybes, tardytoju arba draudimo agentu. Kartą jauna moteris prieš tekėdama paklausė: „Gal man dera sužadėtiniui pasakyti, jog mano brolis nusišovė, juk anksčiau jam esu sakiusi, kad jis žuvo per automobilio avariją. Bet tada jis dar pamanys, kad mano šeima yra nevisavertė, ir atsisakys mane vesti."

Jums gali atrodyti, jog kraustotės iš proto. Kartais jums kils noras kur nors pabėgti. Galvoje gali be perstogės suktis mintys apie tai, ką jautė jūsų artimasis, ryždamasis tokiam baisiam poelgiui. Jūs visa galva pasineriate į nekrologų apie panašaus amžiaus žmones, kurie nusižudė, paiešką laik-

E. Munko (*Munch*) paveikslas **„Mirusi motina ir vaikas"**. Ką įžvelgiate vaiko akyse?

raščiuose. Kartais skausmas tampa toks nepakeliamas, kad jūs taip pat imate trokšti mirties: „Argi ne lengviau numirti, susijungti su mylimu žmogumi, negu kankintis ir kęsti skausmą?" Išgyvendami tai, jūs vis dėlto suvokiate, kad *neišsikraustėte* iš proto ir kad jums prireiks laiko ir didelių pastangų, kad vėl gebėtumėte valdyti savo elgesį.

Netikėtai jums gali prasiveržti stiprus pyktis. Jo objektu galite tapti jūs pats („Kodėl manęs nebuvo namie, kai ji atsisveikino su gyvenimu? Gal man būtų pavykę ją išgelbėti?") arba pagalbą teikiančios tarnybos („Kodėl jie neužkirto tam kelio?"). Dažnai pasipiktinimas yra nukreipiamas į savižudį: „Kaip jis drįso su manim taip pasielgti ir sugriauti mano gyvenimą?" Emociniai išgyvenimai po savižudybės dažnai sukelia somatinių sutrikimų. Krūtinėje gali atsirasti veriamas skausmas, tarsi aštrus akmuo slėgtų šonkaulius. Nuovargis jus stačiai verčia iš kojų, ir vis dėlto neįstengiate užmigti kankinamai prailgstančiomis naktimis. Prarandate apetitą. Valgote tik todėl, jog tai būtina, kad galėtumėte judėti, arba priešingai – negalite paliauti valgęs. Kartais pilvo srityje atsiranda nemalonių pojūčių arba pradeda skaudėti nugarą. Toks skausmų jutimas neišsigalvotas. Visu kūnu juntate jus kankinančią emocinę netektį.

Vienas stipriausių išgyvenimų dėl savižudybės – kaltės jausmas: „Man reikėjo būti ten... Pasiūlyti savo pagalbą... Mėginti padėti rasti teisingą sprendimą. Jeigu man tai būtų pavykę, dabar jis būtų gyvas." Tik nedaugeliui gyvų aukų pavyksta išvengti savęs kaltinimo. Nelaimės ženklai, pranašavę

savižudybę, dažnai „paaiškėja" tik po mirties, ir todėl jūs priekaištaujate sau, kad laiku jų neatpažinote. Savižudžio artimuosius ar draugus dažnai persekioja mintis, kad būtent jie galėjo užkirsti kelią mirčiai. Jie įsitikinę, kad patyrė nesėkmę kaip žmonės, privalėję kitam padėti. Kaltės jausmas reiškiasi savęs kaltinimu, depresija arba priešiškumu. Gali kilti apsauginė reakcija – noras ieškoti „atpirkimo ožio", ir juo paprastai tampa žmogus, menkiausiai gebantis susidoroti su papildomu emociniu krūviu. Jį gali atvirai apkaltinti: „Būtent tu jį nužudei! Kas, jei ne tu, leido, kad taip įvyktų?" Iš tikrųjų viduje jūs kaltinate save, tačiau bandydami susidoroti su kaltės jausmu pyktį nukreipiate išorėn. Dažnai prisimenamos menkiausios smulkmenos, kurios pradedamos vertinti kaip pagrindinės mirties priežastys. Nuolat mintimis grįžtate prie to, kas įvyko, – randate vis kitų elgesio variantų, kurie gal būtų galėję išsaugoti nusižudžiusio žmogaus gyvybę. Iš tikrųjų dažnai ne viena savižudybė įvyksta dėl to, kad suiro šeimos santykiai. Juos suardyti gali lig tol vyravę konfliktai bei šeimos narių susvetimėjimas dėl alkoholizmo, narkomanijos ar antisocialių artimojo veiksmų. Kad ir kaip ten būtų, kaltė – tikra ar tariama – yra svarbiausia sielvarto proceso po savižudybės dalis.

Kai kurie žmonės gali pajusti palengvėjimą, kuris yra būdinga reakcija į savižudybę: „Ačiū Dievui, jo kančios baigėsi!" Jis kyla todėl, kad mirtis jus išvaduoja iš nerimo dėl pernelyg ilgų mylimo žmogaus kančių. Priimkite šį palengvėjimą ir neleiskite, kad jis virstų nepagrįstu kaltės jausmu. Atminkite: savižudis tuo momentu mirtį laikė vienintele išeitimi. Palengvėjimas anaiptol nereiškia, kad jūs jį per mažai mylėjote ar esate nejautrus, beširdis ir egoistiškas žmogus.

Po artimo žmogaus savižudybės jūs būtinai turėtumėte kam nors išlieti savo širdį. Tuo metu labai svarbu įtvirtinti tai, ką Froidas (Freud) vadino „išstūmimu". Tai turi didelį gydomąjį poveikį. Tai reiškia, kad žmogus turi dalytis tiek gerais, tiek nemaloniais prisiminimais apie savižudį. Prisimenant kelia skausmą mintis, kad ankstesni jausmai nebepasikartos. Bet stiprėjant skausmui pamažu pradeda silpti emociniai ryšiai su mirusiuoju. Taigi ankstesnių minčių ir jausmų „perdirbimas" yra būtina sielvarto proceso dalis ir įžanga į susitaikymą su faktu – savižudybe.[1]

Kodėl nusižudžiusio žmogaus artimuosius kankina ambivalentiški (priešingi) išgyvenimai? Kuo kaltės jausmas skiriasi nuo pykčio? Ar galima tikėtis, kad skausmas kada nors visiškai išnyks?

[1] Гроллман Э. *Суицид: превенция, интервенция, поственция // Суицидология: Прошлое и настоящее.* М., 2001, p. 325–329. Vertė D. Stankevičius.

Ar mirties keliamas nerimas – neurozė ar normali žmogaus savijauta? Ar keisdami savo gyvenimą galime šį nerimą atitolinti?

5.l. Nemąstykime apie mirtį. *Frydrichas Nyčė* (*Friedrich Nietzsche*)

Mintis apie mirtį. Jaučiu melancholišką laimę gyvendamas šitame gatvelių, reikmių, balsų labirinte: kiek pasitenkinimo, nekantrumo, geismo, kiek gyvenimo troškulio ir gyvenimo svaigulio kyla čia kiekvieną akimirką! Ir vis dėlto visiems šitiems triukšmaujantiems, gyvenantiems, ištroškusiems gyventi bus netrukus taip ramu! Pažvelkite, kaip už kiekvieno stovi jo šešėlis, tamsusis jo palydovas! Tarsi paskutinėmis minutėmis prieš išplaukiant laivui su emigrantais: reikia pasakyti vienas kitam daugiau nei kada nors, laikas bėga, okeanas, nykus ir tylus, nekantriai laukia anapus viso šito triukšmo – godus ir tikras savo grobiu. Ir visi, visi įsitikinę, jog tai, kas buvo iki šiol – niekas arba labai maža, o kas bus artimiausioj ateity – viskas: todėl ir ta skuba, tas riksmas, tas stengimasis perrėkti ir aplenkti vienas kitą! Kiekvienas nori pirmas suskubti į šitą ateitį, – ir vis dėlto vienintelis tikras ir visiems bendras dalykas šioje ateityje – tai mirtis ir kapų tyla! Kaip keista, kad tas vienintelis garantuotas dalykas ir toji bendrybė žmonėms beveik neegzistuoja ir kad jie *neapsakomai toli* nuo to, jog jaustų mirties alsavimą! Man smagu matyti, kad žmonės visai nenori galvoti apie mirtį! Mielai ką nors padaryčiau, kad jie suprastų, jog gyvenimas dar šimtą kartų *vertesnis apmąstymų*! [...]

Egzistuoti! Reikia atrasti dar kitą pasaulį – ir ne vieną! Tad į laivus, jūs, filosofai![1]

Kodėl filosofas jaučia „melancholišką laimę“ matydamas, kad žmonės visai nenori galvoti apie mirtį?
Gal galima užmiršti mirtį atsidavus darbui, kūrybai, kitiems žmonėms?
O gal verta siekti šlovės kaip gyvenimo po mirties?

5.m. Šlovė kaip mirties įveika. *Žanas Polis Sartras* (*Jean-Paul Sartre*)

Mirtis buvo mano haliucinacija, nes aš nemylėjau gyvenimo, ir kaip tik dėl to ji kėlė man tokį siaubą. Sutapatinęs ją su garbe, nusprendžiau, kad tai mano paskirtis. Panorau numirti; kartais siaubas sukaustydavo man

[1] Nietzsche F. *Linksmasis mokslas.* V.: Pradai, 1995, p. 191–198. Vertė A. Tekorius.

nekantrumą, tik visada neilgam; šventasis mano džiaugsmas atgydavo, aš laukdavau akimirkos, kai blykstelės žaibas ir aš pavirsiu pelenais. Mūsų gyvenimo planuose neatskiriamai susipynę ketinimai ir išsisukinėjimai; dabar aš aiškiai matau, jog beprotiškas mano sumanymas rašymu išmaldauti atleidimą už savo gyvenimą, nors ir pagyrūniškas, ir melagingas, buvo kažkuo realus: tą patvirtina faktas, kad ir dabar, po penkiasdešimties metų, aš teberašau. Tačiau, kai sugrįžtu į pačią pradžią, matau tenai išsisukinėjimą, absurdišką savižudybę; taip, mirties aš troškau labiau negu epopėjos, labiau negu kankinio vainiko. Ilgą laiką aš baiminausi, kad man nereikėtų baigti amžiaus taip, kaip pradėjau, nežinia kur ir kaip, ir kad beprasmiška mano mirtis nebūtų vien beprasmiško mano gimimo atspindys. Pašaukimas viską pakeitė: špagos smūgiai pranyksta, raštai išlieka, aš supratau, kad literatūroje dovanojantysis gali pavirsti savo paties dovana, tai yra grynu objektu. Atsitiktinumas mane padarė žmogum, dosnumas mane padarytų knyga; aš galėčiau savo tauškalus, savo sąžinę išliedinti bronzinėmis raidėmis, savo gyvenimo tuštybę pakeisti neišdildomais įrašais, kūną – stiliumi, glebnius laiko vingius – amžinybe ir stoti prieš šventąją dvasią kalbos nuosėdų pavidalu, tapti žmoniją apsėdusia mintimi, būti pagaliau *kuo kitu*, negu aš pats, kitu, negu kiti, kitu, negu viskas. Pirmiausia apdovanočiau save viskam atspariu kūnu, o paskui atiduočiau jį vartotojams. Rašyčiau ne dėl malonumo rašyti, o tam, kad galėčiau tą nemirtingą kūną iškaldinti žodžiuose. [...] *Mane* skaito, *nuo manęs* negali atitraukti akių, *mane* cituoja, aš visų lūpose, aš – visuotinė ir ypatinga kalba; aš spindžiu smalsumu milijonuose žvilgsnių; tam, kas mane pamilsta, aš esu slapčiausias sielos virpesys, bet jei panori jis mane paliesti, aš pasitraukiu ir dingstu: aš niekur daugiau nebeegzistuoju, aš pagaliau *esu*! [...]

Triukas pavyko: aš mirtį palaidojau, įsupęs į šlovę, ir tegalvojau po to apie pastarąją, pamiršdamas aną, nesuvokdamas, jog abi jos tapačios. Dabar, kai rašau šias eilutes, aš žinau, jog mano gyvenimas jau praėjo, beliko vieni kiti metai. Ir štai aš puikiai įsivaizduoju ne per daug džiaugsmingą senatvę, kuri jau beldžiasi į duris, ir artėjančią savo karšatį, ir mylimų žmonių karšatį ir mirtį; savo mirties – niekuomet.[1]

Kodėl gali kilti „beprotiškas noras rašyti"?
Kodėl rašytojas sako neįsivaizduojąs savo mirties?

[1] Sartras Ž. P. *Žodžiai*. V.: Vaga, 1966, p. 176–179. Vertė A. Merkytė.

Gal mirties baimė atsitraukia ten, kur iškeliamas filosofinis argumentas?

5.n. Mirties nėra. *Epikūras*

Pratinkis galvoti, kad mirtis mums nieko nereiškia, nes visas gėris ir blogis slypi pojūtyje, o mirtis yra pojūčio netekimas. Dėl to teisingas suvokimas, kad mirtis mums nieko nereiškia, daro gyvenimo mirtingumą maloniu dalyku, ne pridėdamas laiko marias, o atimdamas nemirtingumo troškimą. Juk nieko nėra gyvenime baisaus tam, kurs tikrai yra įsisąmoninęs, jog nebūtyje nėra nieko baisaus. Ir tikras beprotis yra tas, kurs sakosi bijąs mirties ne dėl to, kad ji atėjusi suteiks skausmo, bet kad ji daro skausmą, dar tik ketindama ateiti. Juk tas laukiamas skausmas, kurs atėjęs nebekamuoja, yra tuščias. Taigi siaubingiausia blogybė – mirtis – nieko mums nereiškia, kadangi, kol mes gyvename, mirties dar nėra, o kai mirtis ateina, tada mūsų nebėra. Taigi ji nieko nereiškia nei gyviesiems, nei mirusiesiems, kadangi vieniems jos nėra, o kitų pačių jau nebėra.

Dauguma žmonių kartais vengia mirties kaip didžiausios blogybės, o kartais trokšta kaip gyvenimo blogybių galo. O išminčius nesibodi gyvenimu ir nesibijo mirties: gyvenimas jo neapsunkina, o mirties jis nelaiko kažkokia blogybe. Panašiai, kaip jis naudoja ne daugiau, o skanesnį maistą, taip ir amžiumi jis mėgaujasi ne ilgiausiu, o maloniausiu.

Tas, kurs ragina jaunuolį gražiai gyventi, o senį gražiai baigti gyvenimą, yra nesupratingas ne tik dėl gyvenimo patrauklumo, bet ir dėl to, kad gražiai gyventi ir gražiai mirti yra vienodas rūpestis. Kur kas blogesnis yra tas, kurs sako, kad geriau yra negimti, o „gimusiam gi kuo greičiausiai pro Hado vartus prasibrauti" (*poetas Teognidas*). O jeigu jis tai sako įsitikinęs, tai dėl ko gi nepasitraukia iš gyvenimo?! Juk tai visiškai nesunku, jei tik jis tai tvirtai nutarė. O jei jis taip kalba norėdamas pasityčioti, tai įžeidžia tuos, kurie nesutinka su juo.[1]

Kodėl laukiamos mirties skausmas yra tuščias?
Kodėl mirtis mums nieko nereiškia?
Kodėl išminčius nebijo mirties?

[1] Epikūras. *Epikūras sveikina Menoikėją // Filosofijos istorijos chrestomatija. Antika* / sudarė B. Genzelis. V.: Mintis, 1977, p. 303–304. Vertė R. Mironas.

R. Šimulio nuotrauka **„Kapinės"**. Ko joje daugiau – mirties ar gyvenimo?

Gal įsikabinimas į gyvenimą didina ir jo praradimo baimę? Ar gyvenimą galime „turėti"? O jei neturime, ar galime jį prarasti? Kaip išmokti ne gyventi, o būti?

5.o. Išmokti būti. *Ėrichas Fromas* (*Erich Fromm*)

Ar mirti bijo tik seni ir ligoniai? Ar mirties baimę jaučia kiekvienas? Ar žinojimas, kad mums lemta mirti, persekioja mus visą gyvenimą? Ar mirties baimė stiprėja ir darosi aiškiau įsisąmoninta artėjant prie gyvenimo slenksčio – sulaukus senatvės ar susirgus? [...]

Kadangi tokie tyrimai neatlikti, privalome daryti preliminarias išvadas remdamiesi gausiais padrikais duomenimis.

Galbūt svarbiausias iš jų yra giliai įsišaknijęs nemirtingumo troškimas, atsiskleidžiantis gausiais ritualais ir tikėjimais, kuriais siekiama išsaugoti žmogaus kūną. Antra vertus, šiuolaikinė, iš esmės amerikietiška mirties neigimo forma – kūno „gražinimas" – taip pat liudija mirties baimę, slepiamą po paprasčiausiu jos kamufliažu.

Yra tik vienas būdas – kaip nurodė Buda, Jėzus, stoikai, Mokytojas Ekhartas – nugalėti mirties baimę – nesikabinti į gyvenimą, nelaikyti jo nuosavybe. Iš tiesų mirties baimė nėra tai, kuo ji mums atrodo, tai – ne baimė negyventi. Kaip sakė Epikūras, mirtis su mumis nesusijusi, „nes, kai mes esame, mirties dar nėra, o kai mirtis yra, mūsų jau nėra" [...]. Žinoma, galima bijoti kančios ar

skausmo, kuriuos reikia iškęsti prieš mirtį, tačiau ši baimė kitokia negu mirties baimė. Nors mirties baimė gali atrodyti iracionali, tačiau ji tokia nėra, kai gyvenimas laikomas nuosavybe. Tada bijoma ne mirties, bet prarasti tai, ką turime: baimė prarasti savo kūną, savo *ego*, savo nuosavybę, savo identiškumą; baimė pažvelgti į beidentiškumo bedugnę, „išnykti".

Kiek gyvename turėtojiškai, tiek privalome bijoti mirties. Šios baimės nepašalins jokie racionalūs paaiškinimai. Tačiau ją galima prislopinti, net ir mirties valandą, dar kartą patvirtinant savo ryšį su gyvenimu, atsiliepiant į meilę tų, kurie pajėgia pažadinti meilę mumyse. Vadavimasis iš mirties baimės turėtų prasidėti ne kaip pasiruošimas mirčiai, bet kaip nepaliaujamos pastangos riboti turėjimą ir plėtoti buvimą. Kaip sako Spinoza, išminčius mąsto apie gyvenimą, o ne apie mirtį.

Pamokymai, kaip mirti, iš tikrųjų – tai pamokymai, kaip gyventi. Kuo labiau įveikiame troškimą turėti – visas jo formas, ypač prisirišimą prie savo *ego*, – tuo mažiau bijome mirti, nes nėra ko prarasti.[1]

Koks yra vienintelis būdas nugalėti mirties baimę?
Kodėl bijodami mirties bijome ne jos pačios?
Parašykite esė tema „Išminčius mąsto apie gyvenimą, o ne apie mirtį".
Gal įveikti mirties baimę galima tikint ir teigiant sielos nemirtingumą – t. y. amžinąjį gyvenimą?

5.p. Gyvenimas svarbiau nei mirtis. *Romanas Gvardinis* (*Romano Guardini*)

Svarbiausias dalykas yra gyvenimas, o ne mirtis.

Šis suvokimas persmelkia atsakymus, kuriuos pateikia įvairiausių tautų ir įvairiausių laikų religijos. Visos, išskyrus vieną – budizmą, o tiksliau – grynai pietietišką jo formą, – į klausimą, kas yra mirtis, atsako amžinybės įvaizdžiais. Bet kai patyrinėjame atidžiau, matome, kad „amžinybė" reiškia, jog tai, kas buvo apribota laiko, tęsiasi be galo tolyn. Daug kas žmogaus gyvenime, sako jos, yra laikina: visa tai, kas susiję su prigimtiniu kūnu ir netarpiška daiktų tikrove. Šitai išnyksta. Tačiau žmoguje slypi ir tai, kas neišnyksta, – esmėvaizdis, jo slaptasis „Aš", „siela". Ji yra kitokia negu prigimtinis kūnas ar apčiuopiami daiktai. Ji – paprasta, nesunaikinama, paslaptingai galinga. Ji palieka žemiškosios būties sritį, įžengia į šiurpulin-

[1] Fromas E. *Turėti ar būti?* V.: Mintis, 1990, p. 173–175. Vertė M. Keršienė.

go autentiškumo sferą ir čia įgauna naują, mirčiai nepasiekiamą, amžiną gyvenimą.

Toks atsakymas daug svaresnis už tuos, kurie norėtų būti pranašesni. Jis kur kas labiau atitinka paties žmogaus savivoką ir kyla iš visiškai kitur – iš žmogaus būties tikrovės. Atidžiau įsižiūrėję pastebėsime, kad šiuo požiūriu slapta remiasi ir iš jo jėgų semiasi ir tariamai moksliški, ir filosofiniai atsakymai. Juk tai, kas pozityvistui, idealistui ar gyvenimo tragikui leidžia tvirtai laikytis savųjų įsitikinimų (žinoma, jei čia turime reikalą su tikrais įsitikinimais, kuriais vadovaujantis ne tik kalbama bei rašoma, bet ir gyvenama bei mirštama), yra gelminė srovė, paslaptingo amžinojo gyvenimo slapčiausia viltis.

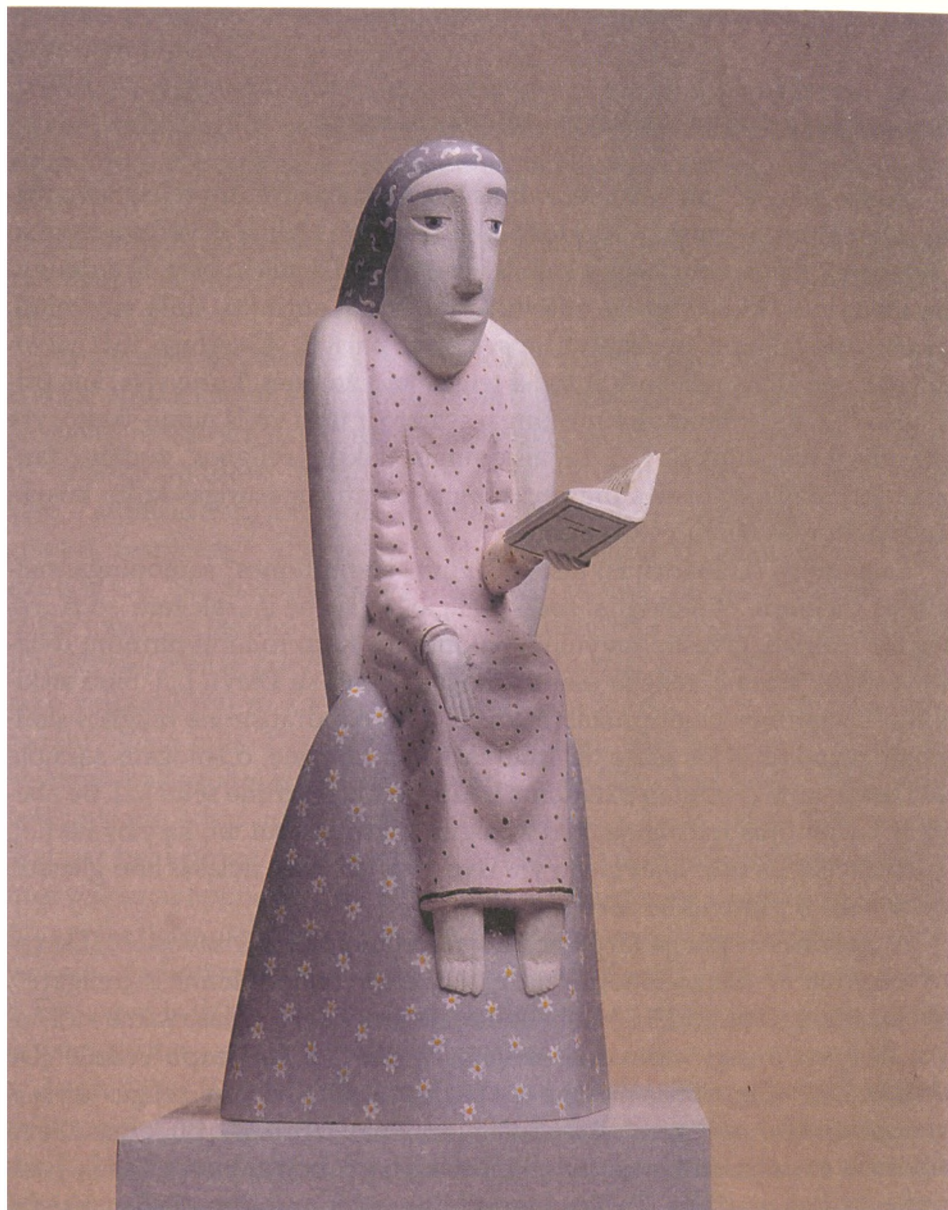
Religijos atsakymus pateikia įvairiausiais pavidalais ir įvairiausiais metafizinio ar mitologinio pobūdžio vaizdiniais. Bet kai labiau įsigiliname, matome, kad visos jos turi bendrą bruožą – atmeta kūną ir tapatina mirties įveikimą su sielos nemirtingumu. Tikriausiai labai ankstyvose pakopose buvo kiek kitaip, ir tie vaizdiniai, kuriuos mes linkę sieti su „siela", iš tikrųjų reiškė ką kita: visos žmogiškos būtybės, kartu su kūnu ir turtu, ir su padėtimi visuomenėje, turi antrąją, paslaptingą kitą, būties pusę. Tačiau šis klausimas yra pernelyg sudėtingas ir čia jo nenagrinėsime. Kad ir kaip ten būtų, šis įvaizdis laikui bėgant pakito ir dabar išreiškia tai, ką suvokiame kaip dvasinės prigimties sielą – kūno priešybę. Tai ji pergyvena mirtį ir išsaugo savyje amžinąją prasmę.

Krikščioniškas požiūris yra kitoks. Bet jam visiškai neprieštarauja „dvasingumą" ar „vidujybę" pabrėžiantys naujausiųjų laikų požiūriai. Tai, kas rūpi krikščionybei, yra ne „siela" ar „dvasia", o žmogus. Klausdami apie pomirtinį gyvenimą, iš tikrųjų klausiame ne apie tai, ar siela nesuirs po mirties. Klausiame, kokią vietą mirtis užima žmogaus gyvenime: ar ji esmiškai ir būtinai susijusi su gyvenimu, ar ji – tik faktas, ir todėl gali būti įveikta. [...]

Kas krikščionio požiūriu yra mirtis? Mirštantysis patiria galutinę nuodėmės pasekmę. Jis prisiima visą atsakomybę už savo, kaip žmogaus, veiklą; stoja priešais tiesą ir teismą. Tačiau ne bejėgis ir ne nusivylęs, o priimtas į Dievo meilės lemtą išganymą. Tad mirtis čia suvokiama ne kaip siaubą kelianti tamsa, o kaip neišvengiama nuodėmės pasekmė. Mirtis veikiau leidžia žmogui dalyvauti persimainyme, kuriuo Dievas pabaigą paverčia naujo pradžia. Mirtis reiškia prisikėlimą naujam gyvenimui.[1]

Kas, krikščionio požiūriu, yra mirtis?
Kaip į šį klausimą atsako kitos religijos?
Kuris atsakymas į mirties klausimą – filosofijos, mokslo, religijos – jūsų manymu, labiausiai atitinka paties žmogaus nuomonę?

[1] Guardini R. *Die letzten Dinge*. Würzburg, Werkbund-Vlg., 1940, p. 328–330. Vertė T. Sodeika.

R. Bertašius. „Skaitantis angelas." Ką skaito angelas? Kodėl?

I. Kantas (*Kant*) rašė, kad žmogaus protui šalia kitų klausimų („Ką aš galiu žinoti? Ką privalau daryti?") neišvengiamai kyla ir klausimas „Ko galiu tikėtis?". Jei metafizika atsako į pirmąjį klausimą, etika – į antrąjį, tai į šį trečiąjį klausimą atsakymą pateikia religija. Kaip atsirado sąvoka „religija"? Kaip ji susieja Dievą ir žmogų?

6.a. Žodžio „religija" reikšmė. *Antanas Maceina*

Žodis „religio" yra veiksmažodinis lotynų kalbos vedinys. [...] Savo rašte „De natura deorum" Ciceronas žodį „religio" kildina iš veiksmažodžio „relegere", kuris, kaip lotynų kalbos veiksmažodžiams įprasta, turi daugybę viena nuo kitos stipriai nutolusių reikšmių: surinkti, siūlą suvynioti, praeiti, pravažiuoti, perskaityti, apsvarstyti, paisyti... Ciceronas turi galvoje pastarąsias tris reikšmes ir todėl teigia, kad žmonės, kurie visa, kas priklauso dievų garbinimui, rūpestingai svarsto ir tarsi vis iš naujo skaito, yra pavadinti religininkais [...]. Tai aiškinimas, teikiąs „religijos" žodžiui daugiau formalios drausmės prasmę: religija esanti rūpestingas kulto taisyklių svarstymas bei jų vykdymas.

Lactantijus (Laktancijus) rašte „Divinae institutiones" sąmoningai neigia šią Cicerono etimologiją: žodis „religio" kyląs ne iš „relegere", o iš „relegare": surišti, pririšti, apvynioti, pakinkyti... Kaip rodanti pirmųjų dviejų vertinių prasmė, religija esanti žmogaus ryšys su Dievu [...]. Šiuo aiškinimu Lactantijus pagilina stabmeldiškąją grynai drausminę religijos sampratą, regėdamas jos esmę ne kulto taisyklių taikyme, o žmogaus sąsajoje su Dievu, kurį vienintelį pažinome ir kuriuo todėl turime sekti [...]. Be abejo, ir Lactantijus reikalauja, kad žmogus teiktų Dievui tai, ką privalo [...]. Tačiau teikti ką nors Dievui jau yra išvestinis dalykas, kyląs iš ano gilesnio ryšio kaip iš pirmykščio savo šaltinio.

Augustinas svyruoja tarp Lactantijaus etimologijos ir savosios. „De vera religione" ir „Retractationes" jis pasisako už „religio" kilmę iš „religare", abejur tais pačiais žodžiais kalbėdamas, esą mes savo sielas rišame su Dievu; šis ryšys ir esąs vadinamas religijos vardu [...]. Tuo tarpu veikale „De civitate Dei" Augustinas mėgina eiti jau kitu keliu. Čia jam „religio" kyla iš veiksmažodžio „reeligere": išrauti, išravėti, iš naujo rinktis... Būdamas Dievo sukurtas ir pripažindamas savą kūriniškumą, žmogus buvęs Dievą pasirinkęs iš pat pradžios. Tačiau puolimu jis vėl jį praradęs. Dabar, Kristui atpirkus žmoniją, žmogus turįs Dievą iš naujo rinktis, meile jo siekdamas ir jame nurimdamas. Religija tad ir esanti šisai naujasis Dievo rinkimasis ir

už jį apsisprendimas [...]. Tai aiškinimas, įnešąs į religiją naują pradą, būtent išganymą, kurį, tiesa, kiekviena religija skelbianti, bet tiktai Kristus įvykdąs. Šio tad istorijoje vykdomo išganymo akivaizdoje žmogus ir turįs Dievą iš naujo rinktis, kad šiuo pasirinkimu ir pats įsijungtų į išganomąjį vyksmą. Religija todėl esanti atnaujintas Dievo pasirinkimas ir paties žmogaus atgimimas. [...]

Visi šie aiškinimai vienas kito neneigia, o greičiau papildo, vis giliau nuvokdami religijos esmę ir vis aiškiau atskleisdami religijos vaidmenį, einantį nuo rūpestingai atliekamo kulto iki likiminio žmogaus apsisprendimo. [...]

Įsižiūrėję betgi geriau į žodį „religio", rasime vieną būdingą jo požymį, galintį būti kelrodžiu mūsų ieškomai pirminei šio žodžio prasmei: tai priešdėlis *„re-"*. [...]

Ką tad sako šis priešdėlis? – Priešdėlinis lotynų kalbos skiemuo „re" geriausiai atitinka lietuviškąjį priešdėlį *„at-"* grįžtamojo veiksmo prasme [...]: recalefacere – atšildyti, recantare – atsišaukti, recedere – atsitraukti, recellere – atšokti, reddere – atiduoti, reducere – atvesti, referre – atnešti, relaxare – atpalaiduoti, remittere – atsiųsti, renovare – atnaujinti, replicare – atsukti, respicere – atsižvelgti, restituere – atstatyti, revalescere – atsigauti ir t. t. Šių žodžių šaknys reiškia vis ką kita. Tačiau priešdėlis „re-" teikia joms [...] bendrą vardiklį arba jas jungiančią bendrą žymę, būtent: *atoveiksminį pobūdį*. Lotynų kalbos veiksmažodžiai, turį priešdėlį „re-", nusako veiksmo ryšį su kuo nors kitu: mes atveikiame todėl, kad kitas savo ruožtu veikia mus. Užtat atoveiksmis nėra tik paprastas jau sykį atlikto veiksmo pakartojimas: „ateiti" anaiptol nereiškia antrą kartą „eiti". Atoveiksmis yra *santykinis* veiksmas, krypstąs į kitą, kuris yra jo šaltinis, paskata ar bent proga. Veiksmažodis priešdėliu „re-" taria, kad juo reiškiamas veiksmas apima du polius, būnančius ryšium vienas su kitu ir kaip tik šiuo ryšiu įtaigaujančius vienas kitą. Sakysime, mes negalėtume tam tikro veiksmo vadinti veiksmažodžiu „reddere – atiduoti", jei nebūtume nieko iš kito gavę ir jei šis kitas mūsų neskatintų – nors ir tik tyliu mūsų pačių įsipareigojimu – gautą dalyką jam grąžinti. [...]

Jeigu dabar šią priešdėlio „re-" reikšmę pritaikysime religijos žodžiui, tai bus aišku, kad ir šiojo skiemuo „re" nešasi su savimi atoveiksmio prasmę. [...] Religijos vardas sako, kad religijos dalykas nėra uždaras ir vienašalis, bet atremtas į du polius, tarp kurių susikuria grįžtamasis veiksmas. Šie gi poliai yra: Dievas ir žmogus. Štai religijos nuovoka, įausta į kalbinį jos pavadinimą. Pagal šią nuovoką religija nėra nei tik dieviškasis, nei tik

žmogiškasis, bet *dievažmogiškasis* dalykas. Tai Dievo ir žmogaus susitikimas tam tikroje erdvėje, kurią įprasta vadinti šventa.[1]

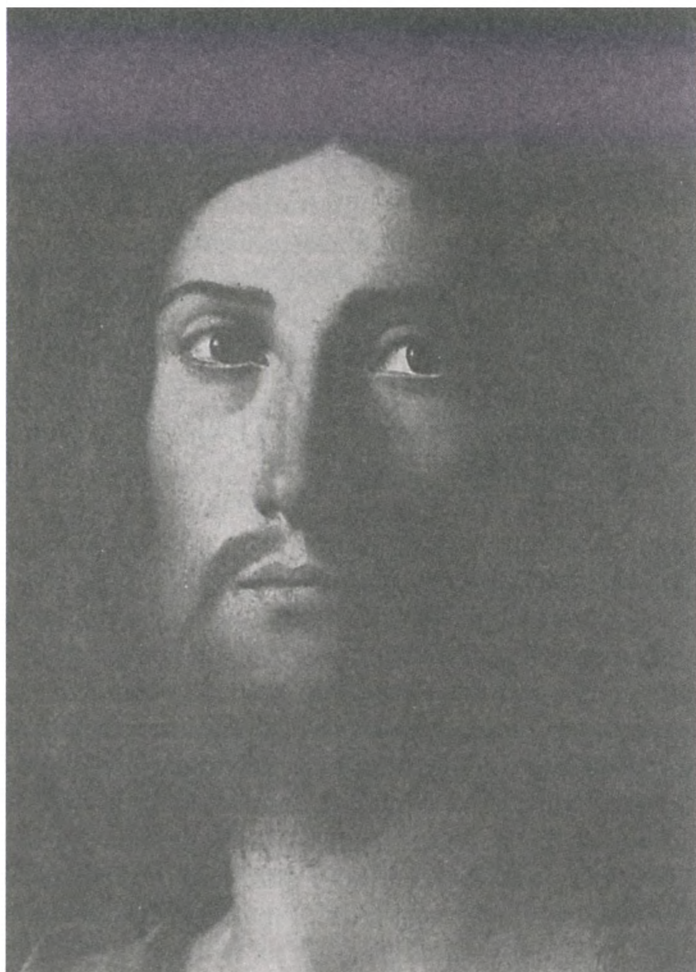
Kuo Laktancijaus (*Lactantijaus*) žodžio „religija" kilmės samprata skiriasi nuo Cicerono sampratos?
Kaip šią sampratą išplečia Augustinas?
Ką reiškia žodyje „religija" vartojamas priešdėlis „re-"?
Ar kada nors žmonės gyveno be religijos? Koks buvo jų gyvenimas?
Kodėl žmonės manė, kad pasaulį valdo aukštesnės būtybės – dievybės ir dievai?
Ar Dievą sukūrė žmogus, ar Dievas – žmogų?
Kaip įrodyti, jog Dievas iš tiesų egzistuoja?

6.b. Dievas – ne vien intelekte. *Anzelmas Kenterberietis*

„Tad, Viešpatie, suteikiantis tikėjimui supratimą, leisk man, kiek manai esant reikalinga, suprasti, kad esi taip, kaip tikime Tave esant, ir esi tai, kuo tikime Tave esant.

O mes savo ruožtu tikime, kad Tu esi kai kas, už ką nieko didesnio negali būti pamąstyta (*aliquid quo maius nihil cogitari potest*). O gal nėra tokios prigimties, nes „neišmintingasis pasakė savo širdyje: „Nėra Dievo" (*Ps 13, 1; 52, 1*)? Tačiau tas pats neišmintingasis tikrai supranta tai, ką girdi, girdėdamas, ką aš sakau, būtent: „kai kas, už ką nieko didesnio negali būti pamąstyta"; ir tai, ką jis supranta, yra jo intelekte, net jei jis ir nesupranta, kad tai yra (*et quod intelligit in intellectu eius est, etiam si non intelligat si non intelligat illud esse*). Juk viena yra daiktui būti intelekte, o kita – suprasti, kad daiktas yra. Mat kai dailininkas iš anksto apmąsto tai, ką ketina sukurti, jis turi [tą daiktą] intelekte, bet dar nesuvokia [jo] kaip esančio, nes dar nėra sukūręs. Tačiau kai jau nutapo, tai ir intelekte turi ir suvokia kaip esantį, nes jau yra sukūręs! Tad ir neišmintingasis verčiamas pripažinti, kad kai kas, už ką nieko didesnio negali būti pamąstyta, yra bent jau intelekte, nes kai jis tai girdi, supranta, o tai, kas suprantama, yra intelekte. Bet išties tai, už ką didesnio negali būti pamąstyta, negali būti vien intelekte. Juk jei yra vien intelekte, gali būti pamąstyta esant ir tikrovėje, o tai dar daugiau [...]. Tad jei tai, už ką didesnio negali būti pamąstyta, yra tik intelekte, vadinasi, tas pat, už ką didesnio negali būti

[1] Maceina A. *Religijos filosofija*. Pirmoji dalis. V.: Katalikų pasaulis, 1990, p. 20–24.

Kas slypi šiame žvilgsnyje? **Č. da Koneljanas (*Conegliano*). „Išganytojas."**

pamąstyta, yra tai, už ką didesnio gali būti pamąstyta. O šito tikrai negali būti. Taigi, be jokios abejonės, kai kas, už ką didesnio negali būti pamąstyta, egzistuoja ir intelekte, ir tikrovėje.[...]"[1]

Kokiais argumentais Anzelmas Kenterberietis įrodinėja, kad Dievas egzistuoja ne vien intelekte?

[1] Kenterberietis A. *Proslogionas*. V.: Aidai, 1996, p. 43–45. Vertė V. Staliorailytė.

6.c. Dievas – pirmasis judintojas. *Tomas Akvinietis*

Atsakau. Dievo buvimas gali būti įrodomas penkiais būdais. Pirmasis ir aiškesnis būdas išplaukia iš judėjimo (*ex motu*) supratimo. Juk yra aišku ir įrodoma pojūčiais, kad kai kas šiame pasaulyje juda. Tačiau visa, kas juda, yra judinama kieno nors kito. Juk tai, kas juda, juda tik dėl to, kad yra potencialus to, kurio link juda, atžvilgiu. O išjudinti ką nors gali todėl, kad pats yra veikiantis: juk išjudinti ką nors yra ne kas kita, kaip daikto potenciją paversti veiksmu. Tačiau jokio daikto potencijos negalima paversti veiksmu kitaip, kaip tik tam tikros veikiančios būties dėka. Pavyzdžiui, veikianti ugnies šiluma priverčia potencialią medžio šilumą virsti veikiančia šiluma; taip ji išjudina medį ir keičia jį. Tačiau neįmanoma, kad tas pats daiktas kartu būtų ir veikiantis, ir potencialus tuo pačiu atžvilgiu. Toks jis gali būti tik skirtingais atžvilgiais. Tai, kas yra aktualiai šiltas, tuo pačiu metu gali būti ne potencialiai šiltas, bet tik potencialiai šaltas. Lygiai taip pat neįmanoma, kad kas nors tuo pačiu atžvilgiu ir tuo pačiu būdu būtų ir judinantis (*movens*), ir judinamas (*motum*), kitaip tariant, pats būtų savo judėjimo priežastis. Taigi visa, kas juda, turi būti judinama kieno nors kito. O jeigu judinamas daiktas ir pats juda, vadinasi, jį judina dar kas nors kitas, ir t. t. Tačiau tai negali tęstis iki begalybės, nes tokiu atveju nebūtų pirmojo judintojo ir kartu jokio kito judintojo, nes antros eilės judintojai juda tik tiek, kiek patys yra išjudinti pirmojo judintojo. Pavyzdžiui, lazda juda tik tiek, kiek yra rankos išjudinta. Taigi būtina prieiti iki kažkokio pirmojo judintojo, kurio niekas kitas nejudina. Tokiu judintoju visi laiko *Dievą*.[1]

Kuo Tomo Akviniečio argumentavimas Dievo buvimo klausimu skiriasi nuo Anzelmo Kenterberiečio argumentavimo?
Kurio filosofo argumentai jums atrodo pagrįstesni?

[1] Akvinietis T. *Teologijos sąvadas // Filosofijos istorijos chrestomatija. Viduramžiai* / sudarė B. Genzelis. V.: Mintis, 1980, p. 410–411. Vertė E. Ulčinaitė.

Kokiais argumentais galima Dievo buvimo įrodymo argumentus kritikuoti?

6.d. Kodėl klaidingas pirmosios priežasties argumentas? *Bertranas Raselas* (*Bertrand Russell*)

Krikščionybės šalininkai teigia, kad viskas, su kuo susiduriame šiame pasaulyje, turi priežastį. Tirdami priežastis vieną po kitos, juk būtinai turime prieiti pirmąją priežastį. Ir būtent ją pavadiname Dievu. Tačiau man atrodo, kad mūsų laikais pirmosios priežasties argumentas nėra labai įtikinantis pirmiausia dėl to, kad pati priežasties samprata toli gražu jau nebe tokia, kokia buvo anksčiau. Priežasties samprata buvo nuolat puolama filosofų ir mokslininkų ir dabar jau nebeturi to gyvybingumo kaip kadaise. Tačiau, net ir neatsižvelgiant į šią aplinkybę, galima įsitikinti, jog argumentas, pasak kurio, turi egzistuoti pirmoji priežastis, yra visiškai nepagrįstas. Prisipažinsiu, kad, kai dar buvau visiškai jaunas ir labai gilinausi į šiuos klausimus, aš taip pat ilgą laiką pirmosios priežasties argumentą laikiau teisingu. Tačiau kartą (man tada buvo aštuoniolika metų) perskaičiau Džono Stiuarto Milio „Autobiografiją", kurioje aptikau tokią vietą: „Tėvas man paaiškino, kad į klausimą 'Kas mane sukūrė?' neįmanoma atsakyti, nes tuomet nedelsiant kiltų kitas klausimas 'O kas sukūrė Dievą?'" Šis netikėtas paprastas pastebėjimas mane įtikino ir iki šiol esu įsitikinęs, jog pirmosios priežasties argumentas yra klaidingas. Iš tiesų, jei viskas turi turėti priežastį, tai priežastį turi turėti ir Dievas. O jei gali egzistuoti kas nors, kas priežasties neturi, tai tas kas nors puikiausiai gali būti ir gamta, o ne Dievas. Tad pirmosios priežasties argumentas visiškai nepagrįstas. Šis argumentas iš esmės niekuo nesiskiria nuo požiūrio, kurio laikėsi hinduistas, kuris manė, jog pasaulį ant savo kupros laiko dramblys, o dramblį – vėžlys. Bet kai hinduisto kas nors paklausdavo: „O kas gi laiko vėžlį?", tas atsakydavo: „Verčiau pasikalbėkime apie ką nors kita." Iš tiesų pirmosios priežasties argumentas nė kiek ne geresnis už hinduisto atsakymą. Juk ar yra pagrindas manyti, kad pasaulis negalėjo atsirasti be jokios priežasties. Kita vertus, nėra ir jokio pagrindo manyti, kad pasaulis negalėjo egzistuoti amžinai. Nėra jokio pagrindo manyti, kad pasaulis apskritai turi pradžią. Požiūris, kad daiktai būtinai turi turėti pradžią, kyla tik iš mūsų vaizduotės skurdumo. [...]

Religija, mano požiūriu, iš tikrųjų remiasi baime. Tai ir siaubas, kurį kelia nežinomybė, o dar ir [...] – poreikis žinoti, kad turi lyg ir vyresnįjį brolį, kuris ištikus nelaimei apgins tave. Baimė – štai kas sudaro religijos pagrindą: nežinomybės, nesėkmės, mirties baimė. O kadangi iš baimės kyla žiaurumas, tai nenuostabu, kad religija ir žiaurumas žengė koja kojon. Taip buvo todėl, kad jų abiejų pagrindas vienas – baimė. Dabar gyvendami šių

laikų pasaulyje mes pamažu imame suvokti, kas ir kaip, ir pajungti tikrovę sau pasitelkę mokslą, kuris žingsnis po žingsnio tiesia sau kelią, įveikdamas krikščionių religijos bei krikščioniškųjų Bažnyčių priešiškumą ir visų pasenusių kanonų pasipriešinimą. Tik mokslas gali padėti mums įveikti tą bejėgišką baimę, kuri slėgė ištisas žmonijos kartas. Mokslas gali mus išmokyti liautis baugiai dairytis aplink ieškant įsivaizduojamų gynėjų, liautis prasimanyti danguje gyvenančius sąjungininkus ir verčiau pasikliauti savo jėgomis čia, šioje žemėje, kad paverstume šį pasaulį vieta, tinkama gyventi, o ne tokia, kokia jį per šimtmečius pavertė Bažnyčios.

Privalome stovėti ant savo pačių kojų, žvelgti pasauliui tiesiai į veidą ir matyti jame visa, kas gera ir kas bloga, gražu ir bjauru. Matyti pasaulį tokį, koks jis yra, ir nebijoti jo. Užkariauti pasaulį protu, o ne vergiškai keliaklupsčiauti prieš tas baimes, kurias pasaulis mums kelia. Šią Dievo sampratą mes paveldėjome iš senovės Rytų despotijų. Bet ji visiškai nedera laisviems žmonėms. Kai girdime, kaip žmonės bažnyčioje žemina save ir teigia, esą jie yra nelaimingi nusidėjėliai ir pan., – argi tai nežemina mūsų, save gerbiančių žmogiškų būtybių. Mes privalome stovėti aukštai pakeltomis galvomis ir atvirai žvelgti pasauliui į veidą. Privalome imti iš pasaulio viską, ką jis gali mums duoti. Ir net jei pasirodys, kad tai ne tiek, kiek norėtume, vis dėlto tai bus daugiau, nei per visus praėjusius šimtmečius pasiekė žmonija. Naujam tobulesniam pasauliui reikalingi žinios, sąžiningumas ir ryžtas. Jam nereikia nuolankaus gailestavimo dėl praeities, nei vergiškų pančių, kuriais laisvą protą bando pažaboti žodžiai, kuriuos į apyvartą paleido tamsūs senų laikų žmonės. Jam reikia viltingo požiūrio į ateitį, o ne nepaliaujamo dairymosi praeitin, kuri jau seniai mirė ir kurią (tuo esame įsitikinę) smarkiai pralenks mūsų protu sukurta ateitis.[1]

Kodėl požiūris, kad daiktai būtinai turi turėti pradžią, kyla tik iš mūsų vaizduotės skurdumo?
Ką reiškia posakiai „skurdi vaizduotė", „turtinga vaizduotė"?
Kuo Raselas (*Russell*) grindžia religijos atsiradimą? Ar jūs filosofo nuomonei pritariate?
O gal manote, kad mokslas gali išsklaidyti egzistencinę baimę?
Ar žmogus, įsisąmoninęs savo kaltę ir dėl to atgailaujantis, save žemina?
Ar religija būtinai turi būti išstumta iš „gero" pasaulio?
Kodėl šiais laikais žmogaus gyvenime religija jau nevaidina tokio vaidmens, kokį vaidino viduriniais amžiais?

[1] Russell B. *Why I Am Not a Christian*. London, 1927, p. 112–113. Vertė T. Sodeika.

Kas pasikeitė: pasaulis, žmogus, Dievas?
Kur dingo Dievas?

6.e. Dievo mirtis. *Frydrichas Nyčė* (*Friedrich Nietzsche*)

Pamišėlis. – Ar jums teko kada nors girdėti apie tą pamišėlį, kuris šviesų vidurdienį uždegė žibintą, išbėgo į turgavietę ir ėmė be perstojo šaukti: „Ieškau Dievo! Ieškau Dievo!" Kadangi ten buvo susirinkę daugelis tokių, kurie netikėjo Dievo, aplink jį kilo didelis juokas. „Ar jis dingo?" – paklausė vienas. „Pasiklydo kaip vaikas", – tarė kitas. „O gal pasislėpė? Gal jis bijo mūsų? Gal išplaukė laivu? Išvyko?" – taip jie šūkavo ir juokėsi vienas per kitą. Tada beprotis šoko į minią ir pervėrė juos žvilgsniu. „Kur yra Dievas? – sušuko jis. – Aš jums pasakysiu, kur jis. *Mes jį nužudėme* – jūs ir aš! Mes visi esame jo žudikai! Bet kaip įstengėme tai padaryti? Kaip mums pavyko išgerti jūrą? Kas davė mums tokią kempinę, kuria galima nutrinti visą horizontą? Ką padarėme, atplėšę šią žemę nuo jos saulės? Kur link ji dabar skrieja? Kur link skriejame mes? Šalin nuo bet kokių saulių? Ar nekrintame be perstojo? Atgal, į šoną, pirmyn, į visas puses? Ar dar yra viršus ir apačia? Ar neklaidžiojame tarsi begaliniame Nieke? Ar nedvelkia į mus tuščia erdvė? Ar nepasidarė šalčiau? Ar neateina vis labiau ir labiau naktis? Ar nereikia jau vidury dienos užžiebti žibintų? Argi negirdime triukšmo, kurį kelia duobkasiai, laidojantys Dievą? Argi neužuodžiame Dievo puvėsių kvapo? – Ir dievai pūva! Dievas mirė! Dievas neprisikels! Ir tai mes jį nužudėme! Kas paguos mus – žudikų žudikus? Tai, kas pasaulyje buvo švenčiausia ir galingiausia, pasruvo krauju po mūsų peiliais – kas nuplaus nuo mūsų tą kraują? Koks vanduo padarys mus švarius? Kokias atgailos šventes, kokius šventuosius žaidimus reikės išrasti? Argi šio žygio didybė mums nėra per sunki? Ar neturime patys virsti dievais, kad bent pasirodytume jo verti? Niekados nebuvo didesnio žygio, ir kas tik gims po mūsų, dėl šio žygio priklausys istorijai, didingesnei negu visa ankstesnioji istorija!" – Ūmai pamišėlis nutilo ir vėl pažvelgė į klausytojus; tylėjo ir šie, nustėrę žvelgdami į pamišėlį. Tada pamišėlis taip trenkė žibintą į žemę, kad šis sudužo ir užgeso. „Aš atėjau per anksti, – tarė jis. – Mano valanda dar neišmušė. Šis siaubingas įvykis dar tik pakeliui ir artėja – jis dar nepasiekė žmonių ausų. Žaibui ir griausmui reikia laiko, žvaigždynų šviesai reikia laiko, žygiams reikia laiko, kad juos išgirstų ir pamatytų, kai jie jau bus atlikti. Šis žygis yra dar toliau nuo jūsų už pačius tolimiausius šviesulius – *ir vis dėlto jūs tai padarėte*!" – Dar pasakoja, kad tą pačią dieną tas

G. van de Vusteinės (*Woestijne*) paveikslas **„Jėzus Kristus atpirkėjas"**. Jėzus žvelgia į mus ypatingu žvilgsniu. Ką jis byloja?

pamišėlis puldinėjo į visas bažnyčias ir giedojo *Requiem aeternam deo*. O išvarytas lauk ir kvočiamas, vis kartojo: 'Kas gi yra šios bažnyčios – ar ne Dievo kapai ir antkapiai?'"[1]

Ką reiškia metafora „nužudyti Dievą"?
Kodėl bažnyčios – Dievo antkapiai?
Nyčės (*Nietzsche*) pamišėlis sielojasi dėl Dievo mirties. Kodėl?
Kodėl Dievo netekimas gali kelti neviltį?

[1] Nietzsche F. *Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe in 15 Bänden.* Hrsg. v. G. Colli und M. Montinari. Bd. 3, München, 1999, p. 480–482. Vertė T. Sodeika.

Kas yra žmogui Dievas? Ko žmogus tikisi iš Dievo? Ar visi tikisi to paties?

6.f. Dievas – kūrėjas ar globėjas? *Žanas Polis Sartras* (*Jean-Paul Sartre*)

Aš pats nejutau kunigams jokios neapykantos: kai jie kalbėdavo su manim, jų veidai visuomet būdavo malonūs, prakilnūs, kupini gerumo ir susižavėjimo, žvilgsnis gilus – vis tai ypatybės, už kurias aš itin vertinau ponią Pikar ir kitas senas damas, draugaujančias ir kartu skambinančias su motina; tai buvo senelio neapykanta, o ne mano. Jam pirmajam atėjo į galvą patikėti mane savo draugui abatui, tačiau, kai ketvirtadieniais vakare parvesdavo mažąjį kataliką namo, jis neramiai stebėdavo mane ir stengdavosi išskaityti iš akių, ar neįleido šaknų papizmas, ir neiškęsdavo manęs nepašiepęs. Šitokia dviprasmiška padėtis truko gal kokį pusmetį. Vieną gražią dieną aš įteikiau mokytojui rašinį apie Kristaus kančią; šeimoje jis buvo sukėlęs visuotinį susižavėjimą, ir motina pati jį savo ranka perrašė. Tačiau mokykloje darbas tesusilaukė sidabro medalio. Nusivylimas mane pastūmėjo į netikėjimą. Iš pradžių Dibildoso mokyklą lioviausi lankyti dėl ligos, paskui dėl atostogų, o rudenį, prasidedant naujiems mokslo metams, pareiškiau visiškai nebeisiąs. Dar daugelį metų aš nenutraukiau oficialių ryšių su Visagaliu, tačiau privačiai su juo nebesusitikdavome. Tik vieną kartą man pasirodė, jog jis egzistuoja. Tuomet, bežaisdamas degtukais, pradeginau kilimėlį, o kai jau rengiausi savo nusikaltimo pėdsakus užmaskuoti, staiga mane pamatė Dievas, aš pajutau jo žvilgsnį savo galvos viduje ir ant rankų. Ėmiau blaškytis po vonios kambarį, baisingai iš visur matomas – gyvas taikinys. Mane išgelbėjo pasipiktinimas: aš įsiutau dėl tokio įžūlaus nekuklumo ir ėmiau keiktis, murmėdamas kaip senelis: „Po velnių, po šimts velnių!" Daugiau jis niekad į mane nebežiūrėjo.

Štai ir papasakojau, kaip niekais nuėjo pašaukimas: man reikėjo Dievo, jį man davė, aš jį priėmiau, nesuprasdamas, kad jo ir ieškojau. Neįleidęs šaknų mano širdyje, jis kurį laiką dar ten skurdo, paskui numirė. Ir šiandien, kai kas nors užsimena man apie jį, aš be kartėlio pajuokauju, lyg senas mergininkas, susitikęs buvusią gražuolę: „Prieš penkiasdešimt metų, jei ne tas nesusipratimas, klaida, atsitiktinumas, kuris mus išskyrė, tarp mūsų galėjo kas nors būti."[1]

Kokio Dievo troško berniukas? Kodėl? Kodėl Dievas jį nuvylė?
Kuo skiriasi tikėjimas „iš padorumo" nuo tikrojo tikėjimo?
Kodėl tikėjimas kartais susvyruoja arba ir visai griūva?

[1] Sartras Ž. P. *Žodžiai*. V.: Vaga, 1966, p. 93–95. Vertė A. Merkytė.

Kas gi vis dėlto pirmesnis Dievo ir žmogaus santykyje: žmogus ar Dievas?

6.g. Dievas – žmogaus dvasia. *Liudvigas Fojerbachas (Ludwig Feuerbach)*

Dievo supratimas yra žmogaus savimonė, Dievo pažinimas – savęs pažinimas. Pasakyk man, kas tavo Dievas, ir aš pasakysiu, kas tu pats, – abu apibūdina vienas kitą. Tai, kas žmogui yra *Dievas, yra jo paties dvasia, jo siela, o žmogaus dvasia, jo siela, jo širdis – tai jo Dievas*: Dievas yra jo vidinės esmės *atsiskleidimas*, jo „aš" *pasireiškimas*. Religija – tai iškilmingas užslėptų žmogaus lobių atidengimas, tai giliausiai širdyje laikomų ketinimų prisipažinimas, tai *vieša jo meilės paslapčių išpažintis*.

Nors mes religiją, Dievo supratimą ir apibūdiname kaip žmogaus savimonę, bet tai dar nereiškia, kad tikintis žmogus tiesiogiai suvokia, jog jo Dievo supratimas susijęs su jo paties esmės supratimu, atvirkščiai, tokio supratimo nebuvimas kaip tik ir teikia galimybę šiai savotiškai religijos esmei atsirasti. Kad išvengtume panašaus nesusipratimo, geriau formuluokime taip: religija yra *pirmoji*, bet *netiesioginė* žmogaus *savimonė*. Dėl to religija visada eina pirm filosofijos tiek visos žmojijos, tiek atskiro žmogaus istorijoje. Savo esmės žmogus iš pradžių ieško visur kitur, bet *ne* savyje. Iš pradžių jis ją suobjektina, tarsi tai būtų ne jo, o kita esmė. Religija – tai žmonijos *vaikiškoji esmė*; o vaikas mato savo esmę, save kaip žmogų lyg kažką atskira nuo savęs, taigi žmogus, kaip tas vaikas, irgi suobjektina save taip, tartum čia būtų ne jis, o kitas žmogus. Istorinė religijų raida rodo, kad tai, kas ankstesnei religijai atrodė objektyvu, dabar pasidarė subjektyvu, t. y. kas anksčiau buvo pripažįstama ir garbinama kaip *dieviška*, dabar laikoma *žmogiška*. Kiekvienai vėlesnei religijai ankstesnioji atrodo kaip stabmeldystė: juk anksčiau žmogus garbino savo *paties esmę*. Žmogus save suobjektino, bet tame objekte neįžvelgė savo esmės; vėlesnioji religija žengia šia linkme žingsnį pirmyn; todėl bet kokia pažanga religijoje yra susijusi su gilesniu savęs pažinimu. Tačiau kiekviena atskira religija, kuri savo vyresniąsias seseris vadina stabmeldėmis, *pati* susilaukia to paties likimo, ir tai neišvengiama, nes priešingu atveju ji jau nebebūtų religija, prarastų savo bendrąją religijos esmę [...]. [...]

Religijoje, bent jau krikščionių, aiškiai matomas *žmogaus santykis su pačiu savimi*, arba, teisingiau – *su savo esme*, bet tas santykis su savo esme

atrodo taip, tarsi tai būtų *ne savoji, o kita esmė. Dieviškąją esmę sudaro ne kas kita, kaip* žmogiškoji esmė, arba, tiksliau sakant, *žmogaus esmė,* iš kurios pašalintas individualaus, t. y. tikrojo, kūniškojo žmogaus ribotumas ir kuri paversta objektu, ir ši esmė *pripažįstama* ir *garbinama kaip kita, nuo žmogaus nepriklausoma ir atskira esmė* [...].[1]

Kodėl žmogus trokšta Dievo?
Kuo skiriasi gyvasis Dievas nuo garbinamojo Dievo?
Ar įmanomas susitikimas su Dievu? Kada ir kur?

6.h. Aš šalia. *Raineris Marija Rilkė* (*Rainer Maria Rilke*)

Kaimyne Dieve, jei naktim už sienos
tave trukdau kada bilsmu gaudžiu,
tai tik todėl, kad aš tave girdžiu
alsuojant ir žinau: tu menėj vienas.
Ir niekas, jei ištiktų negalia,
tau gerti nepaduos, nors tiesi ranką,
o aš klausaus. Vien ženklo man užtenka:
juk aš šalia.

Tarp mudviejų juk atsitiktinai
tik siena ši; ir jei kada išsprūs
šūksnys iš lūpų tau ar man, jinai
galbūt sugrius,
gal subyrės visai.

Iš tavo ji paveikslų ištisai.

Paveikslai kaip vardai tave paslėpę.
Ir jeigu kartais mano gelmėse
sužibs tave įžvelgianti šviesa,
tik rėmų blizgesys jai atsiliepia.

[1] Fojerbachas L. *Krikščionybės esmė.* V.: Mintis, 1985, p. 63–65. Vertė A. Tekorius.

A. Modiljanio (*Modigliani*) paveikslas **„Alisa“.** Ką byloja kryželis ant mergaitės krūtinės?

Ir vėl jutimai mano išsikvėpę
vis nuo tavęs toli, vis tremtyse.[1]

Kaip manote, kur tiksliau išreikštas Dievo buvimo įrodymas – poeto Rilkės (*Rilke*) eilėraštyje ar Anzelmo Kenterberiečio ir Tomo Akviniečio argumentavimuose?

[1] Rilke R. M. *Poezija* / sudarė S. Geda.V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996, p. 31. Vertė A. Gailius.

6.i. Kas gali jį protu patirti? *Johanas Volfgangas Gėtė (Johann Wolfgang Goethe)*

MARGARITA

Pasižadėk man, Heinrichai.

FAUSTAS

Aš pažadu bet ką tau.

MARGARITA

Neišdrįstu paklausti, ką tau Dievas reiškia.
Esi tu geras ir švelnus kaip reta,
Bet tavo santykiai su juo tikrai neaiškūs.

FAUSTAS

Nurimk, mieloji, patikėki mano žodžiais,
Už tuos, kur myliu, net gyvybę atiduočiau
Ir stočiau už jausmus ir už bažnyčią draugo!

MARGARITA

Bet to per maža, reikia ir tikėt!

FAUSTAS

Nejaugi?

MARGARITA

Ak, jei bent kartą būtum nuolankesnis man tu!
Nejau tu negerbi net ir švenčiausių sakramentų?

FAUSTAS

Aš juos gerbiu.

MARGARITA

Bet abejingai jais bodies.
Tu nelankai mišių, seniai buvai išpažinties.
Ar Dievą tu tiki?

FAUSTAS

O kas galėtų atsakyti žmogui,
Kad Dievą tiki?
Paklausk kiekvieno kunigo ar teologo,
Ir dažno jo atsakymas ne sykį
Atrodys lyg patyčios.

MARGARITA

Tai, vadinas, ne?

FAUSTAS

Švelni būtybe, išklausyk mane!
Kas gali jį protu patirt,
Kad drįstų tvirtint:
„Aš tikiu!"
Kieno esybė
Iš puikybės
Ištarti drįs: „Aš netikiu į jį."
Ar jis, tvėrėjas[1]*,*
Pagrindas būties,
Nesutveria[2] *ir nepagrindžia*
Manęs, tavęs, savęs paties?
Ar skliautai dangiški negaubia mūsų?
Argi ne žemę jaučiame po kojų?
Argi virš mūsų draugiškai nespindi
Žvaigždynų amžina šviesa?
Argi ne tau aš į akis žvelgiu,
Ir visa persmelkia
Jausmus ir protą,
Ir visa, ko akivaizdžiai nematom,
Pajuntam glūdint paslapty visatos?
Išmok didybę jos širdim priimti,
Patirk būties pilnatvę sieloj,
Ir štai tada galėsi pavadinti
Kaip nori – meile, laime ar Dievu!
Aš nerandu tam vardo, aš jaučiu.
O žodis – tiktai kevalas minčių,
Jis tarsi kylantys nuo žemės dūmai,
Aptemdantys padangės mėlynumą.

MARGARITA

Tai skamba ir prasmingai, ir gražiai;
Ir mūsų kunigas pasako panašiai,
Tik žodžiais gal šiek tiek kitais.

FAUSTAS

Bet argi gali žodžiai ką pakeist?
Vienodais patyrimais gyvos širdys,
Jausmai tie patys – žodžiai gali skirtis,
Kodėl gi man nepasakyt savaip?

[1,2] Tvėrėjas, nesutveria *ntk.* – kūrėjas, nesukuria.

MARGARITA

Tavęs paklausius – gal ir taip,
Bet neapleidžia abejonės,
Ar tu tikrai esi krikščionis.[1]

Kodėl Margaritai svarbu, kad Faustas tikėtų Dievą?
Kaip manote, ar jis tiki?
Kaip atskirti tikintįjį nuo netikinčiojo? Ar būtina atskirti?
Ar tikėjimas – ne kiekvieno žmogaus asmeninis reikalas?
Ar klausimas „Ar tu tiki?" nepažeidžia kito žmogaus privatumo?
Kuo virsta Dievas, kai sakome „jis"?
Ar Dievą įmanoma pamatyti?

6.j. Dievas – daiktas ir gyvas Dievas. *Martinas Buberis* (*Martin Buber*)

Pati amžinojo *Tu* esmė tokia, kad jis negali virsti *Tai*; nes pati jo esmė neleidžia taikyti jam mato ar ribos, net jei tai būtų neišmatuojamojo matas ir beribio riba; nes pati jo esmė neleidžia jo traktuoti kaip savybių sumos, net jei tai būtų begalinė transcendentinių savybių suma; nes Jo nerasime nei pasaulyje, nei anapus pasaulio; nes Jo neįmanoma patirti; nes Jis negali būti mąstomas; nes mes nusidedame jam, Esančiajam, kai sakome: „Tikiu, kad jis yra"; juk „jis" – tik metafora, o „tu" – ne.

Vis dėlto mes paklūstame savajai prigimčiai, paverčiame amžinąjį *Tu* „tuo", „kažkuo", Dievą paverčiame daiktu. Tačiau tai ne savavaliavimas. Daiktinė Dievo istorija, Dievo-daikto kelionė per religijas ir jų marginalines formas [...], per jų nušvitimus ir užtemimus, jų gyvybę skatinančius ir gyvybę naikinančius laikotarpius, pasitraukimą nuo gyvojo Dievo ir grįžimą pas Jį, esamybės, įpavidalinimo [...], suobjektinimo, susąvokinimo, išsklaidymo (*Auflösung*), atnaujinimo permainos – visa tai yra kelias, vienintelis kelias.

Išsakytas religijų žinojimas ir jų įsteigtas (*gesetzte*) veiksmas – iš kur tai randasi? Apreiškimo esamybė ir jėga (juk visos religijos apeliuoja į vienokį ar kitokį apreiškimą – žodžio, gamtos, sielos – (tiksliau [...], egzistuoja tik apreiškimo religijos)), esamybė ir jėga, kurias žmogus gauna apreiškime, – kaip visa tai tampa „turiniu"?

[1] Goethe J. W. *Faustas*. V.: Tyto alba, 1999, p. CCXXII–CCXXV. Vertė Antanas A. Jonynas.

Atsakymas dvisluoksnis. Išorinį, psichinį, sluoksnį pažįstame tada, kai nagrinėjame žmogų patį savaime, atsietai nuo istorijos. Vidinį, faktinį, sluoksnį, religijos profenomeną pažįstame tada, kai jį grąžiname į istoriją. Abu sluoksniai sudaro visumą.

Žmogus trokšta turėti Dievą; jis trokšta turėti Dievą nepertraukiamai laike ir erdvėje. Jis nenori apsiriboti vien neišsakomu prasmės patvirtinimu, jis nori matyti prasmę, išskleistą kaip dalyką, kurio galima vis iš naujo imtis ir kurį galima vis iš naujo turėti, laike ir erdvėje nesutrūkinėjusį kontinuumą, kuris garantuotų jam gyvenimą kiekviename taške ir kiekvieną akimirką.

Grynojo santykio gyvenimo ritmo, aktualybės ir latentiškumo kaitos, kurioje nyksta tik mūsų santykio jėga (tad nyksta ir esamybė, bet ne pirmapradė esamybė (*Urpräsenz*), šios kaitos nepakanka, kad būtų patenkintas žmogiškasis tolydumo troškimas. Žmogus trokšta sklisti laike, trokšta tąsos. Ir tada Dievas tampa tikėjimo [...] objektu. Iš pradžių tikėjimas papildo laike santykio aktus; ilgainiui jis juos pakeičia. Vietoj visada naujo esybinio judesio (*Wesensbewegung*) – susitelkti ir išeiti susitikti – dabar yra rymojimas tikimame *Tai*. Kovotojo, pažįstančio Dievo artumą ir Jo atokumą, beatodairiškas pasitikėjimas vis labiau virsta tvirtu naudotojo įsitikinimu, kad jam nieko negali atsitikti, nes jis tiki, jog yra Tas, kuris neleis, kad jam kas nors atsitiktų [...].

Be to, grynojo santykio gyvenimo struktūra, *Aš* „vienišumas" *Tu* akivaizdoje, dėsnis, reiškiantis, jog žmogus (nesvarbu, kiek vietos susitikime jis palieka pasauliui) gali išeiti pasitikti Dievo ir sutikti Dievą tik kaip asmuo, irgi nenumalšina žmogiškojo tolydumo troškulio. Žmogus trokšta pripildyti savimi erdvę, trokšta atvaizdo (*Darstellung*), kuriame tikinčiųjų bendruomenė susijungtų su savo Dievu. Taip Dievas tampa kulto objektu. Bet kultas iš pradžių tik papildo santykio aktus: jis įtraukia gyvą maldą, tiesioginį *Tu*-sakymą į erdvinį, nepaprastai išraiškingą sąryšį ir juos susieja su juslių gyvenimu; tačiau ir jis ilgainiui virsta pakaitalu – kai bendruomenės malda ne palaiko asmeninę maldą, o ją išstumia ir – kadangi esybinis veiksmas nepripažįsta jokių taisyklių – kai asmeninę maldą išstumia į taisyklių rėmus įspraustos pamaldos.

Tačiau iš tikro grynajam santykiui erdvėlaikinis patvarumas gali būti suteiktas tik tada, kai tas santykis įsikūnija visoje gyvenimo materijoje. Jo neįmanoma išsaugoti (*bewahren*), jį galima tik patvirtinti darbais (*bewähren*), jį galima tik atlikti (*getan*), tik įgyvendinti (*in Leben eingetan*). Žmogus, kuris tapo santykio su Dievu dalyviu, gali būti tame santykyje adekvačiai tik tada, kai jis pagal savo jėgas ir pagal kiekvienos dienos matą vis iš naujo įtikrovina Dievą pasaulyje. Tai vienintelis tikras tolydumo laidas. Tikrasis patvarumo laidas yra tai, kad grynasis santykis gali būti realizuotas esybei

tampant *Tu*, ją pakeliant į *Tu aukštį*, idant šventasis pamatinis žodis aidėtų visame kame; taip žmogaus gyvenimo laikas virsta tikrovės pilnatve; net jei jis negali ir neturi įveikti *Tai*-santykio, tai santykis taip persmelkia žmogaus gyvenimą, kad laikas jame įgyja švytintį, spinduliuojantį stabilumą; tada aukščiausio susitikimo akimirkos yra nebe žaibai tamsoje, o giedrą žvaigždėtą naktį patekantis mėnulis. Tad tikrasis erdvinio patvarumo laidas yra tai, kad žmonių santykis su jų tikruoju *Tu*, spinduliai, nuo kiekvieno *Aš* taško einantys į centrą, sudaro ratą. Pirminis dalykas yra ne periferija, ne bendrystė, o spinduliai, bendras santykis su centru. Tik jis laiduoja tikrą bendruomenės patvarumą.

Tik tada, kai laikas pririšamas prie santykį atliepiančio išganingo gyvenimo, o erdvė pririšama prie bendruomenės, suvienytos apie centrą, tik tada, kai randasi abu šie ryšiai, apie neregimą, iš eono kosminės medžiagos dvasioje pastatytą altorių susikuria žmogiškasis kosmosas [...], ir jis būva tik tol, kol būva anie ryšiai.

Susitikimas su Dievu [...] ištinka žmogų ne tam, kad jis turėtų reikalą su Dievu [...], o tam, kad jis pasaulyje patvirtintų prasmę. Kiekvienas apreiškimas yra pašaukimas ir misija. Bet, užuot šią misiją atlikęs, žmogus nuolat gręžiasi į Apreiškiantįjį; užuot turėjęs reikalą su pasauliu, jis nori turėti reikalą su Dievu. Jam šitaip atsigręžus, priešais pradingsta *Tu*, ir jam nebelieka nieko kita, tik įstatyti *Tai*-Dievą į daiktiškumą, patikėti, kad jis žino Dievą kaip *Tai*, ir kalbėti *apie* Jį. Autistiškas [...] žmogus, užuot tiesiogiai ką nors (pojūtį, simpatiją) gyvenęs, reflektuoja savo suvokiantį arba simpatizuojantį *Aš* ir taip prasilenkia su vyksmo tiesa; taip ir žmogus, kuriam Dievas yra tapęs narkotiku [...] – beje, jie abu puikiausiai sugyvena vienoje sieloje, – užuot leidęs veikti dovanai, reflektuoja dovanojantįjį ir abu praranda.[1]

Kodėl klusnumas Dievui neįmanomas be ištikimybės jo kūriniams?
Ar įmanomas žmogaus ir Dievo dialogas? Kaip jį užmegzti?
Ar šis dialogas žodinis?

6.k. Dievas ir tyla. *Tomas Mertonas* (*Thomas Merton*)

Paskaitę šventųjų gyvenimus bei mistinių patirčių aprašymus daugelis žmonių ima manyti, kad mistiko gyvenimas turėtų būti panašus į Vagnerio operą. Ten nuolatos dedasi baisūs dalykai. Kiekvieną naują dvasios krus-

[1] Buber M. *Dialogo principas* I. V.: Katalikų pasaulis, 1998, p. 178–182. Vertė T. Sodeika.

Himalājai. „Kosminis rytas pusdevinto kilometro aukštyje." Alpinisto **Vlado Vitkausko** nuotrauka. Vokiečių istorikas ir filosofas **J. Herderis** (***Herder***) susiejo Senojo Testamento legendą su Tolimū̃jų Rytũ legendomis. Kultūros ir istorijos raida, jo manymu, rodo, kad žmonija atsiradusi Ãzijoje – tarp Kìnijos ir Tibèto. Tai liudija šių tautų mitai. Ãzijos kalnynų tautų legendos kalba apie rojų, tarpstantį aukštame kalne, kurio gyvasis šaltinis teikia gyvybę visam pasauliui.

telėjimą lydi griausmas ir žaibai. Dangus plyšta, siela palieka kūną ir keliauja nuostabios nežemiškos šviesos link. Ten ji stoja į akistatą su Dievu, o visa tai lydi milžiniškas skraidančių, giedančių, trimituojančių angelų bei šventųjų *Turnverein*. Pagaliau prasideda iškalbingas pasikeitimas nuomonėmis tarp sielos ir Dievo. Viskas vyksta kaip operos duete ir trunka mažų mažiausia septynias valandas (mat septyni – mistinis skaičius). Visa tai nuolatos pertraukia žemės

drebėjimai, saulės ir mėnulio užtemimai bei supersubstancinių bombų sprogimai. Galiausiai po trumpos muzikinės uvertiūros, po kurios turėtų prasidėti Pasaulio pabaiga ir Paskutinis teismas, siela sukiniais grįžta į kūną ir mistikas atgauna žadą. Jis vėl išvysta jį apspitusius susižavėjusius bičiulius vienuolius, kurių pora slapta užrašinėja visas įvykio smulkmenas, savaime aišku, kaupdami medžiagą būsimajam kanonizavimo procesui.

Galima drąsiai tvirtinti, kad vidinio gyvenimo šurmulys – tai požymis įkvėpimo, ateinančio iš mūsų emocinių išgyvenimų arba siunčiamo dvasios, kuri išties nėra Šventoji Dvasia. Šventosios Dvasios įkvėpimas yra tylus, nes Dievas ima byloti tik nurimusioje sielos gelmėje. Jo balsas teikia ramybę. Jis nesukelia egzaltacijos, priešingai – nuramina, o egzaltacija kyla iš netikrumo. Dievo Balsas yra tikrybė. Kai veikiame jo skatinami, tai veikiame tvirtai ir ramiai. Kur kas dažniau (ko gera, visuomet) Jis liepia mums nurimti, stabtelti. Jis parodo mums sumanymų, kuriuos ketinome realizuoti Dievo garbei, tuštumą ir painiavą. Jis gelbsti mus nuo paskatų, kurios pastūmėtų mus į beatodairišką rungtyniavimą su kitais žmonėmis. Jis išvaduoja mus nuo ambicijų. Šventąją Dvasią galime pažinti iš to, kad ji pažadina mumyse romumą ir nuolankumą.[1]

Dievas prabyla „tik nurimusioje sielos gelmėje".
Kodėl?
Galite ir neatsakyti.
Tiesiog perskaitykite medituoti skirtą tekstą.

(11) ...Pūtė didelis vėjas,
jis buvo toks stiprus,
kad skaldė kalnus ir trupino į gabalus uolas prieš VIEŠPATĮ,
bet VIEŠPATIES nebuvo vėjyje.
Po vėjo – žemės drebėjimas,
bet VIEŠPATIES nebuvo žemės drebėjime.
(12) Po žemės drebėjimo – ugnis,
bet VIEŠPATIES nebuvo ugnyje.
O po ugnies – švelnios tylos balsas.
(13) Jį išgirdęs, Elijas apsigaubė veidą skraiste ir išėjęs atsistojo prie olos angos.

1Kar 19, 11–12

[1] Merton T. *The Ascent to Truth*. HBJ Publishers, 1981, p. 185–186. Vertė T. Sodeika.

7. MYLINTIS ŽMOGUS

F. Knopfo ***(Khnopff)*** paveiksle **„Menas, arba meilės glamonės“ („Sfinksas“)** matome dvi švelniai susiglaudusias būtybes: vyrą ir moterį leopardo kūnu. Ką byloja jų veidų išraiškos?

Meilė – tai atviras ir pagarbus santykis su kitu, priešingas kovai. Kaip kovojantis žmogus tampa mylintis? O gal meilė neneigia kovos, tik ją perkeičia? Ar vis dėlto neigia? Kuo meilės fenomenas skiriasi nuo kovos fenomeno? Raskite meilės ypatybes toliau pateikiamose ištraukose.

Hartmanas (*Hartmann*) sako, kad meilė – tai paslaptingas manojo *Aš* dalyvavimas kito žmogaus išgyvenimuose. Kaip jūs tai suprantate? Kodėl „mylintis žvilgsnis – tai regėtojo, pranašo žvilgsnis"?

7.a. Mylintis žvilgsnis. *Nikolajus Hartmanas* (*Nicolai Hartmann*)

Nuoširdi artimo meilė iš tikrųjų yra tiesiog nuostabus dalykas, – vien tam, kad pripažintume šį fenomeną, reikalingas nemenkas tikėjimas. Tai paslaptingas manojo „Aš" dalyvavimas kito „Aš" išgyvenimuose, jausmuose ir net doroviniame gyvenime, šiaip atskirtų vienas nuo kito „Aš" ir „Ne Aš" pasaulių etinis komunikavimas...

Artimo meilė *a priori* nesiriboja vien materialiais, išoriškais kito žmogaus išgyvenimų objektais ar tų išgyvenimų pretekstais, sykiu su empirine duotybe, kaip prielaida, ji visų pirma aprėpia tik emocinį paties išgyvenimo pobūdį. To, kad kas nors kenčia, yra susikrimtęs ar pan., aš negaliu sužinoti kitaip, kaip tik iš išorinės padėties, kurioje jis atsidūręs, arba iš išorinių jo elgesio bruožų. Tačiau ką reiškia kančia ir ypač tam tikra kančia (ką reiškia kęsti konkretų skausmą), arba kokia yra ta ypatinga graužatis, šitai aš galiu tik „*a priori* jausti". Iš to kyla ir intuityvus kiekvieno mylinčiojo suvokimo pobūdis, išvirstantis į susitapatinimą su tuo, kurį myli. Mylintis žvilgsnis – tai regėtojo, pranašo žvilgsnis. Žaibiškai iš menkiausio ženklo – iš pusės žodžio, iš skausmingo šypsnio – jis atspėja sudėtingiausias vidines būsenas. Jis remiasi apriorine mano paties jausmo reakcijos į kito jausmą nuostata ir ši nuostata yra ankstesnė už bet kurį išorės poveikį. Kai mums intuityviai ima skleistis kito žmogaus vidinis gyvenimas, kiekvieną kartą atrodo, tarsi mes jį jau seniai būtume pažinoję.[1]

Gal meilė ir yra tai, kas iš esmės žmogų skiria nuo gyvūno?

[1] Hartmann N. *Ethik*. Walter De Gruyter. Vlg., Berlin, 1962, p. 455–456. Vertė T. Sodeika.

Kodėl sublimuotas seksualumas dar nėra meilė? Kaip žvelgia į savo partnerį mylintis žmogus?
Parašykite anoniminį rašinį tema „Aš myliu ją (jį), nes...“.
Ar mylint trokštama mylimą žmogų pakeisti kuo nors kitu?

7.b. Meilė kaip pirmapradis fenomenas. *Viktoras Emanuelis Franklis (Viktor Emmanuel Frankl)*

Meilė – tik žmogui būdingas fenomenas. Tai specifinis žmogaus bruožas, t. y. jos neįmanoma redukuoti į žemesnius negu žmogus reiškinius arba ją iš tų žemesnių reiškinių išvesti. Būdama „pirmapradis fenomenas“, kuris kaip toks negali būti redukuotas į ką nors kita, meilė yra aktas, žmogiškąjį buvimą darantis būtent žmogišką, kitaip tariant, meilė yra egzistencinis aktas. Dar daugiau: ji yra koegzistencinis[1] aktas *kat exochen*[2] – juk meilė yra būtent toks santykis tarp vieno žmogaus ir kito, kuris leidžia mums suvokti partnerį kaip nepakartojamą ir vienintelį. Trumpai tariant, meilei būdingas susitikimo pobūdis, o susitikimas reiškia, jog turime reikalą su asmens ir asmens santykiu.

Meilė yra ne tik *tikrasis*, bet ir *pirmapradis* žmogiškas fenomenas[3], kitaip sakant, ji nėra epifenomenas[4]. Tačiau ji bus epifenomenas, jei, kaip tai daro psichoanalitinės ar psichodinaminės doktrinos, ją interpretuosime kaip seksualumo sublimavimą[5]. Bet meilė negali būti seksualumo sublimavimas jau vien dėl to, kad ji pati yra sąlyga ir prielaida proceso, kur apskritai vargu ar įmanoma kalbėti apie tokį dalyką kaip sublimavimas – kai žmogui augant ir bręstant seksualumas tampa vis labiau integruojamas. [...]

Tai, kad tikrai mylintis žmogus regi partnerį kaip nepakartojamą ir vienintelį dvasinį asmenį, aiškiai matyti iš to, kaip meilę išgyvena kiekvienas žmogus. Įsivaizduokime, kad jis myli konkretų žmogų ir jo vienu ar kitu būdu netenka (tas žmogus miršta ar kur išvyksta). Mylinčiajam pasiūlomas mylimojo antrininkas – kitas žmogus, kuris psichofiziniu požiūriu kaip

[1] Koegzisteñcija – bendras buvimas, sambūris.
[2] Išskirtinai (*gr.*).
[3] Fenomènas – reiškinys.
[4] Epifenomènas – šalutinis reiškinys, lydintis reiškinius, bet nedarantis jiems įtakos.
[5] Sublimãcija (lot. *sublimatio* – iškėlimas, išaukštinimas) – potraukio, kurio negalima realizuoti, perkėlimas į produktyvią veiklą.

du vandens lašai panašus į pirmąjį. Jei paklausime, ar mylintysis gebės tiesiog perkelti savąją meilę į tą kitą žmogų, jis neabejotinai atsakys, jog šitai neįmanoma. Iš tikrųjų tokio tikros meilės „perkėlimo" įsivaizduoti neįmanoma. Juk tas, kuris tikrai myli, savuoju mylėjimu „suvokia" ne kokias nors psichines ar fizines savybes, „slypinčias" mylimame asmenyje, ne vieną ar kitą ypatybę, kurią jis „turi", o veikiau tai, kas jis „yra" kaip vienintelis ir nepakartojamas. Tad, kaip unikalus asmuo, jis niekados negalės būti pakeistas jokiu antrininku, kad ir koks panašus šis būtų. O šit tam, kuris yra tik „įsimylėjęs", antrininkas gali padėti. Jo įsimylėjimo objektas gali būti nesunkiai perkeltas į antrininką. Juk įsimylėjimo požiūriu jis yra atsigręžęs vien į psichinį charakterį, kurį jo partneris „turi", o ne į dvasinį asmenį – tai yra į „jį", partnerį.

Tad dvasinis asmuo, kaip tikrosios meilės objektas, tikrai mylinčiam žmogui yra nepavaduojamas ir nepakeičiamas, nes jis yra nepakartojamas ir vienintelis. Drauge iš to kyla, kad tikroji meilė pati savaime laiduoja savo tęstinumą laike. Juk kūniška būsena praeina, ir net tam tikra psichikos struktūra nėra pastovi: ir ta kūniška būsena, kuri išreiškia seksualinį susijaudinimą, yra taip pat laikina, lytinis potraukis išnyksta tuojau po to, kai jis patenkinamas; taip pat ir ta psichikos būsena, kuri įprastai vadinama įsimylėjimu, nėra amžina. Tuo tarpu dvasios aktas, kuriuo mes intencionaliai suvokiame asmenį, tarsi pergyvena pats save: jei jo turinys yra reikšmingas, jis reikšmingas visiems laikams. Taip ir tikroji meilė yra būtent mylimo žmogaus „Tu" įžvalga jo taip-bet-ne-kitaip buvime ir ji apsaugota nuo laikinumo, kurio neišvengia atsitiktinės kūno seksualumo ir sielos erotizmo būsenos.

Meilė yra daugiau negu emocinė būsena. Meilė – tai intencionalus aktas. Jo intencijos objektas – kito žmogaus šitaip-būtis. Ši šitaip-būtis – kito žmogaus esmė – kaip ir kiekviena šitaip-būtis, nepriklauso nuo to žmogaus faktinio buvimo. Esmė, „essentia", nepriklauso nuo „existentia" ir todėl pranoksta šiąją. Tik taip, o ne kitaip turėtume suprasti tai, kad meilė geba pergyventi mylimo žmogaus mirtį; tik tada mums taps aišku, kad meilė gali būti „stipresnė" už mirtį, t. y. už mylimo žmogaus egzistencijos sunaikinimą. Mylimo žmogaus faktišką buvimą mirtis, žinoma, sunaikina, tačiau jo šitaip-būties mirtis negali įveikti. Jo unikali esmė, kaip ir visos tikrosios esmės, yra anapus laiko, taigi amžina. [...]

Žinoma, tuo nenorime pasakyti, kad meilė nesiekia „įsikūnyti". [...] Žmogaus kūniškumas tam tikru būdu išreiškia žmogaus charakterį (tai, kas sieliška), o charakteris savo ruožtu išreiškia asmenį (tai, kas dvasiška). Dvasia reiškiasi (jai reikia tų poreiškių), ir tai, kas kūniška ir kas sieliška, virsta

simboliu to, kas glūdi kūne ir per šį išoriškai reiškiasi, bet sykiu nėra vien kūnas. Tikrajai meilei nereikia kūno nei todėl, kad ją pažadintų, nei todėl, kad ją išpildytų. Veikiau ji naudojasi kūnu kaip priemone, kad pasiektų šiuos abu tikslus.[1]

Ką reiškia teiginys „Meilė yra intencionalus aktas"?
Kokį vaidmenį meilėje vaidina žmogaus kūnas?
Ar įmanoma meilę klasifikuoti? Jei įmanoma – kaip? Kokią klasifikaciją siūlo M. Šėleris (*Scheler*)?

7.c. Meilės rūšys. *Maksas Šėleris* (*Max Scheler*)

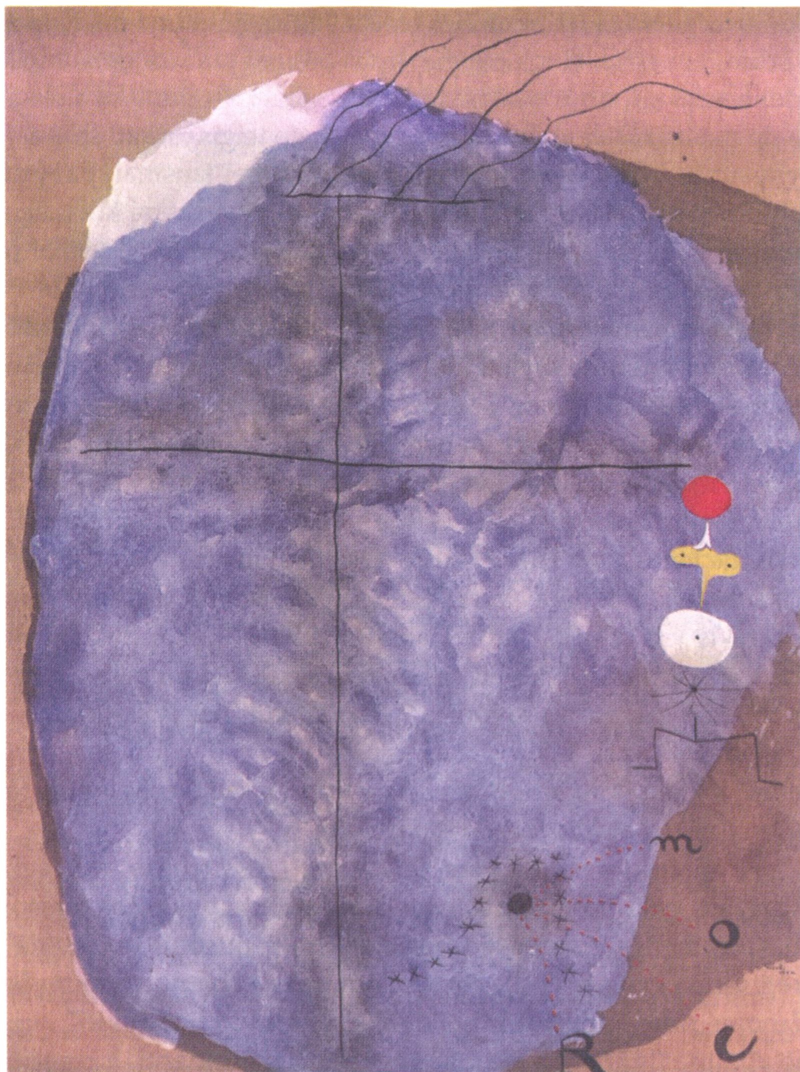
Kadangi visus aktus mes iš principo skirstome į vitalinius, arba kūno, aktus, grynai psichinius, arba „Aš", aktus ir dvasinius, arba asmens, aktus, tai ir meilė bei neapykanta turi tris būties formas: yra dvasinė asmens meilė, psichinė individualaus „Aš" meilė ir vitalinė, arba aistringoji, meilė. Nors vitaliniai, psichiniai ir dvasiniai aktai jau patys savaime kaip aktai (o ne tik pagal savo pagrindus) yra skirtingi ir skirtingai išgyvenami, jie vis dėlto iš esmės yra susiję su tais pagrindais – kūnu, „Aš" ir asmeniu. Kartu šios emocinės aktų formos yra iš esmės susijusios ir su tam tikromis vertybių rūšimis, kaip su savo *noematiniais*[2] *koreliatais*[3]. Vitaliniai aktai susiję su kilnumo ir žemumo, arba „blogio", vertybėmis, psichiniai aktai – su pažinimo ir grožio vertybėmis (kultūrinėmis vertybėmis), o dvasiniai aktai – su šventumo (ir profaniškumo) vertybėmis. Taigi aukščiausia meilės forma yra meilė tiems dalykams (arba asmenims), kuriems būdingas „šventumas"; psichinė meilė, „Aš" meilė, – tai meilė kokioms nors kultūrinėms vertybėms; vitalinė meilė – tai kilnumo meilė. Dalykams, kurie turi tik „malonumo" vertę, nejaučiame nei meilės, nei neapykantos; yra tik malonumo jutimas (bei jo refleksyvūs būdai, pavyzdžiui, „mėgavimasis"), yra ir suinteresuotumas maloniais bei netiesiogiai maloniais, t. y. „naudingais", dalykais, bet meilės čia nebūna*. [...] Daly-

[1] Frankl V. E. *Ärtztliche Seelsorge. Grundlagen der Logoterapie und Existenzanalyse.* Fischer Taschenbuch Vlg., 1987, p. 171–175. Vertė T. Sodeika.
[2] Noemātinis [...] – iš graikų kalbos žodžio, reiškiančio „sumanymas, ketinimas [...]".
[3] Koreliātai – tarpusavyje santykiaujantys elementai, sąvokos.
* Tai teisingai įžvelgė ir N. Malbranšas savo „Recherche de la vérité".
Red. pastaba. Vadovėlyje žvaigždute žymimos pateikiamų tekstų autorių pastabos.

kai, kurie tėra tiktai „malonūs", negali būti tikrai mylimi, kaip negalima padidinti jų vertės iki tokio lygio, kuris būtinai yra susijęs su meilės esme. Todėl nėra ir „juslinės meilės", *kol* žodis „juslinė" šiame kontekste vartojamas kaip meilės rūšies apibūdinimas, o ne kaip teiginys, kad šiuo atveju su meile yra susiję ir į ją įsipynę jusliniai pojūčiai bei jausmai. Pavyzdžiui, grynai „juslinis" santykis su kokiu nors žmogum yra visiškai šaltas santykis, kuriame nėra nei trupučio meilės. Juk tas santykis neišvengiamai priverčia kitą žmogų vien tik tarnauti mūsų pojūčiams, mūsų vartojimui ir – geriausiu atveju – mūsų mėgavimuisi. Tačiau toks santykis visiškai nesuderinamas su bet kokia intencija mylėti kitą kaip kitą. Etiniu aspektu yra visiškai pateisinamas toks santykis su daiktais, kurie neturi jokios kitos vertės, kaip tiktai malonumo vertę, t. y. tik su negyvais arba „negyvais" laikomais (t. y. duotais kaip „negyvi") daiktais. Bet jeigu toks santykis yra su kuo nors, kas turi, kaip fenomenas, kokią kitą, „aukštesnę", vertę, net jei tai būtų ir pati menkiausia vitalinė vertė, pavyzdžiui, santykis su augalu arba gyviu, ir jei egzistuoja tik šis santykis, ir jis nėra vien reiškinys, lydintis kitas jausmų intencijas, tai toks santykis yra „blogas" arba „piktas" („piktas" pačiu didžiausiu mastu tuomet, jei tai yra santykis su asmeniu). Aišku, kad tai pasakytina ir apie tokio pobūdžio santykį su savimi*. Ir šiuo atveju mes susiduriame, aišku, ne su „savimeile", o su tokiu pat dvasinio asmens ir kūno pažeminimu, kaip ir esant tokiam santykiui su kitu. Tuo tarpu gilų šių trijų meilės formų skirtingumą aiškiai atskleidžia daugelis faktų.

Pirmiausia – tai, kad tas pats asmuo tose trijose savo egzistencijos ir vertybių pakopose šioms trims meilės ir neapykantos formoms gali būti *kartu* ir meilės, ir neapykantos objektu (o „juslinis potraukis" vėl gali turėti visai savitą kryptį). Pavyzdžiui, mes gebame giliai mylėti kokį nors žmogų, nors jis mums ir neįkvepia „aistringo potraukio"; priešingai, visa jo vitalinė figūra gali mums būti tiesiog atstumianti; ir priešingai, pasitaiko taip, kad žmogus jaučia kitam žmogui stiprią aistrą (tik jau ne vien „juslinį potraukį"), tačiau partnerio psichinė egzistencija, jo jutimo būdas, jo dvasiniai interesai, jo dvasinė forma, struktūra ir išsilavinimas meilės jam neįkvepia. Rašytojai yra aprašę tokį žmogaus tipą, kuris kartu ir aistringai myli, ir neapkenčia partnerio psichinės esmės, tuo pat metu neapkęsdamas savęs už tai, kad turi mylėti kaip tik tą žmogų, kurio būties vertybių aukštesnių pakopų yra priverstas neapkęsti. Kita vertus, net

* Teisingai apie tai rašė ir I. Kantas savo veikale „Dorovės metafizikos pagrindai", kalbėdamas apie onanizmą.

Ispanų kilmės tapytojas **Ch. Miro (*Miro*)** šį savo paveikslą pavadino **„Meilė“**. Kaip manote, kodėl?

pačioje giliausioje, visus egzistencijos klodus (išskyrus patį asmenį) apimančioje neapykantoje gali išlikti meilė „kito labui“ [...]. Neapykanta, kuri apima ir šitą aukščiausią egzistencijos pakopą, yra „velniška“; neapykanta, apimanti psichinę egzistenciją, – „pikta“, o vitalinė neapykanta – „bloga“. Žmones, kuriems stipriai reiškiasi toks skilimas ir toks neapykantos bei meilės susidūrimas, mes trumpai vadiname „disharmo-

niškos prigimties žmonėmis". Tačiau jau pats faktas, jog visos minėtos „disharmonijos" rūšys gali egzistuoti, įrodo, kad iš esmės galimas toks šių meilės funkcijų išskyrimas net ir tuomet, kai jos faktiškai veikia visos kartu ir yra nukreiptos į vieną objektą. Šia prasme „harmoningos prigimties žmogus" tėra tik ypatingas „laimingas atsitiktinumas". Beje, galimą argumentą, jog tokio pobūdžio „disharmoniškos prigimties žmonės" yra tokie reti, kad, jais remiantis, negalima daryti išvados apie šių meilės formų skirtingumą, galima atremti pabrėžiant, kad šiuo požiūriu visiškai harmoningos prigimties žmonės yra ne mažesnė retenybė. [...] Pakalbėkime, pavyzdžiui, apie meilę ta aukščiausia prasme, kuria šis žodis vartojamas Budos kalbose arba Evangelijose, tarkime, tokiame sakinyje: „Mylėk Dievą labiau už viską, o savo artimą kaip save patį" *(Mt 22, 37–39)*. Jei bandysime vaizdžiai aprašyti tokią meilę, tai prieš mūsų akis iškils kilniausių ir švenčiausių žmonių visoje istorijoje figūros. Paskui mes vartojame šį žodį tokiuose junginiuose kaip „meilė draugui", „sutuoktinių meilė", „meilė tėvams, broliams ar seserims" ir visuomet turime galvoje ir aną dvasingąją meilę svetimiems individams. Pagaliau žodį „meilė" be jokių priedų mes vartojame kaip meilės aistros tarp vyro ir moters apibūdinimą. Tuo tarpu jau pati kalba grynai juslinius ryšius priešpriešina meilei, taip pat ir bet kokiai meilei.[1]

Kodėl negalime mylėti tik tai, kas teikia malonumą? Kodėl santykis su kitu žmogumi be meilės yra smerktinas? Ar įmanoma jausti aistrą be meilės? Ar įmanoma mylėti ir kartu neapkęsti?
Kuo skiriasi meilė, kaip fizinė aistra, nuo kitų meilės rūšių?

7.d. Meilė kaip fizinė aistra. *Žanas Žakas Ruso* (*Jean-Jacques Rousseau*)

Tarp žmogaus širdį jaudinančių aistrų yra viena, liepsninga, nesutramdoma, kuri vieną lytį padaro reikalingą kitai; aistra siaubinga, niekinanti visus pavojus, įveikianti visas kliūtis; savo siautuliu ji, rodos, gali sunaikinti žmonių giminę, kurią jai skirta išsaugoti. Kuo pavirs žmonės, tapę

[1] Šeleris M. *Simpatijos esmė ir formos // Laikas ir idėjos* / sudarė A. Rybelis. V.: Mintis, 1980, p. 186–190. Vertė A. Gailius.

auka šios nežabotos ir šiurkščios aistros, nežinančios nei gėdos, nei saiko, ir kasdien kraujo kaina atsikariaudami savo meilės objektą?

Visų pirma reikia pripažinti, kad kuo aistros siautulingesnės, tuo būtinesni įstatymai, kad jas pažabotų. Tačiau nors netvarka ir nusikaltimai, kuriuos tarp mūsų kasdien sukelia šios aistros, pakankamai gerai atskleidžia įstatymų nepakankamumą šiuo atžvilgiu, būtų nebloga ištirti, ar ši netvarka neatsirado kartu su pačiais įstatymais; nes, jeigu įstatymai būtų pajėgūs kovoti su netvarka, galima būtų bent jau pareikalauti, kad jie likviduotų tą blogį, kuris be jų apskritai neegzistuotų.

Iš pradžių meilės jausme dvasinį pradą atskirsime nuo fizinio. Fizinis – tai apskritai geismas, vieną lytį traukiąs susijungti su kita; dvasinis – tai, kas sukonkretina šį geismą ir nukreipia jį tik į vieną objektą arba bent suteikia šiam geismui, nukreiptam į šį trokštamą objektą, didžiausią įtampos laipsnį. Taigi, nesunku pastebėti, kad dvasinė meilės pusė – tai dirbtinis jausmas, pagimdytas gyvenimo visuomenėje ir labai išmaningai ir uoliai šlovinamas moterų, siekiant sustiprinti savo valdžią ir padaryti viešpataujančią tą lytį, kuri turėtų paklusti. Šis jausmas, besiremiąs tam tikromis grožio ir pranašumų sampratomis, kurių laukinis apskritai negali turėti, ir palyginimais, kurių jis visiškai nesugeba daryti, jam turi būti beveik nepažįstamas. Kadangi jo prote dar negalėjo susiformuoti abstrakčios teisingumo ir proporcingumo sąvokos, jo siela nesugeba jausti susižavėjimo ir meilės, kurie, nors ir nesąmoningai, gimsta iš šių sąvokų vartojimo. Jis paklūsta tik savo temperamentui, kuriuo jį apdovanojo prigimtis, o ne skoniui, kurio jis dar negalėjo įgyti; ir bet kokia moteris jam gera.

Šie žmonės tepažįsta tik fizinę meilės pusę ir yra laimingi, nežinodami tų individualių pranašumų, kurie kursto šį jausmą ir apsunkina jį, todėl jie turi ne taip dažnai ir ne taip stipriai jausti meilės siautulio priepuolius, ir, vadinasi, jų susidūrimai turi būti retesni ir ne tokie žiaurūs. Vaizduotė, pridaranti mums tiek bėdų, laukinio širdžiai nieko nesako – kiekvienas ramiai laukia prigimties impulso ir atsiduoda jam nesirinkdamas, veikiau su pasitenkinimu, o ne aistringai; ir, vos tik poreikis patenkinamas, geismas visiškai užgęsta.

Todėl neginčytina, kad ir pati meilė, kaip ir visos kitos aistros, tik visuomenėje įgijo tą nesutramdomą įkarštį, dėl kurio ji taip dažnai būna pražūtinga žmonėms; ir be galo juokinga įsivaizduoti laukinius žmones, be paliovos naikinančius vienas kitą, kad patenkintų savo žvėriškus instinktus, tuo labiau kad ši nuomonė prieštarauja faktams, ir, pavyzdžiui, karaibai –

tauta, kuri iš visų dabar egzistuojančių tautų mažiausiai nutolo nuo prigimtinės būklės, – kaip tik yra patys taikingiausi savo meilės reikaluose ir mažiausiai pavydūs, nors jie gyvena karštame klimate, kuris, atrodytų, turėtų sustiprinti šias aistras.[1]

Nejau laukinis iš tiesų negeba mylėti? Ar tai sakydamas Ž. Ž. Ruso (*Rousseau*) teisus?
Kodėl aistrą Ž. Ž. Ruso įvardija kaip siaubingą? Ar aistrai pažaboti reikalingi įstatymai? Ar meilė, kaip fizinė aistra, nėra grėsmės šaltinis?

Siūlome pažiūrėti režisieriaus S. Kubriko (*Kubrick*) kino filmą „Plačiai užmerktos akys". Panagrinėkite, kodėl erotinės svajonės vos nesugriovė dviejų žmonių meilės.
Pagalvokite ir pasakykite, ar gali žmogus valdyti savo erotines fantazijas.

[1] Ruso Ž. Ž. *Samprotavimas apie žmonių nelygybės kilmę ir pagrindus* // Ruso Ž. Ž. *Rinktiniai raštai.* V.: Mintis, 1979, p. 94–96. Vertė L. A. Skūpas.

Nuo ko priklauso erotinis potraukis? Kiek jis priklauso nuo asmenybės vertybinių nuostatų, kiek nuo kito žmogaus, kiek nuo santykių su kitu žmogumi, kiek nuo susiklosčiusios situacijos?

7.e. Jokios aistros. *Džeromas Deividas Selindžeris (Jerome David Salinger)*

Atidariau duris. Koridoriuj stovėjo prostitutė. Vienplaukė, lengvu rudeniniu palteliu. Plaukai šviesūs, tačiau aiškiai matyt, kad dažyti. Bet ji toli gražu nebuvo kokia sena šliundra.

– Labas vakaras, – sakau. Velniškai meiliai, dievaži.

– Tai tu tas, kur man Morisas sakė? – klausia ji. Bet ne itin maloniai.

– Liftininkas?

– Aha, – sako ji.

– Taip, aš. Prašom užeiti, – sakau. Aš kas akimirka dariausi vis abejingesnis. Dievaži, visai nustojau jaudintis.

Jinai įėjo, tuoj pat nusivilko paltą ir numetė ant lovos. Ji vilkėjo žalia suknele. Paskui kažkaip šonu atsisėdo ant kėdės prie rašomojo stalo ir ėmė supti koją. Užsikėlė koją ant kojos ir ėmė supti – aukštyn – žemyn, aukštyn – žemyn. Prostitutė, o tokia nervinga. Jau pernelyg, dievaži. Gal todėl, kad visai dar jauna. Maždaug mano metų. Aš atsisėdau į fotelį šalimais ir pasiūliau jai cigaretę.

– Aš nerūkau, – sako ji.

Balsas plonas plonas, vos girdimas. Net nepadėkojo, kai pasiūliau cigaretę. Aiškiai matyti – neišauklėta.

– Leiskite prisistatyti. Aš Džimas Stilas.

– Ar turi laikrodį? – klausia ji. Labai jai svarbu, koks mano vardas! – Klausyk, o kiek tau metų?

– Man? Dvidešimt dveji.

– Melagis ilgaragis.

Tai gražiausia! Pasakė visai vaikiškai. Prostitutė turėtų sakyti: „Neskiesk miltais!" arba „Nepūsk arabų", o ji: „Melagis ilgaragis"!

– O jums kiek metų? – klausiu aš.

– Tiek, kiek reikia, – sako ji. Suprask, sąmojinga. – Ar turi laikrodį? – klausia vėl. Paskui atsistojo ir per galvą nusivilko suknelę.

Man pasidarė baisiai nejauku. Dėl to, kad ji taip *staigiai* atsistojo ir nusirengė. Jeigu atsistoja, nusivelka suknelę, ir dar per galvą, žmogus turi atitinkamai jaustis, įkaisti ar panašiai. O aš nieko nejaučiu. Jokios aistros, nieko. Aš greičiau nuliūdau, negu įkaitau.

– Tai turi laikrodį, ar ne?

– Ne. Ne, neturiu, – sakau. O Viešpatie, kaip man buvo nejauku. – Kuo jūs vardu? – klausiu. Ji stovi vienais rausvais marškinėliais. Garbės žodis, man buvo taip nepatogu, nors sudek.

– Sanė, – sako ji. – Na, mikliau!

– Ar nenorėtumėt truputį pasikalbėti? – klausiu aš. Vaikiška, be abejo. Bet man buvo be galo nejauku. – Ar jūs taip labai skubat?

Ji pasižiūrėjo į mane tarsi į beprotį.

– O apie ką čia kalbėsi?

– Nežinau. Apie bet ką. Sakau, gal jūs norėsit paplepėti...

Ji vėl atsisėdo ant kėdės prie rašomojo stalo. Bet aiškiai nepatenkinta. Ir vėl ėmė sūpuoti koją – dievaži, nervinga mergiotė!

– Gal pasiūlyti cigaretę? – klausiu aš. Visai pamiršau, kad ji nerūko.

– Nerūkau. Klausyk, jeigu nori šnekėti, prašom, tik greičiau. Aš neturiu laiko.

Bet aš nesugalvojau, apie ką su ja kalbėti. Norėjau paklaust, kaip ten išėjo, kad ji pasidarė prostitute, bet pabijojau. Vis tiek nebūtų pasisakiusi.

– Jūs turbūt ne iš Niujòrko, ar ne? – klausiu aš. Nieko geresnio nesugalvojau.

– Iš Holivudo, – sako ji. Paskui atsistojo ir nuėjo prie lovos, kur buvo numetusi suknelę. – Gal turi pakabą? Suknelė švari, išlyginta, dar susiglamžys...

– Turiu, turiu, – skubiai atsakiau. Labai nudžiugau, kad galiu kažką veikti. Paėmiau jos suknelę, nunešiau ir pakabinau į spintą. Keista – nuliūdau kabindamas tą jos suknelę. Įsivaizdavau, kaip ji eina į parduotuvę, kaip renkasi suknelę ir niekas nė neįtaria, kad ji prostitutė. Ir pardavėjas turbūt mano, kad ji mergaitė kaip mergaitė. Man pasidarė velniškai liūdna – pats nežinau kodėl.

Aš vėl atsisėdau ir pamėginau tęsti pokalbį. Tačiau ji buvo prasta pašnekovė.

– Ar jūs kiekvieną naktį dirbat? – paklausiau aš. Ir tik pasakęs susiprotėjau, koks tai žiaurus klausimas.

– Aha. – Ji vaikštinėjo po kambarį. Pasiėmė nuo stalo valgiaraštį, paskaitė.

– O ką jūs veikiat dieną?

Ji truktelėjo pečiais. Buvo visai liesutė.

– Miegu. Einu į kiną. – Ji padėjo valgiaraštį ant stalo ir pasižiūrėjo į mane. – Na, tai ką? Gyviau! Aš neturiu laiko...

– Žinot ką, – sakau, – aš labai blogai jaučiuosi. Šuniškai. Vakare gerokai

nuvargau. Dievaži, galiu persižegnoti. Aš jums užmokėsiu, nebijokit, bet nepykit – aš tikrai negaliu. Jūs nepyksit?

Aš tikrai buvau nenusiteikęs. Visai nejaučiau patraukimo. Ir liūdesys kažkoks užpuolė. Tai *jinai* mane nuliūdino. Ta jos žalia suknelė, kabanti spintoj. Ir be to, aš turbūt niekad negalėčiau šito daryti su mergiščia, kuri kiaurą dieną sėdi kažkokiam idiotiškam kine. Garbės žodis, turbūt negalėčiau.[1]

Kodėl vaikinui pasidarė „velniškai liūdna"?
Kodėl jis desperatiškai siekė užmegzti pokalbį?
Kodėl mylėdami kitą žmogų drauge norime, kad jis mums vieniems priklausytų? Ar meilė nėra nuosavybės troškimas? Mylėti – tai turėti?

7.f. Meilė kaip nuosavybė. *Frydrichas Nyčė* (*Friedrich Nietzsche*)

Kas tik vadinama meile. Godumas ir meilė: kokie skirtingi jausmai mus apima, išgirdus kiekvieną iš šitų žodžių! – ir vis dėlto čia turėtų veikti ta pati paskata, tiktai skirtingai vadinama: vienu atveju juodinama tų, kurie jau šį tą turi, kurių širdyje jinai truputį aprimusi ir kurie dabar baiminasi dėl savo „turto"; kitu atveju tų, kurie nepatenkinti, ištroškę, šlovinama kaip „gera". Mūsų meilė artimui – ar ji nėra siekimas naujos *nuosavybės*? Ir ar ne taip pat yra su mūsų meile žinojimui, tiesai ir apskritai su kiekvienu mūsų naujovių potroškiu? Tai, kas sena, ką tikrai turime, palengva įgrysta, ir mes tiesiame rankas prie ko nors kitko; net puikiausios vietovės gamtai, kur gyvename trečias mėnuo, nebegarantuojame savo žavėjimosi ja – kokia nors tolima pakrantė ima žadinti mūsų godumą: turto vertę turėjimas dažniausiai mažina. Mūsų pasitenkinimas savimi palaikomas tuo, kad jis be perstojo *mumyse pačiuose* virsta kuo nors nauju, – tai kaip tik reiškia turėjimą. Kai mums įgrysta turėti, vadinasi, mes įgrystame patys sau. (Galima kankintis ir dėl pertekliaus, – taip pat ir troškimas švaistyti, dalyti gali sau priskirti garbingą „meilės" vardą.) Kai regime ką nors kenčiant, mielai pasinaudojame atsiradusia proga jį turėti; taip elgiasi, pavyzdžiui, geradarys ir užjaučiantysis – ir jis vadina savyje pabudusį naujo turto geismą „meile", patirdamas pasitenkinimą tarsi masinančiu nauju užkariavimu. Bet ryškiausiai nuosavybės geismą atskleidžia lyčių meilė: mylintysis geidauja be jokių išlygų vienas pats turėti trokštamą asmenį, jis nori lygiai tokios pat besąlygiškos galios valdyti jo sielą kaip ir kūną, jis nori būti my-

[1] Salinger J. D. *Rugiuose prie bedugnės*. V.: Alma littera, 2000, p. 121–124. Vertė P. Gasiulis.

limas tik pats vienas ir gyventi bei viešpatauti kito sieloje kaip karalius ir labiausiai geidžiamas. Kai pagalvoji, kad tai žmogui reiškia ne ką kita, kaip *atskirti* visą pasaulį nuo brangaus gėrio, laimės ir malonumo, kai pamąstai, jog mylintysis tik ir žiūri, kaip nuskriausti visus kitus varžovus ir jų atsikratyti, kaip jis norėtų pasidaryti savo aukso pilį saugančiu slibinu lyg beatodairiškiausias ir savanaudiškiausias iš visų „užkariautojų" bei išnaudotojų, kai pagaliau neišleidi iš akių, jog mylinčiajam pačiam visas kitas pasaulis atrodo nepatrauklus, blankus, bevertis ir dėl mylimo žmogaus jis pasirengęs aukoti viską, griauti bet kokią tvarką, atsisakyti visų interesų, tai iš tikrųjų negali nesistebėti, kad šitas lyčių meilės žvėriškas godumas ir neteisingumas buvo visais laikais taip šlovinamas ir dievinamas, jog iš šitos meilės žmonės paėmė ir pačią meilės kaip egoizmo priešybės sąvoką, tačiau kaip tik jinai yra, ko gero, pati atviriausia savanaudiškumo išraiška. Čia, matyt, tą sąvoką į vartoseną paleido nieko neturintys, bet norintys turėti, – tokių visais laikais netrūko. O tie, kuriems šioje srityje buvo lemta turėti daug ir būti sotiems, tikriausiai retsykiais prasitarė apie „įtūžusį demoną", kaip tas mieliausias ir visų atėniečių mylimiausias Sofoklis[1], tačiau Erotas kiekvieną kartą šaipėsi iš tokių išdykėlių, – kaip tik jie visuomet ir buvo didžiausi jo numylėtiniai. – Tiesa, pasaulyje vienur kitur pasitaiko kažkas panašaus į meilės tąsą, kai anas savanaudiškas dviejų asmenų veržimasis prie vienas kito užleidžia vietą naujam geismui ir gobšumui, bendram kilnesnių idealų troškimui; bet kam šita meilė žinoma? Kas ją patyrė? Jos tikras vardas – *draugystė*.[2]

Kuo skiriasi meilė nuo draugystės?
Kodėl „mylintysis geidauja... vienas pats turėti trokštamą asmenį"? Ar tai nėra savanaudiška?
Kodėl turėtume norėti dalytis meilės objektu?
Kaip atsikratyti noro turėti? Kaip gebėti leisti mylimam žmogui būti nuo mūsų nepriklausomam?

Reikia mokytis mylėti. Taip mums esti su muzika: iš pradžių reikia figūrą ir melodiją apskritai *mokytis girdėti*, ją išgirsti, atskirti, izoliuoti ir atriboti kaip kokį atskirą gyvenimą; paskui reikia pastangų ir geros valios ją *iškęsti*:

[1] Nevisiškai tiksliai cituojamas Sofoklis; plg. *Antigonė*, 790; *Trachinietės*, 441–446, taip pat Platono dialogą *Valstybė*, 32 962, kur kalbama apie Sofoklį. Šią vietą Platono dialoge nurodo ir A. Schopenhaueris savo esė *Apie žmogaus amžiaus skirtumus*; žr. *Parerga und Paralipomena*, I, 524.

[2] Nietzsche F. *Linksmasis mokslas*. V.: Pradai, 1995, p. 62–64. Vertė A. Tekorius.

nepaisant svetimumo, būti kantriam jos žvilgsniui ir raiškai, atlaidžiam jos keistumui, – pagaliau ateina akimirka, kai prie jos *priprantame*, kai imame jos laukti, kai jaučiame, kad atsiras tuštuma, jei jos nebus; ir štai ji pradeda mus be paliovos spausti ir diegti savo žavesį tol, kol pasidarome jos nuolankūs gerbėjai, besigėrintys ja, nebenorintys iš pasaulio nieko geresnio, kaip tiktai jos. – Tačiau taip mums esti ne vien su muzika: kaip tik taip mes *išmokome mylėti* visus dalykus, kuriuos dabar mylime. Už mūsų gerą valią, mūsų kantrybę, teisingumą, atlaidumą tam, kas svetima, galiausiai visuomet būna atlyginama tuo, kad svetima palengva nusimeta savo šydą ir atsiveria visa neapsakoma grožybe – tai *padėka* už mūsų svetingumą. Ir tas, kuris myli save, bus, matyt, išmokęs mylėti tokiu pat būdu – kito kelio nėra. Ir mylėti reikia mokytis.[1]

Palyginkite F. Nyčės (*Nietzsche*) knygos ištraukas su Ė. Fromo (*Fromm*) meilės meno teorija (žr. Filosofinės etikos chrestomatija XI–XII klasei. Sud. Jūratė Baranova. V.: Alma littera, 2001). Kas jas sieja?
Ir Nyčė, ir Fromas sako, kad reikia mokytis mylėti. Mokytis reikia to, ko nemokame. Kodėl nemokame mylėti?
Žmogus ilgisi meilės. Kodėl? Ar kad užpildytų egzistencinę tuštumą, išvengtų vienatvės? Patirtų didžiulį nerimą? Nepaprastą pakilumą? Ką nors duotų kitam?
Vis dėlto net mylėti gali būti sunku. Kodėl?

7.g. Meilė ir baimė. *Eženas Jonesko* (*Eugène Ionesco*)

Žodis „meilė", staiga šovęs man į galvą, įkvėpė begalinį ilgesį. Aš supratau, kad ji būtų galėjusi man padėti, – ir būtų nereikėję jokių paaiškinimų. Būti pamišusiam iš meilės. Iš tikrųjų tai buvo taip neįtikima, viskas buvo taip neįtikima, kad atrodė netgi žavu. Aš svajojau apie kelionę gražiu laivu, jūrą, dangų. Arba dykumą. Arba apie apleistus miestus. Dar turėjo jų būti negyvenamose vietovėse. Bekraštės jūros, ramios dykumos vaizdas pažadino manyje lyg ir kažkokį džiaugsmą, lyg ir kažkokią viltį. Mylėti dykumą, mylėti jūros mėlį, mylėti laivų baltumą man atrodė įmanoma. Mylėti žmones – tai jau kebliau. Nejausti jiems neapykantos – sutinku. Bet

[1] Nietzsche F. *Linksmasis mokslas*. V.: Pradai, 1995, p. 226–227. Vertė A. Tekorius.

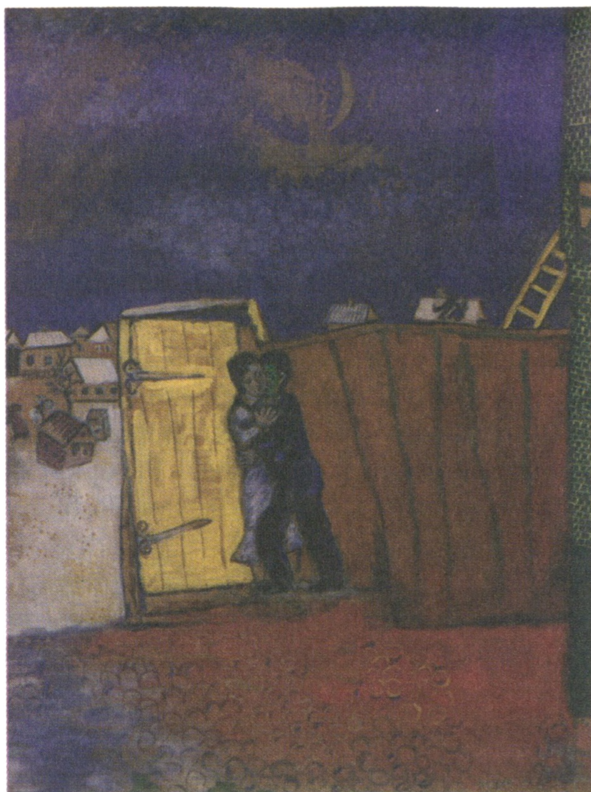
mylėti būtybes, kurios juda, kalba, nuolat ginčijasi ir triukšmauja, kurios trokšta ir dvesia? Tai veikiau juokinga. Kokio norų išsipildymo dar gali tikėtis? Kuo gali baigtis neapykanta, skerdynės ar paprasčiausias pokalbis? Mes klaidžiojame tamsoje. Laukti. Pasitikėti. Meilės sklidina širdim. Meilės pripildytos širdys egzistavo. Širdys egzistavo. Ne, aš nebijojau. Ne baimė man trukdė, stabdė mano siekius. O netgi jei ir būčiau bijojęs. Baimė – žmogiškas jausmas. „Tai žmogiška, tai žmogiška", ir aš pratrūkau juoktis. Žodis „žmogiška" mane prajuokino. To, kas yra bijoti ir nebijoti, neįmanoma įvertinti. Vieni bijo, kiti nebijo. Viską sudėjus, tai tiesiog komiška. Aš buvau sujaudintas nesi-jaudinimo. Tai vienas iš būdų būti sujaudintam, bet man siautėjantys bepročiai neįdomūs. Aš nenoriu kančios. Tačiau aš kentėjau. Kančia mane jaudino. Teko tai pripažinti. Manyje buvo tik potroškiai, potroškiai, kurie ypač kaustė... Pavojingi ir prieštaringi postūmiai. Dar kartą pasigailėjau, kad nestudijavau filosofijos. Gal būčiau ką nors sužinojęs, bent ką nors.[1]

Ar įmanoma bijoti meilės? Kodėl ir kuo mus gąsdina meilė? Kas bauginama joje slypi?
Ar filosofija gali atstoti meilę? Kodėl Jonesko (*Ionesco*) romano veikėjas gailisi, kad nestudijavo filosofijos?
Ar, norint mylėti stipriai, reikia mylėti retai?
Ar meilė gali išspręsti egzistencines problemas? Numaldyti metafizinį nerimą? O gal priešingai – tik jį padidinti?
Kodėl Don Žuanas keičia meilės objektus?

7.h. Don Žuano meilė. *Alberas Kamiu* (*Albert Camus*)

Jeigu pakaktų to, kad myli, viskas būtų pernelyg paprasta. Juo labiau žmogus myli, juo labiau tvirtėja absurdas. Anaiptol ne dėl meilės stygiaus Don Juanas skuba nuo moters prie moters. Juokinga vaizduoti jį kaip įkvėpimo genamą žmogų, ieškantį tobulos meilės. Ir būtent todėl, kad visas moteris jis myli su vienodu polėkiu ir kiekvienąsyk visa savo esybe, jam tolydžio tenka kartoti tą atsidavimo aktą ir skverbtis vis gilyn. Todėl ir kiekviena jų tikisi duosianti jam tai, ko iki šiol nėra davusi nė viena moteris. Kiekvienąsyk jos žiauriai apsirinka ir tik priverčia jį pajusti būtinybę pa-

[1] Ionesco E. *Vienišius*. V.: Tyto alba, 1998, p. 119–120. Vertė V. Gylikienė.

M. Šagalo (*Chagall*) paveiksle **„Mėnulio šviesa"** matome du žmones šalia vartų ir du žmones ant namo stogo. Kas jie?

kartoti tą patį. „Pagaliau, – sušunka viena jų, – aš atidaviau tau savo meilę." Argi nuostabu, kad atsakydamas į tai Don Juanas tik nusijuokia: „Pagaliau? Ne, – sako jis, – tik dar vieną kartą."[1] Kodėl gi, norint mylėti stipriai, reikia mylėti retai?

Ar Don Juanas liūdnas? Sunku būtų tuo patikėti. Pakanka žvilgtelėti į kroniką. Tas juokas, tas pergalingas įžūlumas, tie vaikėziški išsišokimai ir teatrališkumas – visa tai kupina giedros ir džiaugsmo. Kiekviena sveika būtybė siekia daugintis. Toks ir Don Juanas. Be to, tokie žmonės būna liūdni dėl dviejų priežasčių: jie nežino arba jie turi viltį. Don Juanas žino ir neturi vilties. Jis primena tuos menininkus, kurie suvokia savo galimybių ribas, niekada jų neperžengia ir pasiekia nuostabaus meistriškumo ir lengvumo tomis trumpomis akimirkomis, kai pasijunta atsidūrę savo stichijoje. Ge-

[1] A. Puškino *Don Juane*, suvaidintame 1937 m. kovo 24 d. A. Camus vadovaujamos Darbo teatro grupės.

nijus – tai intelektas, suvokiantis savo ribas. Iki pat savo fizinės mirties slenksčio Don Juanas nežino, ką reiškia liūdėti. O vos tik sužinojęs, pratrūksta juoku, ir todėl jam viskas atleidžiama. Jis buvo liūdnas tuomet, kai turėjo viltį. Šiandien, prigludęs prie va šitos moters lūpų, jis ir vėl pajunta kartų ir paguodžiantį vienintelio tikro žinojimo skonį. Kartų? Kartoką: tiek netobulumo, kiek būtina norint pajusti laimę!

Smarkiai apsigausim, jeigu mėginsime įžvelgti Don Juane žmogų, peno pasisėmusį iš Ekleziasto[1]. Jam tuštybė – tik būsimo gyvenimo viltis. Jis tai įrodo kviesdamas iš jos palošti patį dangų. Apgailestavimas dėl malonumų gausoje prarasto geismo, toks būdingas negalei, jam svetimas. Tai labiau tinka Faustui, kuris pakankamai tikėjo Dievą, kad pasiduotų velniui. Don Juanui viskas kur kas paprasčiau. Bauginamas pragaru, Tirso de Molinos[2] *Išdykėlio* herojus atkakliai kartoja: „Palūkėk! Atidėk tai kuo ilgesniam laikui!" Kas bus po mirties – visai nesvarbu, o kokia dienų virtinė laukia to, kuris moka būti gyvas! Faustas atkakliai prašė šio pasaulio gėrybių: vargšeliui reikėjo tik ištiesti ranką. Nemokėti pradžiuginti savo sielos – reiškia ją parduoti. Don Juanas, priešingai, yra savo sotumo šeimininkas. Jis palieka moterį anaiptol ne todėl, kad nebegeidžia jos. Graži moteris visados geidžiama. Jis palieka ją todėl, kad geidžia kitos, o tai visai ne tas pats.

Šis gyvenimas patenkina jį su kaupu, ir nėra nieko blogiau, kaip jį prarasti. Šitas beprotis – didis išminčius. Tačiau žmonės, gyvenantys viltim, negali prisitaikyti prie pasaulio, kuriame gerumas užleidžia vietą širdies dosnumui, švelnumas – vyriškam tylėjimui, pažiūrų, jausmų bendrumas – vienatvės drąsai. Ir visi puola aiškinti: „Jis buvo silpnas žmogus, idealistas arba šventasis." Juk reikia kaip nors sumenkinti didumą, kuris įžeidžia.[3]

Pasvarstykite: kodėl Don Žuanas liūdnas? Ar Don Žuanas – egoistas?

Ar įmanoma amžina meilė? Kas silpnina meilę – kliūtys ar jos išsipildymas?

[1] *Senojo Testamento* knyga, kurios autorystė priskiriama karaliui Saliamonui.

[2] Tirso de Molina (*isp.*; tikr. Gabrielis Téllezas, 1583–1648) – ispanų dramaturgas, daugiau kaip 400 komedijų autorius.

[3] Camus A. *Sizifo mitas* // Camus A. *Rinktiniai esė*. V.: Baltos lankos, 1993, p. 184–186. Vertė V. Tauragienė.

Žmogus dažnai gyvena ilgiau, nei trunka jo meilė. Kaip manote, ar įmanoma visą gyvenimą mylėti vieną žmogų? Kodėl meilė kartais „pavargsta"? O kai pamilstamas kitas žmogus – ar miršta ankstesnė meilė? Galbūt mes visą gyvenimą nešiojame savyje ankstesnių meilių pėdsakus?

7.i. Nebeliko tavęs. *Antanas A. Jonynas*

LABAI SENAS ROMANSAS

Besileidžianti saulė manęs nenuves
į dulkėtas miestelio gatves
nėr tavęs nebeliko tavęs
ir manęs neprisimena dulkės

tavo marmurą dulkės nusėdusios ėda
stotys varganos bėgiais sudievu nurieda
neišsaugota mano apsaugok tą vietą
kur manęs neprisimena dulkės

gulkis saule jau upės paklotos
iškedentos jau priemiesčio pievos miglotos
ir jausmai jau seniai susitaikė ir protas
kad manęs neprisimena dulkės

tiktai čiulbantis rytas per gelžkelio pylimą
varganom stotimis vėlei išveža mylimą
ir kaip merdintis marmuras dulkėm pakyla man
to miestelio užmirštos dulkės[1]

A. A. Jonyno eilėraštyje į prarastą mylimąją kreipiamasi „neišsaugota mano". Jeigu gailimės prarastų mylimųjų, kodėl nesistengiame jų išsaugoti?

[1] Jonynas A. A. *Nakties traukinys*. V.: Vaga, 1991, p. 127.

Kitas žmogus, net ir mylimas, lieka paslaptis. Ar galime tikėtis iki galo jį atskleisti? Ko pasiektume jį pažinę? Ar kito paslaptis puoselėja meilę ar ją sekina?

7.j. Meilės pabaiga. *Maksas Frišas* (*Max Frisch*)

Įdomu pažymėti, kad apie tą žmogų, kurį labiausiai mylime, mažiausiai galime pasakyti, koks jis yra. Mes jį tiesiog mylime. Kaip tik tai ir yra meilė. Nuostabiausias dalykas meilėje yra tai, kad ji mus verčia nuolat nerimti, kad esame pasirengę sekti paskui mylimą žmogų, kad ir kur jis judėtų. Puikiai matome, kad kiekvienas žmogus, jei tik jį mylime, jaučiasi lyg perkeistas, lyg išsiskleidęs. Taip pat ir mylinčiajam viskas išsiskleidžia, viskas – tai, kas artima, kas seniai pažįstama. Meilė išvaduoja iš bet kokių vaizdinių. Labiausiai jaudina, žavi ir lyg nuotykis vilioja tai, kad žmogus, kurį mylime, mums niekados nėra užbaigtas, nes jį mylime, ir taip yra tol, kol mylime. Girdime tik mylinčius poetus. Jie apgraibomis ieško palyginimų, lyg būtų girti, jie stverias kiekvieno daikto pasaulyje – gėlių ir žvėrių, debesų, žvaigždžių ir jūrų. Kodėl? Kaip visata, kaip neišsenkanti Dievo erdvė, beribis, sklidinas galimybių, sklidinas paslapčių, nesuvokiamas yra žmogus, kurį myliu, –

Tik meilė gali jį tokį pakelti.

Kodėl mes keliaujame?

Ar ne tam, kad sutiktume žmonių, kurie nemano, kad pažino mus kartą visiems laikams; kad dar bent kartą patirtume, kokių mums šiame gyvenime dar liko galimybių, –

Kad ir kaip būtų, tokių yra tikrai nedaug.

Kai imame manyti pažįstantys kitą žmogų, meilė baigiasi. Visuomet. Tačiau priežasties ir padarinio seka čia tikriausiai yra kitokia, nei mums atrodo, – mūsų meilė baigiasi ne todėl, kad pažįstame kitą, bet priešingai – tariamės pažįstantys kitą, nes išseko meilės jėga ir tas žmogus tapo mums užbaigtas. Jis tik toks. Mes daugiau neįstengiame! Mes atsisakome toliau stebėti jo metamorfozes. Mes liaujamės pripažinti jo pretenziją būti gyvybingam ir todėl nesuvokiamam. Sykiu esame nustebę ir sutrikę, kad mūsų santykis su juo jau nėra gyvas.

„Tu nesi, – sako nusivylusysis ar nusivylusioji, – tas (arba ta), kuriuo (kuria) aš tave laikiau.“

O kuo gi laikei?

Paslaptimi, kuria žmogus juk visuomet yra, viliojančia mįsle, kuri mus išsekino. Susikuriame atvaizdą. Meilės daugiau nėra. Tai – išdavystė.[1]

Kodėl apie žmogų, kurį mylime, mažiausiai galime pasakyti, koks jis?
Kodėl mylimas žmogus niekada nėra užbaigtas?
Kada jis tampa užbaigtas? Kodėl?
Kodėl mylintysis nori būti mylimas?
Ar kas nors nori būti mylimas vien dėl pažado ar iš įsipareigojimo?

[1] Frisch M. *Tagebuch 1946–1949*. Frankfurt a. M., 1950, p. 31–33. Vertė T. Sodeika.

Dž. de Kiriko (*de Chirico*) paveikslas pavadintas **„Didysis metafizinis interjeras"**, *1917*
Kodėl šis interjeras metafizinis?

Meno siekis – ne tiesa, o grožis. Menas neatspindi tikrovės, o sukuria naują. Nėra svarbu, kad ši nauja realybė tiksliai nukopijuotų tikrovę, kurioje mes gyvename. Menui svarbu ne vaizdo tikslumas, o originalumas. Originalumas rodo, kiek kūrinys yra naujas ir paveikus.

Kodėl mes vienus meno kūrinius vadiname gražiais, o kitus – nevykusiais? Dar kitus – bjauriais? O dar kitus – bjauriais, bet įdomiais ir originaliais?

Kokia meno kūrinio savybė daro jį gražų?

Kur slypi grožio kriterijai – vertintojo prote ar pačiame meno kūrinyje?

Platono estetikoje grožis neatskiriamas nuo gėrio. Tokią estetinę meno sampratą vadiname „kalokagātija".

Gal gražu tai, kas taurina žmogų?

Todėl Platonas, kurdamas idealios valstybės modelį, siūlė kontroliuoti menininkų kūrybą.

Ar gražūs meno kūriniai turi auklėti? Diegti moralines vertybes?

8.a. Grožis ir gėris. *Platonas*

– Negi mums reikės prižiūrėti tik poetus ir versti juos arba įkūnyti savo kūriniuose gerus papročius, arba visai atsisakyti kūrybos? Ar nereikės kontroliuoti ir kitų menininkų ir neleisti jiems gyvų būtybių paveiksluose, pastatuose ir kitokiuose kūriniuose įkūnyti ydų, nesivaldymo, žemumo ir bjaurumo? O tiems, kurie negalės paklusti šitiems reikalavimams, iš viso neleisime kurti; kitaip mūsų sargybiniai, augdami tarp tų blogio atvaizdų, tarsi ganydamiesi užterštoje ganykloje ir kasdien po truputį skabydami apnuodytą žolę, pamažu, nejučiomis sukauptų savo sieloje didelį blogį. Todėl mums reikia ieškoti tokių menininkų, kurie dėl savo įgimtų gabumų galėtų eiti grožio ir grakštumo prigimties pėdomis, kad mūsų jaunuoliams, tarsi sveiko krašto gyventojams, viskas eitų į naudą, kad iš kurios tik pusės jų akis ir ausis pasiektų gražūs kūriniai, jie tarsi švelnus vėjelis iš gerų kraštų neštų jiems sveikatą ir nejučiomis jau iš pat mažens suartintų juos su gražiu žodžiu ir skatintų draugauti ir sutarti su juo.

– Iš tikrųjų jie būtų gerai auklėjami!

– Glaukonai, – tariau, – ar ne dėl to dailieji menai auklėja, kad ritmas ir harmonija giliausiai įsiskverbia į sielos gelmes ir stipriausiai ją paveikia? Jie patys yra grožis ir žmogų padaro gražų, jei tik jis teisingai auklėjamas;

o jeigu ne – priešingai. Šitaip išauklėtas žmogus labai gyvai pajunta apsileidimą ir bjaurumą meno ir gamtos kūriniuose ir piktinasi jais; jis giria gražius kūrinius ir su džiaugsmu priima juos į savo širdį, jis maitinasi jais ir pats tampa tobulas; jis teisingai peikia bjaurius dalykus ir neapkenčia jų nuo pat vaikystės, kai dar nesuvokia protingos kalbos, o vėliau, kai ateis tokios kalbos laikas, jis pamils ją kaip savą, suvokdamas, kad ji būdinga jam pagal išsiauklėjimą.

– Man atrodo, – pasakė Glaukonas, – kad kaip tik dėl to dailieji menai tokie svarbūs auklėjimui.[1]

Kaip grožis įsiskverbia į žmogaus sielą?
Kodėl menininkus gali reikėti kontroliuoti? Ar tai jums neatrodo keista?
Jeigu meno kūrinys auklėja, vadinasi, nėra aiškios ribos tarp meninės realybės ir kasdienio gyvenimo. Auklėjamasis menas turi vaizduoti pačią tikrovę. Kuo tiksliau – tuo geriau?
Atspindėjimo tikslumas didina ar menkina grožio išgyvenimą?

8.b. Grožis – ne pamėgdžiojimas. *Georgas Vilhelmas Hėgelis* (*Georg Wilhelm Hegel*)

Kadangi meno vartojamos priemonės yra skurdžios ir menas gali pateikti tik vienpusę iliuziją, pvz., sukurti tik vieno pojūčio tikrovės iliuziją, tai iš tikrųjų ten, kur jis neperžengia *paprasto mėgdžiojimo* ribų, vietoj tikro gyvenimo pateikia mums tik klaidinantį pakaitalą. Turkai, būdami musulmonai, nepripažįsta jokių piešinių, žmogaus pavidalo atkūrimo ir t. t.; kai Džeimsas Briusas keliaudamas po Abisiniją parodė vienam turkui paveikslą, vaizduojantį žuvis, tas ne juokais nustebo, tačiau po akimirkos atšovė: „Jei ta žuvis Paskutinio teismo dieną stos priešais tave ir ims kaltinti, kad sukūręs jos kūną neįkvėpei jam sielos, – kaip tada pasiteisinsi?" Arba dar vienas pavyzdys. Pranašas[2], kaip teigia Suna[3] ir jo pirmųjų sekėjų priesakų rinkinys, kai dvi moterys pasakojo jam apie paveikslus, kurie puošia etiopų šventyklas, joms taip atsakė: „Tie paveikslai kaltins savo kūrėjus Paskuti-

[1] Platonas. *Valstybė*. V.: Mintis, 1981, p. 114–115. Vertė J. Dumčius.
[2] Mahometas.
[3] Mahometo.

nio teismo dieną." Tiesą sakant, veik tobulo mėgdžiojimo pavyzdžių nestinga. Zeuksido nupieštos vynuogės dar senais laikais buvo laikomos meno triumfu ir sykiu gamtos mėgdžiojimo triumfu, mat gyvi balandžiai puldavo jas lesti. [...] Apskritai reikia pripažinti, kad menas, kuris tenkinasi vien gamtos mėgdžiojimu, niekados neatlaikys gamtos konkurencijos. Toks menas veikiau primena šliaužiantį kirminą, kuris bando pavyti dramblį. [...]

Iš tikrųjų žmogus kartais gali džiaugtis, kad tai, kas jau egzistuoja, jis geba savo pastangomis, uoliu darbu atkartoti. Tačiau kuo kopija panašesnė į originalą, tuo greičiau blėsta ir senka malonumas ir nuostaba, o kartais netgi virsta persisotinimu ir pasidygėjimu. Nemažai rasime portretų, kurie, kaip kažkas sąmojingai pažymėjo, yra tikroviški iki koktumo, o Kantas, kalbėdamas apie mėgdžiojimo pomėgį, pateikia dar ir tokį pavyzdį: žmogus, gebantis nepaprastai tiksliai pamėgdžioti lakštingalos treles, – o tokių žmonių apstu, – mums greitai pabostų, vos paaiškėtų, kad tai, ką laikome lakštingalos giedojimu, tik žmogaus balsas, ir netrukus tokio giedojimo mums būtų per akis. Suvoktume, kad tai tik triukas, o ne savarankiška gamtos kūryba ar meno kūrinys. Iš savarankiškos žmogaus kūrybos turime teisę tikėtis šio to daugiau, o ne vien panašumo į tokio pobūdžio muziką, kuri, kaip anos lakštingalos trelės, mus domina tik kaip savita apraiška gyvybės, kuri nesąmoningai kuria tonus, skambančius taip, kaip besiliejantys žmogaus jausmai. Apskritai pasitenkinimas, kurį patiriame dėl tobulo mėgdžiojimo, visuomet yra gana seklus, nes žmogus turi kur kas didesnį pagrindą džiaugtis tuo, ką pats iš savęs sukuria. Juk kur kas vertingesnis yra kiekvienas, kad ir menkiausias, technikos išradimas, ir tuo labiau žmogus gali didžiuotis tuo, kad išrado, pvz., plaktuką ar vinį ir t. t., o ne mėgdžiojimu, nors ir meistrišku. Daugybės mėgdžiotojų uolumas primena vikrumą fokusininko, kuris nesuklysdamas gebėjo pataikyti lęšio grūdeliu į mažą duobutę. Savo meną jis demonstravo net pačiam Aleksandrui, tačiau šis tą mitruolį už tokį beprasmį ir tuščią meną apdovanojo tik pūru lęšių.[1]

Kaip Hėgelis (*Hegel*) vertina meną, kuris mėgdžioja gamtą? Kodėl? Kodėl lakštingalą mėgdžiojantis žmogus mums greitai pabostų? Kodėl iš laisvos žmogaus kūrybos tikimės daugiau nei mėgdžiojimo?

[1] Hegel G. W. F. *Ästhetik*. Bd. I, Aufbau-Vlg., 1965, p. 52–53. Vertė T. Sodeika.

Ar grožio tikslas – mus grąžinti į realybę ar, priešingai, iš jos išvaduoti?

8.c. Grožis ir ideali galimybė. *Dorotė Volš* (*Dorothy Walsh*)

Pirmiausia aišku, kad menas kažką atskleidžia, jis turi pažintinį turinį, jis teikia pažinimą. Tai, kad menas mus jaudina, kad mes emocionaliai į jį reaguojame, negali, mano manymu, būti aiškinama ta prasme, kad menas yra vien emocinis stimuliatorius arba vien tik emocijos išraiška. Juk daug dalykų pajėgia sukelti emocijas – bombos ir viskis ne mažiau kaip menas, – ir nors menas iš tikrųjų gali išreikšti emociją, joks menininkas negali išreikšti *a propos*[1] niekieno emocijos. Turi būti ir tam tikra pažintinė šerdis, koks nors įžvelgimas kaip emocijos centras. Bet jeigu paklausime, o ką gi menas atskleidžia? Ir jeigu, ieškodami atsakymo, kaip ir reikia, imsimės tyrinėti meno kūrinius, pamatysime, jog susiduriame su nepakeičiama daugybe savarankiškų nepriklausomų reginių. Čia nėra nei bendro pokalbio, nei, kita vertus, konflikto ar rungtyniavimo. Jeigu menas iš esmės atskleistų realųjį pasaulį, tuomet, matyt, mūsų požiūris į jį turėtų tendenciją, – pasireiškiančią požiūriu į mokslą, metafiziką ir teologiją, – ieškoti kokios nors suprantamos vienovės: arba atmetant ir atrenkant, arba padedant aukštesnei sintezei, kuri pranoksta ir pakeičia tai, ką absorbuoja. Tačiau, matyt, patyrimas rodo, kad mene nebūtina eiti šia kryptimi. Menas mielai priimamas su savo pliuralizmu ir įvairove. Jeigu taip, tai galėtume remtis hipoteze, kad menas yra pliuralistinis, nes kiekvienas meno kūrinys išreiškia grynai individualų ir asmeninį požiūrį. Tačiau nors kai kuriais atvejais ir galime rasti menininką jo kūryboje, vis dėlto daugeliu atvejų negalime, ir pagrindinis faktas, diskredituojantis šią hipotezę, yra tas, kad domėjimasis menu kokybiškai, matyt, visiškai skiriasi nuo domėjimosi asmenybe. Bet koks mūsų domėjimasis menininko asmenybe kyla pirmiausia iš mūsų domėjimosi pačiu meno kūriniu.

Taigi keliu mintį, kad nors meno kūrinys yra sukurtas iš jutiminės medžiagos, kuri, būdama tokia, priklauso realiam pasauliui, ir nors jame matyti menininko gyvenimo ir jo kultūros žymės, jo svarbiausias tikslas yra su jutiminio simbolizmo pagalba pavaizduoti mums idealią galimybę. Meno kūrinys tam tikra prasme yra tikrovės papildymas, tačiau papildymas, kuris, nors ir gali būti integruotas kaip kultūros produktas, nepasiduoda integracijai būtent kaip meno kūrinys. Kaip meno kūrinys, jis yra uždara, izoliuota struktūra. Imtis jį kontempliuoti – vadinasi, palikti tikrovės sritį ir suvokti konkrečią alternatyvą tikrovei kaip galimybę.

[1] *Beje.*

Ch. Miro (*Miro*). „Poetė." Kur ji?

Galutinis filosofinio tyrinėjimo objektas yra realybė. Jeigu tai, kas realu, nėra sukonstruota kaip tuoj išnykstantis momento įvykis, jis turi apimti ir tai, kas yra galima, ir tai, kas yra tikra. Todėl domėjimasis tuo, kas yra galima, tik jo paties labui filosofiškai pateisinamas. Laisva mintis – tai tokia mintis, kuri nėra neatsiejamai ar griežtai prikaustyta prie dabarties ir prie tikrovės. Viena reikšmingų istorijos funkcijų yra ta, kad ji padeda mums išsivaduoti iš domėjimosi vien tik dabartimi. Tačiau grynoji matematika ir menas savo ruožtu dar svarbesni, nes išvaduoja mus nuo išskirtinio rūpinimosi vien tik tikrove. Tai ne vien klausimas, kaip išvengti tiesiogiai mus liečiančio likimo smūgių ir strėlių. Tai klausimas, kaip filosofiškai suprasti realybę, kai ji pasireiškia kaip tikrai įdomi galimybė.[1]

Kuo skiriasi domėjimasis menu nuo domėjimosi menininko asmenybe?
Kodėl menas nėra vien emocijų išraiška arba vien realaus pasaulio atspindys?
Koks meno kūrinio santykis su tikrove?

[1] Volš D. *Pažintinis meno turinys* // *Menas ir pažinimas* / sudarė A. Katalynas. V.: Mintis, 1983, p. 236–238. Vertė E. Kuosaitė.

Gal kurdamas meno kūrinį menininkas jame užkoduoja savo emocijas? Taigi meno kūrinys perteikia menininko emocijas meno kūrinio suvokėjui.

Ar grožio suvokimas nėra tik emocinė reakcija?

8.d. Grožis ir emocijos. *Tomas Manrou* (*Thomas Munro*)

Estetinis patyrimas yra būdas, kuriuo reaguojama į išorinius stimulus, – pirmiausia jusliniu suvokimu, bet taip pat ir su juo susijusiais psichofiziniais procesais, tokiais kaip asociacijos, supratimas, vaizduotė, geidimas ir emocijos. Visų šių procesų specifinis pobūdis ir jų tarpusavio santykiai visoje konfigūracijoje yra be galo įvairūs. Pavyzdžiui, sukelta geidžiamojiemocinė reakcija gali būti žavėjimasis ir pasitenkinimas ar susierzinimas ir bjaurėjimasis, kaip žiūrint į atstumiantį paveikslą, ar nepastovus abiejų mišinys. Estetinė reakcija į vieną objektą, pavyzdžiui, į paveikslą ar gamtovaizdį, gali būti labai sudėtinga ir įvairi, išreiškianti visos asmenybės savitumą ir kintančias nuotaikas. Ji gali būti susijusi su aktyviu galūnių judėjimu ir motorine-muskuline sistema, pavyzdžiui, vaikščiojant aplink katedrą, ar būti beveik visiškai vidinė ir kitam suvokėjui nepastebima, pavyzdžiui, klausantis muzikos. Viena ar kita funkcija ar procesas gali būti palyginti aktyvūs ar dominuojantys – pavyzdžiui, vienąsyk matymas, kitąsyk girdėjimas. Kartais daugiausia dėmesio skiriama vidinėms fantazijoms ar apmąstymams, pavyzdžiui, skaitant filosofinę lyriką. Tad yra be galo daug estetinio patyrimo atmainų, iš kurių nė viena negali būti išskirta kaip *tikroji* estetinė reakcija.

Apskritai estetinis patyrimas skiriasi nuo kitų pagrindinių patyrimo ir reagavimo tipų, ypač nuo praktinio, tiriamojo ir fantazijų kūrimo tipų. Pastarieji patyrimo tipai apima įvairias nuostatas išorinio pasaulio atžvilgiu. Juos gali sukelti menas ar bet kuri kita objektų rūšis, jie būdingi visiems kasdienio patyrimo momentams. Jie gali būti momentiniai ar nuolatiniai. [...] Į tą patį namą gali žiūrėti keturi žmonės. Vienas planuoja, kaip jį įsigyti (praktinė nuostata); kitas svarsto jo architektūrinio stiliaus kilmę (tiriamoji nuostata); trečias stebi jį susidomėjęs ir žavėdamasis, neturėdamas galvoje jokios specialios problemos (estetinė nuostata); ketvirtas žvelgia į šalį ir svajoja apie tolimus savo vaikystės namus (fantazavimas).

Kasdieniame gyvenime šios nuostatos labai sumišusios ir susipynusios, yra daugybė tarpinių laipsnių. Jos išsiskiria tik savo ribinėmis formomis. Dauguma žmonių dažnai pereina nuo vienos prie kitos, susidūrę su menu

ar kitokio pobūdžio situacija. Estetinė nuostata paveikslų parduotuvės vitrinoje atžvilgiu gali virsti praktine, kai žmogus sumano nusipirkti jį. Praktinė nuostata, pavyzdžiui, naudojantis įrankiu kėslui pagaminti, gali virsti iš dalies estetine, kai žmogus įrankio ar kėslo formą ima suvokti kaip savaime įdomią, turinčią malonią ar nemalonią išvaizdą. Klausantis simfonijos, žmogaus dėmesys kuriam laikui gali nukrypti į vidines svajones, visai ignoruojant muziką, po to grįžti prie atidaus klausymo ir ryškesnės estetinės kontempliacijos.[1]

Kodėl negalima išskirti vienos estetinės reakcijos?
Kuo skiriasi estetinis patyrimas nuo kitų patyrimo tipų?
Kaip estetinė nuostata siejasi su praktine?
Jei estetinis patyrimas – tik emocinė reakcija į meno kūrinį, kuo šis išgyvenimas skiriasi nuo kasdieniame gyvenime patiriamų emocijų?
Gal estetinis skonio sprendimas kuo nors radikaliai skiriasi nuo praktinių sprendimų?
Išskirtinį estetinio sprendimo ypatumą pastebėjo jau I. Kantas (*Kant*). Jo estetika turėjo įtakos šiuolaikinėms formaliosioms „menas menui" teorijoms. Estetinius skonio sprendimus jis atskyrė nuo moralinių vertinimų.
Menas nekopijuoja tikrovės. Grožis nėra nei gėris, nei tiesa. Nesusijęs jis ir su nauda. Estetiniai vertinimai nėra praktiniai.
Tad kas gi sudaro estetinio vertinimo autonomiją?

8.e. Grožis ir kontempliacija. *Imanuelis Kantas* (*Immanuel Kant*)

Malonumas ir gėris abu susiję su sugebėjimu norėti, ir tiek jie siejasi su patikimu: pirmasis – su patologiškai[2] sąlygotu (paskatomis, *stimulos*), antrasis – su grynai praktiniu patikimu, apibrėžtu ne tik objekto vaizdiniu, bet kartu ir pateiktuoju subjekto ir objekto egzistavimo ryšiu. Patinka ne tik objektas, bet ir jo egzistavimas. Užtai skonio sprendinys yra grynai *kontempliatyvus*, t. y. toks, kuris, būdamas indiferentiškas objekto egzistavimui, tik susieja jo ypatumą su pasitenkinimo ir nepasitenkinimo jausmu. Bet pati ši kontempliacija nenukreipta į sąvoką – juk skonio sprendinys

[1] Manrou T. *Menų forma ir stilius* // *Menas ir pažinimas* / sudarė A. Katalynas. V.: Mintis, 1983, p. 284–286. Vertė R. Rybelienė.
[2] Jusliškai.

nėra pažintinis sprendinys (nei teorinis, nei praktinis), ir todėl jis nei pagrįstas sąvokomis, nei sąvokos yra jo tikslas.

Vadinasi, tai, kas malonu, gražu arba gera, žymi tris skirtingus vaizdinių santykius su pasitenkinimo ir nepasitenkinimo jausmu, kurio atžvilgiu mes objektus arba įsivaizdavimo būdus skiriame vieną nuo kito. Kiekvieną iš jų atitinkantys pasakymai, kuriais žymima tai, kas juose patinka, yra ne tie patys. Maloniu kiekvienas vadina tai, kas jį *džiugina*; gražiu – tai, kas jam tik *patinka*; geru – tai, ką jis *vertina*, kam pritaria, t. y. tai, ką jis įžvelgia esant objektyviai vertinga. Malonumą patiria ir gyvūnai, neturintys proto; grožį – tik žmonės, t. y. gyvūnai, bet vis dėlto protingos būtybės, tačiau ne tik kaip protingos (pavyzdžiui, kaip dvasios), bet kartu ir kaip gyvūnai; o gėrį – kiekviena protinga būtybė apskritai. Šį teiginį visiškai pagrįsti ir paaiškinti bus galima tik vėliau. Galima sakyti, kad iš visų šių trijų patikimo rūšių vien tik to, kas gražu, patikimas skoniui yra nesuinteresuotas ir laisvas patikimas, nes joks interesas – nei jutimų, nei proto – neverčia pritarti. Todėl apie patikimą būtų galima pasakyti, kad visais trimis minėtais atvejais jis susiję̨s arba su polinkiu, arba su palankumu, arba su pagarba. Juk palankumas yra vienintelis laisvas patikimas. Polinkio objektas, kurio trokšti mums paskiria proto dėsnis, nepalieka mums laisvės, kad patys ką nors padarytume pasitenkinimo objektu. Kiekvienas interesas numato poreikį arba jį sukelia ir, kaip pritarimo determinantas[1], jau nepalieka laisvės sprendiniui apie objektą.

O dėl polinkyje glūdinčio suinteresuotumo tuo, kas malonu, tai kiekvienas sako: alkis – geriausias virėjas, ir žmonėms, turintiems sveiką apetitą, skanu viskas, kas tik valgoma; tad toks patikimas neliudija pasirinkimo pagal skonį. Tik tada, kai poreikis patenkintas, galima skirti, kas iš daugelio turi skonį ir kas neturi. Lygiai taip pat esti dorovė (elgesys) be dorybės, mandagumas be palankumo, padorumas be garbingumo ir t. t. Mat kur kalba dorovės dėsnis, ten objektyviai jau nėra laisvo pasirinkimo, ką reikia daryti, ir savo elgesiu (arba vertinant savo elgesį) rodyti skonį – tai visai kas kita, negu atskleisti savo moralinę mąstyseną; juk moralinėje mąstysenoje glūdi paliepimas, ir ji sukelia poreikį, o dorovinis skonis, priešingai, tik žaidžia su patikimo objektais, nesusydamas nė su vienu iš jų.[2]

Su kuo susiję̨s estetinis sprendinys – su malonumu ar su kontempliacija? Kodėl?

[1] Determinántas – ką nors lemiantis veiksnys.

[2] Kantas I. *Sprendimo galios kritika*. V.: Mintis, 1991, p. 61–63. Vertė R. Plečkaitis.

8.f. Kodėl gi tu rašai? *Frydrichas Nyčė* (*Friedrich Nietzsche*)

Bet kodėl gi tu rašai? A: Aš nesu iš tų, kurie *mąsto*, laikydami rankoje į rašalą pamirkytą plunksną, juo labiau nepriklausau tiems, kurie atsiduoda aistroms, sėdėdami priešais atkimštą rašalinę ir spoksodami į popieriaus lapą. Mane ima pyktis arba aš gėdijuosi visokio rašymo; rašymas man yra reikmė – stačiai koktu apie tai kalbėti net palyginimais. B: Bet kodėl gi tu rašai? A: Taip, broleli, tarp mūsų šnekant, aš iki šiol neradau kito būdo *atsikratyti* savo minčių. B: O kodėl nori jų atsikratyti? A: Kodėl noriu? Argi aš noriu? Aš privalau. – B: Užteks! Užteks![1]

Kokį meninės kūrybos šaltinį nurodo F. Nyčė (*Nietzsche*)?
Gal menininkas kuria todėl, kad tik šioje veikloje jis patiria ir realizuoja savo išskirtinę laisvę?

Mūsų paskutinė padėka menui. Jei mes nepritartume menams ir nebūtume išradę panašaus netikrovės kulto, tai visuotinio netikroviškumo ir melagingumo supratimo, kurį mums dabar teikia mokslas – iliuzijos ir klydimo kaip pažįstamos ir suvokiamos būties sąlygos supratimo – jokiu būdu neiškęstume. *Sąžiningumas* galų gale sukeltų šleikštulį ir vestų prie savižudybės. Tačiau dabar mūsų sąžiningumas turi atsvarą, kuri padeda mums tokių padarinių išvengti, – meną kaip *geranorį* regimybės siekį. Mes ne visuomet draudžiame savo akiai konkretizuoti, baigti kurti: ir tada nebėra tos amžinos netobulybės, kurią mes nešame per tapsmo upę, – tada įsivaizduojame nešą *dievaitę* ir vaikiškai didžiuojamės tuo patarnavimu. Kaip estetinis reiškinys, būtis mums vis dar *pakenčiama*, nes menas mums yra suteikęs akis ir rankas, o pirmiausia švarią sąžinę tam, kad iš pačių savęs *galėtume* tokį reiškinį kurti. Mums būtina retsykiais pailsėti nuo savęs: pasižiūrėti į save nuo galvos iki kojų ir, žvelgiant iš meninio atstumo, *iš* savęs pasijuokti arba *dėl* savęs paraudoti; mums būtina ištraukti į dienos šviesą tą *herojų* ir lygiai taip pat tą *kvailį*, kuris slypi mūsų pažinimo aistroje; mums būtina protarpiais pasidžiaugti savo kvailybe, kad galėtume likti paten-

[1] Nietzsche F. *Linksmasis mokslas*. V.: Pradai, 1995, p. 121. Vertė A. Tekorius.

Belgų dailininkas **Renė Magritas (*Magritte*)** su žmona Žoržete (*Georgette*) 1920 metais. **R. Magritas** susirašinėjo su filosofu **M. Fuko (*Foucault*). M. Fuko** knygoje **„Tai ne pypkė"** interpretavo R. Magrito paveikslus. Jis pažymi, kad R. Magritas įvardija savo paveikslus tik iš pagarbos pavadinimams. Didžiulė distancija tarp pavadinimo ir paveikslo, neleidžianti mums būti vienu metu ir skaitytoju, ir žiūrovu, garantuoja netikėtą vaizdo išnirimą – pakilimą virš žodžių horizontalumo. Atsakydamas jam laiške R. Magritas rašė: „Tai, kas iš tiesų nėra neprasminga, – paslaptis, į kurią kviečia ir tai, kas matoma ir kas nematoma, ir į kurią tiesiogiai gali kreiptis mintis, sujungianti daiktus tokia tvarka, kuri yra nukreipta paslapties link."

kinti savo išmintimi! Ir kaip tik dėl to, kad galiausiai esame sunkūs ir rimti žmonės – ir labiau svarsčiai negu žmonės, – niekas mums taip gerai netinka prie veido, kaip *juokdario kepuraitė*: ji reikalinga mums patiems – mums reikalingas išdykėliškas, skrajojantis, šokantis, pašaipus, vaikiškas ir palaimingas menas, kad neprarastume *laisvos pažiūros į daiktus*, tos laisvės, kurios iš mūsų reikalauja mūsų idealas. Mums tai būtų *recidyvas* – su savo jautriu sąžiningumu pasinerti iki ausų į dorovę ir dėl tų ypač griežtų reikalavimų, kuriuos čia sau keliame, patiems pasidaryti dorovingomis pabaisomis ir kaliausėmis. Mes turime *galėti* stovėti *viršum* dorovės, ir ne tik stovėti baimingai sustingę, bijodami kiekvieną akimirką paslysti ir pargriūti, bet ir virš jos pleventi bei ja žaisti! Tad kaip mes čia galėtume išsiversti be meno, kaip ir be to kvailio? – Ir kol jūs dar nors kiek *gėdijatės* pačių savęs, tol dar nepriklausote mums![1]

Kodėl žmogui būtina meno kuriama regimybė?
Kokį meninės kūrybos šaltinį šiame tekste išskiria Nyčė (*Nietzsche*)?

[1] Nietzsche F. *Linksmasis mokslas*. V.: Pradai, 1995, p. 136–137. Vertė A. Tekorius.

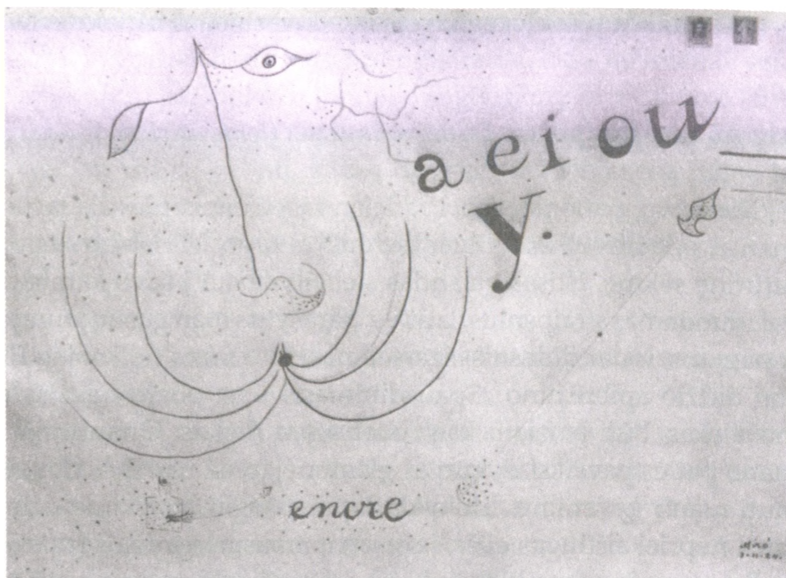
8.g. Kūryba – omens gausmas. *Vytautas Rubavičius*

KŪRYBA – OMENS GAUSMAS

Tai gali atsitikti bet kur ir bet kada.
gal reikalingą peizažą
pašaukia įsikalbėtos vienatvės
savaitė (ką apgauna tas įsikalbėjimas, ką nuslepia,
atrodytų, tyčia atliekami veiksmai? šitie klausimai
sugelia vėliau, kada pajunti tikrąją popieriaus lapo
grėsmę), gal neviltis,
netyčia ištraukus seną nuotrauką,
kurioje liko paskutinė draugo šypsena:
atsakas į nepasakytą eilutę, o gal
iš ryto nepažįstamas tavo veidas staiga pakeičia
veidrodžio erdvę, išsipina laikas,
tik pulsuojanti skamba vena kaip telefono laidas.

Yra pradžia, kurios nesitikėjai:
vėjo bokštas, keiksmažodis, smėlio kamštis burnoj,
tarpuvartės myžalo nuplikyta katė,
mėšlungio sutrauktos mylimos lūpos.

Parašyta buvo nedaug. net ne eilėraščiai:
įtikinėjimai išbandyti tą ar kitą nuotaiką,
meilės ar netekties motyvą (kūne įspaustas
jau veikia hieroglifas, kam nors
tava figūra jau atsitiko), atsiliepti knygos herojui,
išeit į nakties įkalinto miesto gatves
(vienintelę laisvą zoną), susitikti tave (nejau
ir šitai buvo bandymas įsimylėt?).
tačiau tuo metu dar nesuprasta,
jog žaidimo taisyklės – mirtinos,
rašto grėsmė tik vėliau, tik vėliau
autobiografijos popierėliai ant atminties
kauburėlio: negailestingas dūris iš veidrodžio,
sapno ir mylimosios akių.

Ch. Miro *(Miro)*. „Rašytojas." „Tai gali atsitikti bet kur ir bet kada."

Pamažu raidė ima graužtis į tau paliktos tarmės
uolienas, kraujas sužioruoja,
dusina erškėtas tiesos skiemuo gerklėje,
už ligoninės grotų – akys, kurias bučiavai,
skausmas – žodžio syvai, ištarties tikroji tyla,
neviltis – veidrodžio šviesa,
netekties erdvė, kurioje – vardai
neišsakytos lemties.

Arba paprastai. einant gatve (rudens pakąstas
veidas virpantis minioje prie autobusų stotelės),
arba rašant – einu gatve – neono prikelia spjūvis:
eilėraštis. jokios minties, jokio žodžių herojaus:
sidabrinis kiaušinis, pulsuoja, tau skirta paslaptis,
bežadė
šviesos sfera,
neįmanomo parašyti eilėraščio laikas.[1]

Kiek ir kokių eilėraščio atsiradimo šaltinių išvardyta šiame eilėraštyje?

[1] Rubavičius V. *Pilkosios eilės*. V.: Regnum fondas, 1998, p. 9–11.

8.h. Aš netapau poetu. *Džonas Faulzas* (*John Fowles*)

Dar buvo mano poezija. Pradėjau rašyti eiles apie salą, apie Graĩkiją, tai man atrodė filosofiškai gilu ir techniškai žavu. Vis labiau svajojau apie literatūrinę sėkmę. Ištisas valandas stebeilydavau į savo kambario lubas, įsivaizduodamas straipsnius, laiškus, parašytus man garsių jaunų poetų, šlovė ir pagyros, ir dar didesnis išgarsėjimas. Tuo metu nežinojau Emilės Dikinson didžio apibrėžimo „Spausdinimasis – ne poeto reikalas"; būti poetu yra viskas, būti garsiam kaip poetui yra niekas. Onanistinis literatūrinis mano paties paveikslas, kurį aš glamonėjau už realybės ribų, ėmė viešpatauti mano gyvenime. Mokykla tapo patogiu atpirkimo ožiu – kaip gali kurti nepriekaištingas eiles, jei esi supamas bergždžios rutinos?

Bet tuomet, vieną blausų kovo sekmadienį, man nuo akių nukrito šydas. Skaičiau graikiškas eiles ir pamačiau, kokios jos yra: nebaigti fragmentai, be ritmo, be struktūros, po sodria retorika gremėzdiškai kyšojo išgyvenimo banalumas. Siaubo pagautas griebiau kitas eiles, parašytas kadaise – Oksforde, Rytų̃ Ánglijoje. Jos nebuvo geresnės; dar blogesnės. Tiesa užgriuvo mane kaip sniego lavina. Aš nebuvau poetas.

Tai suvokęs, nepajutau nusiraminimo, vien – baisiausią pyktį, kad evoliucija galėjo leisti tokiam jautrumui ir tokiam neatitikimui egzistuoti kartu vienoje sieloje. Viename *ego*, mano *ego*, rėkiančiame kaip kiškis spąstuose. Paėmęs visas eiles, kurias tik buvau parašęs, puslapis po puslapio lėtai plėšiau į mažus skutelius, kol įskaudo pirštai.

Paskui išėjau pasivaikščioti į kalvas, nors buvo labai šalta ir pradėjo lyti. Visas pasaulis galiausiai pareiškė esąs prieš mane. Čia buvo kažkas, į ką aš negalėjau tik gūžtelėti pečiais, absoliutus pasmerkimas. Vienas – net pačių blogiausių mano patirčių – aspektas visada būdavo tas, kad jos virsdavo degalais, rūda; galiausiai panaudojami, ne vien bergždi kentėjimai. Poezija visuomet atrodė kažkas, į ką galėjau prireikus atsigręžti, įpulti – atsarginis išėjimas; gyvenimo plūduras, lyg ir pateisinimas. Dabar aš buvau jūroje, o gyvenimo plūduras buvo nugrimzdęs kaip švinas. Stengiausi nepravirkti iš gailesčio sau. Mano veidas sustingo, virto akmenine kauke, kaip iš akroterijo[1]. Vaikštinėjau ištisas valandas ir jaučiausi lyg pragare.

[1] Akrotèrijas – skulptūrinis dekoratyvinis elementas ant frontono kraigo arba kampų.

Vieno tipo žmonės dalyvauja visuomenėje patys to nesuprasdami, kiti – ją kontroliuoja. Vieni yra mechanizmas, krumpliaračiai, kiti – inžinieriai, vairuotojai. Bet asmuo, kurį pasirinko, teturi vien sugebėjimą išreikšti savo laisvę tarp gyvenimo ir nebūties. Ne *cogito*, bet *scribo, pingo, ergo sum*. Ištisas dienas po to jaučiau viduje nebūtį, kažką daugiau nei vien seną fizinę ir socialinę vienatvę – metafizinis jausmas, kad esu išlaipintas negyvenamoje saloje. Tai buvo beveik apčiuopiama, kaip vėžys ar tuberkuliozė.[1]

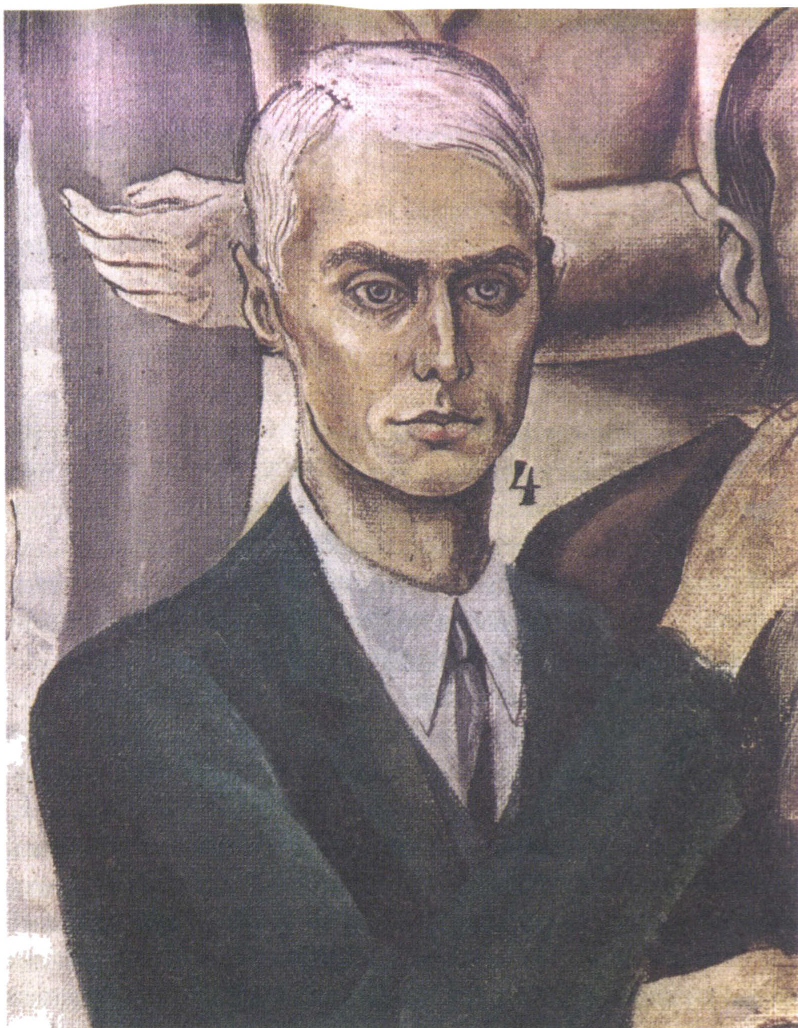
Kodėl Erfei kilo metafizinis jausmas, kad jis išlaipintas negyvenamoje saloje?
Ar būtinai visi turi būti poetai? Gal galima kurti ne vien meno kūrinius? Pavyzdžiui, save. F. Nyčės (*Nietzsche*) žodžiais, tapti savo gyvenimo poetais. Pirmiausia smulkmenose ir kasdienybėje.
Gal pakanka tiesiog išmintingai gyventi?
Ar kūrėjai mokosi kūrybos taisyklių ar patys jas kuria?
Ką turėjo galvoje Kantas (*Kant*) sakydamas, kad „dailusis menas galimas tik kaip genijaus kūrinys"?

8.i. Kūryba ir originalumas. *Imanuelis Kantas* (*Immanuel Kant*)

Juk kiekvienas menas numato taisykles, tik kuriomis remiantis galima įsivaizduoti kūrinio, jeigu jis turi būti vadinamas menišku, galimybę. Bet dailiojo meno sąvoka neleidžia, kad sprendinys apie jo kūrinio grožį būtų gaunamas iš kokios nors taisyklės, kurios determinantas būtų sąvoka, taigi kad pagrindu būtų imama būdo, kaip tas kūrinys galimas, sąvoka. Vadinasi, dailusis menas negali pats sau sumąstyti taisyklės, pagal kurią jis turėtų sukurti savo kūrinį. Bet kadangi nė vieno kūrinio negalima vadinti menu be išankstinės taisyklės, tai subjekto prigimtis (ir jo sugebėjimų suderinimu) turi nustatyti meno taisyklę, t. y. dailusis menas galimas tik kaip genijaus kūrinys.

Iš to matyti, kad genialumas 1) yra talentas sukurti tai, kam negali būti jokios apibrėžtos taisyklės; tai nėra įgimtas sumanumas mokytis to, ko galima išmokti pagal kokią nors taisyklę; vadinasi, pirmasis genialumo požymis [...] originalumas. 2) Kadangi originali gali būti ir beprasmybė, tai genialūs kūriniai kartu turi būti modeliai, t. y. *pavyzdiniai*; tad nors patys

[1] Fowles J. *Magas*. V.: Alma littera, 1997, p. 69–70. Vertė N. Norkūnienė.

M. Ernsto (*Ernst*) paveikslo fragmentas **„Autoportretas“**. M. Ernstas – vokiečių dailininkas, šiame vadovėlyje reprodukuojamo paveikslo **„Šokanti pelėda“** autorius.

jie neatsirado mėgdžiojant kitus, tačiau kitiems turi tarnauti kaip sektinas pavyzdys, t. y. būti vertinimo matas arba taisyklė. 3) Genialumas pats negali aprašyti arba moksliškai parodyti, kaip jis sukuria savo kūrinį, bet jis, kaip gamta, nustato taisyklę, ir todėl kūrėjas, kuris už savo kūrinį dėkingas savo genialumui, pats nežino, kaip jam kyla tokios idėjos, ir ne jo valia jas panorėjus arba planingai sugalvoti ir kitiems pranešti tokiomis instrukcijomis, kurios įgalintų juos sukurti panašius kūrinius. (Dėl to, matyt, žo-

dis „genijus" kildinamas iš *genius*, iš žmogui būdingos, jam gimstant suteiktos jį globojančios bei jam vadovaujančios dvasios, kurios įkvėptos atsiranda tos originalios idėjos.) 4) Gamta per genijų diktuoja ne mokslo, bet meno taisyklę, ir tik tiek, kiek tai turi būti dailusis menas.[1]

Kodėl „dailusis menas" gali būti tik genijaus kūrinys?
Kas yra genialumas?
Ar meno esmė nėra amžina paslaptis? Gal ji atsiskleidžia tik kūrybos akte?
Į ką panašus genijus, tapęs „pirminiu pasaulio menininku"?

8.j. Kūryba ir amžinoji meno esmė. *Frydrichas Nyčė* (*Friedrich Nietzsche*)

Visa priešprieša, [...] toji subjektyvumo ir objektyvumo priešprieša, estetikai išvis netinka, nes subjektas, valią reiškiantis ir savanaudiškų tikslų vedamas individas, gali būti mąstomas tik kaip meno priešininkas, o ne jo šaltinis. Tačiau tuo atveju, jei subjektas – menininkas, jis jau nuo savo individualiosios valios būna atitrūkęs ir virtęs tarsi mediumu, terpe, per kurią iš tikrųjų egzistuojantis subjektas, susilietęs su tariamybe, pasijaučia esąs išlaisvintas. Mums, vertiems pažeminimo *ir* išaukštinimo, pirmiausia turi būti visiškai aišku, jog visa ta meno komedija vaidinama anaiptol ne mums, sakysim, norint padaryti mus geresnius ir tobulesnius, ir kad mes visai nesame tikrieji to meno kūrėjai, tačiau turime teisę daryti savo atžvilgiu prielaidą, jog tikrajam meno pasaulio kūrėjui esame jau paveikslai ir meno projekcijos ir, žinodami, kokia didžiulė reikšmė tenka meno kūriniams, čia patiriame sau aukščiausią pagarbą, nes tik kaip *estetinis fenomenas* gyvenimas ir pasaulis susilaukia amžino *pateisinimo*, nors mes, žinoma, suvokiame šitą savo reikšmę ne ką labiau, negu ant drobės nutapyti kariai nutuokia apie joje vaizduojamas kautynes. Tad viskas, ką žinome apie meną, iš esmės yra gryniausia iliuzija, nes mes kaip žinantys nesutampame ir nesame identiški su ta būtybe, kuri, būdama vienintelė anos meno komedijos kūrėja ir žiūrovė, išgyvena amžiną pasitenkinimą. Tik kiek genijus meninės kūrybos akte susilieja su pirminiu pasaulio menininku, jis šį bei tą sužino apie amžinąją meno esmę, nes to akto būsenos jis stebuklingu

[1] Kantas I. *Sprendimo galios kritika*. V.: Mintis, 1991, p. 162–163. Vertė R. Plečkaitis.

būdu prilygsta kraupiam pasakos paveikslui, gebančiam apsukti akis ir žiūrėti į save patį; čia jis tuo pačiu metu yra subjektas ir objektas, drauge poetas, aktorius ir žiūrovas.[1]

Koks gyvenimas sulaukia „amžino pateisinimo"? Kodėl?
Meninės kūrybos ištakas tiria ir psichologai. Psichoanalizės kūrėjas Z. Froidas (*Freud*) menininkų kūrybiškumo šaltinį įžvelgė kūrėjų vaikystės traumose ir lygino meną su neurotiniu fantazavimu. Kodėl?

8.k. Kūryba ir neurozė. *Zigmundas Froidas* (*Sigmund Freud*)

Vaiko žaidimą sužadina norai, iš tikrųjų – vienas vienintelis noras, padedantis išauklėti vaikus, – noras būti dideliam ir suaugusiam. Vaikai visuomet žaidžia „suaugusius", imituoja žaisdami tai, ką sužino apie didelių žmonių gyvenimą. Tad jie neturi pagrindo slėpti šį norą. Visai kitaip su suaugusiu; šis žino, jog iš jo laukiama, kad jis nebežais ir nefantazuos, kad jis gyvens tikrame pasaulyje; kita vertus, tarp norų, sukeliančių jo fantazijas, yra keli tokie, kuriuos apskritai būtina slėpti. Todėl jis gėdijasi savo fantazavimo kaip vaikiško ir neleistino dalyko.

Jūs galite paklausti: iš kurgi galima taip tiksliai sužinoti apie žmonių fantazavimą, jeigu jį gaubia toks paslaptingumas? Ką gi, yra tokia žmonių padermė, kuriai, tiesa, ne Dievas, o deivė – būtinybė – lėmė išsakyti viską, ką jie kenčia ir kuo džiaugiasi. Tai neurotikai, kurie, tikėdamiesi, kad gydytojas psichologinio poveikio priemonėmis grąžins jiems sveikatą, turi papasakoti jam ir savo fantazijas; tai ir yra didžiausias mūsų žinių šaltinis, ir, juo remdamiesi, mes pakankamai pagrįstai tarėme, kad mūsų ligoniai papasakoja mums ne ką kita, o tik tai, ką mes galėtume išgirsti ir iš sveikųjų.

Pabandykime susipažinti su kai kuriais fantazavimo požymiais. Galima pasakyti, kad laimingasis niekada nefantazuoja. Fantazuoja tik tas, kas nepatenkintas. Nepatenkinti norai yra fantazijų varomosios jėgos, o kiekviena fantazija yra norų patenkinimas, nepatenkinančios tikrovės korektūra. Tie varomieji norai yra skirtingi, jie priklauso nuo fantazuojančios asmenybės lyties, charakterio ir gyvenimo sąlygų. Tačiau juos nesunku

[1] Nietzsche F. *Tragedijos gimimas*. V.: Pradai, 1997, p. 58. Vertė A. Tekorius.

suskirstyti į dvi pagrindines kryptis. Tai yra arba garbėtroškiški norai, susiję su savo asmenybės išaukštinimu, arba erotiniai. Jaunos moters norai beveik be išimčių yra erotiniai, jos garbės troškimą paprastai užgožia meilės geismas. Jaunas vyras, greta erotinių, turi ir pakankamai ryškių egoistinių bei garbėtroškiškų norų. [...]

Daug dar būtų galima kalbėti apie fantazijas, bet aš pasitenkinsiu tik pačiomis trumpiausiomis pastabomis. Fantazijų įsivyravimas ir įsigalėjimas sudaro prielaidas pereiti į neurozę arba psichozę: fantazijos yra ir artimiausios psichinės pakopos į tuos simptomus, kuriais skundžiasi mūsų ligoniai. Nuo čia atsišakoja platus šalutinis kelias į patologiją. [...]

Tačiau užteks kalbėti apie fantazijas, grįžkime prie rašytojo! Ar iš tikrųjų mes turime teisę bandyti palyginti rašytoją su „sapnuojančiu vidury baltos dienos", o jo kūrinius – su dienos sapnais? Čia iš karto išryškėja pirmasis skirtumas: reikia skirti rašytojus, kurie, kaip senovės epikai ir tragikai, perima seną medžiagą, nuo tų, kurie, atrodo, patys kuria savo temas. Sustokime ties pastaraisiais ir palyginimui pasirinkime ne tuos rašytojus, kuriuos labiausiai vertina kritikai, o anuos mažiau pretenzingus romanų, novelių ir istorijų autorius, kurie užtat susilaukia paties karščiausio daugelio skaitytojų – vyrų ir moterų – pripažinimo. Šių autorių kūriniuose mums pirmiausia turėtų kristi į akis vienas bruožas: visuose juose būna vienas herojus, kuris yra dėmesio centre, kurio pusėn rašytojas visomis jėgomis stengiasi palenkti mūsų simpatijas ir kurį jis, atrodo, saugo su ypatinga apvaizda. Kai vieno romano skyriaus pabaigoje palieku herojų be sąmonės, kraujuojantį ir sunkiai sužeistą, tai esu tikras, kad kito skyriaus pradžioje rasiu jį rūpestingiausiai slaugomą ir sveikstantį, o jeigu pirmasis tomas baigėsi tuo, kad audringoje jūroje nuskendo laivas, kuriuo plaukė mūsų herojus, tai esu tikras, kad antrojo tomo pradžioje skaitysiu apie jo stebuklingą išsigelbėjimą, – juk kitaip romanas neturėtų tęsinio. Tas užtikrintumo jausmas, su kuriuo aš seku pavojingus herojaus likimo posūkius, yra visai tas pats, su kuriuo tikras didvyris šoka į vandenį, gelbėdamas skęstantį, arba atsistoja priešais priešo ugnį, puldamas kokią nors bateriją; tai yra tas tikrasis didvyriškumo jausmas, kuriam vienas iš mūsų geriausių poetų suteikė puikią išraišką: „Tau nieko negali atsitikti" (Ancengruberis[1]). Tačiau, mano nuomone, iš to išdavikiško nesužeidžiamumo požymio be vargo atpažįstamas Jo Didenybė Aš, visų svajojimų ir visų romanų herojus.

Šitie egocentriniai kūriniai turi ir kitų būdingų bruožų, rodančių tą pa-

[1] Ancengruberis (*Ludwig Anzengruber*, 1839–1889) – austrų dramaturgas ir prozininkas.

čią giminystę. Kai visos romano moterys nuolatos įsimyli herojų, tai šitai vargu ar palaikysi tikrovės atvaizdavimu, užtat lengvai įžvelgsi, kad tai – būtina fantazijos sudedamoji dalis. Lygiai taip pat esti ir tuomet, kai kiti romano veikėjai griežtai suskirstomi į teigiamus ir neigiamus, nepaisant realybėje egzistuojančio žmonių charakterių margumo. „Gerieji" yra būtent tie, kurie padeda herojumi tapusiam Aš, o „blogieji" – jo priešai ir konkurentai.

Jokiu būdu neneigiame, kad daugelis literatūros kūrinių yra labai nutolę nuo naivaus fantazijos pavyzdžio, bet aš negaliu nutylėti savo spėjimo, kad ir pačius didžiausius nukrypimus būtų galima susieti su šiuo modeliu, pereinant per daugelį nenutrūkstančių grandžių. Daugelyje vadinamųjų psichologinių romanų man krito į akis, kad juose tik vienas veikėjas, ir tai vėl – pagrindinis herojus, vaizduojamas iš vidaus; atrodo, lyg rašytojas tūnotų jo sieloje ir į kitus veikėjus žiūrėtų iš išorės. Apskritai psichologinio romano savitumas, matyt, atsirado iš šiuolaikinio rašytojo polinkio autoanalizės būdu suskaidyti savąjį Aš į kelis dalinius Aš ir taip perkelti konfliktiškas savo dvasinio gyvenimo tėkmes į kelis veikėjus. Atrodytų, kad gryna fantazijų priešingybė yra tokie romanai, kuriuos būtų galima pavadinti „ekscentriškais", kuriuose veikėjas – romanų herojus – vaidina mažiausią vaidmenį, kur jis tik kaip žiūrovas stebi plaukiančius pro šalį kitų veikėjų darbus ir kančias. Tokie yra daugelis vėlyvųjų Zolia romanų. Tačiau turiu pažymėti, kad ir nekuriančių, kai kuriais aspektais nuo vadinamosios normos nukrypusių individų psichologinės analizės metu mes susipažinome su analogiškomis fantazijų variacijomis, kuriose Aš pasitenkina žiūrovo vaidmeniu.[1]

Kodėl suaugęs žmogus gėdijasi fantazuoti?
Kas yra fantazijų šaltinis?
Kuo kūryba primena vaikų žaidimus?
Kuo meno kūrėjas vis dėlto skiriasi nuo paprasto fantazuotojo?

[1] Froidas Z. *Rašytojas ir fantazavimas* // *Grožio kontūrai* / sudarė B. Kuzmickas. V.: Mintis, 1980, p. 76–79. Vertė A. Gailius.

Ar galima spręsti apie kūrėją vien iš biografijos?

Ar kūrėjas kuria tik todėl, kad išspręstų savo psichologines problemas?

O gal kūryba nėra vien asmeniškumo išraiška? Gal kūrinio neasmeniškumas ir rodo genialumą?

K. Jungas (*Jung*) kūrybos psichologines ištakas traktuoja kitaip nei Z. Froidas (*Freud*). Kūryba, jo manymu, neatsiejama nuo kolektyvinių pasąmoninių archetipų raiškos.

Ar kūrėjas kuria meno kūrinį, ar pats kūrinys formuoja kūrėją?

8.1. Kūryba ir archetipai. *Karlas Gustavas Jungas* (*Carl Gustav Jung*)

Asmeniškumas yra meno suvaržymas, netgi yda. „Menas", kuris tiktai asmeniškas arba didžiąja dalimi asmeniškas, nusipelno, kad su juo būtų elgiamasi kaip su neuroze. Jeigu Froido mokykla laikosi nuomonės, kad kiekvieno menininko asmenybė yra infantiliškai ir autoerotiškai apribota, tai tokia nuomonė gal ir gali būti taikoma menininkui kaip asmeniui, bet ne jo viduje glūdinčiam kūrėjui. Juk pastarasis nėra nei autoerotiškas, nei heteroerotiškas, nei apskritai erotiškas, jis pačiu didžiausiu laipsniu yra objektyvus, beasmenis, netgi nežmogiškas arba antžmogiškas, nes kaip menininkas jis yra tik kūrinys, o ne žmogus.

Bet kuris kūrybingas žmogus yra paradoksalių savybių dualizmas arba sintezė. *Jis yra žmogiškai asmeniškas, o kita vertus – beasmenis kūrybos procesas.* Kaip žmogus jis gali būti sveikas arba ligotas, todėl jo *asmeninę* psichologiją galima ir reikia aiškinti asmeniškai. Tuo tarpu kaip menininką jį galima suprasti tiktai per jo kūrybinę veiklą. Pavyzdžiui, būtų šiurkšti klaida bandyti aiškinti asmenine etiologija anglų džentelmeno, prūsų karininko ar kardinolo manieras. Džentelmenas, karininkas ar aukštas dvasininkas, – visi jie yra objektyvios, beasmenės *officia*[1], turinčios savitą, konkrečią psichologiją. Nors menininkas ir yra bet kokio oficialumo priešingybė, tačiau čia egzistuoja paslėpta analogija, nes specifinė menininko psichologija yra ne asmeninis, o kolektyvinis dalykas. Menas jam yra įgimtas kaip instinktas, kuris užvaldo jį ir paverčia instrumentu. Tai, kas jame galų gale reiškia savo valią, yra ne asmeniškas žmogus, o meno kūrinys. Kaip asmuo jis gali turėti savo nuotaikų, norų bei asmeninių tikslų, bet kaip menininkas jis yra „žmogus" aukštesne prasme, jis – *kolektyvinis žmogus*, nesąmoningai veikiančios žmonijos sielos reiškėjas ir formuotojas. [...]

[1] Pareigos, pareigingumas (*lot.*). Čia: visuomeninės padėties ir veiklos suformuota žmogaus asmenybė.

Žiūrėdami į **Š. Saukos** paveikslą **„Gėris ir blogis“** matome, jog vienas personažas smaugia kitą. Kas ką smaugia: gėris – blogį ar blogis – gėrį?

Turint galvoje šias aplinkybes, visai nenuostabu, kad kaip tik menininkas, traktuojamas kaip visuma, teikia daug turiningos medžiagos kritiškai analizuojančiai psichologijai. Jo gyvenimas dėsningai yra pilnas konfliktų, nes jame nuolatos grumiasi dvi jėgos: paprastas žmogus, visai teisėtai siekiantis laimės, pasitenkinimo ir saugaus gyvenimo, ir beatodairiška kūrybinė aistra, kuri, iškilus reikalui, pamina po kojom visus asmeninius norus. Dėl to daugelio menininkų asmeninis gyvenimas ir yra taip nepaprastai nepatenkinantis, netgi tragiškas; taip atsitinka ne dėl neaiškių likimo vingių, o dėl jų asmenybių žmogiškojo nevisavertiškumo, dėl nepakankamo sugebėjimo prisitaikyti. Retai tepasitaiko kūrybingų žmonių, kuriems netektų brangiai sumokėti už dieviškąją didžio sugebėjimo kibirkštį. Atrodo, kad kiekvienas žmogus gimdamas atsineša tam tikrą ribotą gyvybinės energijos kiekį. Tai, kas žmoguje yra galingiausia, t. y. jo kūrybingumas, pasiglemžia didžiausią dalį šitos energijos, žinoma, jeigu tas žmogus yra

tikras menininkas. O energijos likutis būna pernelyg menkas, kad iš jo dar kas tikrai vertinga galėtų atsirasti. Priešingai – žmogiškosios savybės dažnai taip nukraujuoja, pasiaukodamos kūrybingumui, kad gyventi darosi įmanoma tiktai primityviame ar šiaip kokiame kitame žemame lygyje. Šis lygis neretai pasireiškia kaip vaikiškumas, lengvabūdiškumas ar kaip beatodairiškas, naivus egoizmas (vadinamasis „autoerotizmas"), kaip tuštybė ar kokia kita yda. Toks nevisavertiškumas yra prasmingas, nes tik tokiu būdu Aš gali gauti pakankamai gyvybinių galių. Jam reikia šių žemų gyvenimo formų, nes kitaip jis žūtų nuo visiško išsekimo. Asmeninį kai kurių menininkų autoerotizmą galima palyginti su autoerotizmu nesantuokinių ar dėl kokių kitų priežasčių apleistų vaikų, kuriems labai anksti tenka blogomis savybėmis gintis nuo atšiaurios aplinkos žalojančios įtakos. Tokie vaikai lengvai tampa beatodairiškai savanaudėmis būtybėmis – arba pasyviomis, visą gyvenimą liekančiomis infantiliškomis ir bejėgėmis, arba aktyviomis, nusižengiančiomis moralei ir įstatymams. Visai akivaizdu, kad menininkas turi būti aiškinamas, remiantis jo menu, o ne jo prigimties trūkumais ar asmeniniais konfliktais, kurie iš esmės yra tiktai apgailėtina pasekmė to fakto, kad jis yra menininkas, t. y. žmogus, kuriam užkrauta didesnė našta negu paprastam mirtingajam. Kas daugiau sugeba, tas sunaudoja ir daugiau energijos, o „daugiau" vienoje pusėje gali lydėti tiktai „mažiau" kitoje.

Tai, ar rašytojas supranta, kad kūrinys jame savaime gimsta, auga ir bręsta, ar jis įsivaizduoja pats savo nuožiūra formuojąs savo išmones, nė kiek nepakeičia to fakto, kad iš tikrųjų kūrinys išauga iš jo. Kūrinio ir kūrėjo santykis yra toks pat kaip ir santykis tarp vaiko ir motinos. Kūrybos psichologija iš tiesų yra moteriška psichologija, nes kūrinys išauga iš nesąmoningų gelmių, tiesiog iš motinų pasaulio. Jeigu persvarą įgauna kūrybingumas, tai nesąmoningumas tampa svarbiausia gyvenimą ir likimą tvarkančia jėga, galingesne už sąmoningą valią, ir sąmonė dažnai tampa bejėge įvykių liudininke, ją nusineša su savimi galinga požeminė srovė. Bręstantis kūrinys lemia rašytojo likimą, jo psichologiją. Ne Gėtė kuria „Faustą", bet psichinis komponentas „Faustas" kuria Gėtę*. O kas gi yra „Faus-

* J. Ekermano (J. Ekermanas [...] – vokiečių rašytojas, J. Gėtės draugas ir sekretorius) sapnas, kuriame jis matė garsiąją porą – Faustą ir Mefistofelį – krintančią į žemę kaip dvigubą meteorą, primena Dioskūrų (Dioskūrai – senovės graikų mitologijoje – broliai dvyniai Kastoras ir Polideukas, Spartos karalienės Ledos sūnūs. Kastoro tėvas buvo karalius Tindarėjas, Polideuko – Dzeusas. Todėl Polideukas buvęs nemirtingas) motyvą (plg. mano paskaitas „Apie atgimimą" bei bičiulių porų motyvą veikale „Nesąmoningumo formos") ir paaiškina esminę Gėtės psichikos savybę. Ypač subtili yra Ekermano pastaba, kad sparnuota Mefistofelio figūra su nedideliais ragais jam priminė Merkurijų. Šis pastebėjimas kuo puikiausiai atitinka alcheminę pagrindinio Gėtės kūrinio esmę ir prigimtį. (Už tai, kad priminė man Ekermano pokalbius, esu dėkingas draugiškai kolegos V. Kraufelto pastabai.)

tas"? „Faustas" yra *simbolis*, o ne tik semiotinė nuoroda į kažką seniai žinoma ar šito žinomo alegorija. „Faustas" yra išraiška to, kas nuo pat pradžių gyvavo vokiečių sieloje ir kam Gėtė padėjo gimti. [...]

Pats archetipas nėra nei geras, nei blogas. Tai moraliai indiferentiškas numenas[1], kuris tiktai susidūręs su sąmone tampa arba gėriu, arba blogiu, arba prieštaringu dvilypumu. Į gėrį ar blogį jį sąmoningai arba nesąmoningai pakreipia žmogiškoji nuostata. Yra daug tokių pirmykščių vaizdinių, kurie tol nepasirodo atskirų žmonių sapnuose bei meno kūriniuose, kol jų neprižadina sąmonės nukrypimas nuo vidurio kelio. Bet vos tik sąmonė nukrypsta į vienpusišką ir todėl neteisingą nuostatą, šie „instinktai" atgyja ir siunčia savo vaizdinius į atskirų žmonių sapnus ir menininkų bei regėtojų vizijas, kad vėl būtų atkurta sielos pusiausvyra.

Šitaip tautos sielos poreikis įsikūnija rašytojo kūryboje, ir todėl kūrinys rašytojui reiškia iš tiesų daugiau negu jo paties asmeninis likimas, nesvarbu, ar jis pats tai suvokia, ar ne. Pačia giliausia prasme rašytojas yra instrumentas, jis menkesnis už savo kūrinį, tad mums nėra ko tikėtis, kad jis tą kūrinį paaiškins. Jis padarė viską, ką galėjo, kurdamas. Aiškinimą jis turi palikti kitiems žmonėms bei ateičiai. Didis kūrinys yra kaip sapnas, kuris, nepaisant jo akivaizdumo, niekuomet pats savęs nepaaiškina ir nėra vienareikšmis. Nė vienas sapnas mums nepasako: „Daryk taip" arba „Tai yra tiesa." Jis pateikia mums vaizdą, kaip gamta išaugina augalą, o mums paliekama daryti išvadas.[2]

Kuo skiriasi menininko *Aš* nuo jo viduje glūdinčio kūrėjo? Kodėl klaida yra pastangos suprasti meno kūrinį remiantis kūrėjo biografija?
Kaip kūryboje reiškiasi „pasąmoniniai archetipai"?
Kodėl ne Gėtė (*Goethe*) kūrė „Faustą", o „Faustas" – Gėtę?

[1] Nùmenas – romėnų religijoje – dievybė, paslaptinga bekūnė antgamtiška jėga, viešpataujanti pasaulyje. Čia: konkrečiai neapibūdinamas, tačiau egzistuojantis psichikos reiškinys, nòumenas.
[2] Jungas K. *Rašytojas* // *Grožio kontūrai* / sudarė B. Kuzmickas. V.: Mintis, 1980, p. 182–185. Vertė A. Gailius.

Kolektyvinė žmogaus pasąmonė, sako G. Bašlaras (*Bachelard*), talpina savyje ir vyriškuosius (lot. *animus*), ir moteriškuosius (lot. *anima*) pradus. Menininkas – tai žmogus, gebantis sintetinti šiuos skirtingus pradus. Kaip ir kodėl?

8.m. Kūryba ir svajonė. *Gastonas Bašlaras* (*Gaston Bachelard*)

Iš visų šiuolaikinės psichoanalizės mokyklų K. Jungo mokykla aiškiausiai parodė, kad žmogaus psichika savo primityvumu yra dvilytė. Jungui pasąmonė nėra sudaryta iš pamirštų dalykų, ji – ne nuslopinta sąmonė, o pirminė prigimtis. Taigi pasąmonė palaiko mumyse dvilytiškumo galią. [...] Apriboję savo tyrinėjimus svajonių pasauliu, mes tikrai galime pasakyti, kad harmoningas dvilytiškumas tiek vyre, tiek moteryje išsaugo savo vaidmenį, palaikydamas svajonę, turinčią raminantį poveikį. Sąmoningi ir stiprūs poreikiai yra akivaizdžios kliūtys, siekiant psichinės ramybės. Taigi jie reiškiasi kaip vyriškojo ir moteriškojo pradų varžybos tuo momentu, kai abu išsilaisvina nuo primityviojo dvilytiškumo. Vos tik palikęs savo buveinę – giluminės svajos sferą, – dvilytiškumas netenka pusiausvyros. Tada jis pradeda svyruoti. Šiuos svyravimus pastebi psichologas ir pažymi juos anormalumo ženklu. Bet svajonei pagilėjus šie svyravimai susilpnėja, psichikoje vėl įsigali „giminių santaika", kurią patiria svajojantis žodžiais.

Psichologas Beitendeikas[1] savo puikioje knygoje „Moteris"* pateikia informaciją, rodančią, kad normalus vyras yra vyriškas 51 proc. bei moteris yra moteriška 51 proc. Šie skaičiai, žinoma, pateikti polemiškai, kad sugriautų ramų tikėjimą vyriškojo ir moteriškojo pradų monolitiškumu. Bet laikas veikia visas proporcijas; diena, naktis, metų laikai ir amžiai nepalieka ramybėje mūsų dvilytės pusiausvyros. Kiekvieno žmogaus vyriškųjų ir moteriškųjų valandų laikrodžiai nepriklauso skaičių ir matų viešpatijai. Moteriškojo prado laikrodis eina be perstojo, ramia tėkme. Vyriškojo prado laikrodžiui būdingas protrūkių dinamiškumas. Tai geriau pajustume, atskleisdami svajonės ir pažinimo pastangų dialektiką.

Beje, tai nėra tikrai lygiagreti dialektika, veikianti skurdžios „taip ir ne" dialektikos lygyje. Vyriškojo ir moteriškojo pradų dialektika vyksta giluminio ritmo pagrindu. Ji vystosi nuo ne tokio gilaus, visada ne tokio gilaus (vyriškojo) iki visada gilaus, visada gilesnio (moteriškojo) lygio. Ir būtent

[1] [...] fenomenologinės pakraipos olandų psichologas.

* Buytendijk F. J. J. *La femme. Ses modes d'dêtre, de paraître, d'exister. Desclée de bromver.* 1954, p. 79.

svajonėje, „slaptojo gyvenimo neišsemiamame rezerve", kaip sako Anri Bosko[1], mes randame moteriškąjį pradą, atsiskleidusį visa savo pilnatve, besiilsintį savo naivioje ramybėje. Vėliau, kai reikia prabusti dienai, intymiosios būties laikrodis skambina vyriškajam pradui – visiems žmonėms, vyrams ir moterims. Tada visiems sugrįžta socialinės veiklos, iš esmės vyriškos veiklos, valandos. Netgi aistroje vyrai ir moterys moka pasinaudoti savo dvilype galia. Tai jau nauja, sunki problema – kiekvienam iš dviejų partnerių išlaikyti savo dvilypę giminę.

Kai genijus išreiškia tos pačios sielos *animus* ir *anima*[2] galias, žmogaus dualizmą suvienija asmenybė kaip vientisumo simbolis. Ar Milašius rašo žodį „meilė"? „Tas, kuris didžiuojasi rašąs žodžių siela", žino, kad šiame žodyje glūdi „amžinai moteriškas dieviškas Aligjerio ir Gėtės pradas – angeliškas sentimentalumas ir seksualumas, skaisti motinystė, – kuriame tarsi degančiame žaizdre susilydo Svedenborgo, Helderlino ir Šilerio rojus: tobula žmogiška santarvė, suformuota vyro viliojančios išminties ir žmonos meilės traukos, tikras dvasinis bendravimas, būtina paslaptis, tokia baisi ir tokia graži, kad, prasiskverbęs į ją, negalėjau kalbėti, neliedamas ašarų." Šis tekstas, paimtas iš „Laiško Storžui", cituojamas puikioje studijoje, kurią Žanas Kasu skiria Milašiui. Milašius čia sušaukia genijus ne šiaip sau. Kiekvieno poeto *animus* ir *anima* sintezės skirtingos, bet šios sintezės priešinasi viena kitai kaip tik dėl to, kad jos visos įeina į reikšmingesnę pagrindinę sintezę, kuri toje pačioje paslaptyje sujungia *animus* ir *anima* galias. Šios didelio masto sintezės, tokios patvarios antžmogiškoje sferoje, lengvai suyra, susilietusios su kasdienybe. Bet jos išryškėja, galbūt susiformuoja iš naujo, kai klausomės Milašiaus cituojamų didžiųjų svajotojų apie žmogaus didybę.[3]

Ką reiškia vyro moteriškumas ir moters vyriškumas?
Kas yra harmoningas dvilytiškumas?
Kaip genialumas sujungia sielos vyriškąjį ir moteriškąjį pradus?

[1] Bosco H. *Un rameau de la nuit*. Paris, Flammarion, 1950, p. 13.

[2] *Animus, anima* (lot.) – K. Jungo psichoanalitinės teorijos terminai, žymintys žmogaus pasąmonės archetipus – vyriškąjį pradą (*animus*) ir moteriškąjį pradą (*anima*).

[3] Bašlaras G. *Apmąstymai apie svajones* // *Grožio kontūrai* / sudarė B. Kuzmickas. V.: Mintis, 1980, p. 387–389. Vertė G. Baužytė.

Ar galima estetinį vertinimą aiškinti vien psichologinėmis priežastimis? Gal priešingai: psichologinės priežastys slepia tai, kas mene svarbiausia, – reikšmingą formą. Formos, teigia formaliosios estetikos atstovas K. Belas (*Bell*), nėra nei psichologijos, nei gyvenimo tęsinys. Kodėl?

8.n. Grožis ir forma. *Klaivas Belas* (*Clive Bell*)

Turi būti kokia nors ypatybė, be kurios meno kūrinys negalėtų egzistuoti; joks kūrinys nebus visiškai bevertis, jeigu ši ypatybė bus jam nors kiek būdinga. Kas tai per ypatybė? Kokia ypatybe pasižymi visi tie objektai, kurie sukelia mums estetines emocijas? Kokia ypatybė būdinga Šv. Sofijai[1] ir Šartro[2] katedros vitražams, meksikiečių skulptūrai, persų vazoms, kinų kilimams, Džoto freskoms Paduvoje[3], Puseno[4], Pjero dela Frančeskos[5] ir Sezano[6] šedevrams? Atrodo, galimas tik vienas atsakymas – reikšminga forma. Kiekvienas iš šių objektų jaudina mus ypatingu spalvų deriniu, tam tikromis formomis bei jų santykiais. Šiuos linijų ir spalvų santykius bei jų derinius, šias estetiškai jaudinančias formas aš vadinu „reikšminga forma", o „reikšminga forma" yra bendra visų vizualinio meno kūrinių ypatybė. [...]

Netobuli meno mylėtojai atsineša ir pasiima iš jo savo amžiaus ir civilizacijos idėjas bei emocijas. XII amžiaus Euròpos žmogų galėjo labai jaudinti romaniško stiliaus bažnyčia, bet jis nieko neįžiūrėjo Tanių epochos paveiksluose. Vėlesnių amžių žmogui graikų skulptūra reiškė daug, o meksikiečių – nieko, nes tik pirmajai jis galėjo priskirti daugybę su ja susijusių idėjų, kurios taptų jam artimų emocijų objektu. O tobulas meno mylėtojas, kuris gali pajusti didį formos reikšmingumą, pakyla virš laiko ir vietos atsitiktinumų. Jis nepaiso archeologijos, istorijos ir hagiografijos problemų. Jeigu kūrinio forma yra reikšminga, jos kilmė nesvarbu. Luvre esančių šumerų statulų didingumas jam sukelia tokį emocijų

[1] [...] bažnyčia Stambulė (buv. Konstantinòpolyje). Pastatyta 532–537 m. Bizántijos architektūros šedevras.

[2] [...] miestas Prancūzijoje, garsus gotikine Dievo Motinos katedra, pastatyta 1194–1260 m.

[3] 1304–1306 m. Džotas Arenos koplyčioje Paduvoje nutapė ciklą freskų („Jėzaus gyvenimas", „Marijos gyvenimas", „Alegorijos" ir kt.). [...]

[4] [...] prancūzų tapytojas [...].

[5] [...] italų Renesanso tapytojas [...].

[6] [...] prancūzų tapytojas.

antplūdį, tokią estetinę ekstazę, kokią daugiau kaip prieš tūkstantį metų sukeldavo chaldėjų vertintojui. Didis menas tuo ir pasižymi, kad jo poveikis universalus ir amžinas. [...] Reikšminga forma yra apsiginklavusi galia sukelti estetinę emociją kiekvienam, kuris sugeba ją pajusti. Žmonių idėjos prazvimbia ir išnyksta tarsi uodai; žmonės keičia savo institucijas ir papročius kaip apsiaustus; vieno amžiaus proto laimėjimai tampa kvailyste kitame amžiuje. Tik didis menas lieka pastovus ir šviesus. Didis menas lieka pastovus ir šviesus todėl, kad jo pažadinti jausmai nepriklauso nei nuo laiko, nei nuo vietos, todėl, kad jo karalystė ne šiame pasaulyje. Ką reiškia tiems, kurie turi ir sugeba išlaikyti reikšmingos formos jausmą, ar formos, kurios juos jaudina, buvo sukurtos Paryžiuje užvakar, ar Babilonė prieš penkiolika šimtmečių? Meno formos neišsemiamos, bet jos visos veda tuo pačiu estetinės emocijos keliu, į tą patį estetinės ekstazės pasaulį.[1]

Kodėl meno formos išgyvenimas nepriklauso nuo laiko ir vietos atsitiktinumų?
Kodėl meno poveikis universalus ir amžinas?
Mene neturi likti žmogaus, teigia Ch. Ortega i Gasetas (*Gasset*). Kasdienės realybės ir meninės formos suvokimas yra priešingi dalykai. Kodėl?

8.o. Menas be žmogaus. *Chosė Ortega i Gasetas* (*José Ortega y Gasset*)

Nėra taip savaime suprantama, kaip mano akademikai, kad meno kūrinys per prievartą turi susidaryti iš žmogiško branduolio, kurį mūzos šukuotų ir glostytų. Tai reikštų meną laikyti tik kosmetika. Aš jau esu nurodęs, kad gyvosios realybės suvokimas ir meninės formos suvokimas yra iš principo nesuderinami, nes reikalauja skirtingo mūsų suvokimo organų prisitaikymo. Menas, siūlantis mums tokio dvilypio regėjimo galimybę, būtų žvairaakis. Žvairumu perdėm pasižymėjo XIX amžius; dėl to jo meninė produkcija, anaiptol nereprezentuojanti normalaus meno tipo, yra galbūt didžiausia anomalija skonių istorijoje. Visos didžiosios meno epochos vengė, kad jų kūrinių svorio centras būtų žmogiškumas.

[1] Belas K. *Kas yra menas?* // *Grožio kontūrai* / sudarė B. Kuzmickas. V.: Mintis, 1980, p. 123, 134, 136. Vertė E. Kuosaitė.

Ir šis išskirtinio realizmo imperatyvas, kuris dominavo praeito šimtmečio meniniame imlume, kaip tik ir reiškia pavyzdžio neturintį išsigimimą estetinėje evoliucijoje. Iš čia išplaukia, kad naujasis įkvėpimas, toks ekstravagantiškas savo išore, nors vienu aspektu grįžta į tikrąjį meno kelią, nes šis kelias vadinamas „stiliaus valia". Taigi stilizuoti – vadinasi, deformuoti realybę, derealizuoti. Stilizacijoje slypi dehumanizavimas. Ir atvirkščiai – nėra kito būdo dehumanizuoti, išskyrus stilizavimą. Realizmas, vietoj šito ragindamas menininką paklusniai sekti daiktų forma, ragina jį neturėti stiliaus.[1]

Kodėl meninis stilius reikalauja pašalinti „žmogišką branduolį" iš meno kūrinio?

Ar niekada nesusimąstėte, kodėl rašančių moterų yra mažiau nei vyrų?

Gal kūrėjas priklausomas nuo socialinių aplinkybių, lyties požymių?

8.p. Moteris ir kūryba. *Virdžinija Vulf* (*Virginia Woolf*)

Tačiau moterims, – pagalvojau, žvelgdama į tuščias lentynas, – tenka susidurti su nepalyginti didesniais sunkumais. Pirmiausia, ligi pat XIX amžiaus pradžios jos negalėjo net svajoti apie savą kambarį (ką jau kalbėti apie tylų, gerai izoliuotą kambarį!), nebent būtų turėjusios be galo turtingus ir kilmingus tėvus. Pinigų, kurių jos gaudavo smulkioms išlaidoms, suma priklausė nuo tėvo geros valios, ir jų vos pakakdavo apsirengti. Joms buvo uždrausti netgi tie menki malonumai, kuriais galėjo pasimėgauti Kytsas, Tenisonas arba Karlailis, nors visi jie irgi buvo vargšai: jos negalėjo išeiti pasivaikščioti, trumpam nukeliauti į Prancūziją, neturėjo atskiros pastogės, tegu ir skurdžiausios, kur būtų galėjusios pasislėpti nuo savo šeimos pretenzijų ir tironijos. Taigi materialinės jų sąlygos buvo be galo sunkios, o dvasinės – dar baisesnės. Pasaulio abejingumas, kurį taip nelengvai pakėlė Kytsas, Floberas ir kiti genialūs vyrai, moterų atžvilgiu virsdavo atviru priešiškumu. Vyrams pasaulis sakydavo: „Man nerūpi, ar tu rašai, ar ne." Moterims jis kvatodavosi į veidą: „Tu rašai? O kokia gi nauda iš tavo rašymo?" Štai čia galėtų mums padėti Niunhemo ir Gertono

[1] Gasetas O. *Meno dehumanizavimas* // *Grožio kontūrai* / sudarė B. Kuzmickas. V.: Mintis, 1980, p. 178–179. Vertė B. Kuzmickas.

A. Fantenas-Laturas (*Fantin-Latour*). „Piešimo pamoka studijoje“, 1879.
Ar moterims sunkiau išmokti piešti nei vyrams?

psichologės, – pagalvojau, vėl žvelgdama į tuščius tarpus lentynose. Jau tikrai metas tiksliai nustatyti, kaip veikia menininką aplinkinių priešiškumas. Prisiminiau sykį mačiusi, kaip pieno produktų kompanija tyrė riebaus ir nugriebto pieno poveikį žiurkių augimui. Dvi žiurkės buvo laikomos gretimuose narveliuose, tačiau viena buvo didelė, stipri ir drąsi, o kita – mažutė, sunykusi ir baili. O kuo gi mes maitiname moteris menininkes? – paklausiau, matyt, nejučiomis prisiminusi tas džiovintas slyvas ir pudingą. Kad rasčiau atsakymą į šį klausimą, pakako atsiversti vakarinį laikraštį ir perskaityti lordo Berkenhedo samprotavimus apie... tačiau nesivarginsiu perpasakodama, ką lordas Berkenhedas mano apie moterų kūrybą. Nekartosiu ir to, ką pasakė dekanas Ingas. *Harley Streeto* specialistas gali sau kiek nori antrinti *Harley Streeto* rėksniams, man dėl to nė plaukas nuo galvos nenukris. Verčiau pacituosiu Oskarą Brauningą, nes ponas Oskaras Brauningas vienu tarpu buvo žymi figūra Kembridže, jis egzaminuodavo ir Gertono bei Niunhemo studentes. Ponas Oskaras Brauningas ne sykį yra pareiškęs, jog „kad ir kokius pažymius jis rašytų, peržvelgęs egzaminų darbus, visuomet susidarąs įspūdį, jog net protingiausia moteris niekada neprilygs kvai-

liausiam vyrui". Tai taręs, ponas Brauningas kartą grįžo į savo apartamentus – ir būtent šis veiksmas daro jį artimesnį, žmogiškesnį ir patrauklesnį – ir rado ten arklininko parankinį, gulintį ant sofos: „Jis buvo vieni kaulai ir oda, skruostai geltoni ir įdubę, dantys pajuodę, jis vos pajėgė pakrutėti..." „Tai Artūras, – tarė ponas Brauningas. – Jis mielas vaikinas ir labai protingas." Mano manymu, šie du paveikslai gerai vienas kitą papildo. Laimei, šiame biografijų amžiuje randame juos abu, ir apie didžius žmones galime spręsti ne vien iš to, ką jie sako, bet ir iš to, ką jie daro.

Taip, dabar tai įmanoma, tačiau net prieš penkiasdešimt metų tokie pareiškimai iš žymių žmonių lūpų turėjo skambėti gana grėsmingai. Sakykim, koks nors tėvas, trokšdamas gera savo dukteriai, nenorėjo jos išleisti iš namų, kad ji netaptų rašytoja, dailininke ar mokslininke.[1]

Jeigu moteris menininkė yra mažiau talentinga nei menininkas vyras, ar ji gali reikalauti daugiau pagarbos savo kūrybai vien todėl, kad ji – moteris?
Galbūt nėra amžinų, t. y. nekintamų, estetinio suvokimo principų? Gal estetinis išgyvenimas kinta priklausomai nuo aplinkybių, erdvės ir laiko?
Gal meno kūriniais gali tapti ir akmenys, ir į krantą išplukdyti medžiai? Viskas priklauso nuo to, kaip juos vartojame?

8.r. Grožis ir vartojimas. *Tedis Brunijus* (*Teddy Brunius*)

Mūsų laikais į krantą išmesti medžiai ir kiti gamtos kūriniai kartais yra vartojami taip, kaip kinų meno žinovai vartodavo natūralius akmenis. Mes turime taip pat pripažinti, kad yra sukuriamos naujos meno kūrinių rūšys. Dabar turime naujų muzikinių priemonių: „triukšmingas" skulptūras, judančias skulptūras, *koliažus*, *asambliažus*, *aplikacijas* ir taip toliau. Tokius kūrinius sunku apibrėžti remiantis senąja meno kūrinio samprata.

Nepaisant to, neturime tvirtinti, jog *meno* apibrėžimas visais laikais yra tik sutartinis. Jis kinta priklausomai nuo viešpataujančių sluoksnių skirtingose kultūrose tikėjimosi lygio. Žinoma, buvo epochų, kur buvo laikomasi griežtų meno taisyklių ir buvo manoma, kad jomis grindžiami kūrinių vertinimai yra teisingi, o pačios taisyklės – absoliučios ir objektyvios. [...]

[1] Woolf V. *Savas kambarys*. V.: Charibdė, 1998, p. 65–67. Vertė L. Būgienė.

Nagrinėdami meno kūrinius, mes dažnai laikome savaime suprantamomis mūsų aplinkos ir mūsų išsilavinimo lygio sąlygotas konvencijas. Mes tyliai pasiūlome numanomas taisykles. Formuluojame teiginius, kurie išreiškia taisykles, tačiau į šias taisykles žiūrime taip, tarsi jos būtų aiškios ir akivaizdžios tiesos bei trivialybės. Kai, pavyzdžiui, mes sakome kam nors, kas yra menas, mes siūlome tam tikrą meno rūšį.

Nėra blogai siūlyti tam tikrą meno kūrinio vartojimą, bet tai iš esmės yra kritiko darbas. Estetikas tiria tą siūlymą, jį aptaria. Perėjimas nuo meno kūrinių vartojimo aprašymų prie tam tikro jų vartojimo siūlymo rodo meno kūrinių vartojimo taisyklių etnocentriškumą[1].

Mes esame etnocentriški ta prasme, kad veikiame, mąstome ir vertiname mūsų kultūros tradicijų rėmuose. Joms priklauso ir mūsų nepastebimai priimtos meno kūrinių taisyklės. Tradicijų keitimasis priklauso nuo laiko, kultūrinės aplinkos, žmogaus charakterio, išsilavinimo, klasės.

Yra laiko etnocentriškumas. Jis reiškia, kad kiekviena epocha turi savą vertybių sistemą. Aristotelis, kalbėdamas apie tragediją, manė visai ką kita, negu mes turime galvoje kalbėdami apie tragediją. Tragedija jo laikais buvo vartojama pagal kitas taisykles negu mūsų laikais. Todėl mums sunku suprasti, su kuo susijęs žodis „katarsis": ar su religija, ar su morale, ar su medicina. Gal tai psichinis faktas, jungiantis religinį, moralinį ir medicininį apsivalymą?

Yra geografinis etnocentriškumas. Jis reiškia, kad skirtingos kultūros tuo laiku turės skirtingas vertybių sistemas. Jei aš kolekcionuoju porcelianą, man svarbu jo vaiskumas, stikliškos medžiagos kokybė, glazūra, kompozicija ir papuošimas. Aš vartoju vazą pagal tai, kaip vertinu šiuos dalykus, pritaikydamas tam tikras ištobulintas taisykles. Bet žmogus, kuris sukūrė šią vazą Kinijoje, taikė ne tik šias, bet ir kitas, labai svarbias – vazos skambėjimo – taisykles. Todėl porcelianas buvo vadinamas *tzu* – žodžiu, reiškiančiu „medžiagą, kuri suteikia toną". Tai buvo menas ne tik akiai, bet ir ausiai. [...]

Yra išsilavinimo lygio etnocentriškumas. Pasakojama: susirgęs dienraščio teatro kritikas buvęs pakeistas futbolo apžvalgininku, kuris pasinaudojęs savo, kaip futbolo reporterio, patyrimu – jis to žaidimo taisykles taikęs rašydamas apie Viljamo Šekspyro „Otelo" premjerą. Taigi vartodami dramą taip, kaip yra įprasta, mes turime taikyti tam tikras mūsų tikėjimosi lygį atitinkančias taisykles.

[1] Autorius etnocentriškumu vadina tam tikrą kontekstualumą. Šiaip terminas įvardija nuostatą vertinti atsižvelgiant į tam tikros grupės (etninės) vertybes.

Yra taip pat amžiaus tarpsnių etnocentriškumas. Tai rodo skirtingi Čaplino filmo ir Hanso Kristiano Anderseno pasakos vartojimo būdai. Dešimties metų vaikas vartos tokius meno kūrinius visai kitaip negu jo tėvai. Labai sunku pasakyti, koks vartojimas yra adekvatus kiekvienu konkrečiu atveju. Mes turime sutikti, kad kartais yra daug adekvačių meno kūrinių vartojimų.

Ši sistema gali būti dar labiau patobulinta. Mes galime nuodugniai stebėti, kaip meno kūriniai yra vartojami tipiškose situacijose. Tačiau svarbu, kad, naudodamiesi lyginamuoju metodu, mes, kaip estetikai, kritiškai vertiname ir kontroliuojame savo pačių etnocentriškumą. Mes turime įžvelgti tyliai numanomas taisykles, būdingas mūsų specifinei situacijai. Mes ne visada jas žinome iki tol, kol nepradedame patys savęs kritiškai vertinti ir tyrinėti to akvariumo, kuriame judame kaip žuvys vandenyje.[1]

Kodėl meno vertinimas yra etnocentriškas?
Kuo skiriasi geografinis etnocentriškumas nuo laiko etnocentriškumo?
O amžiaus tarpsnių etnocentriškumas – nuo išsilavinimo lygio etnocentriškumo?
Kas yra „tyliai numanomos taisyklės", kuriomis remdamiesi vertiname meno kūrinius?

[1] Brunius T. *Meno kūrinių vartojimai* // *Krantai.* 1994, balandis–spalis, p. 93–94. Vertė J. Baranova.

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

M. P. Vilutis. *Filosofas* (fragmentas). *Viršelis.*

Vietoj pratarmės. Kas yra filosofija?

M. Ernst. *Šokanti pelėda,* 1919 // Gatt G. *Max Ernst.* Firenze: Sadea Sansoni, 1969, p. 48. P. 9.

V. van Gogh. *Natiurmortas su Biblija,* 1885 // *Kunstforum.* Kunst und Literatur I. Bd. 139, Dez. 97–Marz 1998, p. 72. P. 15.

Shimonura. *Kanzanas. Vargšas vienuolis* (fragmentas) // Mason P. *History of Japanese Art.* New York: Harry N. Abrams, Inc. Tokyo, Japan, 1993, p. 344. P. 21.

1. Žmogaus mįslė

R. D'Haese. *Leitenantas,* 1966 // *Musée D'Art Moderne.* Bruxelles: Credit Communal, p. 88. P. 25.

A. Dürer. *Adomas. Ieva,* 1507 // Strieder P. *Dürer.* Fernand Nathan, 1978, p. 109. P. 29.

P. Klee. *Su ereliu,* 1918 // Partsch S. *Paul Klee, 1879–1940.* Benedikt Taschen, 1993, p. 37. P. 33.

2. Dirbantis žmogus

E. Degas. *Medvilnės kontora Naujajame Orleane,* 1834–1917 // Schnack F. *Die welt der arbeit in der Kunst.* Stuttgart: Schuler verlagsgesellschaft, p. 28. P. 37.

R. Magritte. *Hėgelio* (Hegel) *atostogos* // Meuris J. *Magritte, 1898–1967.* Benedikt Taschen, 1994, p. 97. P. 40.

P. Bruegel. *Tinginių šalis* // Stechow W. *Pieter Bruegel the elder.* New York: Harry N. Abrams, 1968, p. 121. P. 47.

3. Žaidžiantis žmogus

P. Klee. *Akrobatas,* 1923 // Partsch S. *Paul Klee, 1879–1940.* Benedikt Taschen, 1993, p. 50. P. 52.

M. Musashi. *Hotejis, stebintis gaidžių kovą* // *Art Treasures from Japan.* Tokyo, Japan&Palo Alto, Calif., U.S.A., 1971, p. 51. P. 54.

P. Bruegel. *Valstiečių šokis* // Stechow W. *Pieter Bruegel the elder.* New York: Harry N. Abrams, 1968, p. 135. P. 61.

4. Kovojantis žmogus

P. Picasso. *Bulių kautynės* // Boone D. *Picasso.* Warszawa, 1994, p. 105. P. 64.

Kadras iš kino filmo *Prieš lietų*. Rež. M. Manchevsky. P. 68.

A. Dürer. *Apokalipsės raiteliai* // Strieder P. *Dürer.* Fernand Nathan, 1978, p. 65. P. 73.

M. Ray. *Destrukcijos objektas,* 1932 // Rubin W. S. *L'Art dada et surrealiste.* Paris: Seghers, 1946, p. 267. P. 75.

Šv. Kotrynos vienuolynas. Sinajaus kalnas // Nuotrauka Jūratės Baranovos. P. 78.

5. Mirštantis žmogus

R. Magritte. *Jūros žmogus* // Meuris J. *Magritte, 1898–1967.* Benedikt Taschen, 1994, p. 23. P. 82.

Kadras iš kino filmo *Mėlyna*. Rež. K. Kieślowski. P. 90.

Š. Sauka. *Vaikiška liga* // *Šarūnas Sauka.* Šiuolaikinio meno centras, 1998, p. 23. P. 93.

F. Goya. *Proto miegas gimdo pabaisas* (Iš ofortų serijos *Kapričai*) // Левина И. М. *Гойя.* Л.—М.: Искусство, 1958, p. 103. P. 96.

E. Munch. *Mirusi motina ir vaikas* // Bischoff U. *Edvard Munch, 1863–1944.* Benedikt Taschen, 1993, p. 57. P. 107.

R. Šimulis *Kapinės,* 1998 // *Lietuvos fotografija vakar ir šiandien.* Vilnius: Lietuvos fotomenininkų sąjunga, 2000, p. 124. P. 112.

6. Tikintis žmogus

R. Bertašius. *Skaitantis angelas* // Jūratės Baranovos asmeninė kolekcija. P. 115.

C. da Conegliano. *Išganytojas* // Alpatow M. A. *Die Dresden Galerie. Alte Meister.* Dresden: VEB Verlag der Kunst, 1966, p. 413. P. 119.

G. Woestijne. *Jėzus Kristus atpirkėjas* // *Musée D'Art Moderne.* Bruxelles: Credit Communal, p. 58. P. 124.

A. Modigliani. *Alisa* // *Modigliani.* Kaunas: Šviesa, 1997, p. 51. P. 128.

V. Vitkauskas. *Kosminis rytas pusdevinto kilometro aukštyje* // Vitkauskas V. *Everestas – manoji lemtis.* Vilnius, 2002. P. 134.

7. Mylintis žmogus

F. Khnopff. *Menas, arba meilės glamonės (Sfinksas)*, 1898 // *Musée D'Art Moderne.* Bruxelles: Credit Communal, p. 27. P. 136.

J. Miro. *Meilė*, 1926 // Rubin W. S. *L'Art dada et surrealiste.* Paris: Seghers, 1946, p. 158. P. 142.

Kadras iš kino filmo *Plačiai užmerktos akys*. Rež. S. Kubrickas. P. 145.

M. Chagall. *Mėnulio šviesa*, 1926 // Atvirukas. P. 152.

8. Kuriantis žmogus

G. de Chirico. *Didysis metafizinis interjeras*, 1917 // Rubin W. S. *L'Art dada et surrealiste.* Paris: Seghers, 1946, p. 135. P. 157.

J. Miro. *Poetė* // Rubin W. S. *L'Art dada et surrealiste.* Paris: Seghers, 1946, p. 340. P. 162.

Belgų dailininkas Renė Magritas (Magritte) *su žmona Žoržete* (Georgette) *1920 metais* // Meuris J. *Magritte, 1898–1967.* Benedikt Taschen, 1994, p. 211. P. 167.

J. Miro. *Rašytojas* // Rubin W. S. *L'Art dada et surrealiste.* Paris: Seghers, 1946, p. 329. P. 169.

M. Ernst. *Au Rendez-vous des amis. Autoportretas* (fragmentas) // Gatt G. *Max Ernst.* Firenze: Sadea Sansoni, 1969, p. 7. P. 172.

Š. Sauka. *Gėris ir blogis* // *Šarūnas Sauka.* Šiuolaikinio meno centras, 1998, p. 33. P. 178.

A. Fantin-Latour. *Piešimo pamoka studijoje*, 1879 // *Musée D'Art Moderne.* Bruxelles: Credit Communal, p. 22. P. 186.

Viršelyje panaudota *Mikalojaus Povilo Vilučio* paveikslo „Filosofas“ (1998) reprodukcija

Iliustracijas parinko *Jūratė Baranova*

Jūratė Baranova
Tomas Sodeika

FILOSOFIJA: ŽMOGUS

Vadovėlis XII klasei

Redaktorė *Dalia Dubickaitė*
Meninė redaktorė *Raimonda Bateikaitė*

SL 1686. 2007 07 05. 9,05 apsk. l. l.
Išleido „Tyto alba“, J. Jasinskio g. 10, LT-01112 Vilnius, tel. 2497753, info@tytoalba.lt
Spausdino Standartų spaustuvė, S. Dariaus ir S. Girėno g. 39, LT-02189 Vilnius

ISBN 978-9986-16-559-0

www.tytoalba.lt